AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE
NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1878.

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL.

THIELES BOGTRYKKERI.

REGISTER
til
Aargangen 1878 (med Tillæg) af Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie.

INDHOLD AF AARGANGEN

1878.

I Texten findes følgende Afbildninger:

Figurerne i Texten og paa de 8 til dette Bind hørende Plancher ere næsten alle raderede og kemityperede af Professor J. M. Petersen.

KRONOLOGISKE BEMÆRKNINGER OM OLAF TRYGGVASONS REGERINGSHISTORIE.

AF BJØRN MAGNÚSSON ÓLSEN.

Tidspunktet for Olaf Tryggvasons regeringstiltrædelse kan kun fastsættes med nogenlunde sikkerhed, naar man først bestemmer slutningen af hans løbebane. I den ældre norske historie vil man næppe kunne paavise et saa fast tidspunkt, at man derfra kan regne ned til Olaf uden at udsætte sig for at begaa en unøiagtighed, der kan beløbe sig til et par aar. Det gelder altsaa først at komme paa det rene med, i hvilket aar slaget ved Svoldr falder.

Hvad dette spørgsmaal angaar, har der lige til den nyeste tid hersket den største enighed blandt de lærde. Den første, og saavidt jeg véd den eneste, som har reist tvivl om at det forholdt sig rigtig med den almindelige antagelse, der som bekjendt sætter Svoldrslaget til aaret 1000, er den danske videnskabsmand A. D. Jørgensen. Denne har i »Aarb. f. n. oldk.« 1869, s. 283 fgg. søgt at paavise, at Svoldrslaget burde sættes til aaret 1002, og i sit for tiden udkommende værk »Om den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling« har han fastholdt og nærmere søgt at begrunde denne opfattelse[1]). Der foreligger saaledes netop nu en bestemt opfordring til at gaa nærmere ind paa sagen.

---

[1]) Anf. værk, tillæg s. 31 fgg.

Spørger man først om kildernes vidnesbyrd, saa møder man strax hos den ældste og paalideligste af de islandske kronografer, hvis skrifter overhovedet ere naaede til os, en bestemt tidsangivelse for denne begivenhed — jeg mener Ari fróði. Denne har omtalt sagen i 7. kap. af sin Íslendingabók; men da hans ord efter min mening ere blevne misforstaaede af nyere forskere, skal jeg for tydeligheds skyld anføre dem her[1]):

»Þenna atburþ sagþe Teitr oss at því es cristni com á Ísland en Ólafr Tryggvason fèll et sama sumar at sögo Sæmunþar prests; þá barþesc hann viþ Svein Haraldsson Danaconung oc Ólaf enn sænsca Eiricsson at Uppsölom Svíaconung oc Eiríc es siþan vas jarl at Norvegi Háconarson; þat vas CXXX vetrom epter dráp Eadmundar en M epter burþ Crists at alþýþo tale.«

Endnu paa tre steder omtaler Ari Olafs fald nemlig i 8., 9. og 10. kap.[2]), hvoraf vi sé at Ari sætter Svoldrslaget 30 aar tidligere end Olaf den helliges død, 80 aar før biskop Isleifs død, samt 120 aar før det aldamót, som indtraf 2 aar efter biskop Gissurs død i aaret 1120. Den første af disse begivenheder falder vel noget før Aris levetid, men staar dog paa grund af solformørkelsen og andre data tilstrækkelig fast ved aaret 1030; de andre to begivenheder, nemlig Isleifs og Gissurs død, falde i Aris levetid og ere tilstrækkelig bestemte, dels ved hans egen alder — som jeg for øvrigt senere vil vende tilbage til, — dels ved afstanden fra tidligere og senere paafølgende begivenheder, samt ved biskoprækken, saa at der ikke kan være nogen tvivl om, at baade Ari har sat dem og at de bør sættes resp. i aarene

---

[1]) Sl. »Are's Isländerbuch«, herausgegeben v. dr. Theodor Möbius. Leipzig 1869, s. 9^{30}, fgg.

[2]) Anf. st. 10^{18} fg, 11^{12} og 13^{23}.

1080 og 1118[1]). Følgelig kan der heller ikke være nogen tvivl om at Ari har sat Svoldrslaget i aaret 1000.

Vende vi nu, efter at have slaaet dette fast, tilbage til det af Íslbk.'s 7. kap. anførte sted, saa sé vi at Ari der stiller de 2 store begivenheder — kristendommens indførelse paa Island og Olafs fald — i tidsforhold til hinanden. Stedet er i sig selv tydeligt nok, og hvad den sidste begivenhed angaar, er det aldeles klart, at Ari saavel som Sæmundr har sat den i aaret 1000. Jørgensen er dog af en anden mening[2]). Han opstiller nemlig besynderlig nok en adskillelse mellem ordene »at sögo Sæmunþar prests« og »at alþýðo tale«, og henfører det første ganske rigtigt til tidsforholdet mellem de to begivenheder, det sidste derimod kun til kristendommens vedtagelse. Det er aabenbart, at ordene »en M eptir burþ Crists at alþýðo tale« danne en modsætning til den mere specielle tidsregning, som betegnes i ordene »CXXX vetrom epter dráp Eadmundar«, samt at hele sætningen »þat vas CXXX vetrom epter dráp Eadmundar, en M epter burþ Crists at alþýþo tale« ikke alene gaar paa kristendommens indførelse, men tillige — og det nærmere — paa Olaf Tryggvasons fald. Hvad denne begivenhed angaar, er der altsaa ikke spor af nogen »usikkerhed i bestemmelsen«, eller af at »der kunde tænkes en afvigende beregning«, eller at Ari har antydet en saadan.

Noget anderledes stiller sagen sig, naar spørgsmaalet er om den anden begivenhed, nemlig kristendommens indførelse. Her skal jeg indrømme, at det formelt taget ikke er aldeles umuligt, at forstaa Aris ord som om han havde villet antyde en uoverensstemmelse med Sæmundr; men at det er i høi grad usandsynligt, vil jeg søge at paavise.

Bæreren for denne anskuelse er Guðbrandr Vigfússon i

[1]) Sl. Maurer: Bekehrung des norw. stammes II, 591, n. 93 u. texten og s. st. 596 n. 101 u. t.

[2]) Aarb. f. n. oldk. 1869 s. 284—5.

hans afhandling »um tímatal«[1]). Han siger ligefrem, at Ari »ikke vilde have paaberaabt sig Sæmunds vidnesbyrd, naar sagen havde været ham selv klar«, at kristendommen efter Aris anskuelse var indført allerede 1 aar før Svoldrslaget, altsaa aaret 999, samt at Sæmundr, da Ari viste ham sit skrift, har rettet denne formentlige feil i overensstemmelse med sin egen anskuelse. Dette resultat kommer han til ved at sammenligne det som Ari siger om sin fosterfader Halls alder i Íslbk. 9 kap.[2]), hvor det hedder, at Hallr huskede det selv, da han i sit 3. aar blev døbt af Þangbrandr, en vinter før kristendommens indførelse. »Men,« bliver Ari ved, »han satte bo 30 aar gammel i Haukadal og var 94 aar, da han døde, men det var paa biskop Marteins høitid i den 10. vinter efter biskop Isleifs død.« Guðbr. Vigfússon opstiller nu følgende beregning: Biskop Ísleifr dør den 5. juli 1080; Halls død indtraf »9 vintre« efter Ísleifs død — altsaa i aaret 1089 — og da han dengang var 94 aar gammel, maa han være født i aaret 995 og hans daab sættes i sommeren 998. Kristendommens indførelse falder altsaa i sommeren 999 efter Aris opfattelse. For yderligere at støtte denne anskuelse henvises der ogsaa til Njáls sagas vidnesbyrd.

Mod denne opfattelse maa man indvende, at det vilde være høist besynderligt, naar Ari, som ellers pleier at udtrykke sig saa klart og bestemt, ikke havde udtalt sig bestemtere om et saa vigtigt punkt i den islandske kronologie, hvis han virkelig havde en fra Sæmundr afvigende opfattelse af sagen. Der kan ikke angives nogen grund, hvorfor Ari skulde have optaget Sæmunds rettelse paa det ene sted, men derimod fastholdt sin egen anskuelse paa det andet uden nogen videre bemærkning, eller ogsaa hvorfor Sæmundr

[1]) Safn til sögu Íslands I. 1856, s. 433.
[2]) Møbius udg. s. 11^{14} fgg.

kun skulde have rettet paa det ene sted og ikke paa det andet, hvis der virkelig var en saa stor modsigelse imellem dem. Ari havde jo al mulig grund til at holde fast paa sin egen anskuelse, naar den var bygget paa et saa gyldigt vidnesbyrd som hans fosterfaders, selv overfor Sæmunds vægtige autoritet.

Men sér man nærmere til, saa afgive Aris ord i 9. kap. ingen tvingende grund til at antage, at kristendommen efter Aris egen opfattelse skulde være indført i sommeren 999. Det maa vel indrømmes at Halls død rigtig er sat i aaret 1089 og hans fødsel i 995, men han dør jo først henimod slutningen af aaret 1089, nærmere bestemt den 11. november, og han kan saaledes ret vel være født først om efteraaret 995; under denne forudsætning bliver han ikke 3 aar gammel før end efteraaret 998 og ophører ikke at være det før end næste efteraar. Paa denne maade kan Aris beretning om, at Hallr blev døbt 1 aar før kristendommens indførelse og at han til den tid var i den angivne alder ret vel forstaas, som om Ari ligesaavel som Sæmundr havde sat kristendommens indførelse til aaret 1000 og Halls daab til 999, og muligheden for at han bør forstaas saaledes bliver til sandsynlighed — ja til vished — naar man overveier de grunde, som jeg ovenfor har anført for, at Aris anskuelse ikke afveg fra Sæmunds. Njáls sagas vidnesbyrd, som Guðbrandr Vigfússon har paaberaabt sig, for at Halls daab fandt sted i sommeren 998 kan man ikke tillægge nogen vægt overfor Aris egne ord, og de bevise heller ikke andet, end at man allerede dengang Njáls saga blev skreven, ligesom nu, har misforstaaet Ari. Det er ikke noget enestaaende exempel, at man har misforstaaet vore gamle forfatteres aldersbetegnelser, idet man ikke har lagt mærke til at f. ex. betegnelsen »þrévetr« kan gelde for hele det fjerde aar fra den 3. til den 4. fødselsdag, »fjögurra vetra« for hele det femte aar o. s. v. Jeg vil senere komme til at fremdrage exempler af en lignende art.

»Men«, vil man sige, »Ari har jo selv antydet sin uoverensstemmelse med Sæmundr i ordene »at sögo Sæmundar prests«; han vilde ikke have paaberaabt sig Sæmunds vidnesbyrd naar sagen havde været ham selv klar«. Med samme ret kunde man i 8. kap.[1]) finde en uopløselig modsigelse mellem Aris og Teits anskuelser om de udenlandske biskopper, thi der staar ogsaa »at sögo Teits«. Sagen er den, at ordene, »at sögo Sæmundar prests« slet ikke betyde andet end de foregaaende ord: »Þenna atburþ sagþe Teitr oss, at því es cristne com á Ísland.« Meningen er aabenbart, at ligesom Teitr skulde gelde for hjemmelsmand angaaende alle de nærmere omstændigheder ved kristendommens indførelse, som vare fortalte i det foregaaende, saaledes skulde ogsaa Sæmundr ansés som hjemmel for det tidspunkt, hvortil begivenheden burde henføres. Man sér her som overalt, hvor samvittighedsfuld Ari er i angivelsen af sine kilder, og det er netop denne omstændighed i forbindelse med hans sanddruhed og strenge uhildethed samt den kendsgerning, at han staar de begivenheder, han skildrer, nærmest af alle de islandske sagaskrivere, hvis skrifter vi kende, som har skaffet ham den største tiltro hos alle de mest udmærkede forskere, som i den nyere tid have beskæftiget sig med den norsk-islandske historie. Vi kunne være forvissede om, at Ari har kendt en dél mere til Sæmunds kilder, end vi nu gjøre, og at han netop derfor har paaberaabt sig ham, fordi han ansaa hans kilder for de bedste, som man den gang overhovedet var i stand til at opdrive. Vi sé ogsaa, at alle de bedste af de senere kilder stemme overens med Ari og Sæmundr i, at sætte Olaf Tryggvasons fald og kristendommens indførelse paa Island til aaret 1000, saaledes Kristni saga[2]) og Hkr.[3]), hvortil man ogsaa kan føie Olafs

---

[1]) Møbius udg. s. 10^{2}.

[2]) Kr. S. 12. kap. (Bp. s. I, s. 25).

[3]) Hkr. (udgave af Unger Chria 1868) s. 3^{12} sl 204^{7} fgg.

saga Tryggvasonar i Fms.[1]) Jeg skal ikke tillægge disse vidnesbyrd nogen videre selvstændig betydning, da de enten umiddelbart eller middelbart ere afledede fra Ari; men de vise dog, at man dengang ikke troede at kunne byde noget sikkrere, end hvad Ari havde berettet om dette punkt, eller snarere, at man ikke kendte nogen afvigende beretning. Men heller ikke Laxdøla saga — den eneste kilde, som sætter de to omhandlede begivenheder i forskellige aar — kan efter min mening betragtes som en selvstændig kilde; dens beretning er vistnok ogsaa afledet fra Ari, idet sagaskriveren har misforstaaet ham paa en lignende maade som Guðbrandr Vigfússon. I al fald kan den ikke tages til indtægt for den anskuelse, at Svoldrslaget skulde falde efter aaret 1000; meget snarere sætter sagaen denne begivenhed netop i dette aar, medens den forrykker kristendommens vedtagelse paa altinget til 999. Men hvad enten nu denne sagas afvigende opfattelse er begrundet i et selvstændigt sagn eller, som jeg tror, i en misforstaaelse af Ari, saa kan man ikke tillægge den den mindste vægt overfor dennes og Sæmunds enstemmige vidnesbyrd. Jeg vil senere faa leilighed til, at vende tilbage til denne sagas paalidelighed i forhold til kongesagaen.

Det er en misforstaaelse, naar Jørgensen tror at kunne beraabe sig paa det af mig ovenfor anførte sted af Hkr.'s prolog; vel staar der, at biskop Isleifs død indtraf »nær 80 vetra« efter Olaf Tryggvasons fald; men »nær« er udeladt i prologen til »Ólafs saga hins helga«[2]), og er saaledes kun at betragte som en variant, opstaaet ved at enten Snorri selv eller en senere afskriver nærmere vilde præcisere udtrykket. Der var nemlig virkelig ikke forløbet fulde 80 aar fra Olaf Tryggvasons fald, da biskop Isleifr døde.

Jørgensens hovedkilde, paa hvis vidnesbyrd han forkaster

---

[1]) K. 256 (Fms III s. 11).

[2]) S. Ól. k. e. h. (Chria 1853) s. 1.

Aris og Sæmunds beretning, er dog hverken Laxdøla saga eller Hkr., men — den legendariske Olafs saga! Men dels tror jeg at kunne paavise, at dens tidsangivelser ikke stemme overens med sig selv, dels at de kunne forklares i overensstemmelse med Sæmundr og Ari, medens de ikke kunne bringes til at stemme med Jørgensens opfattelse. Den sætter nemlig Olaf den helliges død til aaret 1029[1]); det vilde vel være uden exempel i den islandske literatur, naar sagaskriveren dermed havde mént aaret 1030 og ikke talt det løbende aar med. Indtil der altsaa paavises exempler paa det modsatte, vil man være berettiget til at gaa ud fra dette aar (1029) med hensyn til beregningen af sagaens tidsbestemmelser. Da var Olaf, hedder det videre, 35 aar gammel. Han kan altsaa ifølge den regel, som jeg ovenfor har opstillet angaaende Halls alder, være født i tidsrummet fra august maaned 993 til juli 994 — hverken før eller senere. Fremdeles lader sagaen tværtimod de andre kilder (naar undtages prologen til Odds Olafs saga i Munchs udg.) Olaf den hellige være 5 aar ved den tid, da Olaf Tryggvason stod fadder til ham paa Oplandene og fremhæver udtrykkelig, at han var 7 aar gammel da hans navne faldt[2]). Dette skéte den 9. september, og antager man, hvilket ikke er urimeligt, at sagaskriveren har tænkt sig at Olaf den helliges fødsel faldt i aaret 993 i august eller begyndelsen af september, saa faar man aaret 1000 ud som Olaf Tryggvasons dødsaar og disse tidsangivelser i den legendariske Olafs saga komme saaledes ikke i nogen kollision med den almindelige antagelse. Gaar man derimod ud fra aaret 1002 som Olaf Tryggvasons dødsaar, saa kan man umúlig faa sagaens angivelse til at stemme dermed, thi selv om man

---

1) Ólafs saga hins helga. Chria. 1849 (udg. af Keyser og Unger) kap. 101, s. 75.

2) Ól, s. h. h. udg. af Keyser og Unger 1849 k. 6, s. 4 & k. 9, s, 7.

gik til den yderste grændse og satte Olaf den helliges fødsel efter sagaen til 994 i juli maaned, saa vilde han dog være 8 aar i september 1002[1]). Men disse tidsangivelser stemme ingenlunde med sagaens egen beretning om Olaf den helliges fødsel i 3. og 4. kap.[2]), hvor den sættes i forbindelse med Sveinn jarls fordrivelse fra Norge ved Olaf Tryggvason, som paa ingen maade kan falde før 995 og efter Jørgensens anskuelse er at sætte i aaret 997. Jeg tilstaar, at jeg ikke lægger stor vægt paa denne tidsangivelse i sagaen — ligesom jeg overhovedet ikke kan indrømme den nogen autoritet i kronologiske spørgsmaal, især naar den modsiger de andre kilder; men den bidrager dog til at svække dens troværdighed.

Maa man end indrømme, at ordene »þat sægia oc menn at XXX vætra væri imilli falla þæira Olava« i sagaens 53. kap.[3]) ere et senere indskud — hvorledes de ere komne ind netop paa dette sted, sér man rigtignok ikke — men gjør man denne indrømmelse, maa man dog paa den anden side hævde, at disse ord dels stamme fra en med Snorri og Styrmir næsten samtidig mand og saaledes have vægt som et vidnesbyrd om den i det 13. aarhundrede herskende anskuelse, thi haandskriftet er forholdsvis gammelt, ja antages endog af udgiverne at kunne gaa op til det 13. aarh. første halvdel, dels at de bidrage til at svække vor tro til de andre før omtalte angivelser om Olafs alder ved hans daab og ved Svoldrslaget, thi ogsaa disse kunne godt undværes i sagaen, og det er slet ikke usandsynligt, at de stamme fra den samme haand, som indskudet i 53. kap.

Jørgensen søger endvidere at begrunde sin opfattelse ved at gaa ud fra forskellige udgangspunkter, og regne derfra til Svoldrslaget. Men dels ere hans udgangspunkter usikkre,

---

1) Sl. Maurer: Bekehrung d. norw. st. II, s. 540 note 128 u. texten.
2) Keysers og Ungers udg. s. 2 fg.
3) Udg. s. 38.

saaledes naar han regner fra Haraldr gráfelds dødsaar, som ifølge Sæmundr er 969, ifølge Ari 975 og ifølge annaler og Landnáma 976[1]), eller naar han gaar ud fra Olaf Tryggvasons eget fødselsaar og alder ved hans tronbestigelse, som i en endnu høiere grad er usikkert. Dels er udgangspunktet sikkert nok, men selve beregningen tvivlsom.

Dette er tilfældet, naar Jørgensen gaar ud fra Olaf den helliges dødsaar 1030, som staar fast. Ligesom Munch antager han at Olaf den hellige kom til Norge i efteraaret 1015. »Ved den tid havde«, siger han, »Hákon Eiríksson været jarl 1 aar og før ham havde hans fader været det i 12 aar«; dette fører os tilbage til aaret 1002 som tidspunktet for Olaf Tryggvasons fald.

Mod denne beregning maa man for det første indvende, at Olaf den helliges ankomst til Norge ifølge vore bedste kilder bør sættes til aaret 1014. For dette aar erklære baade Maurer og Keyser sig. Især har den første som det synes med tvingende grunde godtgjort, at alle angivelser vise hen til dette aar[2]). Jeg kan i det hele holde mig til hans fremstilling; kun være det mig tilladt at tilføie nogle bemærkninger angaaende den efter min mening vigtigste kilde; det er den samtidige skjald Sighvatr, som i en strofe, digtet efter Olafs død, udtrykker sig paa følgende maade:

Ólafr réð hit øfra,
andprútt höfuð, landi
fulla vetr, áðr félli,
fimtán á því láni[3]).

Man har forstaaet verset paa forskellige maader. Hvad det sproglige angaar gjør »hit øfra« strax vanskeligheder.

---

[1]) Sl. Guðbr. Vigfússon i Safn. t. s. Isl. I, s. 425, som erklærer sig for 969, samt Maurer: Bek. d. norw. st. II, s. 509 fgg.

[2]) Maurer: Bekehrung d. norw. st. II, s. 530 fgg. Keyser Norges hist.

[3]) Hkr. udg. af Unger s. 510[15] fgg.

Jeg tror dog, at det af Munch[1]) rigtig er forstaaet som ensbetydende med »paa Oplandene«. Han tror at der i disse ord er antydet det tidspunkt, hvorfra Sighvatr regner, nemlig Olafs ankomst eller rigtigere hylding paa Oplandene, og opfatter »áðr félli« som en *terminus ad quem*. Heri maa man vel ogsaa give ham ret, men naar han som en følge heraf sætter Olafs ankomst til Oplandene til efteraaret 1015, saa synes han ikke at have faaet ordet »fulla« med i forklaringen. Det bliver da nemlig dels overflødigt dels mindre korrekt; thi Olaf har ikke, naar man gaar ud fra 1015 om efteraaret, hersket »fulde« 15 aar over Norge ved sin død den 29. juli 1030. Ja selv om man gik ud fra at vetr betød »vintre« i egentlig betydning, saa vilde dog den første vinter ikke være »fuld«, da Olaf ikke synes at have antaget kongenavn paa Oplandene før end noget ud paa vinteren. Maurer[2]) synes at have forstaaet Sigvatr, som om han regnede tilbage fra Olafs død (»áðr félli«) til Nesja-slaget og ikke tog den første vinter, som Olaf tilbragte paa Oplandene, med i beregningen; da kommer ordet »fulla« til sin ret, medens man saa kommer i forlegenhed med ordene »hit øfra«, naar de skulle betyde »paa Oplandene«. Den norske videnskabsmand A. Gjessing gjør i sit fortjenstfulde arbeide »om kongesagaens fremvæxt«[3]) en noget forskjellig opfattelse geldende. Ligesom Munch gaar han ud fra at Olaf kom til Norge 1015 om efteraaret, men paa den anden side tror han at Sighvatr ikke bruger Olafs fald som udgangspunkt; han foreslaar nemlig »áðr félli« som ensbetydende med »i levende live«, og tror at der tænkes paa Olafs jordiske kongedømme i modsætning til hans himmelske. Han faar saaledes ud, at Sighvatr ikke beregner aaret 1030 med til Olafs regeringstid, men derimod 1015 til 29 begge inklusive.

---

[1]) Det norske folks hist. I, 2. s. 489 fg.
[2]) Bek. d. norw. st. II, s. 540—41.
[3]) II. s. 10.

Men i saa fald bliver hverken den første eller sidste vinter af Olafs regeringstid »fuld« og man kommer i en endnu større forlegenhed end Munch med ordet »fulla«. Desuden kan man vel neppe undgaa at antage, at kong Olaf for den loyale Sighvatr stod som Norges legitime hersker lige fra den tid, han først fik kongenavn paa Oplandere, indtil sin død. Skal man faa baade »hit øfra« og »fulla 15 vetr« med i forklaringen, er der synes mig kun én fortolkning mulig. Man maa gaa ud fra, at Olaf fik kongenavn paa Oplandene tidlig om vinteren 1014; at Sighvatr gaar ud fra dette tidspunkt, er tilstrækkelig antydet i ordene »hit øfra«; derfra regner han saa »fulde 15 vintre« til 1029 om efteraaret. Olafs sidste vinter fra 1029 om efteraaret indtil den 29. juli 1030 staar da i virkeligheden som den 16., men da den ikke er fuld, saa regner Sighvatr den ikke med, tilmed maaske af den grund, at Olaf da ikke var den virkelige hersker i Norge. At denne opfattelse er den rigtige, bekræftes yderligere derved, at Ari ogsaa har beregnet Olafs regeringsaar paa samme maade. Dette fremgaar klart af Hkr. Ól. s. h. h. kap. 189[1]), hvor man læser: »Ólafr konungr hafði þá verit konungr í Noregi 15 vetr, með þeim vetri, er þeir Sveinn jarl váru báðir í landi, ok þessum, er nú um hríð hefir verit frá sagt, ok þá var liðinn um jól fram, er hann lét skip sín ok gekk á land upp, sem fyr var sagt. Þessa grein konungdóms hans ritaði fyrst Ari prestr Þorgilsson hinn fróði[2])«. Det kan neppe være tvivl underkastet, at Ari her har støttet sig til Sighvats vers, og han har da forstaaet det ganske paa den samme maade,

---

1) Ungers udg. 450^{25} fgg.

2) Dette sted er fuldstændig blevet misforstaaet af Jørgensen, som vil benytte det til at svække Aris troværdighed. Han forstaar Ari, som om han vilde sige, at Olaf havde hersket 15 aar før end han forlod Norge, og har ikke lagt mærke til at den vinter, da han forlod landet, selv regnes med som den 15.

som jeg har gjort geldende. Det som Snorri paa samme sted anfører som »alþýðusögn« i modsætning til Ari, er da kun et andet forsøg paa at fortolke samme vers, som falder sammen med Maurers, og i realiteten er aldeles overensstemmende med Aris[1]). En anden vigtig strofe af skjalden Þjóðólfr siger, at Olafs halvbroder Haraldr var 15 aar gammel i slaget ved Stiklastaðir[2]). Den recension af Ól. s. h. h., som er trykt i Fms. IV.—V bind, fortæller os, at Haraldr laa i vuggen paa Oplandene, da Olaf der tilbragte sin første vinter i Norge[3]), Dette stemmer ogsaa fuldkommen, thi var Haraldr født i efteraaret 1014, saa er han ikke 16 aar før end 1030 om efteraaret, og den 29. juli samme aar betegnes han derfor endnu ganske rigtig som 15 aar gammel, hvilket ikke vilde være korrekt, naar han var født 1015 om efteraaret. De andre recensioner af den samme Ólafssaga, nemlig den der er trykt i Kristiania 1853, og den som indeholdes i Hkr., indeholde vel ikke noget tilsvarende til denne notits i den førstnævnte recension, da de kun omtale Haraldr som født uden at antyde hans alder[4]). Derimod indeholde alle 3 recensioner en anden beretning, som ganske stemmer med beretningen i Fms. paa det an-

---

[1]) Efter at ovenstaaende var skrevet har Eiríkr Jónsson velvillig meddelt mig en ny fortolkning af Sighvats vers. Han forbinder »hit øfra« med »andprútt höfuð« og lader det betyde »histoppe«, »i himlen«, idet han støtter sig til de exempler, som Sveinb. Egilsson har anført i Lex. poet. under »ofar«. Er denne forklaring rigtig, saa bliver baade Ari's udtydning og den som af Snorri fremsættes i henhold til alþýðusögn, ligeberettigede, men dette gør ingen forandring med hensyn til mit resultat, at Olaf kom til Norge i 1014, da forbindelsen »fulla fimtán vetr« staar urokkelig fast, støttet baade ved alliteration og linierim.

[2]) Hkr. Har. s. harðr. k. 1, (Ungers udg. s. 546[7] fgg.).

[3]) Fms. IV, k. 49 s. 83.

[4]) Hkr. Ól. s. h. h. k. 31, (Ungers udg. 238[13]) Ól. s. h. h., Kristiania 1853, k. 34 s. 30.

førte sted. De fortælle nemlig enstemmig, at Haraldr var 3 aar gammel den samme vinter, som Olaf kuede Oplandskongerne, og denne vinter er netop, efter den for alle recensionerne fælles tidsregning, vinteren 1017—18[1]). Vi sé altsaa at det er i fuld overensstemmelse med skjaldene Sighvatr og Þjóðólfr, naar Snorri, ligesom Ari, har sat Olaf den helliges ankomst til Norge til efteraaret 1014[2]).

---

1) Hkr. Ól. s. h. h. k. 75 (Ung. udg. s, 285^{13}); Ol. s. h. h., Kristiania 1853, k. 59 s. 68; Fms. IV, s. 153, k. 74.

2) Munch er da ogsaa nødt til lave om paa Hkr., for at faa alt til at stemme med sit resultat; dette er kun lykkedes ham ved at udelade en hél vinter af den aarrække, som Olaf ifølge Hkr. hersker over Norge. Han forkaster nemlig beretningen om, at Olaf opholdt sig i Trondhjem den næste vinter efter Nesjaslaget, og lader ham derimod strax ved begyndelsen af denne vinter drage til Viken og opholde sig der, idet han støtter sig til Fagrskinna, der siger, at han tilbragte den første vinter i det sydlige Norge (Munch: d. n. folks hist. I, 2, s. 537 noten u. texten; Fagrsk. k. 93, s. 77). Man kan dog ikke efter min mening lægge synderlig vægt paa Fagrsk. ligeoverfor Snorri, især naar han støtter sig til saa gode kilder som i nærværende tilfælde, tilmed da de nyere undersøgelser ved sammenligning med udenlandske begivenheder fuldstændig have bekræftet paalideligheden af Snorri's andre tidsangivelser med hensyn til Olaf den helliges historie. Heller ikke have de historiske grunde, som Munch anfører for at bevise, at Olaf snarere maa have opholdt sig denne vinter i Viken end i Trondhjem, kunnet overbevise mig. At gaa ind derpaa i det enkelte vilde føre for langt i denne sammenhæng; jeg skal derfor indskrænke mig til at bemærke, at Olaf den hellige havde sit største tilhold i det sydlige Norge, navnlig paa Oplandene, og at han derfor foreløbig maatte betragte sig som dækket fra denne side imod et muligt indfald fra Sverig. Derimod hang den nordlige Del af Norge, navnlig Trondhjem, med trofast hengivenhed ved Hladeslægten, medens den var fjendtlig stemt imod Olaf. Der var derfor størst fare for et fjendtligt indfald fra denne side, ligesom det ogsaa udtrykkelig berettes, at Sveinn jarl havde i sinde at angribe Norge ad denne vei (Hkr. Ól. s. h. h. k. 52 (Ung. udg. s. 256)). At denne Plan er bleven opgivet,

Naar Jørgensen tillægger Hákon Eiríksson og Eiríkr jarl tilsammen 13 aar, saa maa man indvende derimod, at vore bedste kilder ere enige i at tillægge dem 14 aar, nemlig Eiríkr jarl 12 og Hákon 2. Dette fremgaar af Hkr.'s hele tidsregning[1]), konungatal[2]), den bedste redaktion af Fagrskinna[3]), ja af Ágrip, paa hvis vidnesbyrd Jørgensen lægger særlig vægt[4]). Vel maa det indrømmes, at Eiríkr jarl ikke kan have sagt Norge hélt farvel før end sommeren 1014; men dette berettiger ikke til enten hélt at ignorere de 2 aar, som tillægges Hákon, eller at reducere dem til 1, eftersom man enten henlægger Olaf den helliges ankomst til Norge i efteraaret 1014 eller 1015. Tværtimod bør de føres til Eiríks regeringstid, som saaledes kommer til at regere 14 aar. Skulde nogen indvende, at Eiríkr først i aaret 1015 kan have forladt Norge for at deltage i kong Knuds erobring af England, som falder i dette aar, saa tror jeg at kunne paavise grunde, der tale for, at han ikke er

---

da jarlen samme sommer døde, saaledes som Munch har antaget, synes ikke meget sandsynligt. Tværtimod sé vi at den svenske konge sender tillidsmænd til Trondhjem, aabenbart for at undersøge og bearbeide stemningen, og disse gaa saa vidt i deres iver, at Olaf tilsidst maa lade halvdelen af dem klynge op. Den svenske konge har aabenbart regnet paa, at Trønderne skulde lade deres hengivenhed for Hladeslægten gaa over paa ham, ligesom han ogsaa siden Svoldrslaget var lensherre over 4 fylker i Trondhjem foruden de nærliggende landskaber Nordmæri og Raumsdalen. Det vilde derfor have været i høi grad uklogt, naar Olaf ikke havde søgt at værne om denne del af landet, og at der ikke blev noget af det svenske indfald paa denne kant, er os kun forklarligt, naar vi antage at Olaf tilbragte den første vinter efter Nesjaslaget i Trondhjem.

1) Sé især Hkr. Ól. s. h. k. 19 (Ung. udg. s. 229[10] fgg.), sl. m. kk. 25—27 (Ung. udg. s. 233[10]—234[23]).

2) Konungatal vv. 26 & 28; paa begge steder ere de paageldende tal sikkrede ved alliterationen.

3) Fagrsk. k. 88, n. 5 under texten.

4) Ágrip k. 20 (Fms. X, s. 396).

reist direkte til England, men at han allerede i aaret 1014 er bleven kaldt til Danmark af brødrene Haraldr og Knud. Dette fremgaar, forekommer det mig, temmelig klart af den samtidige skjald Þórðr Kolbeinssons vers, som er anført i Hkr.[1]). Verset lyder saaledes:

Enn hef'k leyfð, þar er lofða
lofkennda frák sendu
at hjálmsömum hilmi
hjarls dróttna boð jarli,
at skyldligast skyldi, —
skilk, hvat gramr lézk vilja —
endr til ástafundar
Eirekr koma þeira.

Guðbrandr Vigfússon gør med rette geldende, at det i følge verset er flere end én konge, som skikke bud efter Eiríkr, men han tager vistnok feil i, at Þórðr her skulde have tænkt paa kong Sven tveskæg og Knud og følgelig sigtet til Svens erobring af England. Knud var nemlig den gang endnu ikke bleven konge og kan saaledes endnu ikke betegnes som saadan. Derimod passe ordene fuldkommen paa brødrene Haraldr og Knud. Af verset sér man end videre, at der foreløbig slet ikke er tale om, at Eiríkr strax skulde déltage i et krigstog; dette fremgaar af ordene »ástafundr þeira«; men dette vennemøde kunde ikke finde sted i England, da Haraldr ikke déltog i sin broders tog derhen. Kan man nu ikke finde andre konger, paa hvem skjaldens ord passe, bliver man vel nødt til at antage, at Eiríkr jarl allerede i sommeren 1014 er reist til Danmark for at raadslaa med brødrene, medens opbudet fra hele landet vel først skulde bryde op til England næste aar. Det maatte være magtpaaliggende for brødrene at have Eiríkr i sin magt som gidsel for Norges troskab. Maaske have de ogsaa frygtet for, at jarlen nu ansaa sig for løst fra sin lenspligt ved kong Svens død. Som verset antyder, have de derfor i de

---

[1]) Ól. s. h. h. k. 23 (Ung. udg. 232[11]).

venskabeligste udtryk indbudt ham til Danmark allerede i sommeren 1014 for at have ham ved haanden. Det er da ikke usandsynligt at Olaf Haraldsson i England har faaet efterretning om Eiríks fraværelse, og ansét leiligheden for gunstig til at gjøre sine fordringer geldende paa den norske krone. Dette maatte være høist velkomment for den engelske konge, som hvert øieblik ventede at sé Knud vende tilbage med hele Danmarks og Norges magt. Hvis Olaf kunde sætte sine fordringer igennem mod Hákon og Sveinn, vilde England nemlig i ham faa en ved fælles frygt bunden allieret, og selv om forsøget skulde mislykkes, saa var det dog sandsynligt, at Olaf i det mindste for en tid kunde binde en del af den norske hær, som var bestemt til at gaa mod England. Vist er det i al fald, at de 200 mand kernetropper, som ledsagede Olaf til Norge, vare hvervede i England, hvilket vistnok ikke blot skete med den engelske konges stiltiende samtykke, men ogsaa efter hans udtrykkelige ønske og befaling. Planen lykkedes over al forventning. Den unge Hákon blev ved et lykketræf fangen og Sveinn jarl totalt beseiret i Nesja-slaget. Paa denne maade kan man, synes mig, bedst forklare, déls hvorfor Knud ikke bliver færdig med sine rustninger før end i september 1015, da han havde gjort regning paa understøttelse fra Norge, og som følge af at den udeblev, maatte udsætte toget, indtil det manglende kunde suppleres i selve Danmark, déls hvorfor man ikke hører mere tale om Nordmændene ved Knuds erobring af England.

De to aar, som vore sagaer tillægge den unge Hákon Eiríksson i forening med Sveinn jarl, bør altsaa føies til Eiríks regering, og den førstes regeringstid reducerer sig altsaa til den dél af sommeren 1014, som laa imellem Eiríks afreise til Danmark og Olaf Haraldssons ankomst, medens Svein, endnu vedbliver at regere efter dennes ankomst indtil Nesja-slaget. Grunden til at man har forkortet Eiríks regeringstid med 2 aar er let at paavise; denne

feil har utvivlsomt indsneget sig paa grund af, at de efterretninger, som de islandske sagaskrivere kunde indhente om danske og engelske forhold, ikke vare nær saa sikkre, som dem, de havde om norsk-islandske begivenheder, og at denne usikkerhed i nærværende tilfælde ogsaa har havt indflydelse paa deres fremstilling af den norske historie. Som bekendt sætte vore kilder Sven tveskægs død altfor tidlig[1]), idet Hkr. og Ól. s. h. h. i Fms., samt den i Kristiania udgivne recension erklære aaret 1008—9, den legendariske saga derimod aaret 1005—6 for hans dødsaar[2]). Sagen er, at af de to erobringstog fra Danmark til England i aarene 1013—15 kende de kun det ene og at dette ene tillægges Knud. Det var da naturligt, at erindringen om Svens opsigtvækkende tog i 1013 kom til at paavirke tidsbestemmelsen, og at Knuds tog derved rykkedes c. 2 aar høiere op i tiden, og at Eiríkr jarls regeringstid, som saa nøie var knyttet til dette tog, følgelig ogsaa forkortedes med 2 aar. Vel sætter Hkr. og de andre recensioner af dens Olafs saga Knuds erobring af England ikke til 1013, som man efter det foregaaende skulde vente, men til 1012, men denne afvigelse har sin grund i, at Hkr. ikke véd noget om, at Eiríkr først tog til Danmark, men lader ham reise direkte til England. Det er forresten slet ikke usandsynligt, at der foreligger en dybere virkelig grund til forkortelsen af Eiríks regeringstid og forlængelsen af Hákons. Det er nemlig i høi grad sandsynligt, at Eiríkr ikke blot har deltaget i Knuds tog 1015, men ogsaa i Svens tog 1013, samt at han maaské ogsaa denne gang er reist ned til Danmark et aar før end expeditionen skulde finde sted. Kong Sven

---

1) Grunden til denne feil er fortræffelig bleven oplyst af Maurer: Bekehr. d. norw. st. II, s. 552 fgg.

2) Ól. s. h. h. i Hkr. k. 11 (Ungers udg. s. 224[8] fgg.); Fms. k. 31. s. 48. Kristiania 1853: k. 23, s. 19; Kristiania 1849: k. 9, s. 7.

betragtede jo Eiríkr som sin vasal, og det vilde have været i høi grad paafaldende, naar han ikke havde paakaldt hans hjelp til et saa vigtigt tog som Englandstoget. Og Eiríkr selv var ved taknemmelighedens og svogerskabets baand endnu fastere knyttet til kong Sven end til Knud og Harald, og havde saaledes endnu mindre grund til at undslaa sig for at efterkomme hans opfordring. Men har Eiríkr altsaa efter al sandsynlighed deltaget i Svens tog 1013, saa har han sikkert, før end han tog bort, truffet en lignende disposition med hensyn til Norges styrelse under sin fraværelse, som den han gjorde 1014. Han har altsaa rimeligvis allerede i aaret 1012, før end han drog ned til Danmark, overdraget regeringen til sin søn og sin broder. I efteraaret 1013 er han saa vistnok vendt tilbage til Norge, har overtaget regeringen og beholdt den, indtil han allerede næste aar igjen blev kaldt til Danmark af sine svogre. Paa denne maade vilde vore kilder til en vis grad have ret i at tillægge Hákon Eiríks 2 sidste regeringsaar og den paa dette punkt herskende modsigelse mellem den islandske og den angelsachsiske tidsregning bedst forklares. I hvert fald er denne formodning rimeligere, end enten ganske at bortforklare de 2 aar, som tillægges Hákon, eller dog at stryge det ene af dem.

Men kan vi altsaa ikke, uden at gjøre vold paa vore kildeskrifter og undervurdere deres betydning, forkaste deres beretning om, at Eiríkr og hans søn Hákon regerede 14 aar tilsammen over Norge, før end Olaf Haraldsson som til landet, og er dennes ankomst efter de bedste kilder at sætte i aaret 1014, saa maa vi ogsaa med nødvendighed komme til at henlægge Olaf Tryggvasons fald ved Svoldr til aaret 1000, og paalideligheden af Aris og Sæmunds beregning er saaledes ogsaa bleven bekræftet ved at regne tilbage fra 1030 som udgangspunkt. Her som overalt finde vi, at Aris beretninger ere de sikkreste, og naar Jørgensen søger at drage hans troværdighed i tvivl, maa der nedlægges en be-

stemt protest derimod. Skal Aris paalidelighed drages i tvivl, kan man ligesaa gerne strax slaa en streg over alle historiske beretninger i den islandske literatur om de tider, der ligge før Ari, thi disse ere mere eller mindre, middelbart eller umiddelbart, byggede paa Ari. Aris samvittighedsfulde angivelse af sine kilder, hans objektive fremstilling, hans foragt for al overflødig udsmykning af de nøgne fakta, han meddeler, hans blik for de væsentlige begivenheder og for de sikkreste midler til at bringe en fast kronologisk ramme i stand, hans eller idetmindste hans kilders nærhed ved de begivenheder han skildrer, hans hele liv og karakter, for saavidt som det er os bekjendt, hans opdragelse, hans forhold til samtidens bedste og viseste mænd, eftertidens — deriblandt Snorris — enstemmige anerkendelse — alt dette burde idetmindste sikkre ham en hensynsfuld behandling hos enhver nyere videnskabsmand. Jørgensen fremdrager flere enkeltheder, hvori Ari skulde have taget feil. Men hvad han anfører, angaar, dels begivenheder, som ligge udenfor den norske historie, som Sven tveskægs fald, Knud den stores tronbestigelse og Brians slaget, hvoraf man altsaa ikke kan slutte noget om Aris upaalidelighed i den norsk-islandske historie, dels har han aabenbart misforstaaet kilderne, saaledes, naar han tror, at der er nogen modsigelse i hvad Snorri beretter, at Ari blev født aaret efter Haraldr haarderaades død[1]) (1067), og det som Ari selv siger, at han 12 aar gammel fulgte biskop Ísleifr til graven i juli 1080[2]). Efter den sidste angivelse er nemlig Ari født en gang i tiden fra 1067 i august indtil juli 1068, medens den første angivelse lærer os, at hans fødsel falder i den dél af dette tidsrum, som ligger før nytaar 1068. Jeg har allerede ovenfor gjort opmærksom paa, hvorledes Jørgensen har misforstaaet de ord, som Snorri anfører af Ari i Hkr. Ól. s.

[1]) Hkr. prol. (Ungers udg. s. 2^{31} fg.)
[2]) Íslb. k. 9. (Möbius's udg. s. 11^{12}).

h. h. k. 189[1]) og yttret mig om hvorledes dette sted burde forstaas. Det hele er saa klart fremsat hos Snorri og misforstaaelsen saa indlysende, at jeg ikke bryder mig om at gaa videre ind derpaa i denne forbindelse.

Om Svoldrslagets og Olaf Tryggvasons Vendertogs pragmatiske sammenhæng med de samtidige eller forudgaaende begivenheder skal jeg fatte mig saa kort som muligt. De allieredes angreb paa Olaf forklares tilstrækkelig ved Sigríðr den storraades indflydelse paa sin mand og sin søn og Eiríkr jarls hævnlyst, samt ved den for dem alle fælles begerlighed efter at udvide deres magt og landbesiddelser paa Olafs bekostning, idet 2 af dem — Sven og Eiríkr — ligefrem troede at have arvekrav paa Norge efter deres fædre og den svenske konge, der søgte en erstatning for tabet af Danmark. Hvad Sven angaar, maa hans angreb paa Olaf til dels betragtes som selvforsvar, thi der kan vel neppe være nogen tvivl om at Olafs tog ikke alene gjaldt Vendland, men ogsaa — og det vistnok hovedsagelig — Danmark[2]). Forøvrigt hviler der over Olafs forhold til Boleslav et mørke, som det neppe nogensinde vil lykkes tilfredsstillende at adsprede. Det er især de forviklede giftemaalsforhold, som her volde vanskelighed.

Det er sandsynligt, at vore kilder have ret, naar de fortælle os, at Sven tveskæg ved sit fangenskab i Vendland af Sigvaldi jarl og Boleslav, eller rettere dennes fader Mieczylav, blev tvungen til et forlig, hvorved det blev bestemt, at Boleslav og Sven gensidig skulde ægte hinandens søstre. Svens ægteskab med Boleslavs søster, som af vore sagaer kaldes Gunnhildr, blev paa stedet bragt i stand og efter aftalen skulde de godser i Vendland, som Gunnhildr fik i medgift, mageskiftes mod de eiendomme, som Þyri eiede i Danmark, og egentlig skulde gaa over til Boleslav,

---

[1]) Ungers udg. 450^{25} fgg.

[2]) Sl. Ágrip k. 17. (Fms. X, s. 394).

naar denne ægtede Þyri[1]). Da denne ordning utvivlsomt stemte bedst med begge parters fordél, og i det hele var den naturligste, have vi ingen grund til at tvivle om at det virkelig forholdt sig saaledes. Svens fangenskab og giftermaal sættes af Munch til aaret 887 og før kan det neppe have været[2]). Imidlertid syntes Þyri ikke om det parti, som hendes broder saaledes havde stiftet paa hendes vegne. Hun blev derfor en tid lang[3]) siddende i sine godser uden at reise til Vendland, og der opstod saaledes et spændt forhold mellem hende og det nygifte par, idet især Gunnhildr synes at have været forbittret déls over Þyri's vægring ved at ægte hendes broder déls over at hun forholdt hende godserne. Endelig skal kong Sven have givet efter for sin dronnings bønner og sendt sin søster mod hendes villie til Boleslav, som da tog hende til ægte[4]). At giftermaalet virkelig blev bragt i stand paa Gunnhilds tilskyndelse, synes meget rimeligt og strider slet ikke mod Snorris beretning, der lader Sigvaldi jarl optræde som mægler, thi det er ikke usandsynligt, at ogsaa han har hávt en finger med i spillet[5]). Giftermaalet maa altsaa have fundet sted, medens Gunnhildr endnu var gift med kong Sven. Saa vidt lyder vore sagaers beretning sandsynlig. Men naar de saa berette, at Þyri kun opholdt sig nogle faa dage hos Boleslav og derpaa fortælle de eventyrligste ting om hendes flugt fra Vendland til Norge, saa er man, forekommer det mig, be-

---

1) Fagrsk. k. 52—53 s. 42—43. Herved forklares ogsaa bedst hvorfor de andre sagaer vakle mellem, at Þyri's eiendomme laa i Vendland eller Danmark. Sl. Munch d. n. f. hist. I, 2, s. 375 n. u. texten.

2) Munch d. n. f. hist. I, 2, s. 869.

3) Ól. s. Tryggvas. i Fms. X k. 42 s. 309 siger endog »mjök marga vetr«, Ól. s. Kria 1853 k. 34. s. 36: »marga vetr«.

4) Fagrskinna k, 73, s. 58, Odds Olafss (Kria 1853) k. 34 s. 37 (Fms. k. 42. (X, s. 310)).

5) Hkr. Ól. s. Tr. K. 99 (Ungers udg. 250[34] fg.) sl. Ól. Tr. i Fms. K. 195 (II. s. 131.)

rettiget til at tvivle. Vore sagaskrivere ansaa med urette Boleslav for hedensk og gammel, medens det ikke mangler meget i at de søge at kanonisere Olaf Tryggvason. For dem maatte det altsaa staa som et uomtvisteligt faktum, at Þyri, som saa nøie var knyttet til deres helts sidste dage, selv saa snart som muligt maatte have taget initiativet til at opløse sit ægteskab med den hedenske konge og flygte fra hans hof; man sér bestræbelsen for at gjøre Þyri lige saa vel som Olaf næsten til en martyr for den kristne tro. At Olaf Tryggvasons senere saa feirede brud i flere aar skulde have fundet sig i at leve sammen med en hedning, samt at han tilsidst skulde have sendt hende bort med vanære, det maatte forekomme vore fromme sagaskrivere utænkeligt. Ikke desto mindre synes dette for en uhildet betragtning af forholdene virkelig at have været tilfældet. Beretningen om Þyri's korte ægteskab med Boleslav kan ikke forholde sig rigtig, hvis det er sandt, at det blev bragt i stand, medens Gunnhildr endnu var gift med Sven, thi vi ville senere sé, at Olafs giftermaal med Þyri ikke kan sættes før end efteraaret 999. Var det nu sandt at hun efter nogle faa dages giftermaal med Boleslav enten direkte eller med et kort ophold i Danmark var reist til Norge, saa maatte hendes ægteskab med Boleslav falde i sommeren 999; men da var kong Sven allerede gift med Sigríðr den storraade. Hvad nu dette giftermaal angaar, sættes dets indgaaelse af vore sagaer udtrykkelig i forbindelse med ophævelsen af Svens ægteskab med Gunnhildr[1]). Vel berette vore sagaer at Gunnhilds ægteskab blev ophævet ved døden, men dette kan ikke have været tilfældet, da vi fra Thietmar vide, at Gunnhildr ligefrem blev forskudt af Sven; men dette berettiger os ikke til at tvivle om deres sandsynlige beretning,

[1]) Hkr. Ól. Tr. k. 98 (Ungers udg. s. 200[16] fg.); Ól. Tr. i Fms. II. s. 130—131, k. 194. Ól. s. Tr. i Fms. X. s. 318 k. 44.

hvad tidsforholdet mellem de to giftermaal angaar. Jeg maa her imødegaa Munch[1]), som tror at Gunnhildr efter et kort giftermaal er bleven forskudt af Sven og derpaa har ægtet den svenske konge Eiríkr seirsæl, samt at denne, enten ved den leilighed eller ogsaa før, skulde have forskudt Sigríðr den storraade, som saa igen senere blevet Sven tveskægs hustru. Munch antager saaledes, at disse to konger paa en maade have byttet hustruer. Denne konstige hypothese opstilles for at forklare en misforstaaelse, som Adam af Bremen har gjort sig skyldig i, og som meget simplere forklares, naar man antager at denne ligefrem har forvexlet Sigríðr den storraade med Gunnhildr. Antagelsen af Svens korte giftermaal med Gunnhildr modsiges af de anførte kildesteder og hypothesen om hendes senere giftermaal staar i strid med selve Thietmars ord, som siger at Gunnhilds forskudte tilstand varede længe, hvilket ikke kunde siges, selv om man, gaaende ud fra aaret 987, indskrænkede den tid hun var gift med Sven til det kortest mulige — hun fødte ham jo to sønner — og først lod hende gifte sig igen med kong Eiríkr i dennes sidste levedage, thi hendes ugifte stand kunde dog ikke vare længere end nogle faa aar. Jeg tror altsaa, at Gunnhildr er vedbleven at være Svens kone indtil han begyndte at beile til Sigríðr den storraade, hvilket vel skéte allerede i aaret 998, efter at giftermaalsplanerne mellem Olaf og Sigríðr vare gaaede overstyr, da Sven synes at have forskudt Boleslavs søster for at have friere hænder til sit andet frieri. Þyri var da utvivlsomt allerede gift med Boleslav, og synes at have levet i ægteskab med ham, indtil hun i sommeren 999 blev skilt fra ham og reiste til Norge. Det er aabenbart at denne skilsmisse er en følge af det brud, som var indtraadt mellem Boleslavs søster og kong Sven, og intet er da rimeligere, end at Boleslav ligefrem har forskudt Þyri. Deres ægteskab synes allerede i

[1]) D. n. folks hist. I, 2, s. 125 fg.

sig selv ikke at have været lykkeligt, og forholdet blev vistnok ikke bedre efter at Sven havde forskudt Gunnhildr. En tidlang synes at være gaaet hen med underhandlinger med kong Sven om at tage Gunnhildr tilbage, men da denne — vistnok ikke før end foraaret 999 — aabenlyst ægtede Sigríðr, indtraadte der et fuldstændigt brud og Boleslav besluttede at sende Þyri hjem, hvilket ogsaa skéte samme sommer[1]). Alt synes nu at blive klarere for os. Forskudt af sin mand søger Þyri tilflugt hos sin broder, men forgæves. Denne, som nylig var bleven gift med Sigríðr og af hende ophidsedes mod Olaf Tryggvason, var da ganske optagen af sine planer mod Norge, og turde ikke, af frygt for at blive bragt mellem en dobbelt ild, optage den handske, som Boleslav havde tilkastet ham. Heller ikke Þyri's tilbagekomst vare ham velkommen, da hun utvivlsomt gjorde fordring paa sine gamle godser, som Sven ikke var tilsinds at tilbagegive. Hvad disse angaar, var der indtraadt et eiendommeligt retsforhold. Sven har ved sin skilsmisse fra Gunnhildr ansét sig for berettiget til at inddrage dem; paa den anden side har Boleslav, som upaatvivlelig efter Gunnhilds skilsmisse maatte betragte den gamle overenskomst om godsernes bytning for ophævet, enten inddraget Þyri's godser i Vendland, eller ogsaa genindsat sin søster i besiddelsen af dem. Þyri derimod, som ingen dél havde i sin broders forligsbrud, maatte betragte sig som i lige grad forurettet af begge parter. Herved kastes et nyt lys over vore kilders vaklen med hensyn til spørgsmaalet om, hvor Þyris eiendomme laa, og mod hvem hun gjorde sine fordringer geldende[2]). Men naar Sven nu hverken vilde give sin

[1]) Det er værd at lægge mærke til, at medens Fagrsk., Hkr. og Ól. Tr. i Fms. lade Þyri flygte hemmelig bort, saa skér bortreisen ifølge Odd munks saga (Kria 1853. k. 34, s. 37; Fms. X, 310, k. 42) med Boleslavs vidende og villie. Skulde ikke heri det sande forhold være antydet?

[2]) Se ovenfor.

søster hendes godser tilbage, eller tage sig af hendes sag imod kong Boleslav, ja endog, som det synes, truede hende med at sende hende i en hjelpeløs tilstand tilbage til Vendland, hvor skulde saa den ulykkelige kongedatter søge hen? Der var kun en, som baade kunde antages at have magt og villie til at skaffe hende ret, og det var den ridderlige Olaf Tryggvason, hvis spændte forhold til hendes broder maatte være þyri bekendt. Hun reiser altsaa til Norge og Olaf tilbyder hende strax sin beskyttelse og sin haand. Efter at deres giftermaal har fundet sted, søger hun saa ved alle mulige midler at bevæge Olaf til at fordre erstatning af Boleslav og Sven, som begge synes at have været hende lige forhadte. Dette intensive had mod Boleslav, som vore sagaer udmale med saa grelle farver, bliver os nu let forklarligt, da Boleslav ved at forskyde hende virkelig havde gjort hende en skam, hvorfor hun paa en eller anden maade maatte søge at faa opreisning, medens det ellers, naar hun frivillig havde forladt ham, vilde staa temmelig gaadefuldt for os. Vi sé altsaa Olaf drage bort fra Norge med en temmelig betydelig flaade. Selv har han vel i sit stille sind været tilbøielig til et ærefuldt forlig med Boleslav, som vistnok fra gamle dage var hans ven og vaabenbroder og med hvem han før havde været besvogret. Det maatte ogsaa paa grund af det spændte forhold til Danmark og Sverrig forekomme ham betænkeligt, at stille sagen paa spidsen overfor Boleslav. Denne forsonlige stemning blev vel yderligere forøget paa sydreisen, da han upaatvivlelig har faaet nøiere efterretninger om sine fjenders rustninger. Da han kom til Vendland, fandt han Boleslav besjælet af det samme sindelag og der siges udtrykkelig, at denne viste sig i høi grad imødekommende med hensyn til Olafs fordringer. Fælles had og fælles interesser maatte ubetinget forene de to konger mod Sven, til hvem begge paa den tid stode i et spændt forhold. Hvori den satisfaktion, Boleslav gav Olav, bestod, siges der ikke; det sandsynligste er, at Bo-

leslav har lovet Olaf sin hjelp til at aftvinge kong Sven þyri's eiendomme og at der saaledes er blevet aftalt et forbund mellem dem imod Sven tveskæg, samt at en fælles samvirken mod denne kun blev udsat, fordi Boleslav for øieblikket ikke var forberedt. Paa tilbageveien fra Vendland er det da, at Olaf møder de forenede fyrster og finder heltedøden ved Svoldr.

Paa denne maade synes alle herhen hørende spørgsmaal bedst at kunne forklares. Man behøver altsaa ikke at tage sin tilflugt til Jørgensens vidtsvævende kombinationer med tydske og engelske begivenheder fra aaret 1002, som jeg ikke skal opholde mig videre ved, da han selv vel neppe betragter dem som andet end vage muligheder, og i hvert fald ikke som argumenter for at Svoldrslaget bør sættes i det nævnte aar. Jeg skal kun bemærke, at Olafs rustninger allerede vare begyndte, inden efterretningen om keiser Ottos død og de derpaa følgende uroligheder i Tydskland kunde være naaet op til Norge, selv forudsat, at Svoldrslaget faldt i 1002, at Olaf, der havde fuldt op af fjender paa alle sider, ja endnu ikke engang rigtig havde befæstet sit herredømme og kristendommen overalt i sit rige f. ex. paa Oplandene, ikke maatte have været rigtig klog, naar han uden grund havde kastet sig ind i de tydske stridigheder, endvidere at det held, hvormed Edelred forsvarer England i aaret 1000, og de danskes samtidige tilbagegang derovre, bestemt tyder paa, at de i dette aar vare beskæftigede i deres egen hjemstavn, medens den store fremgang, de der havde i aarene 1001—2, hvori blodbodet den 13. nov. 1002 først gjorde en standsning, lige saa tydelig viser, at de da havde faaet frie hænder hjemme[1]), endelig at det er høist usandsynligt, at det nævnte blodbad kunde være en følge af Svoldrslaget, selv om dette faldt i aaret 1002, thi efterretningen om kong Svens seir maatte tværtimod gøre kong

[1]) Sl. Munch d. n. folks hist. I, 2, s. 466.

Edelred mere forsigtig og ubestemt i sin optræden mod de danske.

Der foreligger saaledes hverken i vore kildeskrifter eller i den almindelige historiske situation nogen grund til at tvivle om, at Svoldrslaget bør sættes i aaret 1000. Jeg gaar da over til at fastsætte tidspunktet for Olafs regeringstiltrædelse.

Alle angivelser stemme overens i, at Olaf herskede 5 aar over Norge, og da vi have sét, at hans død falder i aaret 1000 — nærmere bestemt den 9. sept. d. a.[1]) — saa kan man, eftersom man regner falde 5 aar eller knap 5 aar, komme til at sætte hans tronbestigelse en gang i tidsrummet fra 995 om foraaret til 996 ved samme tid. De nyere lærde have ogsaa vaklet indenfor dette tidsrum, idet Munch og Maurer sætte Olafs ankomst til foraaret 995, Guðbrandr Vigfússon og Keyser til samme efteraar og den norske videnskabsmand A. Gjessing til foraaret 996[2]).

For at afgøre, hvad der er det rigtige, maa man fortrinsvis tage hensyn til de kilder, som have en efter aar ordnet tidsregning, nemlig Snorri og Ólafs s. Tryggvasonar i Fornmannasögur, som i det hele stemmer med Flateyjarbók. Men først gelder det at komme paa det rene med, hvad der virkelig staar i disse kilder, da de ere blevne forskellig opfattede og, som jeg tror at kunne paavise, misforstaaede.

Hvad nu for det første Snorri angaar, saa have baade Munch og Maurer og vel ogsaa Guðbr. Vigfússon forstaaet ham som om han satte Olafs ankomst til 995 om foraaret, medens G. Storm gør geldende, at det har været Snorri's

[1]) Maurer: Bek. d. norw. st. II, s. 517.

[2]) Munch: d. n. folks hist. I, 2, s. 267. Maurer: Bek. d. norw. st. II, s. 524—527. Safn til sögu Íslands I, s. 428. Keyser: Norges hist. I, s. 286 fgg. (sl. G. Storm: Snorri's historieskr. s. 142). A. Gjessing: Unders. af kongesagaens fremvæxt II, s. 66.

mening, at sætte den til samme efteraar. Kunde man nu som Storm tror, af Snorris beretning om de klimatisk-fysiske forhold slutte sig til aarstiden, saa var spørgsmaalet dermed afgjort. Men dette er ikke tilfældet. Der kunde nemlig ifølge aarstiden ligesaa godt være is paa Gaul om foraaret som efteraaret. Heller ikke ere de ord, som Storm anfører for sin mening[1]), afgørende, thi naar Olafs ankomst, som Munch og Maurer, støttende sig til Kristnisaga, antage, faldt i goemaaneds begyndelse, saa kunde Snorri betegne den del af vinteren, som da var tilbage, som Olafs første vinter. Jeg tror overhovedet ikke, at det er muligt enten af disse eller andre udtryk hos Snorri med sikkerhed at bestemme, til hvilken tid af aaret han har sat Olafs ankomst. Derimod tror jeg at det klart og tydelig lader sig bevise, at han umulig kan have sat den til foraaret eller goemaaneds begyndelse 995.

Gaar man nemlig ud fra dette tidspunkt, bliver man nødt til at indrømme, at Snorri ved de anførte ord (»den første vinter og den paafølgende sommer«) mener den del af vinteren 994—5, som er tilbage ved goemaaneds begyndelse samt sommeren 995. Olafs anden vinter bliver da 995—6 o. s. v. Under denne forudsætning kommer man i en uopløselig modsigelse, naar man skal gøre sig rede for, i hvilket aar Snorri har sat Þangbrands reise til Island. Det hedder nemlig paa den ene side at han reiste, da Olaf havde været 2 vintre konge over Norge, — altsaa ifølge forudsætningen i sommeren 996[2]). Paa den anden side beretter Snorri, at han efter 2 aars ophold i Island vendte tilbage til Nidaros det efteraar, som gik forud for Svoldrslaget[3]). Da der nu ikke kan være tvivl om, at Snorri

---

1) »Hinn fyrsta vetr ok eptir um sumarit«. Hkr. k. 57, (Ung. udg. s. 170^{20}).
2) Hkr. k. 80 (Ungers udg. s. 185^{19}).
3) Hkr. kk. 80 og 91 (Ungers udg. 185^{32} & 195^{2}).

har sat dette slag til aaret 1000, er det heller ikke tvivlsomt, at han har sat Þangbrands Islandsreise til sommeren 997, hvilket er i strid med det resultat, som vi kommer til ved at gaa ud fra foraaret 995. Dette maa altsaa opgives og Olafs tronbestigelse efter Hkr. enten sættes om efteraaret 995 eller ogsaa til goemaaned 996. I begge tilfælde sé vi at Snorri overalt kommer til at stemme overens med sig selv, og det er efter min overbevisning ikke muligt ud af selve Hkr. at afgøre hvilket af de to tidspunkter bør foretrækkes.

Jeg vil senere, efterat jeg har bestemt tidspunktet for Olafs regeringstiltrædelse, faa leilighed til at gaa nærmere ind paa Snorris tidsregning i det hele taget. I denne sammenhæng skal jeg kun berøre et punkt, som angaar udstrækningen af Olafs regeringstid i det hele, nemlig spørgsmaalet om det har været Snorris mening at sætte Hárekr Eyvindssons daab, Eyvindr kinnrifas død, Hálogalands omvendelse og Rauðr den rammes samt Þórir hjörts død i et og det samme aar, eller om de to første begivenheder falde i et andet aar end de tre sidste. Munch og Maurer have antaget det sidste, men som jeg tror med urette. Storm har allerede fremdraget et sted af Hkr., som synes at tyde paa, at alle disse begivenheder ere faldne i det samme aar[1]), nemlig hvor Snorri lader Olaf true Haaleygerne med, at at han nok vil besøge Hálogaland den sommer. Stedet er vel ikke ganske afgjørende, thi Olafs trusel kunde jo godt opfattes som hørende med til den list, hvorved Olaf fanger den ulykkelige Eyvindr kinnrifa og det slet ikke var nødvendigt at den blev sat i værk før end et aar efter. Derimod er det aldeles afgjørende med hensyn til spørgsmaalet, at man ved at følge Munchs og Maurers anskuelse og fordele de omtalte begivenheder paa to aar bliver nødt til, at

[1]) Storm: Snorre Sturluson's historieskr. s. 143 noten under texten. Hkr. k. 82 (Ungers udg. 187[23]).

sætte Olafs tronbestigelse enten til foraaret 995 eller efteraar 994, hvilket, som allerede er paavist, umulig kan have været Snorris mening. Et utydeligt udtryk hos Snorri selv har her givet anledning til hele misforstaaelsen. I kap. 82[1]) siger han nemlig, at Sigurðr og Haukr bortførte Hárekr »om vaaren«; efter at han derpaa har fortalt om dennes samtale med Olaf og tilbagereise til Hálogaland samt om Eyvindr kinnrifa's tilfangetagelse og død, indleder han saa i k. 84 skildringen af Olafs Hálogalandstog med den kronologiske bemærkning: »En um várit eptir«, hvilket pleier at betyde: »den næst paafølgende vaar«, som altsaa skulde være forskellig fra den i k. 82 omtalte, og begivenhederne maatte altsaa fordeles paa to forskellige aar. Dette kan dog som sagt umulig have været Snorris mening og vi maa sé os om efter en anden forklaring af det paageldende sted. Enten foreligger der da en skrivfeil, idet Snorri har skrevet »eptir um várit», eller ogsaa have vi her et exempel paa, hvor ubestemte grændserne vare mellem vinter og vaar hos vore forfædre. I kap. 82 har Snorri da ved udtrykket: »um várit« ment den sidste dél af vinteren; i al fald har det staaet saaledes for ham, naar han i kap. 84 skriver »um várit eptir«, hvilket saa maa forklares efter den sædvanlige betydning som: »den (paa vinteren) følgende vaar. Man maa indrømme at fremstillingen er noget utydelig, og Snorri vilde vel neppe have udtrykt sig saa tvetydig, naar de to tidsbestemmelser vare fulgte umiddelbart paa hinanden; men som de nu staa, adskilte fra hinanden ved et længere mellemliggende afsnit, kan det ikke forundre os, at der er kommen lidt uklarhed ind i fremstillingen. Efter den gamle og nye islandske tidsregning begynder jo vaaren langt tidligere end den i virkeligheden indtræder efter de nordlige klimatiske forhold, og denne omstændighed har flere steder

---

1) Ungers udg. 186[2].

2) Ungers udg. 189[21].

afstedkommet en betydelig forvirring i de islandske kildeskrifter, eller snarere i vor forstaaelse af dem. Jeg vil senere komme til et exempel af en lignende art. Den historiske sandsynlighed synes ogsaa ubetinget at tale for, at det ikke har været Snorris mening at henlægge to saa nøie sammenhørende begivenheder som Eyvinds død og Olafs tog til Hálogaland til to forskellige aar. Det maatte jo være Olaf magtpaaliggende at slaa et slag mod Hálogaland, medens erindringen om det skrækkelige exempel, han havde statueret paa Eyvindr, endnu var frisk, og før end Haaleygerne fik tid til at træffe foranstaltninger til forsvar.

Men da det kun er ved at gjøre det ene aar, som de omtalte begivenheder efter Snorris fremstilling, ifølge den foregaaende udvikling, falde i, til to aar, at Munch og Maurer have kunnet fordele de begivenheder, som Snorri beretter, paa det hele tidsrum fra 995 om foraaret indtil september aaret 1000 — saa er dermed den sidste grund til at man skulde lade Snorri sætte Olafs tronbestigelse til foraaret 995 bortfalden[1]).

Vende vi os nu til Olafssagaen i Fornmannasögur, saa sé vi at Munch og Maurer ogsaa have beraabt sig paa dens vidnesbyrd for deres anskuelse, at Olafs ankomst til Norge var at sætte i foraaret 995. Men ogsaa her have vi kun ved at gøre et aar til to kunnet komme til det omtalte resultat. Efter deres referat af sagaens kronologie skulde nemlig Olafs omreise og hylding falde i Olafs første aar fra foraaret 995 til ud paa vinteren 995—6. I det næste aar skulde saa reisen nordpaa til Trondhjem og kristendommens forkyndelse underveis, ødelæggelsen af templet paa Hlaðir, den mislykkede reise til Hálogaland, tilbagereisen til Trondhjem, Hallfreðs og Kjartans ankomst, anlæggelsen af

---

[1]) Snorris tidsregning er med undtagelse af nogle mindre vigtige enkeltheder rigtig refereret af Keyser: Norges hist. I, 319, n. 4 u. texten.

Niðarós samt Frostating og kristendomspaabudet i Trøndelagen gaa for sig. Dette strider tydelig imod sagaens klare ord, som tværtimod sætter alle disse begivenheder i et og det samme aar. De herhen hørende kildesteder indeholdes fornemmelig i sagaens 109. og 140. kap. og jeg vil for tydeligheds skyld anføre dem. I kap. 109 hedder det: »Ólafr konungr fór yfir landit vetrinn eptir, er hann var til konungs tekinn í Þrándheimi, ok lagði undir sik; var hann til konungs tekinn á hverju lögþingi . . . fór konungr svá hinn fyrsta vetr ok um sumarit eptir«. Stedet i kap. 140 lyder derimod saaledes: »Ólafr konungr Tryggvason fór þann sama vetr, er á leið, sem hann var til konungs tekinn í Þrándheimi, austr í land hit efra allt til landsenda ok lagði undir sik land allt, sem áðr er sagt; fór konungr snemma um várit út í Víkina ok hafði lið mikit; dvaldist hann þar lengi um várit«. I resten af kapitlet fortælles der saa om Þorgeirs og Hyrnings giftermaal med kongens søstre og kristendomspaabudet i Viken. I de følgende kapitler berettes dernæst om Olafs reise og kristendomspaabud langs kysten indtil Trondhjem, Stefnir Þorgilssons sendelse til Island, nedbrydelsen af templet paa Hlaðir, reisen til Hálogaland og tilbage igen til Trondhjem, Hallfreðs og Kjartans ankomst, samt anlægget af Niðarós[1]), alt sammen uden at en ny vinters indtrædelse noget steds antydes. Dette skér først i kap. 162[2]), hvor der fortælles om tinget paa Frosta.

Allerede af dette referat er det klart, at sagaens forfatter har tænkt sig alle disse begivenheder som faldende i det samme aar. Fastholdes dette, saa findes der ikke, som Munch har antaget, nogen selvmodsigelse sted mellem anførte ord af kapp. 109 og 140. Ved ordene »sem áðr er sagt« i k. 140 henvises der tydelig til k. 109, og tidsbestemmelsen »um sumarit eptir« i k. 109 — som ikke maa

[1]) Ól. s. Tr. i Fms .kk. 141—161 (I. s. 279—306 og II, s. 1—34.)
[2]) S. st. II, s. 34.

forklares: »hele den paafølgende sommer« — udføres blot nærmere i k. 140 ved udtrykkene: »fór konungr snemma um várit út í Víkina« og »dvaldist hann þar lengi um várit«, thi déls har vel sagaskriveren tænkt sig dette ophold ledsaget af hyldingsreiser omkring i Vikens forskellige landskaber, déls maa man ogsaa her huske paa, at foraarets og sommerens grændser ere ligesaa ubestemte i de gamle sagaer som vinterens og foraarets. Al selvmodsigelse i mellem de to kapitler falder saaledes bort, medens deres ord staa i den bestemteste strid med Munchs og Maurers opfattelse; i al fald er sagaskriverens mening klar, om man end maa indrømme at han i kap. 109, vistnok under paavirkning af Snorri[1]), som han aabenbart har havt for sig, er bragt til at udtrykke sig noget utydelig. Mærkeligt er det i al fald, at parallelstedet i Flateyjarbók[2]) ikke har ordene »um sumarit«. At Olafssagaens forfatter henlægger alle de omtalte begivenheder i et og det samme aar, bekræftes ogsaa fuldkommen, naar vi fortsætte vort referat af sagaens tidsregning der hvor vi slap ved k. 162.

I kk. 163—169 fortælles der om Islændernes daab, Olafs gilde for de trøndske høvdinger, hans besøg paa Møren og kristendommens indførelse i Trondhjem. Alle disse begivenheder falde i den samme vinter som tinget paa Frosta, altsaa i følge vor forudsætning i Olafs anden vinter. Efter en exkurs om Hallfreðr og færøiske begivenheder hedder det saa i k. 187: »Nú er þar til at taka, sem fyrr var frá horfit, at Ólafr konungr Tryggvason hafði verit 2 vetr konungr í Noregi ok kristnat um vetrinn allan Þrándheim«. Her betegnes altsaa den vinter, da Olaf kristnede Trondhjem, udtrykkelig som hans anden, idet den første vinter tilstrækkelig var fremhævet i kk. 109 og 140. Efter at have fortalt om kongens budskab til Sigmundr Brestisson og Stefnirs an-

1) Hkr. k. 57 (Ung. udg. s. 170^{19-20}).
2) Flateyjarbók I, s. 246.

komst fra Island, siges der endvidere udtrykkelig, at denne blev sendt til Island »hit fyrra sumarit«, hvilket vel ikke blot betyder »den forrige sommer«, men ogsaa »Olafs første sommer«. Ved tilføielsen »sem áðr er getit«, henvises der desuden tydelig til k. 142, som er indflettet i fortællingen om den første sommers begivenheder[1]).

Men staar det saaledes uimodsigelig fast, at Munch og Maurer med urette have gjort Olafssagaens første aar til 2, saa kan det heller ikke have været dens mening at sætte Olafs tronbestigelse saa tidlig som til foraaret 995. Regne vi tilbage fra Svoldrslaget, kunne vi umulig komme længere tilbage end til efteraaret 995, ja Olafs tronbestigelse vil endog efter sagaen kunne rykkes ned til foraaret 996; dog synes de anførte ord af kap. 140 snarere at tyde paa efteraaret (jfr. ovenfor s. 33)[2]).

Af de øvrige kilder er det kun Kristnisaga, som bestemt sætter Olafs tronbestigelse til foraaret 995. Men ved nærmere eftersyn sér man, at ogsaa den regner et aar for meget, da den i modsætning til de andre kilder lader Þangbrandr opholde sig 3 vintre paa Island. Ari, hvis vidnesbyrd her er af den største vægt, beretter nemlig, at han opholdt sig paa Island »einn vetr eða tvá«, og Snorri holder, ligesom Ólafssaga i Fornmannasögur og Flateyjarbók, paa at hans ophold varede 2 vintre[3]). Da Kristnisaga bestemt sætter Olafs tronbestigelse til goemaaned, saa faar man, naar man trækker den ene vinter fra, som den regner

---

1) S. st. k. 187 (II, s. 118).
2) Efter at nærværende afhandling var skreven, har jeg lagt mærke til at Keyser i sin Norges historie (s. 286 fgg. og 295 fgg.) har forstaaet sagaen som om den satte Olafs tronbestigelse til dette efteraar og han har ogsaa ganske rigtig fordélt begivenhederne paa Olafs første aar.
3) Íslendingabók k. 7 (Møb. udg. s. 7). Ól. s. Tr. i Fms. k. 216 (II, s. 197—206). Flateyjarbók I, s 421—426.

for meget, ud at Olafs tronbestigelse selv efter den ikke kan sættes før end til slutningen af vinteren 995—6.

Man har endelig ogsaa forstaaet Oddr munk, som om han lod Olaf regere 5 aar og 1 sommer over Norge — altsaa fra 995 om foraaret til i september aaret 1000 [1]). Man har troet at kunne slutte dette af Odds Olafssaga kk. 58 og 59 (Fms. X, s. 332 fg. & 336), hvor der tales om begivenheder fra Olafs »5. regeringsaar« samt om »de 5 aar, som Olaf herskede over Norge«, sammenlignede med k. 60 (Fms. X, s. 337), hvor det hedder, at Olaf samlede en hær samt gjorde sit tog til Vendland »i den næste sommer« [2]). Jeg tilstaar, at en saadan opfattelse af de paageldende steder er mulig, men at den er nødvendig, kan jeg ikke indsé. Tværtimod er det ligesaa sandsynligt, at Oddr ved ordene »den næste sommer« mener den sommer, der følger paa den femte vinter og som selv hører med til Olafs femte regeringsaar. Ved den »næste sommer« bør man da ikke forstaa den sommer, der følger efter de »5 regeringsaar«, men den, som følger efter den i det foregaaende kapitel omtalte palmesøndag, som aabenbart regnes til den 5. vinter. At dette er det rigtige, fremgaar, som det synes mig, temmelig tydelig, naar man sammenligner begge sagaens recensioner. Navnlig maa jeg henlede opmærksomheden paa Þyris ord i Munchs udgave af sagaen, k 50, s. 47, hvor hun den omtalte palmesøndag opfordrer Olaf til at inddrive sine fordringer paa Sven tveskæg „at sumri«. Herved er der, forekommer det mig, temmelig klart antydet, at sagaskriveren et par linier senere ved ordene »á eno nesta sumri« har ment den næste sommer efter den omtalte palmesøndag.

---

1) Munch: D. n. folks hist. I, 2, s. 286 noten unden texten. Maurer: Bekehrung d. norweg. st. II, s. 562 fg. Guðbrandr Vigfússon i fortalen til Biskupasögur I, s. XXIII.

2) Sl. Munchs udg. k. 49, s. 46 og k. 51, s. 47. Til de af k. 59 i Fms.'s recension anførte ord indeholder denne ikke noget tilsvarende.

I det mindste vil man indrømme mig, at det er misligt paa saa svage præmisser at opstille en tidsregning for Oddr, der afviger fra alle vore øvrige kilder med undtagelse af Kristnisaga. Anderledes vilde det forholde sig, naar man kunde bevise, at Oddr ogsaa var forfatteren til Kristnisaga, thi saa maatte man naturligvis antage en fælles tidsregning for begge sagaer[1]). Men saa vilde man ogsaa være berettiget til at gøre de samme indvendinger mod Odds kronologie i Olafssagaen, som jeg har gjort ovenfor imod Kristnisaga. Dog forekommer det mig kun lidet rimeligt, at Oddr er forfatteren til Kristnisaga. Der findes nemlig imellem dem flere uoverensstemmelser, som det ikke her er stedet at paavise; kun skal jeg fremhæve, at recensionen i Fms., ligesom Ari, lader Þangbrandr opholde sig »einn vetr eða tvá« i Island; maaské have dog disse ord ikke oprindelig hørt med til Odds bog, da de ere udeladte i den Munchske udgave, ligesom overhovedet recensionen i Fms. har optaget mere af Íslendingabók i det paageldende afsnit, end der findes i den anden; denne uoverensstemmelse har derfor ikke stor betydning; derimod lade begge recensioner Kjartan og hans følge blive døbt ved juletid i bestemt modsætning til Kristnisaga[2]). Det mest afgørende bevis for, at Oddr ikke er forfatteren til Kristnisaga, er dog den væsensforskel, som der er mellem dennes klare og ordnede fremstilling, og den forvirring og mangel paa sammenhæng, som karakteriserer Odds Olafssaga. Man har derfor vel heller ikke ret til at beraabe sig paa Odds vidnesbyrd for, at Olafs ankomst allerede bør sættes i foraaret 995.

Det maa altsaa ansés for sikkert, at ingen af kilderne berettiger os til at sætte Olafs tronbestigelse til 995 om foraaret, og vi faa saaledes kun valget imellem efteraaret 995

---

[1]) Sl. Guðbr. Vigfússon anf. st.

[2]) Odds Ól. s. i Fms. X. s. 36 fg. kk. 36—37. Munchs udg. k. 30 s. 32—33.

og foraaret 996. At Olafs ankomst til Norge ligger indenfor disse tidsgrændser, er afgjort, og om man vælger det ene eller det andet kan i grunden være temmelig ligegyldigt. Dog forekommer det mig, at foraaret 996 bør have fortrinet, thi déls strider dette, som allerede anført, ikke imod Heimskringla og selv den yngre Olafssaga i Fms. kan til nød forklares i overensstemmelse hermed, déls bekræftes det ved Kristnisagas anførte vidnesbyrd, som yderligere støttes af Agrip og Oddr munk, at Olafs ankomst fandt sted om foraaret[1]). Vel siger Ágrip, at det var »om foraaret«, at Hákon døde, ligesom ogsaa Oddr beretter, at Olaf reiste fra Garðaríki, »da det vaarede«, medens Kristnisaga henfører begivenheden til goemaaneds begyndelse, men heri er der ingen modsigelse,. thi man maa, som allerede omtalt, huske paa, at grændserne mellem vinter og foraar ingenlunde ere faste. Flerheden af de islandske annaler synes rigtignok at stemme for aaret 995, men da de fleste af dem ere af en forholdsvis ung oprindelse, burde deres vidnesbyrd have mindre at betyde[2]). Guðbrandr Vigfússon har af den omstændighed, at nogle Islændere siges at være ankomne til Norge om efteraaret, uden at de have hørt noget om tronskiftet, villet slutte sig til at Olaf ikke kan have besteget tronen om foraaret, da saa efterretningen om Hákon jarls død allerede burde have truffet dem i Island. At dette ikke kan være det afgørende, vil i det følgende blive godtgjort. Hermed stemmer det ogsaa fuldkommen, naar Ari beregner Hákon jarls regeringstid til 33 aar, idet han, som Maurer har paavist, gaar ud fra Sigurðr jarls død og ikke fra Haraldr gráfelds fald[3]). Den første af disse begivenheder er nøie knyttet til Hákon Aðalsteinsfóstris død, som er et af de sikkreste punkter i den norske

1) Agrip, Fms. X, s. 389, k. 11. Odds Olafssaga i Fms. X, s. 260, k. 16. Munchs udg. k. 12, s. 16.

2) Íslenzkir annálar 1847 ved aar 995, s. 24.

3) Sé Maurer: Bekehrung des norw. st. 513—14 n. 18 under texten med de der anførte steder.

historie før Svoldrslaget og med bestemthed kan sættes i aaret 961. Da nu Sigurðr jarls død indtraf 2 aar efter kong Hákons fald — altsaa 963 — og Hákon jarl som sagt fra den tid regerede i 33 aar, komme vi ogsaa ved denne tilbagegaaende beregning til aaret 996 som hans dødsaar. Jeg skal vel ikke benægte, at man ved at tage hensyn til brøkdele af aar ogsaa kunde bringe Aris beregning i overensstemmelse med deres anskuelse, som sætte Hákons død og Olafs tronbestigelse til efteraaret 995, men den af mig opstillede beregning er dog i alle maader den naturligste, og desuden kommer det her kun an paa at bevise, at det opnaaede resultat ret vel lader sig bringe i overensstemmelse med kronologien i den ældre norske historie. Vel bliver Olafs regeringstid, naar man gaar ud fra goemaaneds begyndelse 996, ikke fuldt 5 aar, men dels bliver den i hvert fald mere end 4½ aar, dels have vi et analogt exempel i beregningen af Olaf den helliges regeringstid, hvem Ari utvivlsomt har regnet hans første vinter paa Oplandene til gode, skønt han først tog kongenavn noget efter at vinteren var begyndt og heller ikke blev anerkendt af den største del af Norge, før end næste foraar efter Nesjaslaget.

Det staar nu kun tilbage, at fordele de begivenheder, som forefalde i Olaf Tryggvasons regeringstid paa de enkelte regeringsaar. Her søge vi forgæves oplysninger i Ágrips og Fagrskinnas sammentrængte fremstilling. Heller ikke frembyde de samtidige eller senere digtere nogle kronologiske holdepunkter, thi dels har alt, hvad der angaar Norges indre bestyrelse, kun ringe interesse for dem i sammenligning med Olafs krigsbedrifter, dels ere de mindst af alt kronologer. Oddr munks saga indeholder vel adskillige tidsangivelser, som ere af den største vigtighed, da de optræde som støttende sig til Sæmunds og Aris autoritet[1]). Men for

[1]) Odds Olafss. i Fms. X s. 275-6, k. 22. Munchs udg. Chria 1853 k. 15, s. 22-23. Her angiver Oddr sit forhold til Sæ-

resten kan han selv ikke gelde for nogen paalidelig hjemmelsmand i kronologisk henseende, da hans egentlige interesse falder paa det legendariske omraade; herom vidner hans forvirrede fremstilling, der blander begivenheder fra de forskelligste aar mellem hinanden, og de selvmodsigelser, som han undertiden indvikler sig i og jeg senere vil fremdrage et par exempler paa. Hans tidsangivelser have altsaa kun for saa vidt værd, som de kunne antages at være troe gengivelser af Aris og Sæmunds beretninger. Derimod møder Hkr. med et fuldstændigt kronologisk skema over de forskellige vintres begivenheder og Olafssagaen i Fornmannasögur er ligeledes strengt ordnet aar for aar. Paa en sammenligning mellem disse to sidste sagaer indbyrdes samt med de angivelser hos Oddr, der stamme fra Ari og Sæmundr, beror da nærmest løsningen af vor opgave. Det bedste bevis for, at jeg i det foregaaende rigtig har forstaaet disse kilder, er da at deres tidsangivelser angaaende de 3 sidste aar af Olafs regeringstid derved bringes i en nærmere overensstemmelse, end det var muligt med Munchs og Maurers forudsætninger, samt at deres uoverensstemmelse for de 2 første aar bliver let forklarlig. Baade forskel og overensstemmelse vil nærmere sés af følgende oversigt.

Aar	Heimskringla.	Ólafs saga Tryggvasonar i Fms.
996.	Ankomsten til Norge. Omreisen og hyldingen. Viken kristnet om sommeren og den følgende vinter.	Omreisen og hyldingen. Viken kristnet i sommerens begyndelse. Kongens reise og kristendomspaabud paa Agðir og Hörðaland. Stefnir til Is-

mundr og Ari i almindelighed ved ordene: »En hvárratveggia vitni sýnaz mer athuga verþ ok scynia þat hvat af þyckir fellt at hafa þvílíkum frásögnum« (Fms.; Munchs udg. indeholder en tilsvarende yttring). At paavise forskellige til déls ordrette overensstemmelser mellem Oddr og Aris Íslendingabók vilde være en let sag og jeg vil senere komme til at benytte Odds citat af Sæmundr angaaende tinget paa Dragseið.

Aar	Heimskringla.	Ólafs saga Tryggvasonar i Fms.
		land. Erlingr Skjálgssons giftermaal. Tinget paa Dragseið. Ødelæggelsen af templet paa Hlaðir, reisen til Naumudal og tilbage igen til Trondhjem. Hallfreðs og Kjartans ankomst. Anlægget af Niðarós. Frostating og kristendomspaabud i Trøndelagen. Kjartans daab.
997.	Kongens reise og kristendomspaabud paa Agðir og Hörðaland. Erlingr Skjálgssons giftermaal. Tinget paa Dragseið. Þangbrandr til Island. Kristendomspaabud paa Norðmøri. Ødelæggelsen af templet paa Hlaðir. Det mislykkede tog til Hálogaland. Olaf reiser tilbage igen til Viken, hvor han ankommer tidlig om vinteren. Frieri til Sigríðr den storraade	Kongens besøg paa Møren lidt efter jul. Járnskeggis drab. Trønderne lade sig døbe. Olafs giftermaal med Guðrún. Stefnirs tilbagekomst til Norge. Þangbrandr sendes til Island. Kongens reise sydpaa til Viken Sigmundr Brestissons ankomst til Norge og tilbagereise til Færøerne. Kongen kommer tidlig om vinteren til Viken. Frieri til Sigríðr den storraade.
998.	Hringaríki kristnet og Olaf den hellige døbt. Mødet mellem Olaf og Sigríðr. Troldmændenes drab. Olaf paa Øgvaldsnes. Eyvindr keldas død. Ting i Trondhjem. Gildet paa Hlaðir. Olaf paa Møren. Járnskeggis drab og Trøndernes omvendelse. Niðarós anlagt. Giftermaal med Guðrún. Haukr og Sigurðr til Hálogaland.	Hringaríki kristnet og Olaf den hellige døbt. Mødet mellem Olaf og Sigríðr. Olafs giftermaal med Þyri. Færøerne kristnes. Olaf paa Øgvaldsnes. Eyvindr keldas død. Olafs reise til Trondhjem. Sigurðr og Haukr til Hálogaland.
999.	Háreks daab og Eyvindr kinnrifas død. Kongens tog til Hálogaland. Guðrøðr Eiríkssons død. Kjartan, Hallfreðr, Gizurr, Hjalti og Þangbrandr komme til Norge. Olaf ægter Þyri.	Háreks daab og Eyvindr kinnrífas død. Kongens tog til Hálogaland. Haraldr Ólafsson fødes. Guðrøðr Eiríkssons død.

Aar	Heimskringla	Ólafs saga Tryggvasonar i Fms.
1000.	Kristendommen indføres paa Island. Olafs tog til Vindland. Slaget ved Svoldr.	Kristendommen indføres paa Island. Olafs tog til Vindland. Slaget ved Svoldr.

Ved en flygtig sammenligning sér man strax, at den væsentligste forskel imellem de to sagaer, som allerede før bemærket, bestaar deri, at Olafssagaen i Fms. ophober alle de begivenheder, der falde i tidsrummet fra Olafs tronbestigelse indtil hans mislykkede Hálogalandstog, i hans første regeringsaar, medens de hos Hkr. optage 2 aar. Da den tillige allerede umiddelbart efter Hálogalandstoget lader Olaf drage lige ind til Trondhjem, for alvorlig at tage fat paa anlægget af Niðarós samt Trøndernes omvendelse, saa kommer den til at forflytte kristendommens indførelse i Trondhjem med tilhørende begivenheder, som Hkr. sætter i sommeren 998, til den anden vinter (996—7). Ved efteraaret 997 mødes begge igen i at lade Olaf reise sydpaa til Viken og herefter følges de væsentlig ad; Olafssagaens udtryk om reisen til Viken ere endog tydelig en genklang af Snorri[1]).

I den nyere tid har man været temmelig enig om at give Olafssagaens fremstilling fortrinet for Heimskringlas. Navnlig have baade Munch, Maurer og Keyser holdt sig til Olafssagaen mod Snorri[2]). For at afgøre, hvem der har ret, maa man navnlig undersøge, hvilken af de to fremstillinger er den oprindeligste, samt i hvilket forhold de staa til hinanden og hvorledes uoverensstemmelsen mellem dem er opstaaet.

---

[1]) Ól. Fr. i Fms. II. s. 128, k. 192. Hkr. Ól. Tr. k. 65 (Ung. udg. 177^{7-8}).

[2]) Munch: D. n. folks hist. I. 2, s. 286, under texten. Maurer: Bekehrung d. norw. st. II, s. 527. Keyser: Norges hist. I, s. 298 n. 2 u texten. Ogsaa Guðbrandr Vigfússon synes i det mindste til dels at slutte sig til Olafssagaen, da han sætter kristendomspaabudet paa Hörðaland til 996 (Safn til sögu Ísl. I, s. 498 under aaret 996; sl. s. st. s. 429).

Der kan nu ikke være den fjerneste tvivl om, at af de to staar Snorri nærmest ved den ældste tradition, saaledes som den var repræsenteret af Sæmundr og Ari. Hans kronologie stemmer væsentlig med Oddr munks[1]), og denne støtter sig igen, hvad tidsregningen angaar, tydelig til Sæmundr og Ari, som jeg allerede har fremhævet. Navnlig er det her af en afgørende betydning, at Oddr med udtrykkelig paaberaabelse af Sæmunds vidnesbyrd sætter tinget paa Dragseið i Olafs andet regeringsaar, thi heraf fremgaar det med tilstrækkelig klarhed, at i det mindste Sæmundr ikke ligesom Olafssagaen i Fms. har ophobet alle de begivenheder, som tildrog sig fra Olafs regeringstiltrædelse indtil det mislykkede tog til Hálogaland, i Olafs første regeringsaar.

Hvad nu forholdet mellem vore to kildeskrifter indbyrdes angaar, saa kan det ikke undgaa nogen opmærksom læser, at Olafssagaen i Fornmannasögur, afsét fra de inflettede episoder og den omtalte kronologiske uoverensstemmelse, i alt væsentlig følger Snorris fremstilling. Ikke blot alene stemmer dens beretning om begivenhederne faktisk med Snorris, selv hvor de ordnes anderledes, men man genkender endogsaa de samme ord og vendinger, som i Heimskringla. Nærmere at dokumentere dette vilde føre os for langt, thi denne overensstemmelse gaar som en rød traad igennem hele Olafssagaen. Dette kan paa ingen maade forekomme os paafaldende, thi det ligger i sagens natur, at en saa betydelig fremstilling af den norske historie som Snorris nødvendig maatte efterlade sig spor hos de forfattere, som senere beskæftigede sig med det samme stof. Tværtimod maa vi forundre os over, hvorledes Olafssagaens forfatter er bleven bragt til at afvige i saa væsentlige punkter fra Snorri

[1]) Sé herom Maurer: Bekehr. d. norw. st. II, s. 526 fg.. hvor kildestederne ere anførte. Forøvrigt er Maurers referat af Odds kronologie paavirket af hans anskuelse om at Olaf maatte være kommen til Norge i foraaret 995.

med hensyn til begivenhedernes ordning, og det er dette spørgsmaal, som jeg nu vil forsøge at kaste et lys over.

Her maa man nu først komme paa det rene med, hvilken opgave Olafssagaens forfatter har stillet sig. Der havde paa Island været i omløb sagn eller beretninger om forskellige personer, som alle sammen traadte i en eller anden forbindelse med Olaf Tryggvason. Da disse beretninger vare opstaaede i forskellige egne af landet, og det allerede længe før end der var opstillet nogen fast tidsregning, og siden i mundtlig overlevering gik fra mund til mund, saa var det uundgaaeligt, at de kom til at indeholde flere uoverensstemmelser, ikke blot med hverandre indbyrdes men ogsaa med de paalidelige efterretninger, som Sæmundr og Ari senere indbentede om Olafs liv I tidens løb blev disse mundtlige sagn opskrevne og vi have endnu flere af dem som selvstændige sagaer, af hvilke navnlig Laxdøla saga og Hallfreðar saga ere af vigtighed for nærværende undersøgelse. Alle disse skrevne sagaer forelaa altsaa Olafssagaens forfatter og han foresatte sig nu saa vidt mulig at bringe dem i overensstemmelse med de ældre ham bekendte Olafssagaer og med disse at forbinde dem til et større hele. At han har været sig denne opgave fuldstændig bevidst, sés af det mærkelige sted i kap. 176[1]. Men da han nu skulde udføre opgaven, mødte der ham store vanskeligheder paa grund af de modsigende beretninger. Det var da navnlig Laxdøla saga og Hallfreðar saga, som det faldt ham vanskeligt at forlige med de beretninger om Olaf Tryggvasons historie, som han havde for sig hos Snorri, og vi kan tydelig sé hvorledes han har søgt at løse knuden, da vi endnu have begge de nævnte sagaer væsentlig i samme skikkelse, som de forelaa Olafssagaens forfatter. Ifølge Hkr. skulde nemlig Kjartan Olafsson og Bolli Þorleiksson ankomme til Norge

---

[1]) Fms. II. s. 88–89.

samtidig med skjalden Hallfreðr i efteraaret 999; det samme berettes ogsaa af Kristnisaga[1]). I Laxdøla saga og Hallfreðar saga læste han derimod at de nævnte Islændere ikke vidste noget om tronskiftet før end de kom til Norge[2]); de maatte altsaa være komne i Olafs første regeringsaar. Dette ansaa nu Olafssagaens forfatter for det rigtige. Men saa opstod der en anden vanskelighed. Laxdøla saga og Hallfreðar saga lade nemlig de paageldende personer komme til Trondhjem og den første lader dem endog opholde sig der tilligemed kongen den paafølgende vinter, medens Heimskringla lader kongen den første sommer og den paafølgende (anden) vinter opholde sig i Viken. Olafssagaens forfatter troede nu, at der her maatte foreligge en feil hos Snorri, en feil, hvortil han troede at kunne paavise grunden. Denne sætter nemlig Islændernes ankomst umiddelbart efter Olafs tilbagekomst til Trondhjem fra det sidste Hálogalandstog og i Kristnisaga sættes disse to begivenheder udtrykkelig i samme forbindelse med hinanden. Herved er nu forfatteren til Olafssagaen aabenbart bleven forledet til den antagelse, at baade Kristnisaga og Snorri skulde have forvexlet de to Hálogalandstog, af hvilke det første, som allerede fremhævet, i følge Snorri falder i slutningen af Olafs anden sommer. Vi sé derfor, at Olafssagaen lader Olaf drage lige ind til Trondhjem, efter at han første gang er vendt tilbage fra Hálogaland, og her er det da, at Islænderne træffe sammen med ham. Men da disse som sagt absolut maatte komme i den første sommer, blev sagaskriveren nødt til at ophobe alle de begivenheder, der gik forud for det ofte omtalte mislykkede Hálogalandstog tilligemed toget selv i Olafs første regeringsaar. At det virkelig har været saga-

---

1) Hkr. k. 88 (Ung. udg. s. 192^{18} fg.). Kristnisaga k. 10, sl. Odds Ól. s. Tr. kk. 36-37, Fms. X, s. 294 fgg. (Munchs udg. k. 30, s. 32).

2) Laxdøla s. k. 40, Hallfr. s. k. 5.

skriverens mening at løse vanskelighederne paa denne maade, antyder han selv i kap. 154[1]) henimod slutningen, idet han der ganske paa samme maade som Kristnisaga udtrykkelig sætter Islændernes ankomst i forbindelse med Olafs Hálogalandstog, men med det første mislykkede tog.

Men ikke nok hermed! Olafssagaens forfatter var ogsaa nødt til enten at forkaste Laxdøla sagas omtalte beretning om, at Kjartan havde opholdt sig i Niðarós den første vinter efter sin ankomst til Norge, eller ogsaa at lade Olaf opholde sig her den anden vinter efter hans tronbestigelse. At han har valgt det sidste af disse to alternativer, kan ikke forundre os, naar vi tage hele beskaffenheden af hans kritik i betragtning. Anlægget af Niðarós og alle de begivenheder, som stod i forbindelse dermed, maatte altsaa ogsaa henføres til denne vinter, og sagaskriveren er for saa vidt fuldstændig i overensstemmelse med Laxdøla saga, der gentagne gange i k. 40 omtaler Niðarós som en »by«, samt fortæller om Olafs omvendelsesforsøg mod Trønderne, som falder ud til denne og kristendommens fordel.

For derpaa igen at bringe alt i overensstemmelse med Hkr., maatte Olafssagaen udstrække Olafs ophold i Trondhjem lige til begyndelsen af den tredje vinter, da Hkr. lader ham reise sydpaa til Viken, rigtignok ikke som i Olafssagaen efter seirrig at have kuet Trøndernes modstand, men efter at hans forsøg baade mod Hálogaland og Trønderne vare total mislykkede. Herefter følges de to fremstillinger væsentlig ad.

Det vil nu være muligt at afgøre, om man skal give Snorri eller Olafssagaen i Fms. fortrinet. Vi have sét, at af de to staar Snorri de ældre kilder nærmest ligesom ogsaa at Olafssagaen i dens forhold til Snorri optræder som en temmelig afledet og uselvstændig kilde. Hvad nu endelig

---

[1]) Fms. II, s. 17.

hele dens kritiske methode og holdning i valget mellem Snorri paa den ene side og de islandske slægtsagaer paa den anden side angaar, saa kan jeg ikke andet end betragte den som i høi grad forfeilet, thi jeg kan over hovedet ikke andet end ansé det for en bestemt feil, at ville underordne fremstillingen af kongesagaen, saaledes som den baade med hensyn til de enkelte begivenheder og disses orden var fastsat af de ældste islandske historieskrivere, Ari og Sæmundr, samt bekræftet og slaaet fast af en mand som Snorri, under islandske lokalsagn. Men hertil kommer endnu, at disse slet ikke stemme overens med hinanden undtagen netop i det ene punkt, at lade Islænderne være uvidende om Olafs regeringstiltrædelse ved deres ankomst. Hallfreðar saga, som vistnok er ældre end Laxdøla — i det mindste i dennes nuværende form — siger nemlig udtrykkelig, at Hallfreðr kom til kongen paa Hlaðir, og nævner end ikke Kjartan ved navn. Laxdøla saga lader derimod, som allerede bemærket, Olaf udtrykkelig opholde sig i Niðarós, som allerede er anlagt, og ifølge den er Hallfreðr allerede ankommen dertil lidt før end Kjartan. Man sér nu tydelig, hvorledes Olafssagaen bestræber sig for at forene begge beretninger. Den siger nemlig, at Olaf déls opholdt sig paa Hlaðir déls i Niðarós, samt at Hallfreðr efter sit første møde med kongen seilede ind til dette sted[1]), noget hvortil der ikke findes mindste spor i selve Hallfreðar saga. Hvad kronologien angaar, saa har Olafssagaens forfatter ogsaa maattet lempe paa Laxdølasaga, thi denne lader Kjartan reise fra Island i sommerens tiende uge, altsaa ved midten af juni, og da der udtrykkelig siges, at han fik en heldig reise kan han ikke komme til Norge senere end ved midsommer. Olafssagaens forfatter var derimod nødt til at rykke dette ud paa efteraaret, da han umulig kunde faa Olaf tilbage fra Hálogaland før denne

[1]) Ól. s. Tr. i Fms. k. 154 (II, s. 17).

tid, og det endda knap nok, fordi han ophober saa mange af de vigtigste begivenheder i Olafs første regeringsaar. Laxdøla sagas kronologie for det her omhandlede tidsrum lider forresten af en stor forvirring. Det synes vel, som sagt, som om den sætter Kjartans ankomst til Norge i Olafs første sommer, i hvilket punkt den er i en bestemt modsigelse med Snorri og Kristnisaga; men desuagtet er det intet steds fremhævet i den, at han tilbragte flere sommere hos Olaf end to, skønt den lader ham opholde sig i Norge lige indtil Olafs tog til Vindland[1]). Jeg tror at man her ubetinget bør holde paa Snorris og Kristnisagas enstemmige vidnesbyrd og sætte Kjartans ankomst til 999 om efteraaret, da Olaf saa er i Trondhjem og Kjartans ophold i Norge saa nøie er knyttet til denne by. Kjartan kommer da ikke til at opholde sig i Norge mere end ét aar og der foreligger ingen tvingende grund til at antage, at opholdet har varet længere, da alle de begivenheder, som sagaen skildrer, ret vel kunne foregaa i et saadant tidsrum[2]). Tværtimod synes Guðrúns afskedsord til Kjartan, da hun ikke vil love ham at vente 3 vintre paa ham, at antyde et kortere ophold end 3 vintre[3]). Der er noget mistænkeligt ved hele Laxdølasagas fremstilling af dette afsnit, og vor mistanke voxer, naar vi sé, hvorledes sagaskriveren aabenbart søger at hæve sin helt paa sandhedens bekostning, navnlig ved at udsmykke hans

---

1) Laxdøla saga k. 41.

2) Bolli tager da op til Island foraaret 1000, gifter sig med Guðrún samme sommer og efterretningen om deres ægteskab træffer Kjartan ved hans hjemkomst. Som et mistænkeligt punkt i Laxdølasaga kan man fremhæve, at Kjartan ved sin afreise fra Norge ved midsommer aabenbart ikke har hørt noget om dette ægteskab, skønt det skal være indgaaet i den foregaaende vinters begyndelse. Dette fremgaar déls af hele sammenhængen, déls af den udtrykkelige bemærkning, at han fik efterretningen først efter sin hjemkomst. Laxdøla saga kk. 43-44.

3) Laxdøla saga k. 40.

forhold til kongens skønne søster. Det gaar her saa vidt, at sagaen lader Olaf selv give Kjartan temmelig gennemsigtige vink om sin tilbøielighed til at faa ham til svoger, paa en tid, da hans søster, som vi véd af paalidelige kilder, lige skulde til at giftes, eller vistnok snarere allerede var gift med Rögnvaldr jarl[1]). Dette véd sagaskriveren aabenbart ikke noget om, men i Olafssagaen i Fms. lyder det hele næsten parodisk, da den ikke blot beretter om Rögnvalds og Ingibjörgs giftermaal i sommeren 1000, men endogsaa udtrykkelig siger at Olaf havde lovet sin søster bort til Rögnvaldr den foregaaende vinter, samtidig med at den fastholder Laxdølas overdrevne beretning i dens fulde udstrækning! Dette sidste træk er temmelig betegnende for Olafssagaens hele kritiske standpunkt[2]). Hvad Laxdøla saga angaar, har jeg endvidere allerede i det foregaaende paavist dens upaalidelighed med hensyn til Svoldrslagets tidsansættelse.

Jeg kan saaledes ikke tillægge Laxdøla saga mindste betydning, hvor den staar i modsigelse med Snorri og følgelig kan jeg heller ikke lægge vægt paa de kombinationer i Olafssagaen, som støtte sig til dens autoritet. Det viser sig saaledes fra alle sider, at Olafssagaens konstig opførte bygning hviler paa sand, og man bør overfor den holde sig til Snorris naturlige og klare fremstilling. Man har bebreidet denne, at hans kronologie var selvmodsigende, men denne beskyldning beror déls paa en misforstaaelse af hans text, hvorpaa jeg i det foregaaende har havt leilighed til at fremdrage et par exempler, déls har den sin grund i at man har tillagt Snorri noget, der aldrig har staaet i hans værk, saaledes er det kapitel, hvori Haraldr Olafssons fødsel i sommeren 999 — altsaa før forældrenes giftermaal — bliver omtalt, nu almindelig anerkendt som et senere indskud og som saadant udeladt i Ungers udgave.

---

[1]) Laxd. s. k. 43.
[2]) Ól. s. Tr. i Fms. kk. 233 og 241.

Betragte vi begivenhederne i deres naturlige aarsagssammenhæng, saa ville vi ogsaa sé, at Snorris fremstilling har en større historisk sandsynlighed for sig end Olafssagaens. Kristendommen var i Norge under Hákon jarls herredømme paa alle punkter gaaet tilbage for hedenskabet; kun i Viken synes tilstanden at have været nogenlunde forberedt for Olaf. Vestenfjelds stod derimod hedenskabet endnu i en kraftig blomstring, og jo længere man kom nordpaa, desto mere fjendtlig var folket stemt overfor den nye tro. Dette forhold har givet sig et tydeligt vidnesbyrd i den mere eller mindre kraftige modstand, som de forskellige landskaber gøre mod Olafs kristendomspaabud. I Viken og ligeledes paa Agðir synes modstanden kun at have været svag. Derimod faldt hele kyststrækningen fra Rogaland indtil Nordmøre kun til føie ved at Olaf enten anvendte trusler om at ville bruge magt, eller med en beundringsværdig klogskab forstod at vinde høvdingerne for sig. Trønderne jage ham bort og i Hálogaland vover han ikke at lande. Stemningen hos den overveiende dél af det norske folk var altsaa fjendtlig ligeoverfor kristendommen. Hos et saadant folk vilde det have været vanvid for en ny tiltrædende konge, strax at løfte kristendommens fane og bære den over hele landet, før end han følte sig nogenlunde fast i sit sæde, uden en gang først at have sikkret sig et eneste landskabs trofaste hengivenhed for sig selv og kristendommen. Vel lader Olafssagaen kong Olaf foretage sin hyldingsreise den første vinter uden at nævne kristendommen ved navn og den er forsaavidt i overensstemmelse med Hkr. og begivenhedernes naturlige gang. Men naar den derpaa ikke blot som Hkr. lader ham begynde kristendomspaabudet i Viken den følgende sommer, men ogsaa som det synes næsten uden ophold drage landet rundt med det hellige kors, uden at gøre sig den ringeste uleilighed for at befæste den nye tingenes tilstand i Viken, saa er den stærkt i strid med sandsynligheden, selv bortsét fra, at begivenhederne i den udvikle sig med en ubegribelig hurtighed,

som endog vilde forbause os i det 19. aarhundrede, jernbanernes tidsalder. Hos Snorri sé vi derimod at Olaf ganske naturlig efter omreisen og hyldingen stræber at erhverve sig og den nye tro oprigtige tilhængere i Viken, hvor kristendommen som sagt havde gjort de største fremskridt før ham og hvor han desuden havde de fleste venner og paarørende, for at kunne bruge den som operationsbasis mod de øvrige landskaber. Dette var ikke gjort paa en dag, navnlig da Olaf uden tvivl samtidig rustede sig af alle kræfter til sin paatænkte kystreise. En stor dél af hans første sommer, samt den paafølgende vinter gaar da hos Snorri med hertil og denne tid kan paa ingen maade synes os for lang. I sit andet foraar tiltræder Olaf da sin kystreise for ogsaa at forkynde kristendommen i de øvrige landskaber. Dette hans første indenlandske korstog fremstille vore to kilder, naar man lader tidsregningen ude af betragtning, væsentlig paa den samme maade. Det er, som ofte bemærket, først efter at Olaf er vendt tilbage fra det mislykkede Hálogalandstog, at uoverensstemmelsen indtræder igen, idet Olaf da i følge Olafssagaen i Fms. drager ind til Trondhjem for i den paafølgende vinter at omvende Trønderne, medens Snorri lader ham drage forbi Trondhjem langs kysten til syd for Staðr og derfra langsommere lige til Viken, hvor han kommer i begyndelsen af vinteren. Her maa jeg, hélt afsét fra tidsregningen — thi Olafssagaen er endnu bestandig et aar tilbage for Snorri — ubetinget give denne fortrinet. Trønderne havde jo en kort tid i forveien forjaget Olaf fra Trondhjem med bevæbnet magt; Olaf havde ingen forstærkninger faaet paa sin Hálogalandsreise, og forudsat, at Trøndernes hær, som Olafssagaen beretter, virkelig havde adspredt sig ved den tid, da Olaf vendte tilbage, saa kunde han dog hvert øieblik befrygte en gentagelse af fjendtlighederne fra bøndernes side, og han var ikke stærk nok til at møde dem med den magt, som han den gang havde — han havde jo ikke engang turdet optage kampen med Haaleygerne, som

dog langtfra kunde maale sig med Trønderne i antal eller krigsmagt. Hvad er da naturligere, end at Olaf igen søger tilbage til Viken for at hente forstærkninger! Hermed ender hos Snorri Olafs andet regeringsaar. I Olafssagaen, hvor tilbagereisen fra Hálogaland danner slutstenen for alle det første aars mange begivenheder, optages derimod hele det andet aar af kristendomspaabudet i Trondhjem, og reisen til Viken kommer saaledes til at falde paa samme tid som hos Snorri. Men medens den hos denne optræder som en naturlig følge af de foregaaende begivenheder, synes den i Olafssagaen at være i høi grad umotiveret. Forudsat at det forholder sig rigtig med Olafssagaens beretning om kristendommens indførelse i Trondhjem og anlægget af Niðarós paa et saa tidligt tidspunkt, saa er det uforstaaeligt, hvorfor Olaf skulde have forladt det nye anlæg for en længere tid, medens kristendommen endnu umulig kunde være bleven fuldt befæstet i Trondhjem og faren desuden bestandig truede fra det hedenske Hálogaland.

Herefter følges vore sagaer væsentlig ad; kun udelader Olafssagaen de begivenheder, den allerede har fortalt. Jeg skal endnu kun fremhæve, hvor sandsynlig Snorris beretning er, naar han lader Olaf, efter at han har opholdt sig i Viken og indhentet forstærkninger der, i næste foraar drage nordpaa til Trondhjem igen, for nu fuldstændig at betvinge Trønderne; i Olafssagaen synes derimod denne reise temmelig ørkesløs. Efter denne tid lader Hkr. Olaf ganske naturlig opholde sig i Trondhjem hele tiden indtil hans reise til Vindland.

Maa man saaledes overfor Olafssagaen holde paa Hkr. som den paalideligste i alt væsentligt, saa udelukker dette dog naturligvis ikke at der ogsaa hos Snorri kan findes nogle feil og unøiagtigheder. Saaledes maa det vel ansés som urigtigt, naar Snorri først lader Hallfreðr komme til Olaf i hans sidste regeringsaar. Hallfreðs livsbegivenheder ere saa nøie knyttede til Olafs, at det neppe er rimeligt, at de kun skulde have kendt hinanden et eneste aar. Man er

derfor nødt til at antage, at Hallfreðr kommer til Olaf enten i dennes første regeringstid — og da maa man vel forkaste Hallfreðarsagas beretning om at de traf sammen i Trondhjem — eller i al fald ikke senere end i sommeren 997, da Olaf ødelægger templet paa Hlaðir — og saa kommer sagaens beretning til at passe. Jeg tror ikke at man her bør lægge for megen vægt paa beretningen om, at Hallfreðr den gang ikke havde hørt noget om tronskiftet, eller at man i det mindste bør være yderst forsigtig med, at drage nogen konsequenser deraf i kronologisk henséende. Hallfreðr var jo opfostret længst inde i en temmelig afsidesliggende dal paa Islands nordkyst. Det var forholdenes magt og ikke hans egen længsel efter Norge, eller efter at gøre sin lykke hos Norges herskere, som drev ham bort fra hans fødeland. Det vil derfor neppe kunne forundre os, om det saa var sandt, at han ikke hørte noget om regeringsforandringen, førend han kom til Norge; han havde jo i sin sorgløse ungdom havt noget ganske andet at tænke paa, end udenlandske storpolitiske forhold. Sandheden er dog maaské den, at Hallfreðr vel har hørt om tronskiftet, men ikke om Olafs kristendomspaabud, hvorpaa hovedvægten i følge sagaens fremstilling aabenbart ligger, thi for øvrigt kunde det jo for Hallfreðr og hans hedenske ledsagere være temmelig ligegyldigt, hvem der var hersker i Norge. Olafs kristendomspaabud begyndte jo i følge Snorri i hans første sommer, og vistnok ikke før end i dens sidste dél. Til denne tid kunde alle skibe fra det sydlige Norge godt være reiste til Island, og skønt Stefnirs omvendelsesforsøg i Island i den samme sommer (996) vistnok har vakt en stor opsigt, saa ere vi dog ikke berettigede til at antage, at han af alle betragtedes som Olaf Tryggvasons udsending. Den paafølgende sommer kunde Hallfreðr godt være reist før end de første skibe kom fra Norge, hvilket vel som oftest pleiede at ské i den sidste halvdél af juni. Paa denne maade kan han ganske godt træffe sammen med Olaf i Trondhjemsfjorden i sommeren

997, da denne nylig var kommen dertil fra sin reise langs kysten nordpaa til Trondhjem, og han følger ham da ind til Hlaðir, hvor han saa døbes omtrent samtidig med, at Hákons ældgamle gudetempel sank i grus. At Hallfreðr ikke kan komme senere, end jeg her har gjort geldende, sés af hans ophold i Gautland, thi skønt fortællingen derom øiensynlig er udpyntet og overdreven, saa maa der dog, for saa vidt som de viser, som Hallfreðr digtede ved denne leilighed, ikke ansés for et senere produkt, ligge noget faktisk til grund for den. Her opholdt han sig, siges der, 2 vintre, hvilket dog vel er for meget. Jeg har allerede fremhævet, at Hallfreðar saga ikke kender noget til den beretning, som gør Kjartans og Hallfreðs ankomst til samtidig; i det mindste omtaler den Kjartan ikke med et eneste ord. Foruden Snorri sætter, som sagt, Kristnisaga begges ankomst til 999 om efteraaret, medens Olafssagaen sætter den i efteraaret 996 og Laxdøla saga kun er konseqvent i at sætte begges ankomst omtrent til samme tid. Jeg har allerede før udviklet de grunde, som have bestemt mig til, at give Snorri og Kristnisaga fortrinet, hvad Kjartan angaar. Hvad derimod Hallfreðr angaar, saa kan man vel i følge det foregaaende ikke andet end antage, at disse kilder have uret. Sagen er den, at Snorri og Kristnisaga af en let forstaaelig lyst til at gøre de forskellige Islænderes daab til samtidig, have rykket Hallfreðs ankomst for langt ned i tiden, medens Olafssagaen og Laxdøla saga derimod af samme grund have rykket Kjartans for høit op.

Men den feil, som Snorri saaledes har begaaet, har ikke meget at betyde, naar man tager hensyn til, at det var hans opgave at skrive selve Olafs og ikke hans skjalds saga. Denne synes aldrig at have spillet nogen stor rolle ved Olafs hof eller at have havt nogen saa indgribende indflydelse paa de norske statsanliggender eller overhovedet paa Olafs skæbne, som senere Sighvatr under 2 paa hinanden følgende konger. Dette være sagt uden at jeg derfor paa nogen maade vil

undervurdere den betydning som Hallfreðs digte have for vor kundskab om Olaf og hele denne tid, som er saa rig paa forskelligartede brydninger mellem gamle og nye idéer. At jeg desuagtet har troet at maatte underkaste spørgsmaalet om Hallfreðs og Kjartans ankomst en mere indtrængende behandling, end der efter nærværende afhandlings plan egentlig tilkommer det, har sin grund i at det netop er her, at angrebspunktet mod Snorris hele tidsregning ligger, og det er den, som i følge min overbevisning bør lægges til grund.

Af større betydning er det, naar Snorri — som det synes feilagtig — sætter det store blot paa Møren, hvor Trønderne antog daaben, til midsommer 998. Dette maa vel være en misforstaaelse, da det ellers ikke omtales som sædvanligt, at holde et stort blot til denne tid af aaret, hvorimod aarets hovedblot altid pleiede at finde sted midt om vinteren. Finn Magnusen synes vel at have været af den mening, at det ogsaa var skik at holde en offringsfest ved midsommer, men paa de bevissteder, som han anfører, er der slet ikke tale om offringer[1]). Her kunne vi kontrollere Snorri ved Odds Olafssaga. Denne beretter nemlig udtrykkelig, at offringerne paa Møren fandt sted i Olafs 4. regeringsaar, altsaa, efter sagaernes hele tidsregning fra efteraar til efteraar, ikke før end efteraaret 998[2]). Da det ikke er usandsynligt, at Oddr her ligesom med hensyn til tinget paa Dragseið støtter sig til Sæmundr eller maaske til Ari, saa faar hans vidnesbyrd her forøget vægt, hvor vi have al grund til at tvivle om Snorris beretning. Der bliver da vel ikke andet tilbage, end at sætte offringen til vinteren 998—999 og efter al sandsynlighed til den tid da aarets hovedblot

---

1) Finn Magnusen: Den første nov. og den første aug., s. 57. Sl. Keyser: Efterl. skrifter III, s. 335.

2) Odds Olafssaga k. 50, Fms. X, s. 322-323; Munchs udg. k. 41, s. 41.

holdtes, eller ved midvinter, thi at skyde offringen ud til midsommer 999 gaar ikke an paa grund af de efterfølgende begivenheder. Derimod tror jeg at Snorri har ret, naar han sætter Frostatinget, som gik forud for offringen, til noget før midsommer 998. Det var nemlig netop til denne tid, eller i den første halvdél af juni maaned (2 uger før St. Hansdag) at Frostatinget pleiede at samles[1]). Netop ved denne omstændighed er Snorri, som det synes, bragt til at rykke den ofte omtalte offring op til den paafølgende midsommer, da han aabenbart har troet, at den tid, som forløb mellem tinget og offringen, vilde blive for lang, naar denne først skulde sættes i den paafølgende vinter. Af samme grund sætter Oddr munk paa det anførte sted tinget i det 4. regeringsaar, idet hos ham omvendt offringen har udøvet en tiltrækningskraft paa tinget. Men for at antage et saa langt mellemrum mellem tinget og offringen, er der som det forekommer mig ikke det mindste i veien. Det er endog i høi grad sandsynligt, at Ofaf, da han ikke med magt kunde sætte sin villie igennem paa Frosta, har villet vinde tid, déls for senere at kunne møde bedre forberedt, déls for at vinde eller enkeltvis at kue de genstridige høvdinger, déls for at kunne begynde sit anlæg af Niðarós, déls endelig for at Trøndernes oprørte lidenskaber kunde lægge sig.

Men falder altsaa offringen paa Møren midt i vinteren 998—999, saa maa ogsaa de deraf umiddelbart følgende begivenheder, deriblandt navnlig Olafs giftermaal med Járnskeggis datter Guðrún og deres skilsmisse ogsaa falde i denne vinter, og heri ligger grunden, hvorfor man maa forkaste Oddr munks og Olafssagaen i Fornmannasøgur's beretning om, at Olaf allerede den gang var gift med Þyri. Den første er endog nødt til at gøre Guðrún til kongens

[1]) Keysers efterl. skr. II, s. 162.

frille, hvilket staar i en skærende modsætning til, hvad denne og andre sagaer ellers berette om kongens kærlige forhold til hans sidste hustru. Her maa Snorri aabenbart have ret i, at Olaf først giftede sig med þyri i efteraaret 999. Man maa altsaa forkaste beretningen om, at Haraldr Olafsson allerede var født den gang. Han kan ikke være født før end sommeren 1000. Er han bleven aarsgammel, saaledes som Oddr, Olafssagaen i Fms., samt det allerede omtalte indskudte kap. i Hkr. berette, maa han have overlevet sin fader[1]).

Men maa vi end antage, at Snorri har sat offringen paa Møren et halvt aar for tidlig, saa maa man dog fremhæve, at begivenhedernes rækkefølge og sammenhæng ikke i mindste maade forrykkes derved, og feilen har saaledes kun en ringe historisk betydning. Jeg skal endnu til slutning kun fremdrage et exempel, hvor Snorri uden tvivl har ret ligeoverfor Oddr. Denne synes at sætte gildet paa Hlaðir allerede i aaret 997, da Olaf i følge Snorri nedbrød templet paa Hlaðir[2]), medens Snorri henfører det til tiden mellem Frostatinget og offringen paa Møren. Det sidste er upaatvivlelig det sandsynligste, thi var virkelig, som Oddr beretter, de fornemste høvdinger i Trondhjem døbte saa tidlig, og holdt de, som han ogsaa beretter, oprigtig fast ved deres tro, saa indsér man ikke, hvorledes Trønderne ved tinget paa Frosta kunde reise en saa kraftig modstand mod kristendomspaabudet, at Olaf skyndsomt maatte gøre et tilbagetog, og heri ere alle — ogsaa Oddr — enige.

Kunde nærværende afhandling yde et ringe bidrag til

---

[1]) Odds Ól. s. k. 57, Fms. X, s. 332; Munchs udg. k. 48, s. 46; Ól. s. Tr. i Fms., k. 224 (II. s. 219-20).

[2]) Odds Ól. s. Munchs udg. k. 48, s. 46. Det tilsvarende stykke er, paa slutningen nær, tabt i den resension, som indeholdes i Fms. X (k. 27 henimod enden, s. 283).

en rigtigere forstaaelse af Olaf Tryggvasons historie, kunde den gøre det klart for andre, ligesom det er klart for mig selv, at de paalideligste efterretninger om dette tidsrum maa søges hos Snorri, kunde den endelig paa enkelte punkter kaste et streiflys over spørgsmaalet om Heimskringlas forhold til de andre kilder, et spørgsmaal som i den senere tid har staaet paa dagsordenen, saa vilde dens hensigt være opnaaet.

EN I NORGE FUNDEN SPÆNDE MED RUNE-INDSKRIFT FRA MELLEMJERNALDEREN.

AF O. RYGH OG SOPHUS BUGGE.

I.

Den Spænde, af hvis Forside og Bagside Afbildninger gives i fuld Størrelse Pl. 1, fandtes i 1877 ved Opbrydning af Nyland, 2—3 Fod dybt, i Rendalens Præstegjeld i Østerdalen, paa Gaarden Fonnaas[1]), der ligger langt oppe i Rendalen, en halv Mils Vei ovenfor Øvre Rendalens Kirke. Efter Sigende skal der ikke ved Fundet være iagttaget Omstændigheder, som kunde tyde paa, at der paa Stedet havde været en hedensk Grav, eller overhovedet, at Smykket havde været nedlagt i Jorden med Hensigt.

Findestedet, høit oppe i en af Glommens øverste Sidedale, tilhører en Egn, der hidtil har givet paafaldende faa Fund fra Jernalderens tidligere Del, og hvorfra det derfor maatte være uventet at faa et saa kostbart og sjeldent Stykke fra denne Tid. Fra hele Glommens øvre Dal, ovenfor Romerike, kjendtes tidligere kun et eneste den ældre Jernalder tilhørende Fund, bestaaende af Jernsager, der snarest synes at maatte være noget ældre end Fonnaas-Spænden. Dette Fund er gjort i det samme Præstegjeld, paa Lomnæs i Ytre Rendalens Sogn[2]). Da Rendalen ogsaa,

---

[1]) Af *forn* (gammel) eller af *fönn* (Snefond)?
[2]) N. Fornl. 743.

sammenlignet med Nabobygderne, synes at være rigt paa Fund fra den yngre Jernalder, tör det sluttes, at denne temmelig høit liggende Sidedal i gammel Tid har været den bedst bebyggede Del af Egnen.

Spænden er af Gaardens Eier, Proprietær Halvor T. Trönnes, skjænket til Universitetets Oldsagsamling i Christiania, hvori den er optaget under Nr. 8154.

Den er af Sølv og veier 215.15 Gr. Dens Længde er 17.5 cm., Bredden tversover Overstykket 9.8 cm. og mellem de to Dyrehoveders Ender paa Nederstykket 9.4 cm.; Overstykkets Höide 4.5 cm. Spænden er støbt i to Stykker, Overstykket for sig; disse Stykker have været forbundne ved Hjælp af en fra Spændebøilens øvre Rod udskydende Plade, som har været lagt ind under Overstykkets Bagside og fæstet til denne ved en Nagle. Denne Nagle er nu borte, hvorved de to Dele ere løsnede fra hinanden. Som almindeligt paa dette Slags Spænder, er den største Del af Forsiden forgyldt og prydet med Slyngeornamenter, hvori Dyrehoveder og Dyrefigurer indtage en fremtrædende Plads eller maaske endog ere det eneste Motiv, udførte i stærkt Relief, i Udkanterne tildels i gjennembrudt Arbeide, medens de stærkt ophøiede Ribber, som afdele og begrændse de enkelte Partier, ere af uforgyldt Sølv, prydet med indlagte Striber af Niello. Herfra danner dog det inderste, 4.9 cm. lange og 0.7 cm. brede, aflangt firkantede Rum paa Overstykket en Undtagelse. Dette er nemlig udfyldt med en paanaglet tynd Guldplade, hvorpaa langsefter findes anbragt tre runde Indfatningsrammer af Guld, den midterste lidt større end de to andre. I de sidste sidde endnu flade Granater indfattede, og en lignende Sten har vel været anbragt i det midterste Rum, som nu er tomt. Disse Stene have ikke blot tjent som Prydelser for Spænden, men ogsaa til at dække Naglehoveder; den midterste for den nu manglende Nagle, som har forbundet Spændens to Dele, og de to andre for de Nagler, hvormed Guldpladen er fæstet.

Dennes Bund mellem Stenene er bedækket med paaloddede Ornamenter af Guldfiligran.

Paa Bagsiden mangle ganske Naalen og dens Skede, af hvilken sidste kun Spor findes midtefter Nederstykket. Charnieret, der er anbragt paa Bagsiden af den fra Böilen opad udskydende Plade, er afbrudt omtrent midt paa Höiden. Tversover den bredeste Del af Nederstykket er med en Naalespids eller et lignende Redskab indridset et Slags Ornament, der i Midten har skraat rudet Mönster[1]).

Spænder af den interessante, over en stor Del af Europa udbredte Type, hvortil dette Exemplar hører, ere temmelig ofte fundne i Norge, oftere, end man skulde vente efter det ikke særdeles store Antal af Smykkegjenstande fra samme Tid, som ellers er fundet i Landet. Der kjendes for Tiden mellem 30 og 40 norske Exemplarer[2]), hvoraf flere ere usædvanlig store og pragtfulde. Den største, ikke blot af de norske, men vel ogsaa af alle bekjendte Spænder af denne Klasse, er den Universitetets Samling tilhørende i Fundet fra Dalum i Nordre Trondhjems Amt, der har en Længde af 23.5 cm. og med den nu manglende Del af nedre

---

1) Sammenlign de noget lignende indridsede Ornamenter paa Bagsiden af den i Loranges Bergens Museum S. 88—89 afbildede Spænde fra Indre Arne.

2) Af disse ere fölgende hidtil afbildede: 3 fra Dalum, N. Trondhjems Amt, i den norske Aarsberetning for 1868 fig. 24—27 (den største af dem tillige hos Montelius, Från jernåldern pl. V fig. 2); 1 fra Næs, Buskeruds Amt, i Aarsb. 1867 fig. 48; 1 fra Langlo, Jarlsberg og Larviks Amt, i Aarsb. 1872 fig. 5; 2 fra Vik, Nedenæs Amt, i Aarsb. 1874 fig. 26—27; 1 fra Gyland, Lister og Mandals Amt, i Aarsb. 1875 fig. 14; 1 fra Tjötte, Stavanger Amt, i Aarsb. 1869 fig. 13 (alle disse i Universitetets Samling); 1 fra Garpestad, samme Amt, hos Montelius Fr. jernåldern pl. V fig. 11; 1 fra Hauge, samme Amt, i Aarsb. 1869 fig. 21; 1 fra Indre Arne i Søndre Bergenhus Amt i Urda II Pl. XVI fig. 2 og hos Lorange, Bergens Museum S. 88—89 (samtlige i Museet i Bergen).

Ende oprindelig maa have maalt 25—26 cm. Af anselig Størrelse ere forresten foruden Fonnaas-Spænden et 17.3 cm. langt Exemplar af Sølv, der nylig er indkommet til den trondhjemske Samling fra Aafjorden i Söndre Trondhjems Amt, og et 16.4 cm. langt, ligeledes af Sølv, fra Jæderen i Museet i Bergen[1]).

De fleste af disse Spænder henvise allerede ved sin Ornamentik umiskjendeligt til den ældre Jernalders seneste Tid (Mellemjernalderen): ved Slyngeornamenternes Charakter, ved de hyppigt forekommende, i Metalrammer indfattede Stene eller Glasstykker og ved Formen af de ligeledes ikke sjeldent anvendte Prydelser af Guldfiligran. Flere af dem, der høre til større Fund, ere desuden ledsagede af Gjenstande, der ere charakteristiske for Mellemjernalderens Tidsrum. 3 Gange[2]) ere saadanne Spænder i Norge fundne sammen med Guldbrakteater; 7 Gange[3]) med mere eller mindre betydelige Levninger af de i norske Fund temmelig almindelige Hegtespænder med paanaglede Knapper[4]), der vistnok maa siges egentlig at høre hjemme i Mellemjernalderen. Man tør vel ogsaa lægge nogen Vægt paa, at blandt de Lerurner, som ledsage disse Spænder i Fundene, den forherskende Form er Urtepotteformen[5]), der synes at være den gjennemsnitlig yngste af den ældre Jernalders Urneformer[6]). Det er endelig i denne Forbindelse ikke

---

[1]) Aarsb. 1875 S. 49 no. 5 (hvor det urigtigt er opgivet at være af Bronce).

[2]) I Fundene fra Dalum, Gyland og Garpestad, se Anm. 2.

[3]) I de 3 nysnævnte Fund samt i Fundene fra Vik (Aarsb. 1874, 73), Trygsland (Aarsb. 1869, 133 ff.), Indre Arne (Lorange B. M. 90) og Fevang (Aarsb. 1875, 77—78).

[4]) Se Afbildningen i Aarsb. 1868 fig. 29.

[5]) som Aarsb. 1874 fig. 16—18.

[6]) Urtepotteformede Urner ere fundne sammen med Spænder af Fonnaas-Spændens Typ i de i Anm. 2 og 3 nævnte Fund fra Gyland. Indre Arne og Fevang samt i Fundene fra Tjötte (Aarsb. 1869, 83), Hauge (Lorange B. M. 59—62) og Dykesten (smesteds 80).

uden Betydning, at den her omhandlede Spændeform er den eneste af de den ældre Jernalder tilhørende, som i Norge har havt en fortsat Udvikling i den yngre Jernalder[1]).

Herefter maa dette Slags Spænder i Norge vel antages at tilhøre det 6te og 7de Aarh. og at gaa noget ned i det 8de. Spænden fra Fonnaas synes efter sine Ornamenters Charakter at maatte regnes til de ældre af sin Art; Dyrehovederne ere her endnu meget tydelige, og de øvrige Ornamenter baade skarpere og mindre uredige og meningsløse, end de i Gjennemsnit pleie at være, — ligesom den ogsaa i sin Form viser sig mere oprindelig end adskillige andre af de norske Exemplarer[2]). Jeg vilde derfor ikke gjerne sætte denne Spænde længere ned i Tiden end til det 7de Aarh. —, hvorved forøvrigt for dens Nedlægningstid naturligvis kun Grændsen opad i Tiden er givet.

Man kommer paa Grund af denne Spændeforms vide Udbredelse og mange af de herhen hørende Spænders Kostbarhed og pragtfulde Udstyr let til at tænke sig, at de i Norden fundne kunde være af udenlandsk Arbeide. Dette forholder sig dog neppe saa for de flestes Vedkommende. Trods Typens Ensartethed i det Hele viser der sig dog ved Sammenligning af de i forskjellige Lande fundne Exemplarer charakteristiske Forskjelligheder baade i Enkeltheder

---

[1]) Gjennem Spænder, som de, der ere afbildede i Aarsb. 1868 fig. 33. 1870 fig. 13. Montelius Sv. forns. 534. Worsaaes Afb. 427 (af hvilke de allerfleste i Norge fundne mærkeligt nok have Ornamenter i den fra Skotland eller Irland laante keltiske Stil, der forekommer paa mange — rigtignok for den største Del udentvivl indførte — Bronce- og Sølvsager i den tidligere Del af Norges yngre Jernalder ved Siden af Ornamentstykker i den charakteristisk forskjellige nordiske Stil; jfr. Aarsb. 1867 S. 41 no. 33).

[2]) Den har f. Ex. endnu ikke de i Enden tvert afskaarne, i Bredde udad tiltagende Fremspring udenfor de 3 Dyrehoveder paa Nederstykket, som findes paa Spænderne fra Dalum (Aarsb. 1868 fig. 24—27) og flere andre.

ved Formen og i Ornamentationen, der maa gjøre det sandsynligt, at Flertallet af dem er forarbeidet i det Land eller det Landomraade, hvori de ere fundne. Hvad særlig de norske angaar, udmærke de sig bl. a. derved, at Ornamenterne saagodtsom paa alle de, der have saadanne, hovedsagelig bestaa af sammenslyngede Dyrefigurer[1]), og at de oprindelige Motiver i disse ere gjennemsnitlig mindre forvanskede og lettere at erkjende, end i de tilsvarende udenlandske Exemplarer. Der forekommer mig saaledes at være Sandsynlighed for, at den her omhandlede Spænde er arbeidet i Norge.

Denne Spænde indtager en udmærket Plads i sin Klasse ved sin Størrelse, sine rene og skarpe Ornamenter, sine smukke Proportioner og sin ualmindelig vel bevarede Tilstand. Endnu större Værdi faar den ved den paa Bagsiden anbragte Runeindskrift.

II.

Paa den glatte Bagside af Fonnaas-Spændens firkantede Overstykke er 4 Linjer med Runer af den længere Række indridsede med en Naal eller et lignende Redskab. Jeg betegner Linjerne paa følgende Maade:

Linjen langs efter, til høire for Bøilens Rod, kalder jeg Linje 1.

Af de to Linjer, som er ridsede paa tværs mod Linje 1, kalder jeg den, som er længst til høire, Linje 2; den anden, der er under Linje 2, kalder jeg Linje 3.

Den Linje, som til venstre for Bøilens Rod er ridset i samme Retning som Linje 2 og 3, kalder jeg Linje 4.

---

[1]) Herfra danne dog Spænderne fra Hauge (Aarsb. 1869 fig. 21) og Vik (Aarsb. 1874 fig. 26) en Undtagelse; de ere formodentlig begge udenlandske. Spænden fra Næs (Aarsb. 1867 fig. 48) har paa Bagsiden en, som det synes, angelsaxisk Indskrift, der dog neppe kan betragtes som afgjørende Bevis for, at Spænden selv er af engelsk Arbeide, skjønt den vistnok gjør dette sandsynligt.

I Linje 1 er Runerne skrevne fra venstre mod høire; omvendt i L. 2, 3, 4. I Linje 1 er Runerne oventil og nedentil begrænsede af en horizontal Streg. I de øvrige Linjer er de ikke og har de ikke været indesluttede af nogen Ramme; kun en ufuldstændig horizontal Streg øines under L. 3.

Alle Runer ere snarest indridsede af samme Haand; ialfald tør dette siges med Tryghed om L. 2, 3, 4. Deres Former er vel bevarede. De fleste er ridsede med rene og fine men tydelige Træk; dog har i flere Runer Naalen gjort to eller tre Streger tæt ved hinanden i Stedet for én Streg.

Jeg skal gjennemgaa Runerne én for én.

Linje 1. Rune 1 har, naar den læses fra samme Side, som ialfald de sidste 7 Runer i samme Linje nødvendig maa læses, en Form, som jeg ellers ikke kan paavise ved noget Runetegn, nemlig en lodret Hovedstav med en ganske liden kantet Sidestav nederst til høire. At Tegnet skulde læses omvendt som ᚹ w, er aldeles usandsynligt. Den lille Sidestav nedentil synes da snarest at være en betydningsløs Forziring af Runetegnet, saa at dette skal forstaaes som i. Det sædvanlige Tegn for i forekommer som Rune 1 i Linje 4 og med en betydningsløs Afvigelse som Rune 5 i L. 1. Dog tør jeg ikke afvise den Mulighed, at det Tegn, jeg regner som Rune 1 i Linje 1, ikke har anden Bestemmelse end at tjene som Ramme.

Rune 2. h; sædvanlig Form ligesom ved Rune 4 i Linje 2. Ved Rune 2 i Linje 1 gaar en liden betydningsløs Streg opover mod høire fra den nederste Del af høire Hovedstav.

Rune 3. Tegnet regner jeg med uden derved at ville udtale, at det sikkert er et virkeligt Bogstavtegn. Det samme gjælder Rune 3 i Linje 2; Rune 3 i Linje 3; Rune 4, 7 og 10 i Linje 4. Rune 3 i Linje 1 er saameget mindre end de øvrige Runer, at man vel først antager Tegnet ikke

for en Bogstav, men for Interpunctionstegn. Denne Opfatning ligger ogsaa nær ved Rune 7 i Linje 4, baade fordi Tegnet er saa kort og paa Grund af dets Stilling mellem Runerne **ng** og **r**. Dog har jeg i Indskrifter med den længere Rækkes Runer aldrig seet Interpunctionstegn af en saadan bugtet Form. Lig Rune 3 i Linje 1 men noget længere er Rune 10 i Linje 4; endnu længere Rune 3 i L. 3 og Rune 4 i L. 4; allerlængst Rune 3 i L. 2, hvilket Tegn dog hverken oventil eller nedentil strækker sig saa langt som de omstaaende Runer. Rune 3 i L. 2 har væsentlig samme Form som den mangekantede **s**-Rune paa Høvelen og Spænden fra Viemose og paa Spænden fra Himlingøie og som den bugtede **s**-Rune paa Krogstad-Stenen i Upland. Rune 4 i L. 4 og Rune 3 i L. 3 har ogsaa stor Lighed med disse Former af **s**. Dog har **s**-Runen overalt ellers samme Høide som de andre Runer. Jeg er da mest tilbøielig til at forstaa Rune 3 i L. 2, Rune 3 i L. 3 og Rune 4 i L. 4 som **s**. Men fra disse kan vel næppe Rune 10 i L. 4 og Rune 7 i L. 4 skilles; og Rune 3 i L. 1 tør da vel heller ikke opfattes anderledes end de andre her nævnte Tegn.

Rune 4 vilde jeg uden Betænkning forstaa som **b**, hvis den ikke havde en Form, der saa bestemt afviger fra Rune 9 i Linje 4 (der har samme Form som **b**-Runen i andre Indskrifter), at disse to Tegn i samme Indskrift ikke vel synes at kunne have samme Betydning. Det er da sandsynligt, at det ene af disse Tegn betegner **b**, det andet **p**, eftersom Vadstena-Brakteaten for **b** og **p** har to nærbeslægtede Former. Jeg formoder, at Rune 4 i Linje 1, der har den sjældnere Form, her er **p**-Rune og at Rune 9 i Linje 4, der har den sædvanligere Form, er **b**. Herfor taler ogsaa det, at nederste Sidestav paa Rune 9 i Linje 4 ikke gaar helt ned til den rette Stavs Ende; og det samme er paa Vadstena-Brakteaten Tilfældet med **b**-Runen i Modsætning til **p**-Runen. Dog forekommer **b**-Runen i andre Indskrifter

formet saaledes, at de to Sidestave berøre Stavens Midte adskilte fra hinanden, f. Ex. paa Stentofta-Stenen og, med større Afstand mellem de to Sidestave, i en Indskrift fra Kragehul Mose; ogsaa i Indskrifter fra Middelalderen med kortere Rækkes Runer. Den her, efter min Formodning, forekommende Forskjel i Form mellem en **b**-Rune og en **p**-Rune synes derfor at maatte betegnes som sporadisk.

Rune 5. **i**. Afvigelsen fra den sædvanlige Form er tilfældig ligesom ved de tre følgende Runer.

Rune 6. **d**. Rune 7. **a**. Rune 8. **l**.

Rune 9, der er noget mindre end de andre Runer, har en Form, som jeg ellers ikke kan paavise i Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Den tør ikke antages for en Binderune af ᛏ og ᚨ. Heller ikke kan Runen betegne **d**, da denne Indskrift ligesom den længere Rækkes Runeskrift overhovedet for **d** har et fra **t**-Runen aldeles forskjelligt Tegn. Jeg antager ᛏ for enstydigt med ᛏ **t**. Den her forekommende mindre oprindelige Form danner mulig et Overgangsled fra den sædvanlige Form af **t**-Runen til de Former for **t**, som forekomme paa Krogstad-Stenen i Upland: ᛏ ᛏ. Se min Bemærkn. i Tidskr. for Philol. og Pædag. VIII, 168 f.; Wimmer i Aarbøger f. n. O. 1874 S. 181. Men Brugen af disse Ændringer af **t**-Runen maa have været indskrænket baade i Rum og Tid, ti den ældste Form ᛏ overførtes til den følgende Tidsalder.

Rune 10 synes at have en Kvist, som fra Toppen af den rette Stav gaar nedad mod høire. Hvis denne Kvist har Betydning, er Runen vel **l**. Dog er Kvisten kortere og mindre tydelig end Kvisten paa ᚨ, som to Gange forekommer i Linje 3; og Professor Rygh holder Kvisten her snarest for en betydningsløs Streg. Runen kan ikke være **a**, ti de Spor af en Kvist længere nede, som jeg først troede at øine, har vist sig at bero paa en Skuffelse. Muligt er det vel, at det Tegn, jeg regner som Rune 10, kun skal tjene som Ramme.

Linje 2. Rune 1 **w**. Sædvanlig Form.

Rune 2. Den rette Stav strækker sig kun høist ubetydelig ovenfor det Punkt, hvor de to Skraastreger mødes. Det er derfor sikkert samme Rune som Rune 4 i Linje 3. Da Spændens Indskrift to Gange har ᛦ, kan det neppe være tvivlsomt, at Y har en anden Betydring end det i Indskrifter med den længere Rækkes Runer saa hyppige ᛉ R. At Y er **k**, godtgjøres derved, at samme Tegn forekommer med Betydning **k** paa Björketorp-Stenen i Bleking; se Tidskr. for Philol. og Pæd. VII, 335. Væsentlig samme Tegn for **k** forekommer paa Stentofta-Stenen i Bleking, se Tidskr. for Philol. og Pæd. VIII, 200, og paa Varnum-Stenen i Vermland, se Tidskr. f. Philol. og Pæd. VII, 239. Paa sidstnævnte Sten er de to Kviste oventil noget krumme. Betydningen af Y i to Brakteat-Indskrifter (Aarbøger f. n. O. 1871 S. 208) lader sig ikke bestemme. Heller ikke lader det sig afgjøre, hvorvidt Rökstenen blandt den længere Rækkes Runer har havt væsentlig samme Tegn for **k**; se min Tolkning i Antiqv. Tskr. för Sverige V S. 95. Derimod forekommer samme Runetegn i den af mig i Aarsberetn. for 1874 fra Foren. t. Norske Fortidsm. Bevaring udgivne Indskrift fra Förde i Bergens Stift, hvilken ikke har sproglig, men sandsynligvis magisk Betydning. Denne Indskrift er ᚠᛚᚢYᛟ. Professor Rygh, der har undersøgt Originalen, oplyser, at 4de Rune ikke har eller har havt Formen ᛉ. Men da ᛚᚢᛉᛟ som Led af længere Indskrifter findes paa en Brakteat fra Dannenberg i Hannover (Stephens Nr. 8) og paa en fra Bolbro i Fyn (Stephens Nr. 51), kan Y i Förde-Indskriften mulig være traadt i Stedet for ᛉ, idet man her ved Overførelse af en magisk Formel fra en anden Indskrift blot tog Hensyn til Tegnenes ydre Form og ikke til deres sproglige Betydning. Y er ligesom ᛦ i Indskriften fra Lindholm Mose i Skaane og paa det nys fundne Spydskaft fra Kragehul Mose samt i Worms Runekalender og ligesom ⌃ i Brakteatindskrifter en senere Ændring af ᚲ,

der er den ældste Form af Runen for **k**. Til den her paa Spænden forekommende Form slutter sig Runens Form i den kortere Række.

Rune 3. **s**? Se ovenfor. Rune 4. **h**. Rune 5. **a**.

Linje 3. Rune 1. **ng**. Forekommer ogsaa som Rune 2 i Linje 4, hvor Formen er lidt mere kantet, og som Rune 6 i Linje 4. Runens Form her i Indskriften danner et Overgangsled mellem den ældre Form, som i uvæsentlige Variationer forekommer i Indskrifter fra Torsbjerg Mose og fra Viemose, og den yngre Form, som sees paa Steinstad-Stenen. Jfr. Wimmer i Aarbøger f. n. O. 1874 S. 106. Formen her i Indskriften er meget lig Runeformerne ᛩ ᚹ paa Skodborg-Brakteaten (Stephens Nr. 67). Jeg tror derfor nu at turde holde fast ved min første Læsning (Aarbøger 1871 S. 196) af denne Brakteat-Indskrift, hvorefter nævnte Runetegn betyde **ng**, i Modsætning til min senere Tvivl (S. 225) og til Wimmers Opfatning (Aarbøger 1874 S. 111 f.). Jeg forstaar **au(i)nga alawin(iʀ)** som »Alawini (Alvin) Søn af Auja (Øye)«. Et Patronymicum paa -inga er her stillet foran det egentlige Navn, ligesom i Indskriften paa Skååṅg-Stenen i Södermanland.

Rune 2. **l**. Rune 3. **s**? se om Rune 3 i 1ste Linje.

Rune 4. **k**. Rune 5. **l**.

Rune 6. **ʀ**. ᛣ er senere Form for ᛉ. Den samme Form med Kvistene nedad findes i følgende Indskrifter med den længere Rækkes Runer: paa Varnum-Stenen i Vermland 3 Gange ved Siden af det enstydige ᛉ én Gang; paa det nys fundne Spydskaft fra Kragehul Mose; paa Stentofta-Stenen i Bleking; blandt længere Rækkes Runer paa Rök-Stenen i Østergøtland. Derhos findes denne Runeform i tre Indskrifter, som vise Blanding af længere og af kortere Rækkes Runer: paa Räfsal-Stenen i Bohuslen; Vatn-Stenen i Trondhjems Stift og Freerslev-Stenen i Sjæland.

Linje 4. Rune 1. **i**. Nedad mod høire gaar fra den rette Stavs Top en Streg, som sikkert har vist sig at være en senere tilfældig Ridse.

Rune 2. **ng.** Rune 3. **R.** Rune 4. **s**? se ovenfor.

Rune 5. **þ.** Jeg har ingensteds ellers fundet denne Form af Runen, hvor Hovedstaven er afbrudt paa Midten mellem Sidestavene. Den her forekommende kantede Form af Sidestavene er meget sjelden; men Tegnet for **þ** blandt den længere Rækkes Runer paa Rök-Stenen har Sidestave af væsentlig samme Form. Ligesaa Tegnet for **þ** blandt den længere Rækkes Runer i den hos Worm Fasti Dan. 2den Udg. p. 92 og derefter hos Stephens Runic Mon. p. 862 afbildede Runekalender fra Norge. Efter min Mening er der ingen Sandsynlighed for, at denne, som Stephens mener, skulde være gjort i England. De her omtalte Ændringer af Tegnet for **þ** maa antages for sporadiske, da de ikke har havt nogen Indflydelse paa Runens Form i den følgende Tidsalder.

Rune 6. **ng.** Rune 7. **s**? se ovenfor.

Rune 8. **r.** Sædvanlig Form.

Rune 9. **b**? se ved Rune 4 i første Linje.

Rune 10. **s**? se ovenfor.

Rune 11. **e.** Det synes ikke at kunne være **m**, da de to Skraastreger oventil ikke paa langt nær naa ned til de to rette Stave. Den her forekommende Form for **e** forholder sig til den sædvanlige og oprindeligere Form ᛖ omtrent som Formen for **m** paa Helnæs-Stenen, hvor de to Ben nedentil er sammenknebne, forholder sig til den i den længere Række brugelige Form for **m.**

Endelig er paatværs mod Bøilens Rod mellem Linje 3 og Linje 4 indridset den enkelte Rune ᛋ.

Indskriften kan ikke indeholde Ord skrevne fuldstændig og lige til. Derom overtyder man sig let ved at se, at den giver Lydforbindelser, som ikke lade sig udtale, f. Ex. i L. 4. **þngsrb** eller **þng. rb.** Dette gjælder med fuld Sikkerhed L. 2, 3, 4; sandsynligvis ogsaa L. 1. Herfor taler ogsaa den fuldstændige Mangel af en **a**-Rune, der pleier at forekomme saa ofte i Indskrifter med den længere Rækkes

Runer. Paa den anden Side finder jeg i Indskriften ikke noget Spor til magiske Formler. Heller ikke er her, saavidt jeg har kunnet finde, hver Rune efter et bestemt Princip sat i Stedet for en anden. Jeg sér da ikke andre Alternativer, end at Indskriften enten indeholder Rækker af Runer, der er stillede sammen uden nogen som helst Betydning, eller at den bestaar af stærkt forkortede Ord. Hvilken af Delene der er Tilfældet, kan jeg ikke afgjøre. For andet Alternativ kunde den Omstændighed tale, at **R**-Runen i L. 3, overensstemmende med dens sædvanlige sproglige Forekomst, staar til Slut. Herfor synes ligeledes den Omstændighed, at **a**-Runen mangler i Indskriften, at tale. Endelig kunde det ligge nær først i L. 4 at udfylde **ingR** til Navnet **ing(u)R**. Men jeg forstaar ialfald ikke Indskriften.

Alligevel udvider den ikke uvæsentlig vort Kjendskab til Runeskriftens og derigjennem til Sprogets Historie. Fonnaas-Spændens Runer høre til de Indskrifter med den længere Rækkes Skrift, der frembyde de seneste Runeformer. Dette viser sig tydeligst ved Runerne for **k**, **R**, **þ**; ogsaa ved Runerne for **t** og **e**. Med Hensyn til Runeformer staar Indskriften paa Fonnaas-Spænden nærmest ved Indskrifterne paa Björketorp-Stenen og Stentofta-Stenen i Bleking og ved Indskrifterne med længere Rækkes Runer paa Rök-Stenen i Østergøtland og, som det synes, paa Worms Runekalender fra Norge. Rök-Stenen og Runekalenderen er, som de selv vidne, fra en Tid, da den kortere Rækkes Runer var den almindelige Skrift, og om Indskrifterne paa de blekingske Stene maa, som jeg har søgt at vise, det samme antages. De nævnte tre Stene tør være fra 10de Aarhundred, og Runekalenderen er sikkerlig endnu en god Del yngre; men det er Mellemjærnalderens Skrift, som alle disse fire Mindesmærker har efterlignet. Da nu Fonnaas-Spændens Indskrift vistnok ikke kan være ældre end 7de Aarhundred, saa har ogsaa de nu forsvundne

Mindesmærker, hvis Skrift de blekingske Stene, Rök-Stenen og Runekalenderen efterligne, vistnok ikke været ældre end 7de Aarhundred. Fonnaas-Spændens Indskrift kan jo gjærne være noget yngre end Spænden selv; men jeg sér ingen Grund til at formode, at Indskriften skulde være fra en Tid, da den kortere Rækkes Runer var den almindelige Skrift. Paa et noget ældre Trin end de 5 i det foregaaende nævnte Indskrifter staa Runerne paa Varnum-Stenen; disse synes at staa nær ved Runerne i Indskrifter fra Kragehul, skjønt de vel er lidt yngre end disse.' Jeg vover derfor at sætte Varnum-Stenens Indskrift til omkring 600. Runeformerne paa Tune-Stenen er mere antike end de paa Varnum-Stenen; men da disse to Mindesmærker, som jeg før har paavist, frembyde adskillig Lighed, tør man ikke sætte Tune-Stenens Tilblivelse altfor langt bagenfor Varnum-Stenens. Jeg henfører derfor, efter et løst Skjøn, Tune-Stenen til 6te Aarhundred, snarest til dets Midte eller første Halvdel. Indskrifterne paa Brakteater vise Runeformer, der afgjort synes mere oprindelige end de paa Fonnaas-Spænden; dette er paafaldende, da flere Spænder af samme Type har været fundne sammen med Brakteater. Skjønt vi ikke med Sikkerhed kan vide, at Runerne er ridsede nær ved Smykkets Findested, tør vi efter Fonnaas-Spændens Indskrift formode, at den længere Rækkes Skrift i Norge, og det ikke blot i de sydlige Kystegne, var i Brug omtrent ligesaa sent som i de andre nordiske Lande, og at denne Skrift overalt i Norden undergik væsentlig de samme Forandringer. Dette, der vel tildels støttes ved Worms Runekalender, tør saameget mere siges at være sandsynligt, som vi paa Vatn-Stenen fra Ørlandet jo endog har en Indskrift, der viser en Blanding af længere og kortere Rækkes Runer. Dog maa det mærkes, at Fonnaas-Spændens Tegn ved nogle Runer (þ, t, s) afvige fra de Runeformer, som ligge til Grund for de i den kortere Række fremtrædende.

Spænde fra Fonnaas i Norge.

Magnus Petersen

NYERE UNDERSØGELSER ANGAAENDE JERNALDEREN PAA BORNHOLM.

Af Amtmand E. VEDEL.

I Aarbøgerne for nordisk Oldkyndighed for 1870 havde jeg den Fornøjelse at meddele en Række af Iagttagelser angaaende de ejendommelige bornholmske Begravelser, der ere blevne kaldte Brandpletter. I Aarbøgerne for 1872 fortsattes disse Meddelelser og udstraktes tillige til at omfatte den hele Række af Begravelser fra den ældre Jernalder paa Bornholm. I en lille særskilt udgiven Afhandling »Undersøgelser om den ældre Jernalder paa Bornholm«, Kjøbenhavn 1873, forsøgte jeg at sammenarbejde Indholdet af begge de tidligere i Aarbøgerne optagne Beretninger, hvorved der blandt Andet opnaaedes en saadan Ordning af samtlige Afbildninger, at Tidsfølgen traadte tydeligere frem. Senere er der atter bleven samlet et betydeligt Materiale af nye Iagttagelser. Dels har Lærer Jørgensen i Ibsker med utrættelig Nidkjærhed fortsat Undersøgelserne, dels ere ikke faa tilfældige Fund i Aarenes Løb blevne mig tilstillede fra Bornholm, og dels har jeg endelig selv, efter at jeg i Aaret 1871 var bortflyttet fra Øen, fem Gange gjort Rejser derover, tildels netop i arkæologisk Øjemed.

Fornemmelig have Bestræbelserne været rettede paa at tilvejebringe et nærmere Kjendskab til det seneste Afsnit af den ældre Jernalder samt de derefter følgende Perioder.

Men lejlighedsvis er der tillige bleven undersøgt ikke faa Røser og et stort Antal af ældre og yngre Brandpletter.

Samtlige i nedenstaaende Meddelelser omhandlede Oldsager ere indsendte til Museet i Kjøbenhavn.*)

I. Den ældre Jernalder.

A. Røserne.

Det vil af de tidligere Meddelelser i Aarbøgerne om Bornholms ældre Jernalder (Aarb. 1872) haves i Erindring, at ved Udtrykket »Røser« betegnes de paa Bornholm saa hyppigt forekommende, fladthvælvede, i Regelen ganske lave Stendynger, indeholdende Begravelser af brændte Ben, snart indesluttede i et særligt Gravgjemme (Stenkasse eller Lerkrukke), snart spredte i et tyndt sort Muldlag under Stendyngen, snart endelig samlede i et kjedelformet Hul under Røsens Midte i uordentlig Blanding med Ligbaalets kulholdige Rester.

Det var allerede et meget stort Antal af Røser, der var kjendt i Aaret 1871 (vel omtrent 800—1000), men senere er Tallet bleven betydeligen forøget. Alene i Bodilsker Sogn er der i de sidste Aar bleven opdaget sex store Grupper med i Alt over 200 enkelte Røser samt 3 Skibssætninger (især langs Randen af Højlyngen samt paa

---

*) Forkortelser, som ere benyttede i denne Afhandling:

Aarb. ɔ: Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, udgivne af Oldskriftselskabet i Kjøbenhavn.

Bhl. Br. ɔ: Mine Meddelelser »om de bornholmske Brandpletter« i nysnævnte Aarbøger for 1870.

B. æ. J ɔ: Mine Meddelelser om »den ældre Jernalders Begravelser paa Bornholm« i Aarb. f. 1872.

Worsaae ɔ: Worsaaes Afbildninger af »Nordiske Oldsager i det kongelige Museum i Kjøbenhavn.« 1859.

Montelius ɔ: »Sveriges Forntid« af Oscar Montelius. Atlas.

Mus. Nr. ɔ: Nummeret i det oldnordiske Museums Protokoller over indkomne Fund.

Slamrebjerg og i Skoven »Kulhøj« ved 3die Selvejergaard¹). Det synes derhos, som om Røser endnu i Mands Minde have været tilstede i stor Mængde i alle Sogne, hvorsomhelst der fandtes udyrkede Pletter, navnlig paa de Klippeknolde og lyngdækkede eller kratgroede Bakker, der hist og her dukke frem mellem de dyrkede Marker.

De siden 1871 foretagne Undersøgelser af 40—50 Røser paa mange forskjellige Steder have ikke bragt synderligt Udbytte, uden for saa vidt de have stadfæstet de tidligere Erfaringer om Røsernes Indretning og Indhold. Det har atter vist sig, at Røserne i Regelen maa være ældre end Brandpletterne, idet saadanne paany adskillige Gange ere fundne nedsatte oveni Røser, medens der ikke er fremkommet noget Exempel paa, at en Brandplet er bleven forstyrret ved Anlæget af en Røse. Og ligeledes have de i Røser fundne Oldsager vist et nøje Forhold dels til Broncealderen, dels til de ældste Brandpletter og saaledes stadfæstet den tidligere Formening om Tidsbestemmelsen.

I Røse b ved Melsted er der funden en Broncefibula (Pl. 1, 1) af utvivlsom Broncealdersform, omtrent som Worsaae 229, og under Røse c sammesteds fandtes endog et Skelet, bærende paa hver Arm en stor Spiralring af Bronce i omtrent tyve Omgange. De øvrige Fund have været: et Par Naale, tre Syle, en Halsring, to Spiral-Armringe, to Haandledsringe, fire Fingerringe, to Ørenringe(?), tre hule Spiraler (jfr. Kanegaard C. 31) og en flad Snirkel, Alt af Bronce, samt en lille Fingerring af Ben, Gjenstande som samtlige kunne hidrøre fra Broncealderen eller den ældste Jernalder.

Derimod er det en i de seneste Aar gjort ny Iagttagelse, at flade Smaahøje, ganske i Skikkelse som Røser men i Almindelighed kun bestaaende af Jord, have været hyppigen benyttede til Begravelser i Mellemjernalderen og den yngre Jernalder. Forinden dette blev konstateret, ansaaes alle saadanne Smaahøje som Røser, og det kunde saaledes let

hænde, at Indholdet af en fra den senere Tid hidrørende Grav kunde være bleven anset som et Røsefund. Ved at gjennemgaa Fortegnelserne over de undersøgte Røser har jeg imidlertid ikkun fundet en eneste, hvor en saadan Fejltagelse synes at være sket, nemlig den hidtil saa gaadefulde Røse litra d' ved Sortegaard, se B. æ. J. (ↄ: »Bornholms ældre Jernalder« i Aarbøgerne for 1872) Side 25, 28 og 124 samt Pl. 1, 10.*) I Brandpletstiden, navnlig i dennes yngre Perioder, saavelsom i de ubrændte Graves Periode af den ældre Jernalder, har det ikke været Skik at pryde Gravene med deslige Smaahøje, og Benyttelsen af Røser ved Overgangen fra Broncealderen til Jernalderen er saaledes ved et Tidsrum af vel omtrent et halvt Aartusinde adskilt fra Gjenoptagelsen af en lignende ydre Form for Begravelserne.

Om de hidtil ukjendte Skibssætninger paa Bodilsker Højlyng se nedenfor i Tillæget.

Af Bautastene er en stor Mængde bleven opdaget i de senere Aar, og mange, som laa omfaldne, ere ved Lærer Jørgensens Forsorg blevne gjenoprejste. Med Hensyn til Tidsbestemmelsen for Bautastenene er intet væsentligt Nyt

*) Røsen er endnu gaadefuld, men det er dog overvejende sandsynligt, at den hidrører fra den senere Jernalder, som Sølvringen med indslagne Trekanter og de mange Jernsøm saa bestemt tyde hen paa.

Som andre Punkter, hvor mine tidligere Formeninger maa berigtiges, vil jeg her strax anføre:

- dels at de i Brandpletterne jævnligt forekomne gjennemborede Skiver eller Cylindre (»Lerperler«) af Sten eller brændt Ler vistnok ere Svinghjul til Haandtene; de prydede Brikker af Ben synes derimod fremdeles at maatte ansees som Knapper;
- dels at de smukke Perler fra Gravene Nr. 183 og 195 ved Kannikegaard, som ere antagne at have været anbragte i en Dusk paa Skulderen (B. æ. J. S. 70), rimeligvis simpelthen have været Halsbaand, som ved Ligets Opløsning ere faldne sammen i en Klump.

fremkommet. Der er fremdeles flere Gange fundet benfyldte Lerkar og gamle fattige Brandpletter ved deres Fod. Det synes imidlertid, som om Bautastene ogsaa ere blevne benyttede paa Grave fra Mellemjernalderen og den yngre Jernalder (Bækkegaard, Bøgebjerg), men noget Sikkert har endnu ikke kunnet oplyses derom.

B. Brandpletterne.

De allerhyppigste Oldtidsbegravelser paa Bornholm ere fremdeles Brandpletterne ɔ: kjedelformede, en halv indtil en hel Alen brede Huller i Jorden udfyldte med sort Muld, smaa Kulstykker og brændte Menneskeben i uordentlig Blanding, uden at Benene ere nedlagte i en Urne eller andet særligt Gravgjemme.

Om de enkelte foretagne Undersøgelser henvises til Tillæget. Der er ved Muleby i Nyker Sogn truffet en stor Brandpletsplads, der afgiver et interessant Sidestykke til Gravpladserne ved Kanegaard og paa Mandhøi, for saa vidt den, skjøndt den er forholdsvis rig paa Oldsager, kun synes at indeholde saadanne, der tilhøre Brandpletternes ældste Afdeling. Derimod er der ved vidtløftige Gravninger i den nordre Del af Gravpladsen ved Kannikegaard fundet en ikke tidligere i den Grad bemærket Blanding af Oldsager fra første og anden Afdeling af Brandpletterne. I de i bemeldte Terræn undersøgte i Alt c. 300 Grave er der fundet 42 Beltehager og 33 Fibulaer af gammel Form men tillige 32 Bronce- eller Jernfibulaer af anden Afdelings Former foruden 8 Sværd, en Skjoldbule etc. Det var vel sjeldent, at Oldsager af første Afdeling fandtes i Grav sammen med dem af anden Afdeling (Beltehage sammen med Vaaben), men Gravene laa dog saaledes blandede, at de forskjellige Brandpletter og deri værende Oldsager maatte anses for at være nedlagte omtrent ved samme Tid. Hertil kommer endnu, at de forefundne Lerkar vare aldeles ens i begge Slags Grave, nemlig i Regelen kun ganske smaa og temmelig

slet forarbejdede Kar. Det synes heraf at fremgaa, dels at Overgangen fra første til anden Afdeling, medens ældre og yngre Former benyttedes jævnsides, har været temmelig langvarig, dels at Forfærdigelsen af de smukke Brandpletskar ikke er begyndt samtidig med Benyttelsen af de yngre Former af Fibulaer og Gravenes Udstyring med et rigere Gravgods af Metalsager, men først er fremtraadt ved et noget senere Tidspunkt i Løbet af Brandpletstidens anden Afdeling.

I de siden Aaret 1871 undersøgte c. 550 Brandpletter er der fundet mange Oldsager, men disses Beskaffenhed har i det Hele ikke afveget synderligt fra, hvad der tidligere var bekjendt. Her skal derfor kun tilføjes nogle ganske faa Bemærkninger derom.

Jernfibulaer af den gamle Form med tilbagebøjet Spids ere forekomne talrigt i Himmelshøj, ved Kannikegaard og ved Muleby. Paa sidstnævnte Sted have meget store Exemplarer af indtil $4^{1}/_{4}$ Tommes Længde ikke været sjeldne. Den »tilbagebøjede Spids« fremkommer ved en Ombøjning af den tynde smedede Jernstok, der danner Bøjlen paa de omhandlede Fibulaer. Undertiden rækker den ombøjede Ende tilbage indtil ovenfor Midten af Bøjlen; den er da i Regelen bøjet opad, og Enden plejer da at være fastholdt ved et Par Jern- eller Bronceperler eller ved en lille Ring (jfr. f. Ex. B. æ. J. Pl. 5, 1 og 7). Meget hyppigere findes imidlertid Spidsen bøjet nedad, men den er da i Regelen smedet fast til Bøjlen strax, hvor den atter kommer i Berøring med den (jfr. f. Ex. Bhl. Br. ɔ: Aarb. 1870 Pl. 8, 1-3 og 11): Heraf udvikler sig nu den Form, at Spidsen bliver en sammenhængende lodretstaaende Plade, gjennembrudt med en rummelig, skjævt firkantet Aabning (Bhl. Br. Pl. 8, 2 nærmer sig til denne Form). Udviklingen gaar nu videre saaledes, at der i Stedet for den store Aabning kun viser sig en smal Rille (f. Ex. Kannikegaard 1 n) eller to, tre smaa runde Huller i en vandret Linie (Muleby 42 og Rispe-

bjerg 8, sidstnævnte af Bronce) eller endog kun nogle Punkter og Streger uden nogensomhelst Gjennembrydning (Himmelshøj 6). Afstanden herfra til en Fibula af yngre Form saasom Bhl. Br. Pl. 7, 3 eller 7, 11 er ikke meget stor, og det synes rimeligt, at Udviklingen virkelig er gaaet ad denne Vej, og at Kammen eller Ringen tværs over Bøjlen paa de ældre Broncefibulaer af anden Afdeling simpelthen er en Erindring om den Ring eller Perle, der oprindeligt havde holdt den tilbagebøjede Ende fast til Bøjlen.

Af Broncefibulaer er der ikke fundet saa mange, da Brandpletsundersøgelserne især have bevæget sig over ældre Gravpladser, hvor de enten slet ikke viste sig eller kun forekom blandede med de gamle Jernfibulaer. Jeg har imidlertid benyttet Lejligheden til at iagttage, hvilke Former af Broncefibulaer der forekom netop paa disse gamle Pladser og altsaa maatte antages at have været de tidligst indførte Former. Det har da vist sig, at af de 34 Broncefibulaer, der i Alt ere optagne af Himmelshøj, Rispebjerg og Terrænet A ved Kannikegaard*) have 18 været baandformede, omtrent som Bhl. Br. 7, 5, dog at fire af dem havde den ejendommelige Prydelse med to Kredse øverst paa Bøjlen som Bhl. Br. 7, 6; 14 havde en smallere og tykkere, »puklet« Bøjle, de ni nærmest som Bhl. Br. 7, 2, to som 7, 3 og tre som 7, 11; endelig vare 2 (Rispebjerg 8 og Kannikegaard 1 i i) dannede i Skikkelse med Jernfibulaerne af gammel Form.

Guldsmykker ere forekomne 13 Gange, navnlig ved Pilegaard, hvor der er fundet en smuk Berlok omtrent som Bhl. Br. 8, 7 og et fuldstændigt Guldhalsbaand bestaaende af syv Perler (Pl. 1, 5). Tre hule Spiraler af

*)

Himmelshøj:	38	Jernfibulaer	og	»	Broncefib.	af	gammel	Form;
	3	—	-	5	—	-	yngre	—
Rispebjerg:	2	—	-	1	—	-	gammel	—
	»	—	-	3	—	-	yngre	—
Kannikegd. A:	32	—	-	1	—	-	gammel	—
	8	—	-	24	—	-	yngre	—

Sølvtraad, rimeligvis henhørende til et Halsbaand, ere fundne sammen med Perler i en Brandplet paa Slamrebjerg.

Af de lange smalle Broncebaand med en lang (undertiden perleprydet) Spids er der nu i en Brandplet ved Grødeby fundet et fuldstændigt Exemplar, $7^3/_4$ Tomme langt foruden den lige saa lange traadformede Forlængelse. Det var sammenrullet men forøvrigt ubeskadiget (Pl. 1, 4.)

Med Hensyn til Lerkarrene ere de i B. æ. J. S. 47—52 fremstillede Erfaringer fremdeles blevne bekræftede, paa det nær at de store og smukke Lerkar, som berørt, neppe kunne antages at fremtræde allerede ved de yngre Brandpletters Begyndelse men først vise sig omtrent ved den Tid, da ethvert Spor af den ældste Afdelings Oldsager ganske er forsvundet. De tiltage stadigen i Skjønhed, Størrelse og Antal indtil henimod Slutningen af Brandpletstiden (især Terrænerne H og I ved Kannikegaard) og tage derefter atter gradvis af. Den ejendommelige Skik at udstyre de anseligere Grave med et helt Sæt af Kar af bestemte Arter og Former (et stort flerøret Kar, en Hankekande eller Flaske, en middelstor Hankepotte og et lille Kar) er gjenfunden, hver Gang man ved Gravningerne er stødt paa Brandpletter fra den paagjældende Tid. Navnlig have Gravene i et vist begrændset Terræn ved Grødeby afgivet gode Exempler derpaa. Af 8 Brandpletter, hvis Indhold af Skaar nøje blev undersøgt, indeholdt de 5 Skaar af samtlige fire Kar (undertiden i flere Exemplarer); i 2 Grave fandtes et lille Kar tilligemed to af de større Arter, og kun i 1 Grav manglede baade det lille Kar og et af de større. Ved Pilegaard er der tidligere (B. æ. J. S. 157—158.) i 3 Grave fundet samtlige fire Kar og i 1 Grav to af de større Arter tillige med et lille Kar. Føjes hertil de i B. æ. J. S. 49 anførte Iagttagelser fra Kannikegaard, saa haves der nu i Alt mindst 19 sikkert konstaterede Exempler paa, at samtlige fire bestemte Arter af Kar (undertiden i to Exemplarer) have været tilstede i samme Brandplet, og mindst 18

Exempler paa, at de tre Arter af disse Kar ere fundne samlede. Af disse 37 Grave indeholdt 5 Vaaben, 15 Kvindesmykker, 2 ubestemte Metalsager og 15 slet ingen.

For at oplyse, i hvilken Ledsagelse de forskjellige Oldsager forekomme, har jeg foretaget nogle Optællinger af samtlige siden Aaret 1868 gjorte Fund fra den ældre Jernalder og hensætter deraf her følgende:

Vaabengrave. Indhold foruden Vaaben, Sporer, Jernspænder og Lerkar.	Ældre Brandpletter c. 1500.	Yngre*) Brandpletter c. 600.	Ubrændte Grave c. 75.
Beltehage	1	1	•
Jernfibula	2	1	•
spids Kniv	1	8	4
halvrund Kniv	•	2	•
do. og spids Kniv	1	•	•
do. og do. samt Niptang	•	1	•
halvmaaneformet Kniv	1	•	•
do. og Niptang	•	1	•
Syl	1	•	1
Hængedop af Jern	•	1	•
Drikkehornsbeslag	•	3	•
Broncekar	•	1	•
Hvæssesten	•	•	1
do. og spids Kniv	•	•	1
Redekam og spids Kniv	•	•	1
Ingen Oldsager	12	22	•
Ubekjendt	9	15	1
	28	56	9

*) Til yngre Brandpletter ere i disse Optællinger kun henregnede de, der ere forekomne paa følgende Pladser: Kannikegaard B—K, Dillehøj, Hasle, Vallegaard, Pilegaard, Grødeby og Slusegaard. Alle de øvrige Pladser ere henregnede til de ældre, om end nogle af dem ere temmelig blandede.

Knive.	Halvrunde.		Halvmaaneformede.		Broncekníve.	
Ledsagende Oldsager foruden Kar.	Ældre Br.	Yngre Br.	Ældre Br.	Yngre Br.	Ældre Br.	Yngre Br.
Vaaben	1	3	1	1	•	•
Jernfibula	1	•	1	1	•	1
do. og Beltehage	•	•	1	•	•	•
do. og Synaal	•	•	1	•	•	•
spids Kniv	2	•	•	1	•	•
Syl	1	•	•	•	•	•
Niptang	1	•	•	•	•	•
Drikkehornsbeslag	•	1	•	•	•	•
do. og Spore	•	•	•	•	•	1
Broncefibula	•	•	•	1	•	3
do., Br.-Hængedop og Brbaand.	•	•	•	•	•	1
Intet eller ukjendt	14	8	7	4	•	1
	20	12	11	8	•	7

Disse Knive ere samtlige fundne enkeltvis og aldrig i ubrændte Grave. De halvrunde ere aldrig fundne i nogen kjendelig Kvindegrav, men ikkun i saadanne, der alle kunne have været Mandsgrave. Selve den Omstændighed, at saa saare mange ere fundne uden nogen Ledsagelse, tyder ogsaa stærkt hen paa, at de have tilhørt Mandsgrave; thi ved den fuldstændige Mangel paa Smykker i Mandsgravene ville disse, naar de ikke indeholde Vaaben, i Regelen være ganske tomme eller kun indeholde en Kniv, en Syl, en Niptang eller andet saadant Redskab foruden de sædvanlige Lerkar. De halvrunde Knive tør saaledes anses for udelukkende at have været Mandsgods. De halvmaaneformede have vistnok ogsaa fortrinsvis været Mandsgods, men to af dem ere dog fundne i Kvindegrave. Bronceknivene have derimod i ethvert Fald fortrinsvis været Kvindegods; det Fund, hvor en Broncekniv synes at være fremkommet sammen med en Spore (Kannikegaard Nr. 146, jfr. Bhl. æ. J. Side 30 i Noten), er tilmed ikke ganske sikkert, idet en Forblanding muligen kan være indtraadt ved For-

sendelsen. At de almindelige spidse Jernknive findes baade i Mands- og Kvindegrave, behøver ingen nærmere Paavisning.

Niptænger. Ledsagende Oldsager foruden Kar.	Ældre Br.	Yngre Br.	Ubrændte Grave
Vaaben	•	2	•
Spore og Drikkehornsbeslag	•	1	•
Halvrund Kniv	1	•	•
Intet eller ukjendt	9	2	•
	10	5	•

De ere altid fundne enkeltvis og aldrig i kjendelige Kvindegrave. Rimeligvis have de udelukkende været Mandsgods. De have alle været af Jern og paa to eller tre Undtagelser nær alle havt den i Bhl. Br. 4, 12 angivne Form.

Benbrikker, grove Lerperler og Stenskiver. Ledsagende Oldsager foruden Kar.	Ældre Br.	Yngre Br.	Ubrændte Grave.
Beltehage	4	•	•
do. og Jernfibula	3	•	•
do. og do. og Synaal	1	•	•
Jernfibula	1	•	•
do. og spids Kniv	•	1	•
spids Kniv	•	1	•
Perler og Guldsmykker	1	2	•
Broncefibula og Perle	•	1	•
Sølvfibula, Haarnaal etc.	•	1	•
Intet eller ukjendt	3	3	1
	13	9	1

De ere altid fundne enkeltvis og aldrig i kjendelige Mandsgrave. Rimeligvis have de udelukkende været Kvindegods. Benbrikkerne, der synes at være altfor lette til at have kunnet tjene som Svinghjul, maa vistnok have været Knapper. Men »Lerperlerne« (Bhl. Br. 6, 8-9) saavelsom Skiverne af Sten eller brændt Ler have sikkerligen været benyttede

som Svinghjul paa Haandtene. Erfaringerne fra Mellemjernalderens Grave vise, at de ikke have hørt til Klædedragten, og i afsides Egne i Sverig have lignende Spinderedskaber endnu i Mands Minde været kjendte.

Hængedopper (Antal af Fund). Ledsagende Oldsager foruden Kar.	Af Bronce			Af Jern		
	Ældre Br.	Yngre Br.	Ubr. Gr.	Ældre Br.	Yngre Br.	Ubr. Gr.
Vaaben	•	•	•	•	1	•
Jernspore	•	•	•	•	1	•
Broncefibulaer	•	7	•	•	•	•
Do. og Perler eller Guldsmykker	2	4	2	•	•	•
Do. og Nøgle	•	•	•	•	1	•
Do. og spids Kniv	•	•	•	•	1	•
Do. og Jernfibula	•	1	•	•	•	•
Perler eller Guldsmykker	•	3	•	•	1	•
Broncebaand og Jernfibula	•	1	•	•	•	•
Do., Broncefibula og Broncekniv	•	1	•	•	•	•
Do. og Perler	•	1	•	•	•	•
Nøgle og Jernfibula	•	•	•	•	2	•
Jernnaal og spids Kniv	•	•	1	•	•	•
Intet eller ukjendt	1	2	•	1	1	•
	3	20	3	1	8	•

De findes næsten altid enkeltvis; kun 2 Gange (Himmelshøj 117 og Kannikegaard 144 c) er der fundet to i samme Brandplet og 1 Gang (Kannikegaard 187) fire i samme ubrændte Grav. Hængedopperne af Bronce høre sikkerlig alene hjemme i Kvindegrave; af Jerndopperne ere 2 fundne i Mandsgrave og 5 i Kvindegrave.

Broncebaand med langtynd Spids. Ledsagende Oldsager foruden Kar.	Ældre Br.	Yngre Br.	Ubrændte Grave
Broncehængedop og Perler	•	1	•
Do. og Jernfibula	•	1	•
Do. og Broncefibula samt Broncekniv	•	1	•
Broncefibula og spids Kniv	•	1	•
	•	4	•

De ere altid fundne enkeltvis og altid kun i Kvindegrave fra Brandpletternes seneste Tid.

Stykker af Broncekar ere fundne i 18 Brandpletter, deraf 5 Mandsgrave, 6 Kvindegrave og 7 ubestemmelige. Stykker af Glaskar optoges af 5 Brandpletter, deraf 1 Kvindegrav og 4 ubestemmelige. I 3 af disse fandtes baade Broncekar og Glaskar og aldeles ikke andre Oldsager end nogle Lerkar.

At Broncefibulaer aldrig paa Bornholm vare fundne i nogen kjendelig Mandsgrav, er allerede bemærket i B. æ. J. S. 42. Efter at Antallet af Broncefibulaer nu er steget til c. 240 fra Brandpletter, c. 30 fra ubrændte Grave fra den ældre Jernalder, 123 fra Mellemjernalderens og 31 fra den yngre Jernalders Grave, medens Antallet af kjendelige Mandsgrave er mindst 97 fra den ældre Jernalder, 46 fra Mellemtiden og 5 fra den yngre Jernalder, gjælder denne Regel endnu stedse uden nogen Indskrænkning. Ikke en eneste af disse over 420 Broncefibulaer er funden i nogen af de 148 kjendelige Mandsgrave fra hele Jernalderen, alene med Undtagelse af een Grav (Melsted Nr. 2), hvor en Mands og en Kvindes Efterladenskaber vare samlede. Det Samme gjælder om de 18 Fibulaer af Sølv. Det er altsaa en meget omfattende Erfaring, som taler for, at paa Bornholm have Sølv- og Broncefibulaer enten slet ikke været benyttede af Mænd eller dog ikke fulgt dem i Graven*). Derimod er Regelen ikke saa absolut gjældende med Hensyn til Fibulaer af Jern; dog vides af samtlige Mandsgrave fra Jernalderen ikkun tre at have indeholdt en Jernfibula.

*) Min Paastand gjælder selvfølgelig kun Bornholm. At Sølv- eller Broncefibulaer andetsteds ere fundne i Mandsgrave fra Jernalderen, lader sig ikke betvivle, men det fortjener dog vistnok en nærmere Undersøgelse, om ikke slige Fund have været Undtagelser.

Oversigt over de mærkeligste Oldsagers Forekomst i samtlige Røsegrave, paa nogle Brandpletspladser og i samtlige ubrændte Grave fra den ældre Jernalder paa Bornholm.

Stedet.	Samtlige Røsegrave	Brandpletter								Samtlige ubrændte Grave
		Kanegaard	Mandhøj	Muleby	Himmelshøj	Kannikegd. A.	Kannikegd. B. C. D.	Kannikegd. H. I. K.	Kannikegd. E.	
Omtrentligt Antal af undersøgte Grave	200	283	176	54	164	300	280	180	40	75
Omtrentligt Antal af Grave, hvori der er fundet andre Oldsager end Lerkar	35	140	115	26	70	110	125	83	22	37
Enæggede Sværd af gammel Form (Bhl. Br. 1, 1-4 og 2, 3-4)	1	·	·	·	1	7	23	3	1	·
Enæggede Daggerter	·	·	·	·	1	1	3	2	1	1
Enæggede Sværd af yngre Form (B. æ. J. 7, 1-2)	·	·	·	·	·	·	·	·	·	6
Tveæggede Sværd	·	·	·	·	·	1	1	6	4	1
Tveæggede Daggerter	·	·	·	·	1	·	·	1	1	·
Øxeblad	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1
Spydspidser	·	·	·	·	1	2	14	10	6	2
Skjoldbuler af gl. Form (Bhl. Br. 3, 16)	·	·	·	·	1	1	6	7	1	·
Do. tragtformede (Bhl. Br. 3, 15)	·	·	·	·	·	·	1	·	1	1
Do. lave med høj Tap (Bhl. Br. 3, 14)	·	·	·	·	·	·	·	1	1	·
Sporer (Antal af Fund)	·	·	·	·	·	1	5	4	5	·
Beltehager	8	102	93	19	30	42	5	·	·	·
Broncefibulaer af gl. Form *) eller Broncespiraler af saadanne	1	1	6	·	·	1	·	·	·	·
Jernfibulaer af gl. Form *) med Bronce- eller Jernperler	·	26	14	1	10	·	·	·	·	·
do. do. uden Perler	1	60	75	17	28	32	8	·	·	·
Broncefib. af 2den Afdls Former **)	·	3	·	·	5	24	95	37	2	3
Jernfib. af 2den Afdls Former **)	·	·	·	·	3	8	20	10	1	·

*) ɔ: som Bhl. Br. 8, 1, 2, 8, 9, 10, 11 og B. æ. J. 5, 1—8 og dermed beslægtede Former, samt een (i Røsegraven Melsted b) som Worsaae Nr. 229 og nedenfor Pl. 1, 1.

**) ɔ: som Bhl. Br. 7, 1—12 og 14 og B. æ. J. 5, 10 og dermed beslægtede Former.

Stedet.	Samtlige Røsegrave	Brandpletter								Samtlige ubrændte Grave
		Kanegaard	Mandhøj	Muleby	Himmelshøj	Kannikegd. A.	Kannikegd. B. C. D.	Kannikegd. H. I. K.	Kannikegd. E.	
Fibulaer af 3die Afdls Former*)	•	•	•	•	•	•	3	25	7	38
Fibulaer af nyere Former**)	•	•	•	•	•	•	•	•	•	5
Broncenaale med Snirkler	5	1	•	•	•	•	•	•	•	•
Bronce- og Jernnaale med Krumning	10	7	4	•	2	•	•	•	•	•
Dobbeltknapper af Bronce	2	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Halvkugleformede Knapper af Bronce	•	3	•	•	•	•	•	•	•	•
Gjennemborede Benbrikker	•	2	•	2	•	2	3	1	•	»
Do. Stenskiver og grove »Lerperler«	•	1	1	•	•	3	2	1	•	1
Hængedopper af Bronce	•	»	•	•	2	2	7	5	4	6
Do. af Jern	•	•	•	•	•	1	1	4	3	•
Halsringe	2	•	•	•	•	1	•	•	•	3
Armringe	7	•	•	•	•	•	•	•	•	2
Fingerringe	8	•	•	1	•	•	•	1	•	2
Broncebaand med lang Spids	•	•	•	•	•	•	•	1	2	•
Hule Broncespiraler (Antal af Fund)	1	1	•	•	•	•	•	•	•	•
Mosaikperler (Antal af Fund)	•	•	•	•	•	•	1	•	•	3
Glas- og Stenperler (Antal af Fund)	2	1	•	•	1	5	7	5	2	9
Guldperler (Antal af Fund)	•	•	•	1	1	3	8	4	2	1
Guldberlokker	•	•	•	•	•	•	2	•	•	•
Andre Fund af Guld eller Guldbelægning	•	•	•	•	•	•	•	•	•	2
Sølvsager eller sølvbelagte Sager (Fund)	•	•	•	•	•	•	•	2	•	7
Spidse Jernknive	1	•	1	2	5	10	30	35	8	22
Halvrunde do.	•	•	•	•	1	8	4	1	•	•
Halvmaaneformede do.	•	•	•	•	1	7	3	2	•	•
Høstknive	•	•	1	•	•	2	•	•	1	•
Bronceknive	1	•	•	•	•	•	•	4	2	•

*) ɔ: som Bhl. Br. 7, 13 og 8, 4, 5, 8, 12, 13, B. æ. J. 5, 9 og 11, 8, 2 og 9, 1, 3, 4, 7, 8, samt nedenfor Pl. 1, 2 og 3.

**) ɔ: som B. æ. J. 8, 1 og 9, 2, 5, 6.

Stedet.	Samtlige Røsegrave	Brandpletter								Samtlige ubrændte Grave
		Kanegaard	Mandhøj	Muleby	Himmelshøj	Kannikegd. A.	Kannikegd. B. C. D.	Kannikegd. H. I. K.	Kannikegd. E.	
Saxe	•	•	•	•	•	1	2	1	•	•
Synaale	•	•	•	1	2	2	•	•	•	•
Syle	3	•	•	1	•	4	•	•	•	1
Niptænger	1	•	•	•	1	6	1	1	1	•
Nøgler	•	•	•	•	•	2	10	19	4	•
Redekamme	•	•	•	•	•	•	•	•	•	5
Drikkehornsbeslag	•	•	•	•	•	•	•	1	3	•
Hvæssestene	•	•	•	•	•	•	•	•	•	2
Broncekar (Antal af Fund)	•	1	•	•	•	•	1	8	6	•
Glaskar (Antal af Fund)	•	•	•	•	•	•	•	5	•	•
Trækar (Antal af Fund)	•	•	•	•	•	•	•	•	•	2
Lerkar*).										
Store flerørede Kar	•	•	•	•	•	•	5	28	4	12
Kander, Flasker og Vaser	•	•	1	•	1	1	4	21	2	8
Middelstore Potter (næsten alle med Hank)	•	4	1	3	3	•	10	36	5	21
Pokaler	•	•	•	•	•	•	2	3	•	•
Hankeløse Smaakar	2	52	22	15	16	51	34	45	5	17
Smaakar med Hank	•	•	1	•	•	3	5	5	•	11
Grove Potteskaar (Antal af Fund)	mange	c. 45	48	mange	26	c. 30	nogle	•	•	•

Endvidere kan det bemærkes, at der ved Sortegaard (25 undersøgte Brandpletter, hvoraf 13 med andre Oldsager end Lerkar) er fundet 9 Beltehager, 2 gamle Jernfibulaer med Bronceperler, 4 andre gamle Jernfibulaer og 4 Jernnaale med Krumning; desuden 1 hankeløst lille Lerkar og 14 Gange grove Skaar.

*) Angivelserne af Lerkarrene kunne ikke gjøre Krav paa at ansees som fuldstændige, idet mangfoldige Fund af Potteskaar, især ved det første Aars Gravninger ved Kannikegaard, ikke ere blevne sendsede. Navnlig ere derfor Tallene paa Lerkar fra Kannikegaard B, C, D og E altfor lave.

Klippegaard (55—23): 1 tveægget Sværd, 1 Spydspids, en sædvanlig Skjoldbule, 12 Beltehager, 1 gammel Jernfibula med Hylster om Bøjlen (jfr. B. æ. J. Pl. 5, 4 og 6), 9 andre gamle Jernfibulaer, 1 Stenskive, 2 spidse Knive, 5 halvrunde do. og 1 Niptang; desuden 4 hankeløse Smaakar og 12 Gange grove Skaar.

Egeshøj (37—11; se B. æ. J. Side 174): 6 Beltehager, 4 gamle Jernfibulaer, 6 Broncefibulaer af 2den Afdeling, 1 spids Kniv, 1 halvrund do. og 1 Niptang; desuden 4 middelstore Hankekar og 4 hankeløse Smaakar.

Rispebjerg (20—7): 1 Beltehage, 1 Broncefibula af gammel Form, 2 gamle Jernfibulaer, 3 Broncefibulaer af 2den Afdeling, 1 halvmaaneformet Kniv og 1 Niptang; desuden 3 hankeløse Smaakar.

Hasle (c. 30—c. 10): 1 Beltehage, 2 gamle Jernfibulaer, 10 Broncefibulaer af 2den Afdeling, 1 Benbrikke, 2 halvrunde Knive, 1 halvmaaneformet do.; desuden 1 Vase, 2 middelstore Hankepotter, 6 hankeløse Smaakar og 7 Smaakar med Hank.

Vallegaard (13—7): 3 enæggede, 1 tveægget Sværd, 3 Spydspidser, 1 Skjoldbule, 1 Beltehage, 2 gamle Jernfibulaer, 3 Broncefib. af 2den Afdeling, 5 spidse, 2 halvrunde Knive, 2 Nøgler, 1 Niptang, 1 Guldberlok, mange Lerkar.

Slusegaard (13—5): 1 enægget Sværd, 5 Broncefibulaer af 2 Afdeling, 1 Hængedop af Bronce, 1 Fingerring af do., 1 Benbrikke, 1 Mosaikperle, 1 spids Kniv, 2 halvmaaneformede do.; desuden 1 middelstor Hankepotte, 1 hankeløst lille Kar og 1 lille Hankekar.

Grødeby (c. 40—3): 1 Broncefibula af 2den Afdeling, 1 do. af 3die Afdeling, 1 Hængedop af Bronce, 1 Broncebaand med lang Spids, 1 Guldperle og 1 spids Kniv; desuden 11 store flerørede Kar, 7 Kander, 8 middelstore Hankepotter, 7 hankeløse Smaakar og 1 lille Hankekar.

Pilegaards sydlige Bakke (c. 30—c. 10): 1 tveægget Sværd, 3 Broncefibulaer af 2den Afdeling, 2 do. af

3die Afdeling, 1 Hængedop af Bronce, 1 Fund af Glasperler, 3 do. af Guldperler, 1 Guldberlok, 2 spidse Knive, 2 Nøgler, 1 Redekam, 2 Fund af Broncekar og 1 Beslag til et Trækar(?); desuden 4 store flerørede Kar og mange andre Lerkar.

De ovenstaaende Angivelser om de fundne Oldsager ville befindes i det Hele ganske at bekræfte, hvad der i mine tidligere Meddelelser derom er anført, alene med den allerede ovenfor berørte Modifikation, at Overgangen imellem de ældre og yngre Brandpletter har været langvarigere, end jeg hidtil havde antaget, samt at de store og smukke Lerkar først synes at fremtræde temmelig længe efter, at saavel Vaabengrave som Broncefibulaer af 2den Afdelings Former havde begyndt at vise sig.

C. Ubrændte Grave.

Medens ubrændte Grave fra den ældre Jernalder tidligere kun kjendtes fra den sydlige og yngste Del af Kannikegaards Gravplads samt fra Hasle og Dovr Aas, hvor Forholdene dog tildels vare særegne, og en enkelt fra Markehøj, viser det sig nu endog at være temmelig hyppigt, at Brandpletspladser ledsages af saadanne Grave. Der er i de senere Aar fundet adskillige i Terrænet A ved Kannikegaard, 1 ved Stenshøj, 1 i Bakken ved Kuregaard, 2 ved Pilegaard, 1 ved Sandegaard, 3 ved Grødeby, og de synes ogsaa at forekomme ved Slusegaard.

De nyfundne Grave ere, saavidt Oplysning derom haves, alle anlagte omtrent i Nord og Syd med Ligets Hoved i Nord. Deres Indretning synes ligeledes at have været ganske den samme, som tidligere har været kjendt. Kun skal det bemærkes, at i Grødeby 11 var Liglaget dækket med et to Tommer tykt Lag af sejgt Ler.

Af de fremkomne nye Grave indeholdt fem Vaaben og fire Kvindesmykker; de øvrige synes at have været tomme. Fra den ene Mandsgrav (Kuregaard) haves kun Stykker af

et bredt enægget Sværd med Broncebeslag omkring den øverste Ende af Skeden samt en tragtformet Skjoldbule. Fra Pilegaard 6 og Grødeby 11 haves derimod velbevarede enæggede Sværd af 19½ og 20½ Tommes Længde, hvoraf Fæsternes Længde udgjorde 4½ Tomme; Odden er anbragt i Rygliniens Forlængelse som paa Afbildningen i B. æ. J. 7, 1. I hver af disse Grave fandtes derhos en raat udkløvet firesidet Hvæssesten. Graven Grødeby 10 indeholdt intet Sværd men kun en stor enægget Daggert, 9½ Tomme lang. Sværdet i Graven Nr. 11 og Daggerten i Graven Nr. 10 vare henlagte ved Siden af Liget tæt op til Gravens Østside. I Graven ved Sandegaard laa et tveægget Sværd ved Østsiden og en Spydspids ved Vestsiden. Af Kvindegravene var den ene, Kannikegaard 45 b, mærkelig ved, at de i den fundne Smykker nemlig to baandformede Broncefibulaer, en rund Guldperle af sædvanlig Form og en lille Hængedop, bestemt henhørte til Brandpletternes anden Afdeling. I Graven Pilegaard 7 fandtes to Sølvfibulaer af den fra de yngste Brandpletter bekjendte Form med kort, opadgaaende Bøjle og en langt fremspringende Naaleskede; den ene var usædvanlig stor og smuk (Pl. 1, 3), og paa Enden af Bøjlen var der indfattet en sleben Halvkugle af blaat Glas. Endvidere fandtes to Broncefibulaer af en beslægtet men hidtil ikke paa Bornholm forekommen Form (Pl. 1, 2) samt en Del Perler, deriblandt Ravperler i Skikkelse af et Ottetal eller en flad Berlok som B. æ. J. Pl. 8, 8. Graven ved Stenshøj indeholdt en Sølv-Halsring af vredet Arbejde, ganske som B. æ. J. Pl. 7, 4, tre Broncefibulaer som B. æ. J. 9, 1, en Kniv, en meget stor Ravperle (jfr. Kkgd. 187) samt en Del mindre Perler af Mosaik, Glas og Rav. Endelig indeholdt Graven Grødeby 9 en aldeles lignende Sølv-Halsring, en Sølvfibula som B. æ. J. 9, 4, en Sølvfibula med bred Spids, tre Broncefibulaer, nogle Glasperler, en Kniv og nogle Stykker Harpixmasse. Med Undtagelse af Graven fra Kannikegaard A, som ubetinget maa være samtidig med

7*

Brandpletternes anden Afdeling, og som ifølge den ringe Beskaffenhed af det deri fundne lille Lerkar vel endog hidrører fra et tidligt Tidspunkt i den nævnte Afdeling, stemme de øvrige Grave i deres Indhold saa nøje overens med Gravkisterne fra den sydlige Del af Kannikegaards Gravplads, at de uden Betænkelighed kunne anses for at være samtidige med disse, ɔ: at hidrøre fra en Periode, der ligger imellem Brandpletternes seneste Tid og Mellemjernalderens Begyndelse.

Ved forøvrigt ganske at henvise til de tidligere Meddelelser om de ubrændte Grave paa Bornholm anser jeg det ikkun som ønskeligt at tilføje nogle Bemærkninger om Nedsættelsen af Lerkar i saadanne Grave. Jeg har derfor paa nedenstaaende Oversigt samlet alle de Grave fra den sydlige Del af Kannikegaards Gravplads samt fra Stenshøj, Pilegaard og Grødeby, om hvis Indhold af Lerkar der haves nøjagtig Kundskab, dog med Udeladelse af dem, hvori der ikke tillige er fundet kjendelige Metalsager.

Sted og Nr.		Gravenes Art	Indhold af Metalsager	Store fler-ørede Kar	Hankekander	Middelstore Kar	Smaakar
Kannikegaard E	151	Kiste	Pengering	1	1	1	2
F	169	stenfyldt	Kniv	1	1	1	2
	174	stenfyldt	Kniv	•	•	•	•
	176	Kiste	Jernfibulaer	-1	•	1	1
	177	jordfyldt	Jernspænde	1	1	1	1
	178	Kiste	Kvindesmykker	•	•	1	•
	179	Kiste	Kniv	2	1	1	2
	182	Kiste	Kniv	•	•	•	•
	183	Kiste	Kvindesmykker	•	•	•	1
	187	Kiste	Kvindesmykker	•	•	1	1
G	195	Kiste	drageprydede Broncefibulaer	•	•	•	•
	196	Kiste	Vaaben	•	•	•	•
	197	Kiste	Vaaben	•	•	•	•
H	206	jordfyldt	Vaaben.	•	•	•	•

Sted og Nr.	Gravenes Art	Indhold af Metalsager	Store fler-ørede Kar	Hankekander	Middelstore Kar	Smaakar
Kannikegaard I 256	stenfyldt	Kniv	.	.	.	.
278	Kiste	Kvindesmykker	1	.	1	1
K 319	Kiste	Kvindesmykker	.	.	1	.
321	stenfyldt	Armringe	.	.	.	.
322	stenfyldt	Øxeblad	.	.	.	.
325	stenfyldt	Kvindesmykker	.	.	.	.
335	stenfyldt	Kvindesmykker	.	.	1	.
336	stenfyldt	Kvindesmykker	1	.	1	1
Stenshøj	jordfyldt	Kvindesmykker	1	1	1	1
Pilegaard 6	stenfyldt	Vaaben	.	.	.	.
7	Kiste	Kvindesmykker	1	1	1	1
Grødeby 9	Kiste	Kvindesmykker	1	1	.	3
10	jordfyldt	Daggert	.	.	.	.
11	jordfyldt	Vaaben	.	.	.	.

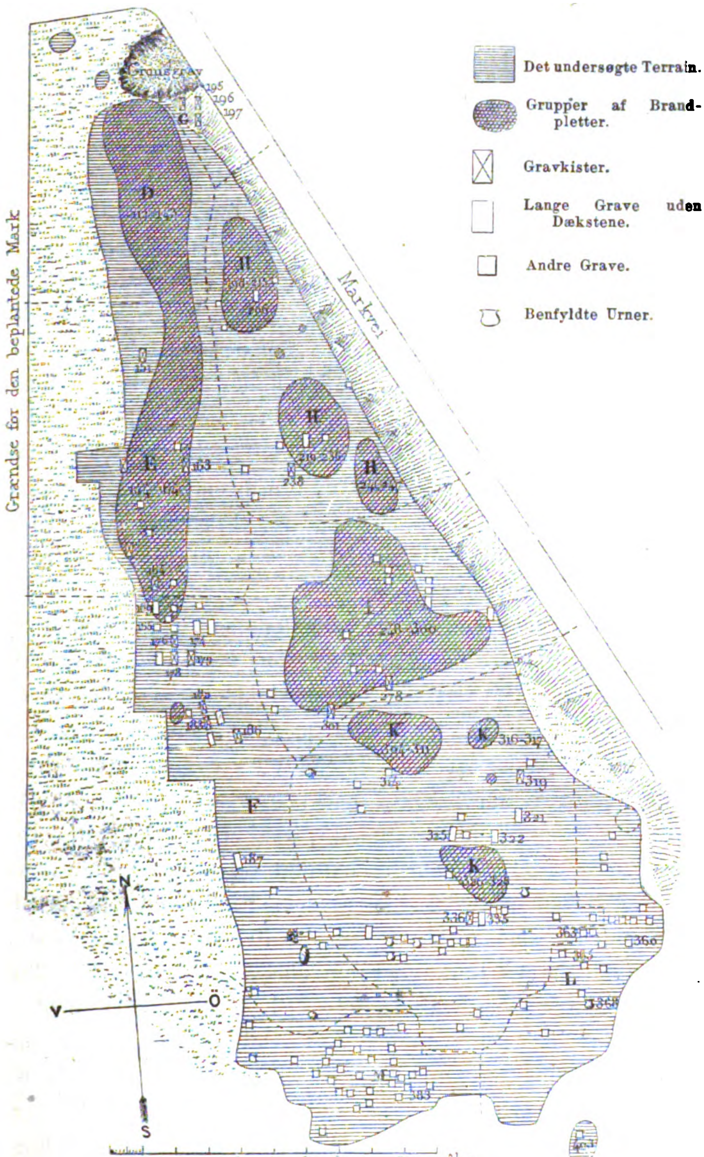
Af disse 28 Grave have 7 været sikre Mandsgrave, 12 sikre Kvindegrave og 9 tvivlsomme. Samtlige Mandsgrave have været aldeles blottede for Kar. Det maa altsaa antages, at ved den Tid, hvorfra Gravene hidrøre, var det ikke længere Skik at nedsætte Lerkar ved mandlige Lig, i det Mindste ikke, naar disse vare ledsagede af Vaaben. Af de øvrige Grave indeholdt een 6 Kar, tre 5 Kar, tre 4 Kar, tre 3 Kar, een 2 Kar, fire 1 Kar og sex, deriblandt to sikre Kvindegrave, slet ingen Kar. Grunden til denne Forskjel lader sig neppe oplyse; maaske er den ganske tilfældig. Den i den yngre Brandpletstid saa sædvanligt forekommende ejendommelige Skik at udstyre Gravene med et bestemt System af Lerkar, nemlig et stort flerøret Kar, en Kande eller Flaske, en middelstor Potte og et lille Kar, gjenfindes paa ovenstaaende Fortegnelse saaledes at samtlige fire Arter af Kar (undertiden i to Exemplarer) ere fundne i 6 Grave og tre af Arterne i 4 Grave. Den paagjældende Sædvanes Fortsættelse er altsaa noksom konstateret, for saa vidt angaar de ubrændte Grave, der ikke indeholde

Vaaben. I de ubrændte Grave ere de vaseformede Kar altid Kander med Hank. Broncekar og Glaskar ere aldrig fundne i nogen ubrændt Grav paa Bornholm; derimod er der forekommet et velbevaret Trækar og temmelig sikre Spor af et andet.

D. Andre Grave.

I Løbet af flere Aar havde Kannikegaards Gravplads givet et lige saa rigt som mærkeligt Udbytte af Oldsager, og da det var bleven iagttaget, at man stedse kom til yngre Grave, efterhaanden som man skred frem sydefter, voxede Haabet om, at man der vilde kunne finde en uafbrudt Række af Grave helt ned til og igjennem Mellemjernalderen. Gravningerne ere derfor gjentagne Gange blevne fortsatte sydefter i meget betydeligt Omfang, og hver Gang er der fundet Grupper af Begravelser, men de have været saa yderst fattige, at Haabet om ad den Vej at naa frem til en fyldig Kundskab om Overgangen til Mellemjernalderen har maattet opgives. Ogsaa ved Grødeby har jeg forsøgt at grave mig igjennem til Mellemjernalderen, men ogsaa der viste sig de samme fattige og uregelmæssige Begravelser uden noget Udbytte.

De nordlige Terræner ved Kannikegaard havde med Undtagelse af to store grove benfyldte Lerkar (Kkgd. 1 l og 1 s; se nedenfor i Tillæget), der synes at hidrøre fra Røsetiden, ikke indeholdt andre Begravelser end regelmæssige Brandpletter og nogle enkelte lange ubrændte Grave. Endnu Terræn D indeholdt ikke nogen fremmed Indblanding; men tæt syd og sydøst for dette begynde andre Grave enkeltvis at fremtræde; kommer man syd for Terrænerne E og J, udgjøre de det overvejende Antal af samtlige Begravelser, og noget sydligere blive de aldeles eneraadende, idet saavel Brandpletter som de lange ubrændte Grave ganske ophøre. Se det hosstaaende Kort (hvor imidlertid Terrænet N, der først blev udgravet i Aaret 1876, ikke er medoptaget).

Den sydlige Del af Gravpladsen ved Kannikegaard 1872.

Det er i B. æ. J. S. 73—74 bemærket, at der allerede dengang i Terrænerne E—K jævnlig var fundet snart svære Dæksten hvilende paa et Par kantstaaende Stenplader, snart mindre, flade Stene eller smaa uregelmæssige Brolægninger, snart underjordiske Stenhobe af næsten kubisk Form med en Udstrækning i alle Retninger af omtrent 1 Alen eller derover. Under de svære Dækstene var der fundet Lerkar og en enkelt Gang nogle Perler og Jernfibulaer af yngre Form; ellers havde der under Stenlægningerne kun vist sig Pletter af mørkfarvet Sand uden Oldsager. Ben havde kun sjeldent vist sig; de som vare blevne bemærkede, havde været brændte; en enkelt Gang var der under en flad Sten fundet en Klump hvidgraa brændte Ben uden sort Muld. Endelig var der fire Gange (Kkgd. 332, 343, 346 og 347) fundet benfyldte Lerkar af Størrelse og Form omtrent som middelstore Brandpletspotter, fine og vel brændte samt tildels smukt prydede med Zigzagborter; i et af dem fandtes en Jernkniv af sædvanlig Form.

I de senest omgravede Arealer længst ude imod Syd (L. M. og N.) ere de svære Dækstene ikke mere forekomne. Derimod har der vist sig firkantede Hobe af endestaaende Sten samt smaa flade Dækstene saavelsom smaa Brolægninger eller flade Dynger af Haandstene eller Stensplinter, hvorunder Jorden har været mørkfarvet og undertiden har indeholdt nogle enkelte smaa Stykker af brændte Ben. Endvidere er der temmelig hyppigt forekommet flade, kun et Par Tommer tykke Lag af sortagtigt Sand, undertiden indeholdende smaa Stykker brændte Ben samt Skaar af smaa eller middelstore Lerkar. Fremdeles er der atter (Nr. 368) forekommet et benfyldt Lerkar (Pl. 1, 6) prydet med en Zigzagbort og tre Knopper paa Udbugningskanten, samt endelig to fine og smukke med Zigzagstreger prydede Kar (Nr. 409 og 410), det ene under en Klump af hvidgraa brændte Ben og det andet omgivet af en saadan Klump. Oldsager have været meget sjeldne. Foruden den i det

benfyldte Lerkar Nr. 347 fundne Kniv og foruden nogle enkelte smaa Lerkar eller Skaar af Lerkar er der kun fundet et lille Broncespænde, nogle ukjendelige Stykker Broncetraad, nogle smaa afbrudte Jernstokke samt endelig i Nr. 365 et Stykke af en stor Sølvfibula. Dette sidstnævnte Stykke (Pl. 1, 7) har, uagtet det kun er et Fragment, en betydelig Interesse, idet det tydeligt nok har udgjort den øverste Del af en Fibula fra Mellemjernalderen omtrent som Pl. 4, 2 eller Aarb. 1868 Pl. III. Sluttelig kan anføres, at der i et sortagtigt Sandlag (Nr. 360) er fundet ubrændte Ben af et Dyr, rimeligvis af en Hund, ligesom tidligere under Nr. 341.

Ved Grødeby er der i Nærheden af Brandpletter og ubrændte Grave fundet Brolægninger af Haandstene eller smaa Stenplader samt Lag af Stensplinter blandede med sortagtig Jord. I en Brolægning viste der sig temmelig mange smaa brændte Benstykker.

Efter de stedlige Forholds Beskaffenhed og efter de, om end temmelig sjeldent, forekomne Fund af brændte Benstykker, af Lerkar og af enkelte andre Oldsager, lader det sig neppe betvivle, at de allerfleste af disse gaadefulde Stenlægninger og mørkfarvede Jordlag virkeligen ere Rester af Begravelser og efter al Sandsynlighed af Begravelser for brændte Lig. Saavel ved Kannikegaard som ved Grødeby forekomme de i Selskab med Brandpletter af yngste Afdeling og med ubrændte Grave, og Stedsforholdene ved Kannikegaard vise derhos bestemtere hen til, at de ikke kunne være begyndte førend henimod Slutningen af Brandpletstiden, samt at de have vedvaret langt ud over denne. Det er nu klart nok, at den Befolkning, om hvis Talrighed det store Antal af Brandpletter noksom bærer Vidnesbyrd, ikke efter Brandpletternes Ophør har kunnet finde Plads til sine Døde i de forholdsvis faa ubrændte Grave der paa Stedet, og det er saaledes højst rimeligt, at man netop i de mangfoldige (c. 120 undersøgte) andre Grave finder Hvilestederne for den øvrige Del af Datidens Befolkning. Sammenligner

man den Rigdom, der saa ofte har givet sig tilkjende i Gravkisternes Indhold, med de »andre« Graves store Fattigdom paa Oldsager, ligger derhos den Formodning nær, at medens den velhavende Klasse gik over til at benytte ubrændt Begravelse, er Menigmand i Regelen vedbleven at foretrække den gamle Ligbrænding, om end Gravene efterhaanden antoge en fra Brandpletterne forskjellig Skikkelse, der paa flere Maader, navnlig ved den hyppige Mangel paa ethvert Spor af Ben, tyder paa en Forandring ved selve Brændingen og maaske ved Ligfærden i det Hele.

Hvor langt de »andre« Grave ved Kannikegaard strække sig ned i Tiden, lader sig ikke med Sikkerhed afgjøre. At de naa Mellemjernalderen, er klart nok ifølge det i Nr. 365 fundne Stykke af en Fibula, men omkring og syd for denne Grav kjendes allerede en stor Mængde lignende Grave, og da de ere saa blottede for kjendelige Oldsager, er der Intet til Hinder for, at adskillige af dem kunne hidrøre endog fra en noget senere Tid end den fundne Fibula.

E. Nogle Bemærkninger om Bornholms ældre Jernalder i Almindelighed.

(Tidsbestemmelse. Oprindelsen for de bornholmske Gravskikke og Oldsagsformer.)

Om den relative Bestemmelse af den indbyrdes Tidsfølge imellem de forskjellige Led af den ældre Jernalder paa Bornholm, kan der neppe haves nogen væsentlig Tvivl*), og hvad der i saa Henseende er anført i B. æ. J. Side 20—29, 52—61 og 75—82, er bleven fuldelig bekræftet ved de senere Iagttagelser. Af de fem Rækker, hvori den ældre Jernalders Begravelser naturligen kunne deles, maa Røserne være ældst, thi de have afgivet Oldsager, der fuldstændig

*) En anden Sag er det, at der kan være Tvivl om, til hvilken Periode en enkelt Grav eller Gruppe af Grave bør henføres, f. Ex. Røsen eller Jordkullen d ved Sortegaard, Ørnekullerne ved Hasle, de ubrændte Grave sammesteds etc.

bære Broncealderens Præg; og paa den anden Side maa de ubrændte og »andre« Graves Periode være yngst, eftersom de have indeholdt Oldsager med Mellemjernalderens Præg. Brandpletternes første Afdeling slutter sig nøje til Røserne, og deres tredie Afdeling har mange Oldsager fælles med de ubrændte Grave. Endelig ligger Brandpletternes anden Afdeling i Midten, indeholdende baade enkelte Oldsager af den første Afdeling og enkelte af den tredie. Denne Inddeling og Rækkefølge, som nu er støttet paa et Antal af over 2500 undersøgte Graves Udbytte, vil neppe ved yderligere Undersøgelser væsentligen kunne ventes modificeret.

Langt større ere derimod Vanskelighederne, naar man vil forsøge at udtrykke Tidsbestemmelsen i Aarstal. Mønter ere ikke fundne i nogen bornholmsk Grav. Og et Forsøg, som jeg gjorde i B. æ. J. Side 85 paa tilnærmelsesvis at bestemme Brandpletstidens Varighed efter Brandpletternes oprindelige Antal og den formodede Folkemængde paa hin Tid, kunde ej heller føre til noget Resultat, idet de Data, hvorpaa en Slutning skulde bygges, vare altfor usikre. I Mangel af saadanne Midler til en direkte Tidsbestemmelse er man henvist til at forsøge Sammenligninger med andre Oldsagsfund, hvis Tid bedre maatte kunne oplyses. Vi komme saaledes ind paa en Undersøgelse om Oprindelsen til de særegne bornholmske Gravskikke og Oldsagsformer.

Ligbrændingen var ved Jernalderens Begyndelse allerede gammel paa Bornholm. Om Stenrøserne, der fremtræde saa talrigt ved Broncealderens Slutning, have havt noget ældre Forbillede udenfor Øen, veed jeg ikke. De kunne i alt Fald fuldkomment forklares som en selvstændig Udvikling af Broncealderens Gravskikke (jfr. B. æ. J. S. 22). I det øvrige Danmark vides de ikke at være fundne, og det er mig heller ikke bekjendt, at de skulde forekomme ved Østersøens Sydkyst; derimod ere de hyppige i Bleking og helt op igjennem Sverrig og Norge, hvor de tilmed ikke ere indskrænkede til Overgangstiden imellem Bronce- og Jern-

alderen men synes uden nogen Afbrydelse at have været benyttede lige indtil Hedenskabets Slutning. Brandpletterne, der paa Bornholm ere saa overordentlig talrige og igjennem en lang Række af Menneskealdere næsten have været den eneste der benyttede Gravform, ere ganske vist ogsaa fundne paa andre Steder, men intetsteds som eneraadende Gravform; tværtimod ere de, hvor de udenfor Bornholm ere forekomne, kun optraadte i Blanding med benfyldte Urner og i ringere Antal end disse. Paa Brændtebjerg i Bromme Sogn ved Sorø har jeg truffet nogle enkelte paa en lille Gravplads med Urner fra Broncealderen. Paa de ved Broholm i Fyn undersøgte Gravpladser ere Brandpletter med Oldsager svarende til de bornholmske Brandpletters anden og tredie Afdeling tilstede i betydeligt Antal, men benfyldte Urner med Oldsager af samme Beskaffenhed ere dog hyppigere.*) Ogsaa paa flere andre Gravpladser i Fyn og Jylland vides Brandpletter fra den ældre Jernalder at være forekomne, om end tildels af en noget anden Beskaffenhed end de bornholmske.**) De allerfleste »Brandpletter«, hvorom der i de senere Aar er fremkommet Meldinger, have derimod slet ikke været Begravelser, men kun underjordiske Dynger af kulholdig Muld, sværtede Sten og marvkløvede Dyreben, altsaa et Slags Kjøkkenmøddinger eller Affald efter Maaltider. Udenfor Danmark ere Brandpletter, som i Form og Indhold have svaret til de bornholmske, navnlig til disses ældste Afdeling, forekomne paa flere Steder i de Lande langs med Østersøens Sydkyst, som nu ere beboede af Efterkommerne af vendiske Folk, men som forinden den vendiske Indvandring havde en Befolkning af gotiske Stammer. Dr. Lissauer i Danzig har undersøgt en Snes Brandpletter (med

*) Se Godsejer Sehesteds prægtige Værk om »Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm«; Kjøbenhavn 1878: S. 135-190 og Pl. XXIV—XXXVI.

**) Se f. Ex. en Meddelelse af Faber i Aarb. 1868, S. 345-351, om Gravpladsen ved Fraugdegaard i Fyn.

Beltehager samt ældre og yngre Fibulaer) i Nærheden af Oliva i Vestpreussen paa en flad Mark, hvor de henlaa imellem benfyldte Urner med Oldsager af samtidigt Udseende.*) Ved Neu Stettin, omtrent midtvejs imellem Danzig og Stettin, er der undersøgt flere Gravpladser med talrige Brandpletter, deriblandt en ved Persanzig med omtrent 200.**) Endelig findes de ogsaa i Meklenburg, hvor Dr. Lisch har undersøgt dem. Ogsaa paa disse Steder synes de kun at spille en underordnet Rolle, medens benfyldte Urner ere den sædvanlige Gravskik. De nyere Iagttagelser vise altsaa vel, at Benyttelsen af Brandpletter ingenlunde har været indskrænket til Bornholm alene, men de ere paa den anden Side endnu altfor ufuldstændige til at forklare, hvor og naar denne Begravelsesmaade er opstaaet. Til de »andre Grave«, hvorigjennem Nedlæggelsen af brændte Liglevninger er bleven fortsat paa Bornholm lige ned til Mellemjernalderen, kjendes endnu ikke noget Tilsvarende andetstedsfra. Ubrændte Begravelser forekomme derimod i den ældre Jernalder hyppigt nok andetsteds; men da de paa Bornholm kunne enkeltvis spores tilbage lige til Røsetiden og op i Broncealderen, er der ingen særdeles Anledning til at anse dem som en udenfra i Jernalderen indført Gravskik, om det end kan være meget muligt, at den stærke og temmelig pludselige Udbredelse, som de erholdt ved Brandpletstidens Slutning, kan være bleven foranlediget eller fremmet ved Ligbrændingens Ophør i de nærmeste Lande imod Syd og Vest.

Hvad angaar Oldsagerne, da ere de ældste Sager i Røserne simpelthen et Produkt af den hjemlige Broncealder. Beltehagerne synes derimod allerede at hidrøre fra en sydfra indkommen Mode. De findes ikke blot i de nordtyske Brandpletter, men de ere ogsaa hyppige i Museerne langt

*) Schriften der naturforschenden Gesellschaft in Danzig. III. 3.
**) Samme Tidskrift IV. 1. 1877.

længere imod Syd. Med Hensyn til Fjederspænderne*) (Fibulaerne) er der i de seneste Aar fremkommet en Række af nye Oplysninger, navnlig i H. Hildebrands »Bidrag til Spännets Historie« (Antiquarisk Tidsskrift for Sverige IV), jfr. Sophus Müller: »en Tidsadskillelse imellem Fundene fra den ældre Jernalder i Danmark« (i Aarb. f. n. Oldk. 1874).

Fjederspænderne af »gammel Form« med tilbagebøjet Spids (Bhl. Br. 8, 1-3 og 9-11, B. æ. J. 5, 1-8) høre til en vidt udbredt Gruppe af beslægtede Former, der først nøjere ere blevne studerede i Fundene fra en Pælebygning i Neuschatellersøen ved La Tène, og som derefter ere blevne paaviste i hele Mellemeuropa fra Ungarn til Burgund og videre til Belgien og England samt fra Savojen til Bornholm og enkeltvis videre til Øland og Gotland, hvorimod de udenfor disse Øer ere meget sjeldne i Norden. Formerne af Tène-Typen erkjendes at være dannede uden romersk Paavirkning og anses i det Hele for at være ældre end den romerske Kulturs Udbredelse nord for Alperne.

Fjederspænderne af anden Afdelings Former (Bhl. Br. 7, 1-12 og 14) betegnes i Almindelighed som »romerske«. De findes imidlertid kun saare sjeldent i Italien og ere ej heller dannede efter nogen italisk Fibulaform, hvorimod de af Hildebrand anses for at være udviklede af Tène-Typens Former (jfr. ogsaa ovenfor Side 78-79 om nogle paa Bornholm fundne Mellemformer). De ere imidlertid blevne meget

*) Man trænger til et dansk Ord istedetfor det latinske »Fibula«. Ordet »Spænde« er en altfor omfattende Betegnelse, idet derunder ogsaa henhøre de sædvanlige firkantede, halvrunde eller ringformede Spænder (»Søljer«) til at fastgjøre Remme. I Sverrig har man for Fibulaerne valgt Benævnelsen »Båg-spänne«, men en Bue eller Bøjle findes ogsaa ved Remspænder og er altsaa ikke noget Særegent for Fibulaerne. Snarere turde det Særegne for Fibulaformen findes dels i den spidse Naal, dels og navnlig i den elastiske Spiralfjeder, der giver Naalen Spænding. Maaske vilde derfor Udtrykket »Fjeder-spænde« være at foretrække.

benyttede af Romerne i de af disse besatte Lande i Mellemeuropa, og deres Udbredelse anses for at have været ledsaget af den romerske Kulturstrømning. De ere hyppige i alle Lande nord for Alperne fra Ungarn til England, ogsaa i det hele skandinaviske Norden, hvor Formerne af Tène-Typen kun i saa ringe Omfang havde vundet Indgang.

Spænderne af Brandpletternes tredie Afdeling samt fra de ubrændte Grave ere senere Udviklinger af de oven berørte Former og findes hist og her indenfor det samme Omraade som hine.

Om Oprindelsen til de i den ældre Jernalder paa Bornholm benyttede Former for Vaaben er mig Intet bekjendt. Det synes, som om Vaaben kun sjeldent findes i samtidige Grave andetsteds. I de sønderjydske og fynske Mosefund er der fremkommet Skjoldbuler som Bhl. Br. 3, 14 og 15 (tragtdannede samt lave med høj Spids) men ingen af den paa Bornholm sædvanlige Form som Brh. Br. 3, 16. Endvidere ere de tveæggede Sværd i Mosefundene tildels overensstemmende med de bornholmske, hvorimod de enæggede Sværd fra Moserne hverken svare til de sædvanlige enæggede Sværd fra Brandpletterne eller til den Form, der viser sig i de ubrændte Grave. Halvrunde Knive findes hist og her i Mellemeuropa. De have forøvrigt været benyttede i Danmark allerede i Broncealderen. Halvmaaneformede Knive af en med de bornholmske temmelig overensstemmende Form ere blandt andre Steder forekomne paa Urnegravpladsen ved Darzau i Hannover*). Broncekníve som B. æ. J. 3, 8 forekomme i Meklenburg og anses der som en romersk Oldsag.

Af Guldsagerne blive de, som ere prydede med paaloddede Guldtraade eller Guldkorn, altsaa navnlig de smukke Berlokker (Bhl. Br. 8, 7) og tillige mange af Guldperlerne, ansete som romersk Arbejde. De sædvanlige runde Guld-

*) Hostmann: »Der Urnenfriedhof bei Darzau«, 1874.

perler, der kun ere prydede med uddrevne Knopper og tildels endog ere sammenføjede uden Lodning, turde derimod neppe have oversteget den hjemlige Industris Kræfter. Perlerne af Mosaik, Glas eller Stenmasse ere ganske vist indførte fra sydlige, om end just ikke derfor romerske Værksteder (jfr. nærmere nedenfor Side 144). Ligeledes maa Broncekar og Glaskar anses som indførte, tilmed endog rimeligvis romerske Arbejder. Derimod synes den højt udviklede Fabrikation af Lerkar at være en særlig indenlandsk Industri*), ligesom ogsaa selve den Skik at udstyre Gravene med Lerkar eller Skaar deraf (i de ældre Brandpletter et eller to**) Kar, senere flere, dog aldrig over sex Kar) kan anses som en Udvikling af ældre bornholmske Traditioner, uden at man behøver at søge Oprindelsen dertil i romerske Grave.

Endelig er den Skik at sønderbryde visse Oldsager forinden Nedlægningen meget gammel paa Bornholm. Den forekommer (navnlig ved Knivene) allerede i Broncealderens

---

*) Om den i Egnen ved Varde endnu bevarede Forfærdigelse af »Jydepotter«, der sikkerligen er en Levning af Oldtidens indenlandske Pottemageri (jvfr. Bhl. Br. Side 44), se nu Godsejer Sehesteds Værk om Broholm, Side 245—251.

**) Afset fra de saa hyppigt forekommende spredte grove Potteskaar, som i de faa Tilfælde, hvor de have kunnet sammensættes, have dannet en grov Krukke af en i Røserne hyppigen til Gravurner benyttet Form (B. æ. J., Pl. 6, 13, jfr. Pl. 1, 11), er der paa nedenanførte ældre Brandpletspladser bleven fundet følgende Kar eller Skaar deraf:

Kanegaard: 49 Gange et lille Kar alene, 1 Gang et middelstort Kar alene, 3 Gange to Kar, aldrig flere;

Mandhøj: 23 Gange et lille Kar alene, 2 Gange et større Kar alene, aldrig flere.

Himmelshøj: 15 Gange et lille Kar alene, 3 Gange et større Kar alene, 1 Gang to Kar.

Terrænet A ved Kannikegaard, Nr. 1 til 46, 1 b til 1 m m og 2 b til 2 l: 36 Gange et lille Kar alene, 2 Gange to smaa Kar, 1 Gang et større Kar alene.

Begravelser og er derfra gaaet over til Røserne og Brandpletterne, ja endog til de »andre« Grave lige ned til Mellemjernalderen (jfr. Sølvfibulaen fra Kkgd. 365). I ubrændte Grave findes derimod med een eneste Undtagelse (Melsted 6) alle Oldsager, endog de store Lerkar stedse aldeles ubeskadigede, og det synes saaledes, som om Oldsagernes Sønderbrydelse har staaet i en vis Forbindelse med Ligbrændingen og mere har været afhængig af denne end af Tiden, da Begravelsen blev nedlagt.

De foranførte Bemærkninger turde trods deres Ufuldstændighed være tilstrækkelige til at vise, at ved Siden af Adskilligt, der maa betegnes som hjemligt paa Bornholm, er der Meget i den ældre Jernalder, som er indkommet andetstedsfra. Det er gaaet dengang ligesom nu. Nye Moder og nye Skikke opstaa kun sjeldent i Landet selv, men komme til os langt syd fra. Nu er det Paris, som sender sine Moder og sine Ideer ud over Europa. Dengang udgik Initiativerne fra de keltiske Folk i Alpelandene under Paavirkning af gammel italisk eller græsk Kultur og senere fra det mægtige Romerfolk og dets Undergivne*). Nu udbrede imidlertid de nye Ideer og de nye Gjenstande sig hurtigt og i det Væsentlige ensformigt over hele Europa ved Hjælp af Nutidens lette Forbindelsesmidler. I hine Tider var det anderledes. Varer og Ideer flyttedes kun langsomt fra Folk til Folk, og det var kun ad visse Veje, at Samfærdselen overhovedet kunde bevæge sig fremad. Dels kunde da disse Veje, om de end forøvrigt laa hinanden nær, have et forskjelligt Udgangspunkt, dels kunde Varerne opholdes og Ideerne modificeres mere ad den ene Vej end ad den anden. Navnlig vilde den Skikkelse, hvori Ideerne endeligen kom til Vejs Ende, meget væsentligen afhænge af

*) Se i det Hele herom Engelhardts righoldige Afhandling om klassisk Industris og Kulturs Betydning for Norden (Aarb. f. n. Oldk. 1875).

de mellemliggende Folk, som de paa deres Vandring havde forplantet sig igjennem. Bornholm ligger ud for tvende i Oldtiden stærkt befærdede Handelsveje, Oderens og Weichselens Floddale, til hvis øvre Løb der var Adgang fra de østlige Alpelande og Ungarn; Jylland laa derimod langt nærmere ved Handelsvejen ned ad Rhinen og videre nordpaa over de aabne Hedestrækninger. Det turde nu være højst sandsynligt, at netop denne Kulturstrømmens Gang fra Syd til Nord ad forskjellige parallele Veje er Aarsag til det ellers saa gaadefulde Forhold, at Gravskikke og Oldsager i den ældre Jernalder synes at strække sig stribevis fra Syd til Nord, hvorimod de i Retning fra Vest til Øst ere saa saare forskjellige. Medens den jydske Halvø frembyder et temmelig ensartet Billede lige fra Elben til Vensyssel, og Forholdene paa Sjælland synes at svare til Forholdene paa Falster og Laaland, viser Bornholm paa mange Maader et Kulturslægtskab med de nordligere liggende Øer, Øland og Gotland*).

*) I Jylland og Fyn hersker der Ligbrænding igjennem den allerstørste Del af den ældre Jernalder, og de brændte Ben nedlægges i Regelen i Lerkar. Der er mange og store Urnegravpladser i Jylland og Fyn (Broholm), og der vil i Tiden kunne ventes et rigt Udbytte derfra; dog synes den Periode, der paa Bornholm er repræsenteret i Røserne og de ældre Brandpletter, at være fattig i Jylland, og den er i alt Fald meget lidet kjendt. Sjælland er yderst fattigt paa Oldsager igjennem hele den ældre Jernalder lige indtil Mosefundenes Samtid; der kjendes kun yderst faa brændte Begravelser fra den Tid, og det maa derfor antages, at de i Regelen have været ubrændte. Endnu mere gaadefuldt er det, at der fra Broncealderen kjendes saa faa sjællandske Begravelser udenfor Gravhøjene; der er, afset fra Urner nedsatte i Kæmpehøjenes Jorddække, næsten ingen Urnegravpladser og ingen Brandpletter. Det er derfor hidtil ikke muligt at have nogen fyldig Anskuelse af Forholdene i Sjælland i de Aarhundreder, der ligge paa begge Sider af Overgangen fra Broncealderen til Jernalderen. Ogsaa fra Skaane

Vende vi nu tilbage til Forsøget paa en Tidsbestemmelse af den ældre Jernalder paa Bornholm, da vil der være tre Punkter, som nogenlunde lade sig bestemme, nemlig først det Punkt i Gravenes Rækkefølge, hvor den romerske Paavirkning overhovedet fremtræder, dernæst det Punkt, hvor man staar samtidig med de store sønderjydske og fynske Mosefund, og endelig Slutningspunktet ved Overgangen til Mellemjernalderen.

De Oldsager, som kunne tjene til en Bestemmelse af det førstnævnte Punkt er fremfor Alt Broncefibulaerne af anden Afdelings Former. Dels optræde de ubetinget tidligere end nogen anden Gjenstand med Spor af romersk Paavirkning, dels ere de saa overmaade hyppige, og dels endelig ere Gjenstande, som kun skulle tjene til Smykke, langt mere underkastede Modens og altsaa Tidens skiftende Paavirkning end de Redskaber, der skulle tjene til praktisk Nytte. Nu vides det af Historien, at Romerne allerede et halvt Aarhundrede før Kristus erobrede Gallien, at de besatte Alpelandene Aar 15 før Kristus, og at de i de nærmeste Aar efter vor Tidsregnings Begyndelse allerede stode langt nede ved Rhinen og paa mange Maader, ogsaa igjennem fredelige Idrætter, vare traadte i Berøring med Germanerne; Aar 19 efter Kristus omtales romerske Kjøbmænd i Markomannernes Kongesæde*). Ses nu hen til, at Handelsforbindelserne med Norden vare langt ældre, og at de navnlig allerede dengang havde bragt Fjederspænderne af Tène-Typen fra Alpelandene op til Øerne i Østersøen, saa er det rimeligt, at der ikke kan være hengaaet nogen meget

ere Oplysningerne om den ældre Jernalders første Aarhundreder meget svage. Derimod fremtræde Oldsagerne fra Mosefundstiden temmelig rigeligt og temmelig ensartet over hele Strækningen lige fra Vesterhavet til Bornholm, i Sjælland (og som det synes ogsaa i Skaane) i ubrændte Grave, i Jylland og Fyen samt paa Bornholm dels i brændte dels i ubrændte Grave.

*) Efter Engelhardt i Aarb. 1875, Side 49—52.

lang Tid, inden de nye Spænder, der ved Romernes Ankomst enten allerede vare eller kort efter bleve moderne i de samme Lande, hvorfra Tène-Typen var udgaaet, have fulgt de ældre Formers Vej nordefter. Det tør saaledes vistnok antages, at det første Aarhundrede efter Kristus neppe kan være løbet til Ende, inden de nye og langt prægtigere Spænder i det Mindste enkeltvis vare komne i Brug paa Bornholm, om der end derefter hengik flere Menneskealdre, førend de ganske fortrængte de ældre.

Vil man dernæst opsøge, hvor i Rækken af de bornholmske Grave der findes Sidestykker til Mosefundenes Oldsager og navnlig til de der forekommende Fibulaer, da maa man ubetinget pege dels paa Brandpletternes tredie Afdeling, dels paa de ubrændte Grave. Af de i Engelhardts Beskrivelser af Mosefundene afbildede Fjederspænder ere Thorsbjerg Pl. 4, 3—5 og 8—11, Nydam 5, 12—14 og Vimose I, 30 dels identiske dels meget nær beslægtede med Fibulaer fra de yngste Brandpletter og de ubrændte Grave ved Kannikegaard og Pilegaard; Thorsbjerg 4, 6—7 og Vimose 1, 28—29 ere ukjendte paa Bornholm, men se i ethvert Fald ikke ældre ud end de foranførte; og kun Thorsbjerg 4, 1, 2 og 12 vilde, hvis de fandtes paa Bornholm, nærmest henføres til Brandpletternes anden Afdeling. Men netop i de yngste Brandpletter paa Bornholm findes ogsaa enkelte Fjederspænder af anden Afdelings Former, saa at Forholdet er ganske det samme som i Thorsbjergfundet. Nu haves der i Mosefundene talrige romerske Mønter fra Kejsertiden indtil senest Aar 218, og selve Fundene antages derfor at hidrøre fra omtrent Aar 300*). Naar nu Brandpletternes yngste Tid falder sammen hermed, maa deres Slutning omtrent kunne sættes til Aaret 350 eller dog ikke meget senere.

---

*) Det bemærkes, at Worsaaes »Nordens Forhistorie« i det Letterstedtske Tidsskrift for 1878 ikke var udkommen, da nærværende Afhandling blev nedskreven.

Endelig vil Mellemjernalderen, hvis Oldsager ifølge Erfaringer andetstedsfra jævnlig ledsages af byzantinske Guldmønter fra det femte Aarhundrede, kunne anses for at være begyndt omtrent ved Aaret 500 efter Kristus.

Disse Punkter og dermed tillige hele Rækken af de mellemliggende kunne altsaa antages som bestemte med nogenlunde Sandsynlighed. Men gaar man tilbage til Tiden førend Fremkomsten af Fibulaerne af anden Afdeling, da slipper enhver anden Maalestok end Gravenes omtrentlige Antal. Jeg har tidligere angivet, at omtrent de to Trediedele eller vel endog tre Fjerdedele af samtlige Brandpletter paa Bornholm tilhøre den første Afdeling. Denne Angivelse er endnu rigtig; men de senere Aars Undersøgelser have vist, at der paa adskillige Pladser, hvor de allerfleste Grave tilhøre til den første Afdeling, af og til findes Fibulaer af anden Afdeling og tilmed under saadanne Forhold og i saadant Antal, at de ikke kunne anses som en tilfældig senere Tilføjelse, efter at Gravpladsen forøvrigt var afsluttet. Paa den anden Side er der imidlertid saavel tidligere som i de senere Aar bleven undersøgt store og tildels righoldige Gravpladser, hvor der enten slet ikke er fundet noget Spor af yngre Fjederspænder eller dog kun ganske enkelte, der kunne antages at tilhøre senere tilfældigen tilkomne Grave, f. Ex. Kanegaard med 283 undersøgte Grave, 102 Beltehager, 87 gamle og kun 3 yngre Fibulaer (fundne i to tæt ved hinanden liggende Grave i en Udkant af Pladsen), Mandhøj med 176 Grave, 93 Beltehager, 95 gamle og slet ingen yngre Fibulaer, Muleby med 54 Grave, 19 Beltehager, 18 gamle og ingen yngre Fibulaer, Klippegaard med 55 Grave, 12 Beltehager, 10 gamle og ingen yngre Fibulaer etc. etc. Hertil komme endnu de mange og tildels store Gravpladser, hvor Undersøgelsen er bleven opgiven, fordi Gravenes Udseende og Indhold vidnede om Ælde og Fattigdom. Efter Alt, hvad der foreligger, tror jeg saaledes, at om man end fradrager samtlige Brandpletter paa de Pladser, hvor yngre

Fibulaer have vist sig som en mere end tilfældig Indblanding, vil man dog ikke regne for højt ved endnu stedse at antage, at omtrent Halvdelen af de paa Bornholm forekommende Brandpletter ikke blot tilhøre den ældre Skik, men ogsaa den ældre Tid, førend de yngre Fibulaer overhovedet vare komne i Brug der paa Øen. Maa nu de yngre Fibulaers Fremkomst sættes omtrent hundrede eller maaske halvandet hundrede Aar efter Kristus og Brandpletstidens Ophør til et Par hundrede Aar senere, saa maa dens Begyndelse ligge et Par hundrede Aar tidligere, altsaa i Tiden noget før Kristus. Og tages saa fremdeles Hensyn til, at endnu vel omtrent de tre Fjerdedele af Røsetiden henhøre til Jernalderen, saa vil Tiden for Jernets første Benyttelse paa Bornholm fremdeles neppe kunne ansættes senere end mindst et Aarhundrede før vor Tidsregnings Begyndelse.

Men hvor forskjellige end Moder og Skikke i hine Tider kunne have været i de forskjellige danske Provinser, alt efter de forskjellige Tilførselsveje for udenlandske Varer og udenlandske Ideer, saa er det dog neppe tænkeligt, at et saadant Fremskridt som Benyttelsen af Jernet skulde være sket flere Menneskealdere tidligere paa Bornholm end i det 20 Mile fjernede Sjælland eller i det kun 5 Mile fjernede Skaane, og det tør derfor forventes, at senere Undersøgelser ogsaa der ville vise Spor af en tidligere Benyttelse af Jernet, end hvad der hidtil har været kjendt.

Endnu staar det kun tilbage at berøre, at de senere Aars Undersøgelser i Et og Alt have bekræftet de tidligere fremsatte Anskuelser om en saadan Kontinuitet i Udviklingen paa Bornholm fra Broncealderen nedad, at der ikke ved Begyndelsen eller i Løbet af den ældre Jernalder kan være sket nogen pludselig Indvandring af et fremmed Folk eller kun af en fremmed Herskerstamme. Ved herom i det Hele at henvise til Fremstillingen i B. æ. J. S. 93—104 skal jeg, for saa vidt angaar Overgangen fra Brandpletterne til ubrændt Begravelse, kun tilføje, dels at Gravkisten Kkgd.

Nr. 45 b har bevist, at ubrændt Begravelse i ganske samme Skikkelse som senere allerede enkeltvis benyttedes i en tidlig Periode af Brandpletternes anden Afdeling, dels at den ovenfor konstaterede Overensstemmelse imellem de yngste Brandpletter og Gravkisterne med Hensyn til den besynderlige og ejendommelige Skik at udstyre Gravene med et helt Sæt af Lerkar netop af visse bestemte Arter og Former turde vidne om en saa mærkelig Ensartethed i Forestillingerne, at den neppe vilde findes hos to Folkestammer af forskjelig Oprindelse eller endog kun med forskjelligt Hjemsted.

II. Mellemjernalderen.

Enhver Historie maa for at blive overskuelig inddeles i Afsnit. Haves en fyldig Kundskab om Folkets Skjæbner, da indrettes Afsnittene efter de epokegjørende Begivenheder i Folkets ydre eller indre Liv. Af saadanne kjendes imidlertid saare faa i Nordboernes forkristelige Historie; kun de store Fremskridt, der ere skete i Evnen til at beherske Naturen, først ved Erhvervelsen af Kjendskab til Metaller overhovedet og derefter ved Jernets Benyttelse til alskens Ægværktøj, ville altid staa som meget væsentlige Udviklingstrin, og Overgangene fra Sten- til Broncealderen og derfra til Jernalderen maa derfor stedse betegne Hovedafsnit i Oldtidshistorien. Men indenfor enhver af disse tre store Perioder og navnlig indenfor Jernalderen vil der vanskeligen kunne paavises noget Punkt, hvor der er indtraadt en væsentlig Forandring i Folkets Vilkaar. Handelsforbindelser saavel med nærmere som med fjernere Folkeslag vare tilstede inden Jernalderens Begyndelse og havde i Tidernes Løb hidbragt det ene Sæt efter det andet af nye Redskaber, Former og Smykker, alt eftersom Skik og Mode vexlede i de Egne, hvorfra Initiativerne i saa Henseende udgik. Naar der nu omtrent ved Aaret 500 efter Kristus, kort efter det vestromerske Riges Fald, atter viser sig en ny Smag og

nye Smykker, da antyder dette i for sig ikke nogen Forandring i Nordboernes Livsvilkaar; thi, som nedenfor nærmere skal blive paavist, kom de nye Gjenstande herhid langvejsfra og rimeligvis ad de hidtil benyttede Handelsveje — ganske ligesom Beltehager og Broncefibulaer tidligere havde fundet Vejen herop, og der vides Intet om, at de store Bevægelser, som netop ved den Tid rystede det sydlige Europa, ledsagedes af lignende Bevægelser i Norden*). Men skal der overhovedet for Anskuelighedens Skyld gjøres en Deling af den lange Jernalder, da egner Tiden omtrent ved Aaret 500 sig ganske vist bedre til Delingspunkt end nogen anden Tid, idet de Former, som da fremtræde, ere væsentlig forskjellige fra de tidligere og derhos danne Grundlaget for en Smag og Stil, der har fortsat sig meget langt ned i Tiderne, endog langt ud over Hedenskabets Ophør. Hvor længe den ældre Jernalder end havde varet, og hvor mange Led der end indenfor dens Varighed kunne adskilles i Henseende til Formernes Udvikling, saa vare disse dog i Hovedsagen forblevne de samme. Hvad enten de hidrørte fra Tène-Typerne eller fra de romerske Typer, vare de for største Delen simple og uden synderligt andre Prydelser end rette Linier eller Cirkelbuer; af en Benyttelse at Billeder af Mennesker eller Dyr til Udsmykning af Brugsgjenstande viser der sig, afset fra enkelte romerske Arbejder, kun ganske svage Spor. Nu derimod fremtræde Prydelserne i frit tegnede, krummede og slyngede Linier med stærkt Relief og dyb Indskæring, Smykkerne blive større og pragtfuldere, Forgyldning bliver hyppig ligesom ogsaa Indlægning med slebne Ædelstene (Granater) eller slebne Glasstykker, hvorhos Billeder af Menneskeansigter, Dyrehoveder, Fugle, Slanger og fantastiske Krybdyr og tildels af Planter og Blomster finde en rig Anvendelse til Udsmykning. Tillige bemærkes Strømningen af den store Guldrigdom, som netop i det femte Aarhundrede ved de

*) Se Noten paa Side 108.

byzantinske Kejseres Krigsskat til de truende Goter blev udbredt iblandt Mellemeuropas Folk. Selve de byzantinske eller romerske Guldmønter forekomme baade som hengjemte Skatte og benyttede som Hængesmykker, men tillige forfærdigedes der Efterligninger af dem, og deraf fremgik senere de ejendommelige store og pragtfulde Guldplader, Brakteaterne, bedækkede med uddrevne Figurer, Tegn og Prydelser og bestemte til at bæres som Bryst- eller Halssmykker.

Bornholm har allerede fra tidligere Tid været et bekjendt Findested for byzantinske og vestromerske Guldmønter. Montelius (»Från Jernålderen«) opregner som fundne førend 1865: 16 vestromerske Guldmønter fra Aarene 395—475 og 51 byzantinske fra Aarene 408—527, tilsammen 67, og bemærker, at der skal være fundet mange flere, hvilket ogsaa stemmer med, hvad jeg selv har erfaret paa Øen. Senere er der mindst fundet 5 lignende Mønter, den ene (vestromersk) fra Aarene 379—395 og de fire (byzantinske) fra 408—474.

Desuden vides mindst 3 barbariske Efterligninger af byzantinske Guldmønter at være fundne der. Fremdeles er der i tidligere Tider paa Bornholm fundet mindst 2 Guldbrakteater af sædvanlig kredsrund Form, den ene meget stor, samt en Mængde af de smaa firkantede Guldplader (»Guldgubber«), hvor en eller to Menneskefigurer eller andre Billeder ere fremstillede i drevet Arbejde. I Museets Protokoller over indkomne Oldsager er der anført over 40 saadanne Plader. Forøvrigt er der foruden en smuk Sølvfibula med Dragehoveder, prydet med indlagte blaa Glasøjne (nærmest lignende Pl. 4, 2), og en Mængde Mosaik-, Glas- og Stenperler af temmelig uvis Tid fundet en stor Halsring og nogle Fingerringe af Guld i Mellemjernalderens Stil samt en Del smaa Pengeringe og smaa Barrer ligeledes af Guld. Men større hengjemte Guldskatte fra Mellemjernalderen, som andetsteds, navnlig i Fyn (Egnen om Broholm), ere fremkomne saa jævnligt, have paa Bornholm været sjeldne;

der kan kun anføres to eller tre (navnlig af Guldmønter), og de have endda ikke været betydelige.

Mange af Guldmønterne og de allerfleste »Guldgubber« ere fundne paa gamle Huspladser, hvoraf der hidtil kjendes idet Mindste fire paa Bornholm, den ene paa en Bakkeryg nord for den 10de Selvejergaard i Vestermarie Sogn (»Smørenge«), en anden paa flad Mark nord for Sandegaard, 27de Selvejergaard i Aaker Sogn, og to nær ved hinanden i Ibsker Sogn, nemlig den bekjendte Ager »Sorte Muld« paa en Bakkeskraaning tilhørende den 10de Vornedgaard og en anden skraanende Ager tæt nord for Engen »Sylten«, østnordost for Ibs Kirke. Paa hvert af disse Steder er der forøvrigt foruden Mønter (især paa Sorte Muld), Guldgubber (især ved Sylten) og enkelte andre Guldsager oppløjet eller opgravet Stumper af Jernvaaben, smaa Kværnstene, spredte Potteskaar og en Mangfoldighed af marvkløvede Kreaturben samt rød Aske og Kulstykker i Mængde.

Hvad der af de oven antydede Gjenstande ikke er fundet paa disse Huspladser, er næsten Alt fremkommet ved spredte og tilfældige Markfund. Grave fra Mellemjernalderen have ikke været kjendte førend Aaret 1866, da Professor Engelhardt undersøgte to flade Jordforhøjninger paa Møllebakken tæt syd for Gudhjem Fiskerleje og der forefandt meget mærkelige og pragtfulde Kvindesmykker, navnlig fire store Sølvspænder med Forgyldning og Niello. Lidt senere blev der ved Lensgaard i Østerlars Sogn fundet en Grav med næbformede Broncespænder og nogle Perler. Men derefter hengik endnu en Aarrække, inden det lykkedes at opdage nogen egentlig Gravplads fra den paagjældende Tid. Endeligen gave et Par tilfældige Fund i Aaret 1876 Anledning til en Undersøgelse paa en Mark ved Bækkegaard i Østerlars Sogn, hvor der da viste sig en stor og mærkelig Samling af Grave, og senere ere Grave fra dette Tidsrum ogsaa fundne paa flere andre Steder.

Begravelserne ved Bækkegaard fandtes alle under kredsrunde Jordkuller, for det Meste 5 til 8 Alen i Tværmaal og med en Højde af omtrent $^1/_{10}$ af Tværmaalet, altsaa i Regelen kun $^1/_2$ til $^3/_4$ Alen over det omgivende Jordsmon. I deres Ydre havde Kullerne en skuffende Lighed med de ved Jernalderens Begyndelse benyttede Stenrøser, men saa snart man aabnede dem, viste Forskjellen sig strax. Medens Røserne helt eller hovedsagelig bestaa af en Dynge af tæt sammenpakkede Haandsten og hovedstore Sten med ikkun faa større deriblandt, under hvilken Dynge Begravelsen ligger omtrent i Højde med den omliggende Jord eller kun lidet dybere, fandtes der i Kullerne ved Bækkegaard ordentligvis ikke andre Stene end en cirkelrund Krans af svære Stenblokke, i Regelen saa store, at en enkelt Mand ikke kunde fjerne dem. Stenkransen plejede at have et indvendigt Tværmaal af 2½ til 3 Alen; for det Meste stode Stenene paa Gravens Bund, men dog ofte noget højere, saa at de kunde skride ned og endog dække over Oldsagerne. Hyppigt fandtes der ikke engang nogen fuldstændig Stenkrans men kun enkelte nedsatte Stene eller endog slet ingen. Paa den anden Side var det imidlertid ejheller sjeldent indenfor Stenkransen at finde adskillige svære Stene henlagte paa Gravens Overflade eller lidt dybere; derimod erindrer jeg ikkun ganske enkelte Tilfælde, hvor en Grav ved Bækkegaard var dækket med en Brolægning eller en Dynge af mindre Stene. Ifølge Udsagn af Gaardens Folk skal der have staaet oprejste Stene af indtil $^3/_4$ Alens Højde paa Midten af adskillige af Kullerne, men de vare i alt Fald samtlige borte ved min Ankomst. To eller tre Gange (Nr. 78 og 150 samt maaske 133) er der i Kullerne fundet firesidede Rammer af store Stene med Længderetning fra Nordvest til Sydost og et indvendigt Rum af Mandslængde. Bunden af Gravene var aldrig stenlagt; et Par Gange (Nr. 44 og 139) fandtes der flade Stenplader ovenpaa Oldsagerne, men aldrig under dem. Tre Gange (Nr. 34, 73 og 101) blev der paa Gravenes

Bund fundet udstrakte Lag af tommetykke Bræder (tilsyneladende af Egetræ); de vare nu sorte og sprøde og saa ud, som om de vare forkullede, men det kunne de dog neppe have været, da de i saa Fald vanskeligen kunde være bleven nedlagte hele i Længder paa 2 til 3 Alen. I Nr. 34 fandtes Oldsagerne ovenpaa Brædelaget, i Nr. 78 og 101 under Bræderne. — Gravene havde ingen synderlig Dybde, i Reglen traf man den haarde Undergrund og Oldsagerne allerede i en Dybde af $1^1/_4$ Alen under Kullens Top, altsaa ordentligvis ikke mere end c. $^3/_4$ Alen under den omgivende Jords Overflade. Bunden var ofte, navnlig i Kvindegrave, bestrøet med et tyndt Lag af fint hvidt Sand, og ovenpaa dette laa da for det Meste et ganske tyndt (ikkun linietykt) sort trævlet Lag enten over hele Bunden eller kun paa den nordvestlige Del deraf; rimeligvis har det været et paa Bunden udbredt (uldent) Klæde. Af Ligets Paaklædning fandtes ellers ikke Spor, undtagen hvor den havde været i Berøring med Bronce eller Jern, men der var den kjendelig nok. Af selve Ligene viste der sig kun yderst faa Levninger. Brændte Ben forekom vel hyppigt adspredte i Fylden eller samlede i sorte Klumper eller Striber af Brandpletsmuld, men de have ganske sikkert hidrørt fra de Brandpletter, hvormed Pladsen fra gammel Tid havde været belagt, og som endnu gjenfandtes udenfor og i Siderne af Gravene, medens de vare forstyrrede paa de Steder, hvor Kullerne vare blevne anbragte. Brændte Ben nedlagte i Urne fandtes kun tre Gange (Nr. 80, 81 og 83), hvorom nærmere nedenfor. Derimod viste der sig adskillige (16) Gange og i Regelen i Gravenes nordvestlige Side ubrændte Mennesketænder eller rettere kun Emailskallerne af saadanne. To Gange (88 og 90) lykkedes det at se dem siddende i Række, saaledes at det var kjendeligt, at en Række Kindtænder laa øverst og Fortænderne imod Vest; den ene Gang (Nr. 90) saaes tillige hele Kraniet liggende i Jorden paa højre Side, men aldeles opløst og smuldrende. Af de Ske-

letter, som Tænderne havde tilhørt, var der forøvrigt ikke bevaret nogetsomhelst Spor.

I de Grave, hvor der fandtes Tænder, laa Oldsagerne ganske paa samme Maade som i dem, hvor ingen Tænder vare kjendelige. Det kan derfor antages, at Begravelserne have været ens i begge Tilfælde, altsaa ubrændte. Hvad angaar de Grave, hvor der ikke fandtes Oldsager eller disses Plads ikke nøje stemmede overens med Regelen, maa det formentlig ogsaa antages, at de have været ubrændte, (alene med Undtagelse af de tre, hvori der fandtes benfyldte Lerkar); thi Gravenes Indretning var i alt Fald ganske ens, og af Ligbrand fandtes, afset fra den i Fylden indblandede Muld af forstyrrede Brandpletter, intet Spor, medens saadanne, enten kulholdige Dynger eller Klumper af brændte Ben, neppe ganske kunde være forsvundne, hvis de i sin Tid havde været nedlagte i Gravene. Oldsagerne ved Bækkegaard have aldrig været beskadigede ved Ild, ligesaa lidt som de ere fundne forsætligen sønderbrudte i Oldtiden.

Kvindesmykkerne fandtes næsten altid i den nordvestlige Side af Graven, og Smykkerne laa derhos saaledes samlede i en Klump, at man maa anse det som almindelig Regel, at Liget har ligget paa Siden (højre Side), saa at Skuldersmykkerne ved Jordens Tryk ere bragte til at falde sammen med Halssmykkerne. Hovedet maa have ligget imod Nord eller vel snarere mod Nordvest, og efter al Sandsynlighed har Liget ligget i sammenbøjet Stilling, thi ellers vilde det vanskeligen have kunnet faa Plads indenfor Stenkransen. Armbaand og Haandledsringe plejede at findes 6—10 Tommer syd for Halssmykkerne. En lille Kniv havde i Regelen sin Plads midt i Graven. — I Mandsgravene havdes der ikke saa sikre Tegn paa Ligets Leje. Der er kun een Gang fundet Mennesketænder i en Mandsgrav, og de laa omtrent i Nord. Sværdet plejede at ligge med Fæstet omtrent midt i Graven eller lidt nordligere og med Spidsen imod Syd, Sydost eller Sydvest. Tænkes Sværdet anbragt i Beltet, maa Mandens

Hoved have ligget i Nord (maaske i Nordvest), og det er rimeligt, at Liget har ligget paa Siden. Skjoldbulen plejede at staa sydligt i Graven ved Sværdets Od. Spydspidser synes at have havt deres Plads nordligt med Odden i Nord, og Bidsler plejede at ligge i Nordost.

I de tre tæt ved hverandre liggende Grave Nr. 80, 81 og 83, hvori der fandtes Lerkar fyldte med brændte Ben, maa disse formentlig anses for at have indeholdt netop de Begravelser, for hvis Skyld Kullerne vare opkastede. I deres Ydre vare Kullerne ikke i nogen Henseender forskjellige fra de øvrige; Lerkarrene stode omtrent i den Dybde, hvor Begravelserne ellers plejede at findes, og af anden Begravelse eller af Oldsager fandtes intet Spor. Lerkarrene vare smaa; det eneste, som har kunnet bevares, er en smuk lille, 3³/₄ Tomme høj, 4¹/₂ Tomme bred, hankeløs Potte af Brandpletskarrenes almindelige Form, men prydet med Knopper paa Udbugningen.

Af de i Alt ved Bækkegaard undersøgte 163 Kuller, have 59 dels ved Perlesmykker dels ved Spindestene været tilstrækkeligen karakteriserede som Kvindegrave; 37 vare ved Vaaben eller Hestebidsel betegnede som Mandsgrave; 20 have kun indeholdt Knive eller andet Gods, der har kunnet tilhøre baade Mænd og Kvinder; i 3 er der fundet benfyldte Lerkar, og 44 have været ganske tomme.

Sværd ere fundne i 32 Grave; i en af disse (Nr. 121) fandtes to Sværd, et enægget og et tveægget (jfr. Melsted 6, hvor der endog var tre Sværd)*). Foruden dette er der paa hele Gravpladsen kun fundet et eneste tveægget Sværd (Nr. 69). Begge disse tveæggede Sværd (Pl. 2, 1) vare

*) Exempler paa, at en Mands Lig har været ledsaget af to Sværd, et tveægget og et enægget, ere ogsaa fremkomne i det sydvestlige Tyskland (Lindenschmit: »Die vaterländischen Alterthümer in Sigmaringen« S. 9), ligesom det af oldengelske Digte ses, at Krigeren bar baade et Sværd og en »Sax«.

lange (31 og 34 Tommer) og svære samt forsynede med Spor af en kort Parerstang; det sidstnævnte bar paa Enden af Grebtungen en forsølvet Bronceknap af omtrent trekantet Form (jfr. Melsted 3). Af de 31 enæggede Sværd (Pl. 2, 2—4), have kun 9 havt en Længde af 24—38 Tommer; de øvrige vare kortere, de fleste endog kun 19 Tommer eller derunder (et var kun 15 Tommer og to kun $15^1/_2$ Tommer lange, iberegnet Fæsterne). Det er de i Syden paa Romerrigets Grændse saakaldte »Scramasaxi« eller »Cultri validi«. Formen er næsten altid som B. æ. J. Pl. 7, 1, med den ejendommelige Skikkelse af Spidsen, at Æggen er trukken tilbage og Odden anbragt i Rygliniens Forlængelse. Fæsterne have undertiden den skraat tilløbende Form som B. æ. J. Pl. 7, 1, men hyppigere har Grebtungen ikke en saa stor Brede forneden; Fæstet er i Regelen anbragt i Ryggens Forlængelse eller dog nær ved Ryglinien, og det er altid lige (ikke krummet som ved de enæggede Sværd fra Brandpletterne). Længden af Fæsterne er noget forskjellig, eftersom Sværdene ere længere eller kortere; ved de korte Sværd er Fæstet kun 4 T. langt; nogen saadan Længde, at der kunde være Plads til store Knopper foroven eller forneden paa Fæstet, forekommer ikkun sjeldent. Fæsterne vise næsten alle Spor af Beklædning med Træ; et Par Gange har der vist sig Levninger af smaa Bronceprydelser. Klingerne have altid været omgivne af en Træskede eller Rester deraf; et Par Gange har Skeden været af Birkebark eller dog beklædt dermed. Dopsko eller andet Beslag til Skederne vides aldrig at være forekommet, dog kan der mulig sidde en Mundingsring til Skeden fastrustet paa nogle af Sværdene. (Overhovedet er der i samtlige bornholmske Vaabengrave fra hele Jernalderen ikke forekommet en eneste Dopsko til Sværd eller nogetsomhelst andet Skedebeslag end omkring Skedens Munding).

Spydspidser have været sjeldne ved Bækkegaard. Der er ved vore Gravninger kun fundet 5, hvoraf 1 er meget

lang og smal ($14^{3}/_{4} \times {}^{5}/_{6}''$), medens de 4 ere brede og bladformede (fra $6^{1}/_{4} \times 2^{1}/_{4}''$ til $8^{1}/_{2} \times 3^{1}/_{4}''$, Pl. 3, 2). To lange og smalle Spydspidser (Pl. 3, 1) vare tidligere fundne.

Af Skjoldbuler er der fundet 10. De ere alle af tyndt Jern med en bred Rand, som een Gang er fundet prydet med en smal Broncekant. Formen er altid afrundet, lidt højere end en Halvkugle (Pl. 3, 3); Spids eller Tap findes ikke. Haandtagene have undertiden været meget lange, indtil 16 T., og været fastgjorte paa Træskjoldet med store Nitnagler. De smukke, tildels forsølvede Knapper, der ere afbildede Pl. 3, 4, have rimeligvis ogsaa hørt til et Skjold; i det Mindste ere de efter Finderens Udsagn optagne af en Vaabengrav.

Sporer ere aldeles ikke forekomne. Derimod er der 4 Gange fundet Bidsler; den ene Gang (Nr. 40) blev det optaget helt og fuldstændigt og viste sig da at bestaa af to store Jernringe, forbundne ved en Kjæde eller en Stang med Led paa Midten samt forsynede paa hver Side med en 6—8 T. lang, flad Jernskinne til Anbringelse langs ad Hestens Hoved. I Bidslerne er der to Gange (Nr. 32 og 121) fundet tydelige Levninger af ubrændte Hestetænder, og paa den ene Bidselring fra Nr. 32 sidder endnu Emailen af Tændernes Overflade. Faktum er altsaa utvivlsomt konstateret, at Hesten (eller i alt Fald dens Hoved) har fulgt sin Herre i Graven, om det end næsten er uforstaaeligt, hvorledes en Hests Legeme har kunnet finde Plads i en saa snæver Grav og har kunnet nøjes med en saa svag Jordbedækning.

En Kniv findes næsten i enhver Mandsgrav, undertiden to eller endog fire. Enkelte Knive ere saa store, at de maa anses for at have været Vaaben (f. Ex. Nr. 147, hvor den ene Knivs Klinge var 9 T. lang), men de allerfleste ere kun smaa. Træbeklædningen paa Skafterne er i Regelen

kjendelig; een Gang mener jeg at have fundet en Kniv med Benskaft.

Et Par Gange er der i Vaabengrave fundet smaa Jernnaale indstukne i Træ. Det er muligt, at de kunne have været Pilespidser, men rimeligere er det, at de have været Syle.

Endelig forekommer der jævnlig i Mandsgrave en lang firesidet Hvæssesten af Skifer, i Regelen temmelig raat udkløvet. I Nr. 116 fandtes ikke mindre end 3 Hvæssestene.

Smykker ere aldrig forekomne i nogen kjendelig Mandsgrav.

Kvindegravene have været endnu rigere paa Oldsager end Mandsgravene.

Fjederspænderne, som ved Bækkegaard altid have været af Bronce, men altid forsynede med en Naal af Jern, ere forekomne i flere forskjellige Skikkelser. Sex Gange er der fundet store pragtfulde Spænder med en bred firkantet Plade bag ved Bøjlen, en kort, smal og stærkt krummet Bøjle og en bred og lang Udvidelse af Spidsen. Midt paa Bøjlen er der anbragt en bred, flad, kredsrund Knap. Saavel Knappen som den brede Plade bag Bøjlen og et trekantet Felt paa den brede Spids samt en rund Skive yderst paa Spidsen ere belagte med slebne Granater, indfattede i rudret Sølvblik. Paa Siderne af den brede Spids er der anbragt fantastiske Dyrehoveder; Bøjlen er ciseleret i forskjellige smukke Mønstre, og over hele Spændet med Undtagelse af de med Granater belagte Steder samt Underfladen er der anbragt rig Forgyldning (se i det Hele Pl. 4, 4; jfr. Montelius Sveriges Forntid, fig. 445, hvor et ganske lignende Spænde fra Gotland er afbildet). Størrelsen af de sex Exemplarer varierer fra $2^5/_8 \times 1^1/_8$ til $4^1/_2 \times 1^1/_2$ Tomme. De ere alle fundne enkeltvis og maa saavel herefter som ifølge deres Beliggenhed i Gravene (se især Nr. 90) anses for at have været Halsprydelser.

Langt hyppigere er den paa Pl. 4, 6—7 afbildede Form (»næbformede« Spænder), hvor der fra en hvælvet Overdel udstrækker sig en flad, ved Enden afrundet Spids, medens en kortere, flad og afrundet Spids gaar tilbage over Spiralen. Det er tydeligt nok en Udvikling af Former fra den ældre Jernalders Slutning, navnlig B. æ. J. Pl. 9, 1 og 3, og ved det nedenfor nærmere omhandlede Spænde fra Melsted Nr. 9 (Pl. 4, 5) er denne Udviklings Gang tilstrækkelige oplyst. Ved Undersøgelserne ved Bækkegaard ere deslige Spænder fundne 22 Gange i 17 Grave, foruden 2 tidligere dersteds fundne.

Forøvrigt er der ved Bækkegaard ikke fundet andre bøjleformede Fibulaer end en ganske lille med høj, hvælvet Bøjle, lige Spids og en Plade bagud, samt to »ligearmede«, den ene (itugaaet) ganske svarende til Montelius: Från Jernålderen, Pl. 4, 5, den anden afbildet nedenfor Pl. 7, 6.

En ejendommelig Skikkelse have de »fugleformede« Spænder, der ere dannede i Skikkelse af en Fugl, maaske en Due (Pl. 4, 3). De ere forekomne i 6 Exemplarer i 3 Grave. Nogle af dem ere forsølvede paa Vingerne. Noget beslægtede i Formen med de nysnævnte ere et Par smukt prydede langagtige Spænder fra Nr. 77 og 106.

Andre Fjederspænder ere »knapformede« ɔ: dannede som en stor, flad, kredsrund Knap, i Regelen med rige og tilmed ofte i alle Fordybninger rigt forgyldte, ciselerede Slangeprydelser, hvis Anordning minder om et »Hagekors« med afrundede Vinkler*). De ere optagne i 13 Exemplarer fra 9 Grave (Pl. 5, 1—2).

---

*) Hermed kunne sammenholdes de navnlig i Sjælland forekommende store, pragtfulde, hjulformede Spænder af Sølv, hvor Hjulets Eger ligeledes danne et Hagekors med afrundede Vinkler.

Andre ere firkantede Plader med Spiral og Naal underneden samt paa Overfladen rigt prydede med Slangefigurer og undertiden med Forgyldning. De ere fundne 17 Gange i 13 Grave (Pl. 5, 3), foruden en meget stor c. 5 × $2^1/_2$", der tidligere var optagen (Pl. 5, 4). Der er ogsaa forekommet 4 pladeformede Spænder af aflang Form (Pl. 6, 2). De ere alle udførte i gjennembrudt Arbejde og synes alle oprindeligen at have havt Form som et S.

Endelig har Bækkegaard afgivet en Mængde ovale skaalformede Spænder. En mærkelig Form, der synes at danne en Overgang fra de i Graven Nr. 195 ved Kannikegaard fundne dragieprydede Spænder (B. æ. J. Pl. 9, 2 og nedenfor Side 156), viser det paa Pl. 6, 3 afbildede næsten flade Spænde fra Nr. 59, hvorefter lignende Fremstillinger kunne forfølges igjennem hele Rækken af de mindre skaalformede Spænder, saaledes at Oprindelsen paa nogle endnu er gjenkjendelig (navnlig ved Figurerne af Ribben paa begge Sider af en Ryglinie), medens der paa andre efterhaanden fremtræder tilsyneladende vilkaarlige Ornamenter, som tilsidst i de store skaalformede Spænder antage en ny Skikkelse, hvori Udgangsformen ikke mere lader sig gjenkjende. Af sidstnævnte Art er der ved Bækkegaard kun fundet et eneste Par, $4^3/_8$ × $2^1/_2$ Tomme, nemlig i Graven Nr. 156 (Pl. 6, 6). Af de mindre, der variere i Længde fra $2^1/_4$ til $3^1/_2$ Tomme, er der i 13 Grave fundet 26 Exemplarer (foruden 1 tidligere indsendt), men nogle af dem have allerede de for de store Spænder karakteristiske Prydelser, og i det Mindste eet Par (Nr. 159) bør dels af Hensyn til Prydelserne, dels paa Grund af Fundforholdene ganske vist anses som samtidigt med de store og altsaa henføres til den yngre Jernalder (se nærmere nedenfor). De skaalformede Spænder ere i Reglen fundne parvis. Desværre have de næsten alle været saa tynde og fortærede af Ir, at kun ganske faa have nogenlunde kunnet bevares

(Pl. 6, 4). Et af dem viste Forgyldning i Fordybningerne paa Overfladen.

Foruden Fibulaerne fandtes der af og til rigt prydede Broncep lader (Pl. 5, 5—7), som ikke vare forsynede med Naal, men med en gjennemboret enkelt eller dobbelt Kam bagpaa, og som vistnok have været bestemte til Paasyning paa Klæderne. To Gange ere de fundne parvis, og en Gang fandtes i samme Grav sex, prydede med Afbildninger af Mandshoveder og andre ciselerede Ornamenter samt Forgyldning i alle Fordybninger (Pl. 5, 6—7). Endvidere er der tre Gange (Nr. 106, 153 og 158) fundet gjennemborede, kredsrunde, paa den ene Side hvælvede Skiver af Mosaik eller malet Glas med Spor af et Stykke Jerntraad, hvormed de have været fastgjorte, samt en lille Bronceknap over Gjennemboringen. De ere fundne i umiddelbar Nærhed af Perlehalsbaand og have saaledes rimeligvis været Halssmykker. Fremdeles er der i Nr. 64 sammen med de nysnævnte sex Bronceplader fundet en ganske lille meget stærkt ciseleret og i Fordybningerne forgyldt Prydelse i Form af en rundpullet Hat. Den syntes at være af Sølv, men var altfor opløst til at kunne bevares. I Nr. 20 fandtes en smukt prydet Knap af Bronce. Hængesmykker er derimod hidtil ikke fundne i Mellemjernalderens Grave paa Bornholm.

Sammen med Fjederspænderne findes meget ofte Naale af 1½ til 3 Tommers Længde, forsynede med et Hoved. For det Meste ere de af Jern, dog have tre været af Bronce.

Spiral-Armringe af tynde, smalle, paa Ydersiden noget hvælvede Broncebaand ere forekomne i 7 Grave, altid enkeltvis. De have vist sig i indtil 4 Omgange men have altid været saaledes opløste af Ir, at de strax ere faldne i Smaastykker. Hyppigere ere Bronce-Armringe, som kun danne een Omgang og derhos ere aabne i den ene Side. Der er kjendeligen to forskjellige Arter deraf. De fleste (12 i 10 Grave) ere temmelig tynde, enten trinde eller halvrunde, af nogenlunde samme Tykkelse i hele Omkredsen

og kun prydede med nogle indslagne Streger eller Firkanter langs ad Udsiden (Pl. 6, 1). Andre (4 i 4 Grave, Nr. 105, 132, 156 og 159) ere meget sværere, derhos langt bredere og tykkere ved den ene Side end ved den anden og tillige prydede med dybt indskaarne Streger eller Fordybninger i Bølgeform (Pl. 7, 3). De findes kun sammen med skaalformede Spænder, og navnlig blev den sværeste af dem funden i den Grav (Nr. 156), hvoraf de meget store skaalformede Spænder bleve optagne. Alle Armringene i een Omgang har jeg anset som Haandledsringe, da deres Tværmaal synes at være for snævert til at passe til selve Armen.

Knive ere meget hyppige ogsaa i Kvindegrave. I 37 saadanne Grave er der fundet 38 Knive (Pl. 3, 5—6), for det Meste med et langt Træskaft og et kortere Blad. De pleje at findes midt i Graven, altsaa noget sydostlig for Smykkerne, hvilket vil passe til, at de have været baarne i Beltet.

Nøgler, der vare saa hyppige i Brandpletterne, ere aldeles ikke fundne i de hidtil undersøgte Grave fra Mellemjernalderen paa Bornholm (se dog Bækkegaard Nr. 112), ligesom heller ikke i de ubrændte Grave fra den ældre Jernalder.

Af og til er der forekommet gjennemborede, kredsrunde Skiver af Sten eller brændt Ler, omtrent $1^1/_2$ Tomme i Tværmaal og $^1/_2$ Tomme tykke. De findes østligt i Gravene og saa langt fra Smykkerne, at de ikke kunne have hørt til Klædedragten, men maa være medgivne Redskaber, efter al Sandsynlighed Svinghjul til Haandtene.

I Kvindegrave fandtes endvidere nogle vifteformede Sammenstillinger af smaa flade Jernstokke, omtrent 3 T. lange (Nr. 16, 23, 95, 112 og 140), fremdeles nogle smaa aflange ved den ene Ende tilspidsede og til en Hage ombøjede Jernplader (Nr. 30 og 74) samt smaa Jernkjæder, hvilke nogle Gange ere fundne fastgjorte til Hovedet af Jernaale. Alle disse Gjenstande maa efter deres Beliggen-

hed i Gravene have hørt til Klædedragten og have været anbragte paa eller i Nærheden af Brystet, men videre Forklaring kan ikke gives derom.

Endelig har Bækkegaards Gravplads indeholdt en ganske overordentlig Rigdom af Perler. Af de 59 Kvindegrave er der bleven optaget næsten 2600, tilsammen vejende over 6 Pund og dannende en Snor af over 25 Alens Længde. De synes altid at have været benyttede som Halsbaand. Paa Grund af de Afdødes Leje paa Siden ere Perlerne for det Meste faldne sammen til en Klump, men adskillige Gange er det dog lykkedes at se dem liggende regelmæssigt i Rad ved Siden af hinanden, undertiden i flere parallele Rækker. Det sædvanlige Antal i en Grav er 30 til 40, men 5 Gange er der fundet over 100, een Gang endog 128 i samme Grav. Naar Antallet har været meget ringe, kan dette hidrøre fra, at Graven forinden Undersøgelsen har været aabnet ved Stenbrydning.

En detailleret Fortegnelse over Perlefundene er anført nedenfor i Tillæget. Jeg har der betegnet noget over halvandet hundrede som Mosaikperler, men Grænsen for, hvad der skal henføres under dette Navn er ingenlunde sikker. Der er vel neppe fundet mere end 30—40 Perler, som udelukkende have bestaaet af sammensmeltede Stifter, enten i det smukke dambrædtformede Mønster af røde, hvide, gule og blaa, ganske smaa Firkanter eller i andre Mønstre af en noget grovere Beskaffenhed; men dernæst er der fundet mange, hvor der i en Grundflade af Glas eller smeltet Sten er frembragt Hulheder, der ere udfyldte med en Stjerne sammensat af fine Stifter eller med et andet flerfarvet Mønster eller endelig kun med en ensfarvet Masse af anden Beskaffenhed end selve Perlen. Lægges disse til, ville omtrent de paa Oversigten i Tillæget anførte Tal (i Alt omtrent 160) fremkomme. Men endvidere er det ved en nærmere Undersøgelse af Perlerne fundet, at der i mange af dem (vel omtrent 50) i Stedet for sædvanlig Maling er

anbragt Fordybninger i slyngede Linier eller andre Mønstre, og at disse Fordybninger derefter ere udfyldte med anderledes farvede Glasmasser. Mønsteret er altsaa i Virkeligheden »indlagt«, om end paa en simpel og uskjøn Maade. I Mosaikperlernes Mønstre hersker en broget Forskjellighed, saa stor, at der sjeldent findes to, som ere hinanden ganske lige. Ved forøvrigt at henvise til mine Bemærkninger i B. æ. J., S. 71—72, skal jeg kun tilføje, at der paa en af Perlerne fra Bækkegaard er fundet indlagt et Hagekors i gul Farve. Antallet af Perler, der ere prydede med Maling uden Indlægning er over 300; fremdeles haves ca. 800 ensfarvede af blaat Glas, ca. 200 af grønt, ca. 20 af broget og ca. 70 af andet Glas; fremdeles 6 meget store af sleben Bjergkrystal (fundne 3 og 3 i Gravene Nr. 50 og 132), noget over 200 af en sprød hvid Porcellæns- eller Glasmasse, 34 af en smuk, haard lysgul Masse, der maaske ogsaa er Glas, noget over 350 af orangegul Lermasse og omtrent lige saa mange af en mørkerød Lermasse, ca. 20 af anden Stenmasse, 20 af Rav og 11 af massiv Bronce. Glasperlerne, navnlig de blaa, ere af meget forskjellig Form, runde, lange, flade, firkantede, glatte eller riflede; Sten- og Lerperlerne ere mere ensformigt runde og glatte, dog at der blandt de røde og gule Lerperler dels findes nogle kantede, dels nogle lange, ved den ene Ende tilspidsede (Slutstykker i Perleraderne?). Bronceperlerne ere kun lidet større end Ærter og for det Meste prydede med Stregemønstre eller indslagne Smaacirkler. Ravperlerne, hvis ringe Antal er overraskende, ere smaa og flade; af de berlokformede, der undertiden forekom i ubrændte Grave fra den ældre Jernalder, er ikke en eneste funden ved Bækkegaard. Fortegnelsen i Tillæget udviser, at de forskjelligste Slags Perler ofte findes blandede i samme Grav; dog er det kjendeligt, at Mosaik-, Glas- og hvide Stenperler pleje at følges ad, og at der i saadanne Grave ikke plejer at forekomme noget synderligt Antal af Lerperler, medens paa

den anden Side de røde og gule Lerperler ofte optræde sammen i betydeligt Antal næsten uden Indblanding af Mosaik-, Glas- og hvide Stenperler. Gravene med Glasperler have i Regelen været de rigeste, dog ere de prægtige forgyldte store Fibulaer to Gange fundne sammen med et langt overvejende Antal af Lerperler (Nr. 90 og 112). En Tidsforskjel med Hensyn til Benyttelsen af de forskjellige Arter af Perler lader sig neppe paavise, dog er det kjendeligt, at Lerperlerne sjeldent ledsage de skaalformede Spænder, men hyppigst de næbformede.

Endnu kan bemærkes, at der jævnlig er forekommet smaa Broncespiraler, sammenrullede i Form af aflange Perler, samt at der ligeledes jævnlig er fundet Levninger af store Perler af Træ med et tyndt Jernrør igjennem paalangs og en lille Jernplade for hver Ende (Pl. 4, 8). At det har været Perler, og at de have været anbragte i Halsbaandene imellem de øvrige Perler, er konstateret ved, at de ere sete liggende Side ved Side med disse i Perleraderne; et Par Gange er der fundet Spor af en ydre Broncebelægning paa Træperlerne, men i Reglen ikke; maaske have de været malede; jfr. forøvrigt Fundet Nr. 2 fra Møllebakken ved Gudhjem, hvor der blev fundet Perler af Sølvblik udfyldte med Træ (eller Perler af Træ belagte med Sølvblik).

Perlerader findes, som oven berørt, altid kun anvendte som Halsbaand for Kvinder. Det skal imidlertid ikke lades ubemærket, at der to Gange (i Mandsgraven Nr. 84 og i den tomme Grav Nr. 127) er fundet en enkelt stor og smuk Mosaikperle i Gravens Fyld ovenfor Liglaget. Man kunde næsten antage, at de ved Gravens Tilfyldning vare blevne nedkastede i denne som en Gave til den Afdøde. Samme Forklaring kunde maaske ogsaa gjælde, naar der i Mandsgraven Nr. 121 med to Sværd er fundet en enkelt gul Lerperle paa Gravens Bund, fastrustet paa den nederste Side af det ene Sværd.

Af selve Klæderne er der fundet mange Smaastykker, hvor Berøringen med Jern eller Bronce har bevaret dem;

der er fundet baade Linned og uldent Tøj (i en Mandsgrav er der fundet tykt Uldtøj fastrustet paa et Sværdfæste), men intet Stykke af en saadan Størrelse, at det har kunnet give Oplysning om Klædedragtens Skikkelse. I Graven Nr. 132 var en Haandledsring dækket af et tæt Lag af fine bløde Haar, der synes at hidrøre fra fint Pelsværk.

Ej heller kan det med fuld Nøjagtighed siges, hvorledes Kvindesmykkerne have været anbragte. I Gravkisterne fra den ældre Jernalder, hvor Ligene i Regelen ere henlagte paa Ryggen, var det let at se, at der havde siddet et Fjederspænde paa hver Side af Halsen, omtrent paa Nøglebenene, et stort og smukt Fjederspænde midt paa Halsen og et fjerde Spænde eller en Knap længere nede paa Brystet, jfr. f. Ex. Grundridset af Gravkisten Kkgd. Nr. 187 i B. æ. J. S. 64. I Mellemjernalderens Grave, hvor alle Smykkerne ere gledne sammen i en Klump, lader den oprindelige Anbringelse sig ikke saaledes eftervise, men der er Intet, som taler imod, at Ordningen fra den ældre Jernalders Gravkister fremdeles var bibeholdt; og Smykkernes Forekomst dels enkeltvis, dels parvis, vidner derhos for, at nogle af dem have været Skuldersmykker, og at andre have havt deres regelmæssige Plads paa Halsen eller midt paa Brystet.

Om de 20 Grave, der hverken tør betegnes som Mandsgrave eller som Kvindegrave, skal blot bemærkes, at 17 af dem have indeholdt Knive (i Alt 21 Exemplarer); 2 indeholdt kun nogle store Jernsøm (Nr. 1 og 38), og i 1 fandtes kun en Jernring.

Af samtlige Grave ved Bækkegaard have 14 indeholdt Lerkar eller Stykker deraf. De benfyldte Kar i Nr. 80, 81 og 83 ere allerede omtalte ovenfor; i 5 Grave (Nr. 74, 90, 91, 102 og 119) fandtes Karrene eller Skaarene kun i Fylden ovenfor Oldsaglaget. I de øvrige Grave synes Karrene at have staaet paa Bunden og navnlig i Graven Nr. 139 fandtes en tom Lervase under saadanne Forhold, at den utvivlsomt maa have været nedsat i Graven med bestemt

Hensigt. Med Hensyn til Karrenes Form hersker der ingen kjendelig Regel; dog kan det bemærkes, at en særegen Prydelse med tre eller tre Gange tre Knopper omkring Udbugningen har været temmelig hyppig (Nr. 24, 83 og 139; jfr. Melsted 4, Nørregaard og Knarregaard 1 samt Kannikegaard 160 og 368).

Udenfor Bækkegaards Gravplads ere følgende Grave fra Mellemjernalderen hidtil blevne bekjendte, nemlig: 2 paa Møllebakken ved Gudhjem, 6 syd for Melsted Fiskerleie (Melsted 2—5, 8 og 9), 2 ved Knarregaard, 1 ved Lensgaard og 1 ved Bøgebjerg, samtlige i Østerlars Sogn. Disse Grave kunne anses som utvivlsomme; derimod er det mindre sikkert, om Gravene Nr. 6, 7 og 12 ved Melsted, en Grav paa Nørregaards Grund af Østerlars og nogle Grave ved Nexø og Allinge bør henregnes til dette Tidsrum. Gravene Nr. 6, 7 og 12 ved Melsted samt ved Nørregaard have indeholdt Vaaben, om hvilke det efter vore Kundskabers nærværende Standpunkt ikke kan siges, om de hidrøre fra Mellemjernalderen eller den yngre Jernalder, og Graven Nr. 2 ved Nexø indeholdt kun Perler, der muligen kunne hidrøre fra den ældre Jernalder. Gravene Nr. 1 og 3 ved Nexø samt ved Allinge ere ligeledes ubestemmelige. Det er saaledes kun under alt fornødent Forbehold, at jeg henregner disse Grave til Mellemjernalderen.

Med Hensyn til den ydre Form synes Gravene paa Møllebakken, ved Knarregaard og ved Bøgebjerg at have været Jordkuller ganske som de ved Bækkegaard, tildels forsynede indvendig med en Krans af store Stene. Ved Melsted optræde derimod Stenlag som en væsentlig Bestanddel af Gravkullerne, enten saaledes, at disse hvile paa en udstrakt Brolægning af Haandstene, der ligger umiddelbart over Oldsagerne, eller endog saaledes, at der under en tynd Overjord findes en $^3/_4$ Alen tyk Dynge af tildels svære Sten, altsaa næsten ganske som i de gamle Røser (Melsted 6 og 7; begge Mandsgrave). Graven paa Nørregaards Grund

var nedsat i Siden af en ældre Kæmpehøj, og Gravene ved Lensgaard, Nexø og Allinge synes at have ligget under flad Mark uden at have været dækkede af nogen Høj.

Af de nævnte Grave have samtlige ved Melsted samt Gravene ved Lensgaard, Nørregaard, Bøgebjerg, Nr. 1 ved Knarregaard, Nr. 2 paa Møllebakken og Graven ved Allinge vistnok indeholdt ubrændte Lig. I Gravene ved Nexø var der derimod utvivlsomme Spor af Ligbrand, idet de brændte Ben laa i en Klump sort Muld, omtrent som en Brandplet eller som de sorte Muldlag, der forekom yderst imod Syd ved Kannikegaard. Ogsaa i Nr. 2 ved Knarregaard og Nr. 1 paa Møllebakken synes Benene at have været brændte og at have været henlagte henholdsvis i en lille Stendynge og i et Lerkar.

Blandt de paagjældende 19 Grave have fremdeles 6 været Mandsgrave, 9 Kvindegrave, 2 have indeholdt Efterladenskaber baade af en Mand og af en Kvinde (Melsted 2 og 3, hvis Finderens Angivelse er ganske paalidelig og han ikke har sammenblandet flere Fund), og 2 vare ubestemte (Melsted 5 med et mærkeligt ringformet Spænde og Nexø 3 med en lille Kniv).

Sværd ere fundne i 4 Grave; 3 vare tveæggede, det ene forsynet med en lille pyramidal Fæsteknap af Bronce. Et af disse Sværd fandtes sammenrullet og overbrudt (uagtet det laa i en ubrændt Grav); det var derhos ledsaget af to korte enæggede Sværd (Melsted 6). Et enægget Sværd, der synes at have været langt, fandtes i Graven ved Allinge. Af lange og smalle Spydspidser er der fundet 6, af brede do. 7, hvoraf de fem samlede i Graven ved Allinge. Skjoldbuler ere forekomne 2 Gange, den ene som Bulerne fra Bækkegaard, den anden bred med en høj Tap, som fra den ældre Jernalders senere Tid. Knive fandtes i 4 Mandsgrave, Bidsel i 1, ledsaget af en Hestekjæbe, Hvæssestene i 3. I en Grav ved Nexø fandtes Smedeværktøj.

Lerkar forekom 4 Gange, tildels med den karakteristiske Prydelse med tre Gange tre Knopper paa Siderne.

Endelig er der i et Fund (Melsted 2), hvor Mandsgods og Kvindegods var sammenblandet, fremkommet et pragtfuldt forgyldt Broncespænde til et Belte samt et ligeledes forgyldt firkantet Broncebeslag, der ogsaa maa have siddet paa Beltet (Pl. 3, 8). Efter Fundets Beskaffenhed var det ikke klart, om det havde hørt til en Mands eller en Kvindes Dragt, men da et næsten aldeles lignende Sæt Belteprydelser er fundet paa Gotland i en Vaabengrav (Montelius: Sveriges Forntid, fig. 431 og 432 med den tilhørende Anmærkning), maa de formentlig anses for at have været Mandsgods.

I Kvindegravene er der forekommet 8 bøjleformede Fjederspænder med bred Spids og en firkantet eller halvrund Plade bagved Bøjlen; de fire vare af Sølv med pragtfuld Forgyldning og Niello (se Afbildningerne i Aarb. 1868 Pl. III); de to vare af forgyldt Bronce, ligeledes prægtigt udstyrede (se nedenfor Pl. 4, 1 og 2) og to simpelhen af Bronce (Pl. 3, 10). Tillige er der fundet 8 smalle bøjleformede Fjederspænder, næsten alle af den Form, som er afbildet paa Pl. 3, 9 eller dermed nær beslægtede Former. Næbformede Spænder ere forekomne i 10 Exemplarer i 5 Grave, deriblandt er et (Melsted 9, Pl. 4, 5) mærkeligt med Hensyn til Formens Udvikling, idet Bøjlen endnu ikke er voxet sammen med den under samme liggende buede Traad, der forbinder Spiralens Ender, men Traaden allerede er bleven bred og flad og kun behøver en Fastheftning til Bøjlen for at danne et sædvanligt næbformet Spænde. Endelig er der fundet et S-dannet og et knapformet Spænde. Et Par meget smukke Sølvprydelser til Paasyning paa Klæder, smykkede med Dyrehoveder og Forgyldning ere fundne paa Møllebakken ved Gudhjem (Aarb. 1868 Pl. III).

Fremdeles have Gravene været overmaade rige paa Perler. Af de 12 Kvindegrave er der optaget i Alt 459,

deriblandt 179 af en eneste Grav. En detailleret Fortegnelse derover er optaget i Tillæget ved Slutningen af Gravene fra Mellemjernalderen, og det vil deraf ses, at Ravperler, saavel skiveformede som berlokformede, ere forekomne her langt talrigere end ved Bækkegaard. Hule Spiraler af Sølv til Anbringelse imellem Perlerne ere forekomne to Gange (Møllebakken 1 og Melsted 8), og Perler af forgyldt Sølv, tildels anbragte omkring en Kjerne af Træ ere fundne i begge Gravene paa Møllebakken:

Endelig er der i Kvindegrave fundet en lille Guldring, maaske en Pengering (Møllebakken 2; jfr. Kannikegaard 151), 2 Fingerringe af Bronce, en Sax af sædvanlig Form, men med Bøjlen indlagt i Træ (Knarregaard 1) og 2 Spindestene. I 6 Grave er der fundet Lerkar og en af disse Grave indeholdt endog tre Kar.

I en Grav ved Melsted (Melsted 5) er der fundet et meget mærkeligt ringformet Broncespænde omgivet med en Krans af fantastiske Dyrehoveder med lange Snabler (Pl. 3, 7). Efter Gravens Indhold kan det imidlertid ikke afgjøres, om dette mærkelige Stykke har været benyttet af en Mand eller af en Kvinde.

Til Oversigt over de vigtigste i samtlige Grave fra Mellemjernalderen fundne Oldsager meddeles herved omstaaende Fortegnelse.

Vil man forsøge at ordne alle disse Fund nogenlunde efter Tidsfølgen, bliver Udgangspunktet at søge i en Sammenligning med Oldsagerne fra den ældre Jernalder paa den ene Side og fra den yngre Jernalder paa den anden Side. Det er som sædvanligt Fjederspænderne, der atter her afgive den letteste Vejledning. De fleste af Mellemjernalderens Fjederspænder ere imidlertid nye, men een Art af dem slutter sig dog nøje til dem, som vi kjende fra den ældre Jernalders Slutning, nemlig de smalle bøjleformede, af hvilke adskillige ere identiske eller nær beslægtede med de i Bhl. Br. Pl. 8, 13 og B. æ. J. Pl. 9, 1 og 3 samt Pl. 8, 2 af-

Mandsgrave.

	Tveæggede Sværd.	Eneggede Sværd.	Lange Spydspidser.	Brede Spydspidser.	Skjoldbuler.	Bidsler.	Knive.	Hvæssestene.
Bækkegaard. 7.	.	1	.	.	1	.	1	.
» 13.	.	1	.	.	.	.	1	.
» 15.	.	1	.	.	.	.	1	.
» 22.	.	1	.	.	.	.	.	.
» 25.	.	1	.	.	1	.	.	.
» 27.	.	1	.	1	.	.	.	.
» 28.	.	1	.	.	1	.	.	.
» 31.	.	1	.	.	1	.	2	1
» 32.	.	1	.	1	1	1	4	1
» 34.	.	1	.	.	.	.	2	1
» 37.	.	1	.	.	.	.	.	.
» 39.	.	1	.	.	.	.	.	.
» 40.	.	1	.	.	1	1	1	.
» 46.	.	1	.	.	.	.	.	.
» 48.	.	1	.	.	.	.	1	.
» 49.	.	.	.	.	.	1	.	.
» 52.	.	1	.	.	1	.	.	.
» 57.	.	1	.	.	.	.	1	.
» 69.	1	.	.	.	.	.	1	1
» 72.	.	1	.	.	.	.	1	.
» 84.	.	1	»	.	.	.	1	.
» 86.	.	1	.	.	.	.	1	.
» 87.	.	.	.	.	.	.	1	1
» 97.	.	1	.	.	.	.	.	.
» 101.	.	1	.	.	.	.	.	.
» 102.	.	1	.	.	.	.	1	.
» 111.	.	1	.	.	.	.	2	.
» 116.	.	.	.	.	.	.	1	3
» 117.	.	.	.	2	1	.	1	.
» 121.	1	1	.	.	1	1	2	.
» 123.	.	1	.	.	.	.	1	.
» 129.	.	1	.	.	.	.	.	.
» 130.	.	1	.	.	.	.	1	.
» 131.	.	1	.	.	1	.	1	.
» 137.	.	1	.	.	.	.	1	.
» 138.	.	1	1	.	.	.	.	.
» 147.	.	.	.	.	.	.	2	.
Tilsammen . . .	2	31	1	4	10	4	32	8
Melsted. 2.	1	.	1	.	.	.	2	1
» 3.	1	.	1	.	1	.	1	.
» 6.	1	2	.	1	.	.	.	1
» 7.	.	.	1	.	.	.	.	.
» 12.	1	.	.	.	1	.	2	.
Nørregaard.	.	.	.	1	.	1	1	.
Knarregaard. 2.	.	.	2	.	.	.	.	.
Nexø. 1.	.	.	1	.	1	.	1	1
Allinge.	.	1	.	5	.	.	.	.

Kvindegrave.

	Smalle bøjlef. Spænder.	Brede bøjlef. Spænder.	Ligearmede Spænder.	Næbformede Spænder.	Fugleformede Spænder	Knapformede Spænder.	Firkant pladeform. Spænder.	Aflange pladeform. Spænder.	Skaalformede Spænder	Plader til Paasyning.	Spiral-Armringe.	Haandledsringe.	Naale.	Perler*).	Knive.	Spindestene.
Bækkegaard.																
Nr. 2.	·	1	·	·	·	·	1	·	·	·	·	·	1	53	1	·
· 3.	·	·	·	·	·	2	·	·	·	·	·	·	·	37	·	·
· 5	·	·	·	·	·	·	2	·	·	1	·	1	·	91	·	·
· 11	·	·	·	·	·	·	2	·	·	·	·	1	2	69	·	·
· 14	·	·	·	1	·	·	·	1	·	·	·	·	2	39	1	1
· 16.	·	·	·	1	·	·	·	·	·	1	1	·	1	44	·	·
· 17.	·	·	·	1	·	·	1	·	·	·	·	·	1	55	·	·
· 20.	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·	1	·	1	2	·	·
· 21.	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	11	1	·
· 23.	·	·	·	2	·	·	·	·	·	·	·	·	·	106	1	1
· 24.	·	·	·	2	·	·	·	·	·	·	·	·	·	97	1	·
· 26.	·	·	·	2	2	·	·	·	·	·	·	1	·	108	1	·
· 30.	·	·	1	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	111	1	·
· 35.	1	·	·	·	·	·	2	·	·	·	·	·	1	43	2	·
· 36.	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	2	1	·
· 44.	·	·	·	·	·	1	·	·	2	·	·	1	·	51	1	·
· 50.	·	·	·	·	·	1	·	·	2	·	·	2	·	43	1	·
· 53.	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·
· 59.	·	·	·	·	·	·	·	·	3	·	·	·	·	66	·	·
· 60.	·	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	120	·	·
· 62.	·	·	·	·	·	·	2	·	·	·	·	·	·	39	1	1
· 63.	·	·	·	·	·	·	1	·	1	·	·	·	·	44	1	·
· 64.	·	·	·	·	·	·	·	·	·	6	·	1	·	27	1	·
· 66.	·	·	·	·	·	·	·	·	4	·	·	·	·	33	·	·
· 74.	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	34	·	·
· 76.	·	·	·	·	·	2	·	·	·	·	·	·	2	30	1	·
· 77.	·	·	·	·	·	2	1	·	·	·	·	1	·	46	1	·
· 85.	·	·	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·	·	29	·	·
· 88.	·	·	·	1	·	·	1	·	·	2	·	·	·	49	1	·
· 89.	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	2	35	·	·
· 90.	·	1	·	1	·	·	1	·	·	·	·	·	1	128	1	1
· 91.	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	65	1	·
· 93	·	·	·	1	·	·	1	·	·	·	1	·	1	86	1	·
· 94.	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·	·	·	2	20	1	·
· 95.	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	1	35	1	·
· 103.	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	33	·	·
· 104.	·	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	30	·	·
· 105.	·	·	·	·	·	·	·	·	3	·	·	1	·	33	·	·
· 106.	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	58	1	·
· 109.	·	·	·	·	·	·	1	1	·	·	·	1	3	16	1	·
· 112	·	1	·	·	2	·	·	·	·	1	1	·	2	49	1	·
· 119.	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·	1
· 132.	·	·	·	·	·	·	·	·	2	·	·	1	·	54	·	·
· 134.	·	·	·	·	·	·	·	·	2	·	·	·	·	53	1	·
· 135.	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·	·	·	35	1	·

*) Detaillerede Fortegnelser over Perlefundene henholdsvis fra Bækkegaard og fra de øvrige Grave ere aftrykte nedenfor i Tillæget.

Kvindegrave.

	Smalle bøjlef. Spænder.	Brede bøjlef. Spænder.	Ligearmede Spænder.	Næbformede Spænder.	Fugleformede Spænder.	Knapformede Spænder.	Firkant. pladeform. Spænder.	Aflange pladeform. Spænder	Skaalformede Spænder.	Plader til Paasyning	Spiral-Armringe.	Haandledsringe.	Naale.	Perler.	Knive.	Spindestene
Bækkegaard.																
Nr. 139.	•	•	•	2	•	•	•	•	•	•	•	•	1	29	1	•
• 140.	•	•	•	1	•	•	•	•	•	•	•	•	•	1	1	•
• 141.	•	•	•	1	•	•	•	1	•	•	•	•	•	15	1	•
• 143.	•	•	•	•	•	2	•	•	1	•	•	•	•	36	1	•
• 146	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	68	•	•
• 153.	•	•	•	•	•	1	•	•	2	•	•	2	•	77	1	•
• 155.	•	•	•	2	•	1	•	1	•	•	•	•	1	5	1	•
• 156	•	•	1	•	•	•	•	•	2	•	•	1	•	8	1	•
• 157.	•	1	•	•	2	•	•	•	•	2	1	•	•	23	1	•
• 158	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	47	1	•
• 159.	•	•	•	•	•	•	•	•	2	•	•	1	•	20	1	•
• 160.	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	1	•	•	1	•	•
• 162.	•	•	•	•	•	•	•	•	1	•	•	•	•	18	•	•
• 163.	•	•	•	•	•	•	1	•	•	•	•	•	•	20	•	•
Tilsammen	1	6	2	22	6	13	17	4	28	13	7	16	29	2578	38	5
Møllebakken.																
Nr. 1.	2	1	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	1	17	•	•
• 2.	1	3	•	1	•	•	•	•	•	2	•	1	2	3	1	1
Melsted 2.	1	1	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	17	1	•
• 3.	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	1	70	•	•
• 4.	•	•	•	2	•	•	•	1	•	•	•	•	•	9	1	•
• 8.	1	2	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	13	1	•
• 9.	•	•	•	2	•	•	•	•	•	•	•	•	1	9	2	•
Knarregrd. 1.	•	•	•	2	•	1	•	•	•	•	•	•	1	38	2	1
Lensgaard.	•	•	•	3	•	•	•	•	•	•	•	•	•	13	•	•
Bøgebjerg	3	1	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	179	•	•
Nexø 2	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	61	1	•

bildede Former. Ogsaa de store Pragtspænder fra Møllebakken, Melsted og Bækkegaard med en bred Udvidelse af Spidsen og en Plade bagud ovenfor Bøjlen have et tydeligt Forbillede i det i B. æ. J. Pl. 9, 7 afbildede lille Spænde fra en ubrændt Grav ved Kannikegaard, og det kan derhos erindres, at der yderst ude imod Syd ved Kannikegaard i en af de besynderlige »andre Grave« er fundet Bagpladen af et Sølvspænde, der sikkerligen paa det Nærmeste har havt samme Form som Spænderne fra Mellemjernalderen.

Endog Knappen paa Bøjlen af de forgyldte og granatbelagte Spænder fra Bækkegaard kan allerede kjendes paa Spændet B. æ. J. Pl. 8, 2 fra Kannikegaard. Endvidere kunne de næbformede Spænder uden Betænkelighed antages at hidrøre fra en tidlig Periode i Mellemjernalderen, efter at deres Oprindelse fra Bøjleformen ved en Udvidelse af den imellem Spiralens Ender løbende Traad og ved dennes Sammensmeltning med den overliggende Bøjle er bleven saa mærkeligen oplyst ved Overgangsformen fra Melsted 9. Paa den anden Side er der et øjensynligt Slægtskab imellem de smaa skaalformede Spænder fra Bækkegaard og de store Spænder, som ere karakteristiske for den yngre Jernalder, og det tør derfor antages, at disse Former betegne en sildig Periode, der nærmer sig til Grænsen af den yngre Tid. — Herefter vil altsaa Kvindegraven fra Bøgebjerg blive den ældste og dernæst de fra Møllebakken, Melsted, Lensgaard og Knarregaard, medens Bækkegaards Gravplads, hvor de smalle bøjleformede Spænder kun fremtræde i et eneste Exemplar og de skaalformede Spænder ere meget hyppige, maa tilhøre en forholdsvis sildig Periode. Hvad særlig angaar Bækkegaards Gravplads, hvor et saa stort Antal Grave er undersøgt og et saa rigt Materiale af Oldsager er tilvejebragt, viser der sig en saadan jævn Overgang imellem de enkelte Graves Indhold, at man uden Betænkelighed kan anse den for at have været i uafbrudt Benyttelse igjennem et vist Tidsrum, og (afset fra Brandpletterne og den store Røse) ikkun i dette, saaledes at samtlige der forekommende Grave fra Mellemjernalderen kunne betragtes som tilhørende dette Tidsrum. Ses imidlertid hen saavel til Gravpladsens Størrelse og Rigdom som til den kjendelige Forskjel i Indholdet af de ældste og de yngste Grave dersteds, kan Tidsrummet for dens Benyttelse ikke have været ganske kort, men maa have strakt sig igjennem adskillige paa hinanden følgende Menneskealdre, altsaa vel mindst et Aarhundrede eller halvandet. Gravpladsen syd

for Melsted tør derimod neppe anses for at være saa fuldstændigen kjendt og for at have givet saa sammenhængende Resultater, at man kan henregne den som en Helhed til et bestemt og begrænset Tidsrum. Vel synes nemlig de oven anførte Kvindegrave at være nogenlunde samtidige og navnlig at hidrøre fra et tidligt Afsnit af Mellemjernalderen, men der haves ogsaa Efterretninger om et Fund af store skaalformede Spænder i en Jordkulle dersteds, og Grave under flade Stenlægninger fra den yngre Jernalder ere i ethvert Fald forekomne i temmelig Nærhed af Mellemjernalderens Grave.

Mellemjernalderens Varighed i Aar, ɔ: Tiden fra den første Begyndelse af de for Mellemjernalderen ejendommelige Former og Prydelser indtil Fremkomsten af den yngre Jernalders Former og Prydelser, navnlig af de store skaalformede Spænder, lader sig ikke bestemme efter de bornholmske Fund. Ifølge andetsteds gjorte Iagttagelser er det imidlertid antaget, at Mellemjernalderen er begyndt ved Aaret 500, og at den yngre Jernalders Former, især de store skaalformede Spænder ere fremtraadte omtrent ved Aaret 750. Benyttes disse Angivelser, da vil Bækkegaards Gravplads, der har indeholdt een eller to Grave (Nr. 156 og 159) fra den yngre Jernalder og altsaa maa være sluttet omtrent ved dennes Fremtræden, være at henregne til det 7de Aarhundrede og den første Halvdel af det 8de, medens Gravene fra Bøgebjerg, Møllebakken, Melsted, Lensgaard og Knarregaard nærmest ville være at henføre til det 6te Aarhundrede eller Begyndelsen af det 7de. Til det 6te Aarhundrede maatte vel ogsaa henregnes de Grave ved Kannikegaard, som have indeholdt Oldsager med Mellemjernalderens Præg, altsaa Nr. 195 og 365, samt tillige de omkring og syd for Nr. 365 liggende fattige »andre Grave« indeholdende Rester af brændte Lig (jfr. ovenfor Side 94—96). Om Gravene ved Nexø kan kun siges saa Meget, at det er sandsynligt, at de hidrøre fra Mellemjernalderens Begyndelse; og for de isolerede Mandsgrave ved Allinge og

ved Nørregaard lader der sig endnu mindre give nogen Tidsbestemmelse.

Med Hensyn til Gravformernes og Gravskikkenes Udvikling igjennem Mellemjernalderen vil uagtet det betydelige Antal af undersøgte Grave et fuldt tilfredsstillende Svar neppe endnu kunne gives. Ubrændt Begravelse, som allerede var bleven hyppig i Slutningen af den ældre Jernalder, maa efter de foreliggende Gravfunds Udvisende vistnok anses for at have været den sædvanlige Gravskik i Mellemjernalderen. Men der er paa den anden Side ingen Tvivl om, at ogsaa Ligbrand er forekommet; ikke blot Graven Nr. 365 ved Kannikegaard afgiver Exempel derpaa, men ogsaa ved Bækkegaard er der i det Mindste tre Gange forekommet Lerkar fyldte med brændte Ben.

Af de undersøgte Grave fra Mellemjernalderen have de allerfleste ligget under lave, men dog meget kjendelige Jordkuller. Antallet af disse er imidlertid, om der end tages Hensyn til, at Undersøgelserne hovedsagelig have været indskrænkede til et snævert Omraade, Østerlars-Gudhjem Sogne, dog altfor lille til, at det har kunnet rumme mere end en ringe Brøkdel af Befolkningen i de paagjældende to og et halvt Aarhundrede. Ganske vist kunne mangfoldige Jordkuller antages at være udjævnede ved Agerdyrkningen, rimeligvis endog langt flere end de, der ere bevarede indtil vor Tid, men det bliver dog utænkeligt, at der skulde have existeret et saadant Antal af Kuller, at en nogenlunde betydelig Del af Datidens Befolkning skulde have fundet Plads deri. Derhos kan det bemærkes, at Gravene under Jordkuller, i det Mindste de ubrændte Grave, gjennemgaaende have været altfor rige til at have været Begravelser for Menigmand. Ikke enhver eller hveranden Kvinde paa Bornholm kan dengang have været saa formuende, at der har kunnet gives hende ét kostbart Perlehalsbaand med i Graven. Det maa derfor med Nødvendighed antages, at de allerfleste

Grave ere blevne nedlagte under flad Jord. Ere de ubrændte, kunne de tilmed ikke have været omgivne med nogen Stenkiste eller Stenkrans, idet ellers Markarbejdet ved Stenenes Opbrydning vilde have bragt Skeletter og Oldsager frem. Og ere de brændte, maa Benene være anbragte paa en saadan Maade, at hverken betydelige Rester af Baalet, som i Brandpletterne, eller Lerkar, som i Broncealderens eller Røsetidens Grave, have udgjort en regelmæssig Ledsagelse af Begravelsen; thi ellers vilde Levningerne deraf langt hyppigere end sket er (Nexø og Kannikegaard) være komne frem ved Markarbejde og Grusgravning.

Om de i Gravene fundne Oldsager er det Fornødne tidligere anført. Kun skal det bemærkes, at samtlige Oldsager fra Mellemjernalderen ere fundne uden nogen forsætlig Beskadigelse, alene med Undtagelse af et Sværd i den ubrændte Grav Nr. 6 ved Melsted samt den Stump af et Sølvspænde og et Par andre Smaating, der fandtes i brændte Grave ved Kannikegaard.

Forsaavidt det kan have sin Interesse at danne sig et Skjøn over, i hvilken Rækkefølge de forskjellige Arter og Former af Oldsager ere blevne gængse paa Bornholm, vil det ved Hjælp af det foreliggende Materiale, navnlig for Fjederspændernes Vedkommende, ikke være vanskeligt at komme til nogenlunde sandsynlige Resultater. Det er ovenfor antydet, at de smalle bøjleformede Spænder, der slutte sig til den ældre Jernalders Former, maa være de ældste i Mellemjernalderen, og at ligeledes de brede bøjleformede samt de næbformede maa tilhøre en forholdsvis tidlig Tid. Hertil kan føjes, at de fugleformede og de aflange pladeformede kun ere fundne sammen med bøjleformede eller næbformede, og aldrig med skaalformede Spænder; fremdeles at de firkantede pladeformede ere fundne 6 Gange sammen med hine og kun 1 Gang med disse, men at de knapformede kun ere fundne 2 Gange

sammen med næbformede og 4 Gange med skaalformede. Herefter synes altsaa de forskjellige Former af Fjederspænder at være blevne moderne hos de bornholmske Kvinder i følgende Orden: smalle bøjleformede, brede bøjleformede samt næbformede og fugleformede, aflange og firkantede pladeformede, knapformede, smaa skaalformede og endelig store skaalformede. Af de ligearmede er et (lille) fundet sammen med et næbformet og et andet (stort) med skaalformede Spænder. Plader til Paasyning ere 5 Gange fundne sammen med næbformede eller brede bøjleformede Spænder og 2 Gange med pladeformede, aldrig med skaalformede; Spiralarmbaand ere fundne ganske paa lige Maade; tynde Haandledsringe 1 Gang med næbformede, 4 Gange med pladeformede og 3 Gange med skaalformede Spænder, men de svære Haandledsringe (Bækkegaard 105, 132, 156 og 159) altid kun med skaalformede Spænder. Perler findes uden synderlig Forskjel baade i tidligere og senere Grave fra Mellemjernalderen (dog at Ravperler*) fortrinsvis høre hjemme i ældre af disse); men for Mellemjernalderens Kvindegrave i det Hele ere de rige Perlefund overhovedet meget karakteristiske. Medens der i samtlige Røsegrave kun er fundet to smaa Glasperler (en hvid riflet fra Røse *v v* paa Mandhøj og en gul fra Melsted*c*), og medens der fra samtlige ældre Brandpletter kun haves 8 og fra de yngre Brandpletter kun 16 Perlefund, der tilmed næsten alle have været ubetydelige i Indhold (især blaa eller indvendig forgyldte Glasperler), tiltager Rigdommen mod Slutningen af

*) De berlokformede Ravperler ere i Alt kun fundne 5 Gange paa Bornholm, nemlig i 3 Gravkister fra Slutningen af den ældre Jernalder (Kannikegaard 187 og 325 samt Pilegaard 7) og i 2 Grave fra Mellemjernalderen (Bøgebjerg og Melsted 3), der begge have et forholdsvis tidligt Præg. De synes altsaa at tilhøre en begrænset Periode paa begge Sider af Aaret 500.

den ældre Jernalder i de ubrændte Grave. Der er fundet meget smukke Perlehalsbaand i disse Grave, lige saa rige i Perlernes Art og Mængde, som nogensinde senere; men det var dengang ingenlunde bleven sædvanligt, at enhver Kvindegrav, der overhovedet indeholdt Smykker, var udstyret med et Perlebaand. I Mellemjernalderen er derimod denne Skik i den Grad gjennemgaaende, at af de undersøgte 70 kjendelige Kvindegrave have de 68 indeholdt Perler, og tilmed i de allerfleste Tilfælde et Antal af 30 eller derover. I den yngre Jernalder aftager atter Hyppigheden af Perlefundene, men end mere aftager de enkelte Funds Rigdom; i mange Grave findes kun en enkelt eller nogle ganske faa Perler, og et fuldstændigt Halsbaand paa 30 Perler eller flere bliver et sjeldent Særsyn. Moden i Kvindepynten havde øjensynligen forandret sig (se nærmere nedenfor).

Sammenligner man Mellemjernalderens Grave og Gravfund med Slutningen af den ældre Jernalders, da er der ganske vist tilstrækkeligt tydelige Overensstemmelser til at konstatere en jævn Sammenhæng i Udviklingen. Hvad angaar selve Gravskikkene, da findes baade brændte og ubrændte Begravelser paa begge Sider af Grænselinien. Naar de ubrændte Lig fra den senere Periode findes at have ligget i krumbøjet Stilling paa Siden, da har ogsaa dette utvivlsomme Forbilleder i Gravene Nr. 319 og 325 ved Kannikegaard, hvor selve Skeletterne vare synlige, hvorhos Gravene sammesteds Nr. 183 og 195, hvor Perlehalsbaandene vare faldne sammen til en Klump ligesom i Mellemjernalderens Grave, sikkerlig ogsaa maa have indeholdt Lig henlagte paa Siden. Gravenes Orientering med Hovedenden omtrent i Nord er ogsaa den samme i begge Perioder. Af Gravgodset svare de enæggede Sværd fra Mellemjernalderen med Odden anbragt i Rygliniens Forlængelse ganske til Sværdene fra Gravkisterne ved Kannikegaard og Grødeby; en lang og smal Spydspids haves allerede fra Kannikegaard Nr. 206,

og lange firesidede Hvæssestene ere fundne nedlagte i Mandsgrave ved Grødeby og Pilegaard. At en Kniv er en saa saare hyppig Gjenstand baade i Mands- og i Kvindegrave, og at den netop i Regelen har sin Plads midt i Graven (ved Beltet), kjendes allerede fra de ældre Gravkister. Af Kvindesmykkerne ere, som oven berørt, de bøjleformede Fjederspænder simpelhen en Fortsættelse af de fra den ældre Jernalder kjendte Former. Ogsaa de skaalformede Spænder have et Forbillede i en Grav ved Kannikegaard (Nr. 195), om end denne netop derfor maa anses som en af de seneste der paa Pladsen*). Fremdeles er et Par tynde Haandledsringe fundet i Kannikegaard 321; og endelig vare de rige Perlehalsbaand allerede i Brug i den ældre Jernalder, om de end ikke vare blevne saa hyppige som senere.

Men hvad enten nu de paagjældende Gjenstande og navnlig Kvindesmykkerne svare til, hvad der tidligere var benyttet paa Bornholm, eller de ere noget helt Nyt, maa man ligesom ved den forrige Periode i Regelen vende sit Blik imod Syd for at finde de Steder, hvorfra enten Gjenstandene selv eller i alt Fald deres Former og Mønstre ere udgaaede. I det sydvestlige Tyskland, i Egnen om Mainz, i Würtemberg og i Baiern saavelsom i Schweiz er der i den seneste Menneskealder bleven udgravet en Mængde frankiske og alemaniske Grave fra de nærmeste Aarhundreder efter det vestromerske Riges Undergang. Og i disse (ubrændte) Grave, der med en mærkelig Overensstemmelse endvidere findes i hele Nordfrankrig og Belgien samt i det sydøstlige

*) Naar Kannikegaard 195 ikke ansættes til noget senere Tidspunkt end Aar 500, maa der ligge omtrent halvandet hundrede Aar imellem de der fundne dragesmykkede Spænder og de skaalformede Spænder ved Bækkegaard. Man kunde næsten fristes til at tro, at Nr. 195 var kommet til i en betydeligt senere Tid end de øvrige Grave ved Kannikegaard; men noget Sikkert kan ikke oplyses derom.

England, vise sig de allerfleste af de Former, der fremtræde i den bornholmske Mellemjernalder. Baade de store tveæggede Sværd, tildels med en trekantet Knap paa Fæstet, og de enæggede Sværd, snart lange, snart korte, ere fundne der, endvidere prægtige store Fjederspænder ganske i samme Stil som de fra Gudhjem og Melsted, fremdeles pladeformede og knapformede Spænder, Haandledsringe og Perler af Krystal, Mosaik, Glas og Ler, der paa det Allernøjeste svare til dem, der haves fra Bornholm. Ogsaa Stil og Udsmykning ere overensstemmende. Indlægning med slebne Granater forekommer alt paa en Sværdknap samt Skedebeslag og Rembeslag fra den frankiske Konge Childeriks Grav († 481). Prydelser med Fuglenæb og Dyrehoveder ere meget hyppige i de sydtyske Grave; ogsaa Slangeprydelser forekomme, om de end ikke ere saa sædvanlige som paa de bornholmske Oldsager. Enkelte Former har jeg imidlertid ikke kunnet finde i Afbildningerne fra Syden, navnlig den hele Række, der begynder med de drageprydede Spænder fra Kannikegaard Nr. 195, og som fortsætter sig igjennem de smaa skaalformede Spænder ved Bækkegaard til de store Spænder i den yngre Jernalder.

Mellemjernalderens Stil gjenfindes ikke i Italien og ej heller i det byzantinske Rige. Den synes altsaa at være opstaaet hos de germaniske Folk nord for Alperne, om den end paa flere Maader har benyttet romerske Overleveringer. Enkelte Gjenstande kunne selvfølgelig være indførte fra langt fjernere Steder; navnlig har jeg i en engelsk Bog*) fundet en Bemærkning om, at de saa hyppigt forekommende Perler af Mosaik, Glas og Lermasse findes ikke blot i Europa, men ogsaa i Asien, særligt i Grave i det nordlige Indien, et Findested, der henviser til en Fabrikation i det

*) Inventorium sepulchrale udgivet af Ch. R. Smith, London 1856. Indledningen Side XXVI.

fjerneste Østen*). Men de allerfleste Oldsager, der optages af de sydtyske Grave, maa dog ganske vist antages at være forfærdigede blandt de germaniske Folk selv, maaske med Benyttelse af en Haandværksdygtighed, som endnu var bevaret som en Arv fra de romerske Værksteder.

Om Mellemjernalderens Smag og Brugsgjenstande ere komne til Bornholm direkte fra Sydvest, altsaa ned ad Rhinen, eller ad en østligere Vej gjennem Folkeslag, der have boet ved Donaus Mellemløb, og derfra nordefter, lader sig for Tiden neppe med fuld Sikkerhed afgjøre. Mange af de paagjældende Oldsager, f. Ex. de store Sølvspænder i Aarb. 1868 Pl. III, saavelsom Stilen og Smagen i det Hele gjenfindes over hele Norden, men enkelte særegne Former, saasom de prægtige granatbelagte Spænder med stor Knap paa Bøjlen, de fugleformede Fjederspænder, saavelsom Beltespænder af den Pl. 3, 8 afbildede Form (Melsted 2), vides dog hidtil i Norden, i alt Fald kun med ganske enkelte Undtagelser, alene at være opgravne paa Bornholm, Øland og Gotland; noget Lignende synes ogsaa at gjælde om de smaa skaalformede Spænder; og endelig have de tre nævnte Øer ogsaa vist en langt større Rigdom paa byzantinske Guldmønter end noget andet Sted i Norden. Det synes altsaa, som om der ogsaa i Mellemjernalderen kan paavises en stribevis Fordeling i syd-nordlig Retning, der tyder paa forskjellige parallele Handelsveje, saaledes at Øerne i Østersøen fremdeles ligesom i den ældre Jernalder ere blevne forsynede med de udenlandske Ideer og Brugsgjenstande ad en anden Vej end det vestlige Danmark, rimeligvis altsaa ad Oderens eller maaske Weichselens Floddale, medens de vestligere Egne fik deres Forsyning ad den store Handelsvej ned ad Rhinen.

*) Nu fabrikeres Glasperler med Mosaikindlægning (ikke just Perler helt af Mosaik) med udmærket Smag og Duelighed i Værksteder i Venedig.

III. Den yngre Jernalder.

Omtrent ved Aaret 750 plejer man at ansætte Begyndelsen af en ny Periode, den yngre Jernalder, som da regnes at vedvare indtil Kristendommens Indførelse. Det er imidlertid rimeligt, at man engang, naar Overgangsforholdene ere blevne fyldigere bekjendte, vil frafalde denne Adskillelse og forene hele Tidsrummet fra omtrent Aar 500 til Hedenskabets Slutning under een Benævnelse. Thi Grundlaget for de senere Aarhundreders Former er allerede fuldt tilstede fra Mellemjernalderens Begyndelse, og Stilen er ikke mere forskjellig derfra, end f. Ex. Stilen ved den ældre Jernalders Slutning afveg fra Formerne ved sammes Begyndelse. Grundlaget for Stilen i den yngre Jernalders Smykker og Prydelser ere de samme slyngede og krummede Linier og den samme Benyttelse af fantastiske Figurer af Menneske- og Dyreskikkelser samt tildels af Planter og Blomster, som allerede var karakteristisk for Mellemjernalderen. Men i Tidens Løb ere Smykkerne blevne større, Relieffet og Stilen i det Hele rigere og mere storslaaet, hvorhos der viser sig enkelte nye Former, især de store skaalformede Spænder, de trefligede (»kløverbladformede«) og de store ligearmede Spænder, som, om de end ere udviklede af ældre Forbilleder, dog antage et temmelig afvigende Udseende og tillige vinde en saa almindelig Udbredelse, at de efterhaanden fortrænge de fleste af de ældre Former. Derhos fremtræder der en ny Møntrække i de talrige med arabiske Skrifttegn prægede Sølvmønter, hidrørende fra de første muhamedanske Kalifer eller deres Statholdere og slagne først i Kufa i Mesopotamien og senere i Damascus, Bagdad og andre Stæder i Østerland. Henimod Periodens Slutning vise sig ogsaa angelsaxiske, franske og gammeltyske Sølvmønter. Med Mønterne følger tillige en stor Rigdom af andet Sølv, dels forarbeidet til snoede

Hals- og Armringe og andre Smykker, dels i raa Barrer eller Pengeringe.

For Bornholms Vedkommende er det, afset fra de Runestene, som maatte hidrøre fra denne Periode, just ikke Meget, som hidtil var kjendt med Hensyn til den yngre Jernalder og dens Oldsager. Fra Rømersdal tæt syd for Skovstrækningen i Øens Midte haves et Markfund af Aaret 1811 (Oldn. Mus. Nr. 593—601), der bestod af Halsringe, Armringe, Pengeringe, to Hammertegn hængende i smaa Ringe samt en Del kufiske Mønter, Alt af Sølv, tilsammen vejende 80 Kvint. Senere er der indkommet et Par lignende Fund, henholdsvis fra Kongens Udmark i Vestermarie Sogn (Mus. Nr. 19602—20) og fra Munkegaard, 16de Selveiergaard i Ibsker Sogn (Mus. Nr. 21459—77), begge bestaaende af snoede og flettede Ringe, Hængesmykker, Kjæder, Perler, Pengeringe, kufiske Mønter etc., Alt af Sølv. Fremdeles er der i Aaret 1874 ved Grusgravning i en »Høj» ved Rabækkegaard i Knudsker Sogn ved Rønne fundet to kredsrunde flade Hængesmykker af forgyldt Bronce, hvert især prydet med en firebladet Roset i opbøiet Arbeide, endvidere 29 Perler af Kvarts, Mosaik og Glas samt 10 kufiske Mønter og Stykker af 5 lignende (Mus. Nr. C. 1819—21). Det er rimeligvis ogsaa kun et Markfund. Endelig er der til forskjellige Tider enkeltvis fundet adskillige Fingerringe og Pengeringe af Guld, nogle Hals,- Haandleds- og Fingerringe af snoet Sølvtraad, et Hammertegn af Sølv (Mus. Nr. C. 5), et stort, tildels forgyldt, skaalformet Spænde (Mus. Nr. 1266), et smukt trefliget Spænde med Forgyldning (Mus. Nr C. 260), en svær Haandledsring med Bølgeprydelser (Mus. Nr. C. 124), Alt af Bronce, foruden et ikke ubetydeligt Antal af kufiske, angelsaxiske og gammeltyske Mønter, som dels ere fundne enkeltvis dels i større Samlinger. Gravfund fra den yngre Jernalder have derimod indtil den seneste Tid været meget sjeldne. For en 13—14

Aar siden var der tæt nord for Melsted en halv Alen under Jorden fundet tre smukke store skaalformede samt et stort ligearmet Spænde og en svær Haandledsring. Lidt senere fandtes der i en Jordkulle syd for Melsted et Par ligeledes meget smukke skaalformede Spænder i Forbindelse med ubrændte Ben. I Sommeren 1870 bleve nogle Stenringe paa Sølvklippen ved Gudhjem undersøgte, tildels af Professor Engelhardt. Endelig tog Lærer Jørgensen i Ibsker i Efteraaret 1876 og Foraaret 1877 med sædvanlig Energi fat paa en Undersøgelse af Gravpladserne i Lillevang ved Gudhjem, paa Bøgebjerg i Østerlars Sogn og paa Slamrebjerg i Bodilsker Sogn, og i Sommeren 1877 fortsatte jeg i Forening med ham disse Undersøgelser. Endelig er der omtrent samtidigt indkommet et Par Fund fra Saltuna og og fra Gudhjem.

De Grave, som saaledes ere fremkomne, synes, i alt Fald paa en enkelt nær, at have været ubrændte. I en Grav paa Bøgebjerg (Nr. 4) fandtes først ubrændte Ben men derefter en Alen dybere en stor Brandplet med brændte Benstykker og ovenpaa den en Naal med en Ring igjennem Hovedet, hvilken Gjenstand ifølge dens Overensstemmelse med Ringnaalen hos Montelius Fig. 550 maa anses som hidrørende fra den yngre Jernalder. Om imidlertid dette er et tilstrækkeligt Bevis for, at Brandpletten har indeholdt brændte Levninger af et i den yngre Jernalder begravet Menneske, maa jeg ganske henstille.

I deres ydre Form have Gravene fra den yngre Jernalder forøvrigt vist sig meget forskjellige. De i Mellemjernalderen sædvanlige lave Jordkuller ere ogsaa benyttede i den yngre Jernalder (Lillevang, Melsted 1, Saltuna, Slamrebjerg), men i Regelen indeholder Kullen en firkantet Stenkiste eller rettere en firkantet Ramme af svære kantstillede Stenplader, uden Dæksten og uden Bundsten, hvori Liget har været nedlagt paa Siden og noget krumbøiet i

en Dybde af ikkun 12—20 Tommer, undertiden i et beskyttende Lag af sejgt Ler. Paa Slamrebjerg, hvor Ligene have ligget noget dybere, synes de at have været indesluttede i Trækister. Retningen af Stenrammerne er omtrent fra Nord til Syd med Ligets Hoved nogenlunde imod Nord. Trækisterne paa Slamrebjerg have derimod staaet i Vest og Øst. Ovenpaa Kullerne har der jævnlig ligget en Række af temmelig svære runde Sten i Kreds omkring Toppen.

De store firkantede Stenrammer forekomme dernæst ogsaa paa flad Jord uden nogen omgivende Kulle, og de rage da i Regelen med deres Kanter og Spidser indtil ½ Alen eller 1 Alen op over den omgivende Overflade (Bøgebjerg, Lillevang C.). Jorden indenfor og udenfor Rammen ligger i samme Højde, og Levningerne af Skeletterne findes derunder i en Dybde af ikkun en halv Alen.

Fremdeles er der i Stedet for nedgravne firkantede Stenrammer fundet store aflange Ringe med Længderetning i Nord og Syd dannede af opstillede Stenblokke (Sølvklippen), indenfor hvilke der laa en hvælvet Dynge af Haandsten i ¾ indtil 1½ Alens Tykkelse. Under Dyngen har Begravelsen ligget, undertiden dækket af flade Stenplader.

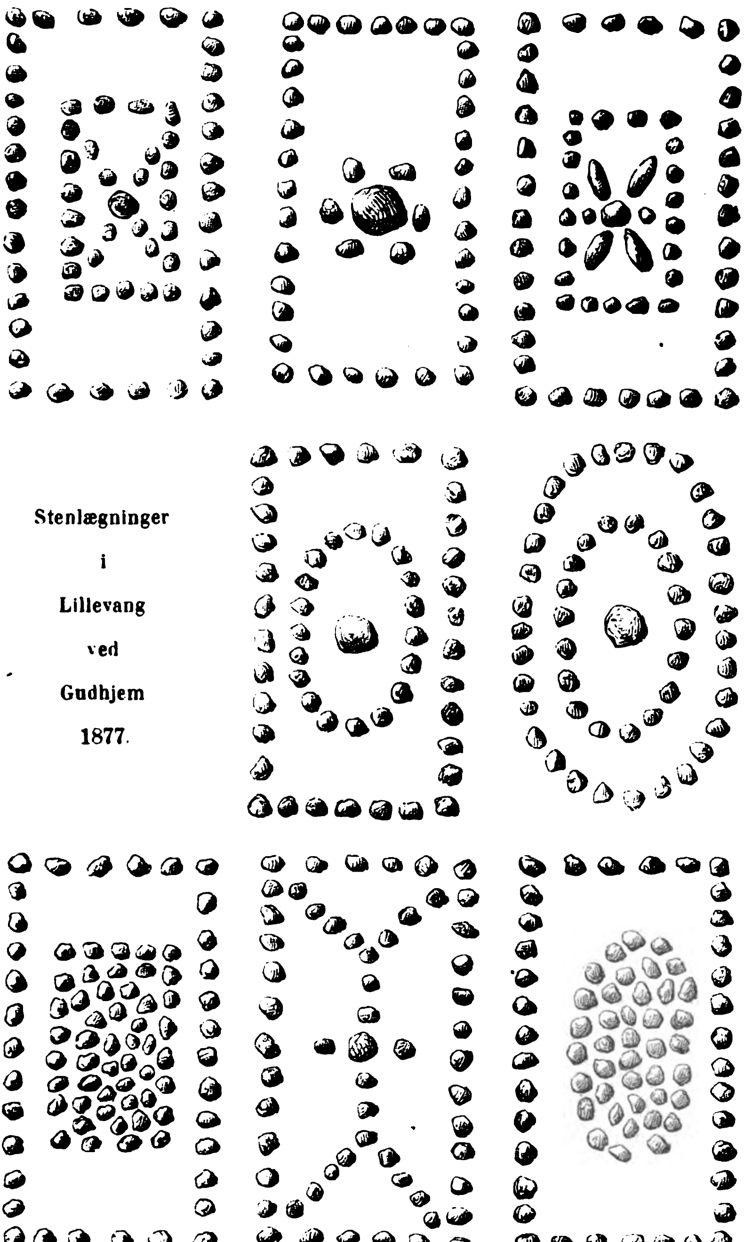
Paa den anden Side synke Kullerne undertiden ned til en ganske flad, næsten umærkelig Forhøjning (Bækkegaard 156 og 159), hvor da Oldsagerne ere fundne i ikkun 10 Tommers Dybde.

Og endelig udslettes enhver Forhøjning aldeles, og Graven ligger under ganske flad Mark, men i saa Fald betegnes Gravens Plads ved en flad Stenlægning af Haandsten. Disse flade Stenlægninger, som vi efter først at have bemærket dem i Sommeren 1877 paa Bøgebjerg dernæst i Løbet af faa Dage gjenfandt i Lillevang syd for Gudhjem, ved Stranden syd for Melsted, nedenfor Strandbakkerne ved Saltuna, ved Stranden nord og nordvest for Gudhjem samt paa Hammeren nord for Allinge, og som vistnok snart ville blive iagttagne paa mange flere Steder, have rimeligvis

været den sædvanlige Gravform saavel for Menigmand som for de mere Bemidlede i en stor Del af den yngre Jernalder. De forekomme i Regelen samlede i stort Antal; paa Bøgebjerg har der formentlig været omtrent fyrretyve, i Lillevang c. halvtredie Hundrede, nord og nordvest for Gudhjem mindst et halvt Hundrede og ved Saltuna en Snes Stykker. I Almindelighed bestaa de af en firkantet Indfatning af Haandsten henlagte paa den flade Jord og kun svagt nedtrykkede deri; nu ere de fastholdte af Grønsværen og jævnlig helt dækkede af denne. Denne Indfatningsramme er omtrent 4 Alen lang og 2 Alen bred med Længderetning fra Nord til Syd eller lidet afvigende derfra. Indenfor Indfatningen finder man enten simpelthen en firkantet eller aflang Brolægning over Midten af Graven eller ogsaa Haandstene henlagte i en Stjerne eller et andet Mønster, undertiden med nogle lidt større Stene i Midten. I Stedet for en firkanttet Indfaning forekommer der ogsaa af og til en oval Stenring og indenfor denne en lignende mindre Ring eller en oval Brolægning paa Gravens Midte. De hosstaaende Grundrids ville give en Forestilling om nogle af de hyppigst forekommende Mønstre.

Hvor Stenlægningerne ere iagttagne, ligge de altid tæt sammensluttede, saaledes at de danne hele Rækker i Vest og Øst, og tillige findes da flere Rækker paralelle med hverandre. (Se Kortet over Lillevang i Tillæget.)

Under den stenlagte Overflade træffes Undergrunden allerede i en Dybde af nogle Tommer indtil en halv Alen. Ben ere fundne 5 Gange (Lillevang 1, 5 og 9 samt Melsted 10 og 11); de vare ubrændte og laa 6 til 10 Tommer under Overfladen; desuden ere Oldsager iagttagne adskillige Gange, og de have ligeledes altid ligget i en meget ringe Dybde, for det Meste kun 6 Tommer under Jorden. Af brændte Ben eller af Kul og sort Muld er der aldrig opdaget noget Spor, lige saa lidt som af Kister af Sten eller Træ.

Stenlægninger
i
Lillevang
ved
Gudhjem
1877.

At disse Stenlægninger virkeligen ere Grave, lader sig ikke betvivle; Oldsagerne vidne noksom derom. Og at de have indeholdt ubrændte Skeletter, maa anses som lige saa sikkert, ikke blot fordi der nogle Gange er fundet ubrændte Benstykker, men ogsaa fordi Oldsagerne for det Meste ligge i Gravene netop i saadant Stedsforhold til hverandre, som de maatte indtage, naar de vare anbragte paa den Afdødes Klædedragt. Haarnaale pleje at ligge nordligst i Graven, de store Fjederspænder noget sydligere og Armringe og Beltespænder midt i Graven eller tværs for Midten. Undertiden ligge de store skaalformede Spænder paa Siden eller med Hulningen opad, og turde dette (ligesom ved Bækkegaard) være et Tegn paa, at Liget er bleven henlagt paa Siden, hvorefter Smykkerne i Tidens Løb ere skredne ned og tildels væltede om.

Mærkeligt er det, at man skulde have begravet Lig med en saa ringe Jordbedækning, og det er derhos næsten utroligt, at Stenlægningen, hvis den var bleven anlagt strax efter Begravelsen, skulde kunne ligge saa regelmæssigt og fladt, som den ligger, uden at synke efter, naar Legemet opløstes og sank sammen. Muligt er det, at man strax har dækket Graven med en Jorddynge og i en senere Tid, flere Aar efter, har borttaget Jordhøjen og dækket den jævnede Plads med Stenlægningen. Men hvilke Muligheder man end i saa Henseende vil tænke sig, staar det Faktum fast, at Gravene, som de nu foreligge, kun ere nogle faa Tommer dybe. Hermed kan det ogsaa jævnføres, at Gravene ved Bækkegaard Nr. 156 og 159, der formentlig hidrøre fra den yngre Jernalder, kun havde en Dybde af 10 Tommer, medens de ældre Grave der paa Pladsen i Regelen vare $1^1/_4$ Alen dybe.

De Grave, der ere ansete som henhørende til den yngre Jernalder, have i det Hele været fattige paa Oldsager. Fundene have været følgende:

I Kuller eller i fritstaaende firkantede Rammer af kantstillede Stenplader:

Ved Bækkegaard.

Nr. 156: 2 store skaalformede Spænder, 1 ligearmet do., 1 svær Haandledsring, 1 Kniv, 8 Perler.

Nr. 159: 2 mindre skaalformede Spænder, 1 svær men snæver Haandledsring, 1 Kniv, 20 Perler.

Paa Bøgebjerg: 1 Skjoldbule, 1 Bidsel, 6 store skaalformede Spænder, 1 ligearmet do., 1 trefliget do., 2 Ringnaale, 4 Knive, 16 Perler.

I Lillevang: 1 Hængesmykke, 1 Jernnaal, 4 Nøgler, 7 Knive, 5 Perler, 1 Lerkar.

Syd for Melsted, Nr. 1: 2 store skaalformede Spænder.

Ved Saltuna: 3 Knive.

Paa Slamrebjerg: 5 Knive, 3 Hvæssestene, 4 Lerkar.

I aflange Stenringe:

Ved Sølvklippen: 1 Bidsel, 2 store skaalformede Spænder, 4 svære Haandledsringe, 41 Perler.

Under flade Stenlægninger:

Paa Bøgebjerg: 1 enægget Sværd, 1 Kniv.

I Lillevang: 1 Skjoldbule(?), 8 store skaalformede Spænder, 2 ligearmede do., 1 Ringnaal, 1 Beltespænde, 2 svære Haandledsringe, 3 Haarnaale, 4 Knive, 1 Spindesten, 46 Perler.

Syd for Melsted, Nr. 10 og 11: 1 stort ringformet Broncespænde, 1 Jernspænde, 2 Knive, 1 Hvæssesten, 1 Perle.

I Grave af ukjendt Beskaffenhed:

Nord for Gudhjem: 12 Perler.

Nord for Melsted: 3 store skaalformede Spænder, 1 ligearmet do., 1 svær Haandledsring, en Del Perler.

Ved Saltuna: 1 svær Haandledsring, 1 Perle.

Naar man nu herefter vilde bestemme de enkelte Graves og Gravformers Tidsforhold, maa det først bemærkes, at

vort Kjendskab til den yngre Jernalders Oldsager er saa mangelfuldt, at der neppe endnu kan være Tale om at angive nogen indbyrdes Tidsfølge for de forskjellige Formers Benyttelse. Det vil derfor her ikkun blive undersøgt, om de paagjældende Grave overhovedet bør anses for at hidrøre fra den yngre Jernalder eller ikke. Den Oldsag, som fra alle Sider angives som karakteristisk for den yngre Jernalder, er det store skaalformede Spænde, og vil dette derfor, hvor det findes, være at anse som tilstrækkeligt Bevis.

I Henhold hertil maa først den flade Kulle Nr. 156 ved Bækkegaard anses som sikkert henhørende til den yngre Jernalder, og det Samme maa formentlig gjælde om Kullen Nr. 159; vel vare Spænderne der noget mindre, men Gravens Skikkelse og ringe Dybde taler overveiende for en Ligestilling med Nr. 156, hvorhos det kan bemærkes, at ogsaa Haandledsringen var saa usædvanligt snæver, at Graven maa have tilhørt et Barn eller en meget liden Kvinde.

De fritstaaende svære Stenrammer paa Bøgebjerg have indeholdt saa mange skaalformede Spænder, at deres Tidsforhold maa anses for utvivlsomme. Det Samme gjælder om Kullen syd for Melsted. Hvad derimod angaar Kullerne i Lillevang, er Beviset ikke sikkert, men dels Beliggenheden i umiddelbar Nærhed af Stenlægningerne sammesteds, dels de fundne Nøglers Form, der stemmer med, hvad der senere er bleven almindeligen benyttet, dels endelig det mærkeligen ringe Antal af Perler, gjør det i ethvert Fald højst sandsynligt, at Kullerne hidrøre fra en yngre Tid end Mellemjernalderen.

Ved Saltuna er der i Kuller og Stenrammer kun fundet Knive, men selve Stenrammerne, der ragede med Spidser og Kanter højt ud af Jorden, viste en saa paafaldende Lighed med, hvad der var iagttaget paa Bøgebjerg, at der neppe kan være Tvivl om, at de maa være omtrent samtidige med Gravene paa sidstnævnte Sted.

Kullerne paa Slamrebjerg ere mærkelige ved at have indeholdt Trækister og ved, at Gravene have ligget i Øst og Vest med Hovedet i Vest. Ganske lignende Grave ere imidlertid ved Dr. Stolpes Undersøgelser*) fundne paa Bjørkø i Mælaren og ere af ham henregnede til Hedenskabets allerseneste Tid; og ved denne Ansættelse vil man vel indtil Videre kunne forblive staaende.

Stenringene paa Sølvklippen tør vel anses som tilstrækkeligen bestemte ved de der optagne skaalformede Spænder og svære Armringe.

Stenlægningerne i Lillevang ere ligeledes noksom karakteriserede ved skaalformede Spænder; og de syd for Melsted undersøgte ville vel ogsaa være samtidige dermed.

Af de anførte Fund i Grave af ukjendt Beskaffenhed have Perlerne nord for Gudhjem og Spænderne nord for Melsted vistnok ligeledes været dækkede af flade Stenlægninger; i det Mindste viser den ringe Dybde, hvori Oldsagerne bleve fundne, stærkt hen dertil.

Hvad angaar selve de i den yngre Jernalders Grave fundne Oldsager, da vise allerede de ovenstaaende Angivelser, at Vaaben have været meget sjeldne. Der er fundet Stykker af et Sværd under en Stenlægning paa Bøgebjerg, og to Skjoldbuler synes at være fundne henholdsvis i en Stenramme paa Bøgebjerg og under en Stenlægning i Lillevang, men intet af disse tvende sidstnævnte Fund er ganske sikkert, da Gjenstandene vare saa forrustede og itugaaede, at de vanskeligen kunde bestemmes. Bidsler ere fundne een Gang paa Bøgebjerg og een Gang paa Sølvklippen. Knive have været meget hyppige. Hvæssestene ere fundne tre Gange i Kuller paa Slamrebjerg og een Gang under en Stenlægning ved Melsted; de have alle været smukt

*) Grafundersökninger paa Björkö af Dr. Hjalmar Stolpe i Tidskrift för Anthropologi og Kulturhistoria. I. Nr. 10. Stockholm 1876.

tilhugne, lange og smalle og forsynede med et eller to Huller ved den ene Ende.

De store skaalformede Spænder have aabenbart været Datidens Pragtstykker. De ere alle af Bronce med Jernnaal, de største ere $4^{3}/_{8}$ Tomme lange, $2^{1}/_{2}$ Tomme brede og 1 Tomme høie, hvorimod andre (Bækkegaard 159) kun ere $3^{1}/_{4}$ Tomme lange og $1^{3}/_{4}$ Tomme brede. Nogle have en gjennembrudt Dækplade over den underliggende Skal; nogle have ogsaa været prydede med paaloddede snoede Sølvtraade, men dette hører dog til Undtagelserne. Forøvrigt ere Prydelserne paa den hvælvede Skal altid rige, men tillige saare forskjellige; snart ere de dannede i et rudret Mønster, snart er der anbragt Knopper i forskjelligt Antal, snart er enten hele Rummet eller dog en bred Kant langs Randen udfyldt med fantastiske Figurer af Dyr eller Mennesker eller med allehaande Arabesker og Slyngninger. En ikke sjeldent forekommende Form er den, at der langs ud ad den hvælvede Skal er angivet en bred Ryglinie, under hvilken der ned ad begge Sider er anbragt buede Linier, der synes at antyde Ribben; sammenholdes de saaledes dekorerede Spænder (f. Ex. Pl. 6, 4) med det gamle drageprydede Spænde fra Kannikegaard Nr. 195 (se B. æ. J. Pl. 9, 2 og hosføjede Aftryk deraf), da faar man uvilkaarligen Indtrykket af, at den sidstnævnte Form har været Forbilledet for hine. De skaalformede Spænder findes undertiden enkeltvis, men hyppigere parvis. Det er muligt, at de have været Skuldersmykker, men to Gange ere de dog fundne saa tæt sammen og under saadanne Forhold, at de ikke kunne have siddet paa Skuldrene, men maa have været anbragte ved hinandens Side midt paa Brystet. Ved et Par (Lillevang 2) fandtes en lille Broncekjæde,

hvormed de havde været sammenheftede. Disse Spænder ere paa Bornholm ligesom alle andre Fjederspænder hidtil aldrig fundne i nogen kjendelig Mandsgrav, hvorimod de i Sverrig og Norge formentlig netop hyppigen findes i Mandsgrave.*)

I Forbindelse med de skaalformede Spænder findes jævnlig et stort ligearmet Broncespænde med stærkt ophøjede fantastiske Prydelser (Pl. 7, 4-6) eller et trefliget (kløverbladformet) Broncespænde (Pl. 7, 1), ganske som det ifølge en Bemærkning af Montelius er sædvanligt i Sverrig.**) Andre Fjederspænder vides ikke at være forekomne i den yngre Jernalders Grave.

Derimod haves et smukt Beltespænde (Pl. 7, 2) fra en Stenlægning (Lillevang 1), som ved et skaalformet Spænde, en Haandledsring og 9 Perler formentlig tilstrækkeligt er karakteriseret som en Kvindegrav. Et stort og smukt ringformet Spænde, af den Art, hvor Naalen kan forskydes langs ad Ringens Omkreds (Pl. 6, 7), er fundet under Stenlægning Nr. 10 ved Melsted, ledsaget af en Perle og en Kniv, men i samme Grav fandtes tillige en Hvæssesten, som ellers ikke plejer at forekomme i Kvindegrave, saa at det vel maa anses som uvist, om en Mand eller en Kvinde har baaret dette Spænde. Af de hos Montelius Fig. 586, 588, 590 og 591 afbildede lignende Spænder er det sidstnævnte fundet i en Mandsgrav, medens Forholdene for de øvriges Vedkommende ere ubestemmelige.

En Jernnaal, igjennem hvis Hoved, der var anbragt en bevægelig, i Siden aaben Jernring (»Ringnaal«, Montelius Fig. 550, jfr. Worsaae Fig. 410) er fundet under en Stenlægning i Lillevang. En ganske lignende, hvor dog selve Naalen var af Bronce, fandtes paa en Brandplet under

---

*) Montelius: »Om de ovale Spännbucklorna« i Kungl. Vitterhets Historia og Antiqvitets Akademiens Månedblad för 1873. S. 177—194 og 1877 S. 461—484.

**) Side 15—16 i Særtrykket af förstnævnte Afhandling af Montelius.

ubrændte Ben i Stenrammen Nr. 4 paa Bøgebjerg. og en stor Broncenaal fra Stenrammen Nr. 5 sammesteds synes ogsaa at have havt en Ring igjennem Hovedet.

Haarnaale med Hoveder dannede af fladt udslagne Spiraler (Pl. 7, 7) ere fundne tre Gange i Lillevang.

Et lille Hængesmykke af gjennembrudt Arbeide, dannet af en kredsrund 1 Tomme bred Bronceskive, er optaget af Kulle Nr. 3 i Lillevang. Det var desværre meget opløst af Ir.

Af Haandledsringe haves 10; to Gange ere de fundne parvis, ellers enkeltvis. De høre alle til den svære Art med dybt indskaarne Prydelser enten i Bølgeform (Pl. 7, 8) eller i Form af et S; de synes kun at forekomme i Kvindegrave.

Nøgler ere fundne i 4 Kuller i Lillevang. De ere ikke, saaledes som de fra Kannikegaard, dannede som Dirker, men have som vore nuværende Nøgler en tværs udstaaende, tildels temmelig kunstig Kam. En af dem var en Hulnøgle. Nøglerne pleje at findes under Hoften eller Laarbenet ved den højre Side.

En smuk, stor, flad Ravperle, som fandtes i det sydostlige Hjørne under Stenlægning Nr. 8 i Lillevang, kan ifølge Findestedet ikke have være anbragt paa Klæderne men har rimeligvis været benyttet som Spindesten.

Perler ere forøvrigt fundne i 18 Grave, men kun 3 Gange har Antallet været 20 eller derover; 7 Gange indeholdt Graven kun een eneste Perle og 1 Gang ikkun to. Det er kjendeligt, at den rige Benyttelse af Perler, der var saa fremtrædende i Mellemjernalderen, nu er aftagen meget stærkt. Efter deres Beskaffenhed stemmede Perlerne forøvrigt overens med de ældre Fund.

Lerkar ere kun bemærkede i 4 Kuller paa Slamrebjerg og i en Kulle i Lillevang, altid enkeltvis. Det var for det Meste grove Kar fyldte med den omgivende Jord.

Hestetænder ere fundne i en Stenring paa Sølvklippen (Mandsgrav) samt under en Stenlægning ved Melsted

(ubestemt) og i en Kulle ved Saltuna (ubestemt). Ben af en Hund fandtes i en Kulle i Lillevang (ubestemt Grav).

Til Oversigt over samtlige her omhandlede Fund meddeles efterstaaende Fortegnelse:

Mandsgrave	Gravens Art.	Sværd.	Skjoldbuler.	Bidsler.	Knive.	Hvæssesten.	Ringnaale.
Bøgebjerg 8	Stenramme	•	•	1	•	•	•
— 9	do.	•	1	•	•	•	•
—	Stenlægning	1	•	•	1	•	•
Lillevang 5	do.	•	1	•	1	•	1
Sølvkippen 1	Stenring	•	•	1	•	•	•
		1	2	2	2	•	1

Kvindegrave.	Gravens Art.	Skaalform. Spænder.	Ligearmede Spænder.	Trefligede Spænder.	Hænge-smykker	Belte-spænder.	Haandleds-ringe.	Haarnaale.	Perler.	Knive.	Negler	Spindesten.
Bækkegaard 156 .	Kulle	2	1	•	•	•	1	•	8	1	•	•
— 159 .	do.	2	•	•	•	•	1	•	20	1	•	•
Bøgebjerg 1 . .	Stenramme	2	•	•	•	•	•	•	1	1	•	•
— 3 ...	do.	2	1	•	•	•	•	•	11	1	•	•
— 6 . .	do.	2	•	1	•	•	»	•	5	•	•	•
Nord for Gudhjem	ukjendt	•	•	•	•	•	•	•	12	•	•	•
Lillevang 2 ..	Kulle	•	•	•	•	•	•	•	2	•	•	•
— 3 ...	do.	•	•	•	1	•	•	•	1	1	1	•
— 4 ...	do.	•	•	•	•	•	•	•	1	1	1	•
— 5 ...	do.	•	•	•	•	•	•	•	1	1	1	•
— 6 ...	do.	•	•	•	•	•	•	•	•	1	1	»
— 1 ..	Stenlægning	1	•	•	•	1	1	•	9	•	•	•
— 2 ...	do.	2	•	•	•	•	1	•	31	•	•	•
— 3 ...	do	•	1	•	•	•	•	•	•	1	•	•
— 4 ...	do.	2	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
— 6 ...	do.	•	•	•	•	•	•	1	•	1	•	•
— 7 ..	do.	1	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
— 8 ...	do.	•	•	•	»	•	•	1	•	•	•	1
— 9 ...	do.	2	1	•	•	»	•	•	6	•	•	•
— 10 ..	do.	•	•	•	•	•	•	1	•	1	•	•
Sølvklippen 2 ..	Stenring	2	•	•	•	•	2	•	40	•	•	•
— 4 ..	do.	•	•	•	•	•	•	•	1	•	•	•
— 6 ..	do.	•	•	•	•	•	2	•	•	•	•	•
Nord for Melsted	ukjendt	3	1	•	•	•	1	•	ukj.	•	•	•
Syd for do. 1 ..	Kulle	2	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Saltuna	ukjendt	•	•	•	•	•	1	•	1	•	»	•
		25	5	1	1	1	10	3	150 + ukj.	11	4	1

Ubestemte Grave.	Gravens Art.	Ring-spænder.	Ringnaale.	Perler.	Knive.	Hvæssesten.
Bøgebjerg 2, 4 og 5	Stenrammer	•	2	•	2	•
Lillevang 1, 10, 12	Kuller	•	•	•	3	•
Melsted 10.	Stenlægning	1	•	1	1	1
do. 11.	do.	•	•	•	1	•
Saltuna 2, 3, 4	Stenramme og Kuiler	•	•	•	3	•
Slamrebjerg 1, 2, 3, 5, 6 . . .	Kuller	•	•	•	5	3
		1	2	1	15	4

En detailleret Fortegnelse over Perlefundene er tilføjet i Tillæget.

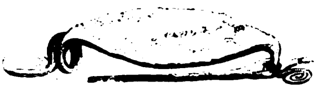
Af de ovenfor omhandlede Oldsager findes især de store skaalformede Spænder udbredte over hele det skandinaviske Norden*), og Montelius bemærker derhos i sit foran citerede Skrift, »om de ovale Spännbucklorna«, at de udenfor Norden ikkun forekomme paa de Steder, hvor Nordboerne i den yngre Jernalder færdedes som Vikinger, Kolonister eller Handelsmænd, saasom Ørknøerne, Syderøerne, Kysterne af Skotland, Irland, England og Normandiet samt til den anden Side Livland, Kurland og enkelte Steder i

*) Da Montelius skrev sin Afhandling i Aaret 1873, var der kjendt 412 saadanne Spænder fra Sverig, 400 fra Norge, 15 fra Island og kun 38 fra Danmark, hvoraf 8 fra Bornholm. Af disse 8 ere de 7 medoptagne i ovenstaaende Berettelser (2 fra Sølvklippen, 3 fra nord for Melsted og 2 fra syd for Melsted); 1, som bærer Spor af Forgyldning og Forsølvning, og som for mange Aar siden skal være fundet i en »Høj« ved Kofodgaarden i Klemensker Sogn, Mus. Nr. MCCLXVI, er ikke medtaget her. Der kjendes altsaa nu 26 deslige Spænder fra Bornholm, men det maa tilføies, at af de ved de seneste Undersøgelser fremkomne Spænder ere de 8 saaledes opløste af Ir og itugaaede, at de ikke kunne opbevares, og Museets Beholdning af de paagjældende Spænder fra Bornholm vil saaledes kun blive 18 (foruden de lignende men mindre Spænder fra Mellemjernalderen).

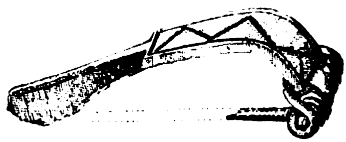
det indre Rusland. Det synes altsaa, som om dette ejendommelige og pragtfulde Smykke, der efter Erfaringer fra Gravfund i Norge og Sverig, har været baaret baade af Mænd og af Kvinder, ikke er en udenlands fra indført Mode, men en hjemlig Udvikling af de lignende her i Norden i Mellemjernalderen benyttede Smykker. Derimod give den yngre Jernalders øvrige Efterladenskaber, og navnlig de hengjemte Skatte og Markfundene langt mere end Gravfundene, et noksom tilstrækkeligt Vidnesbyrd om, at der fremdeles herskede en livlig Forbindelse med Landene i Syd og endog i det fjerne Sydost, hvor en ny Kultur var fremtraadt under Kalifatets Banner. De smukke Hals- og Haandledsringe af sammenflettede Sølvstænger, de fine Filigranarbeider af Guld og Sølv, Prydelserne med indslagne Trekanter, hvori der hæver sig tre smaa Halvkugler, kunne forfølges lige til Østerland, og ere end disse Gjenstande maaske ikke alle blevne tilførte saa langvejsfra, saa er det i ethvert Fald utvivlsomt, at Forbillederne dertil ere hentede fra det fjerne Asien. Ad hvilke Handelsveje disse tildels meget rige og kostbare Smykker tilligemed den store Mangfoldighed af mesopotamiske og syriske Mønter med arabiske Skrifttegn ere blevne førte herhid, er endnu neppe bragt ganske paa det Rene, men det synes, som om ikke blot Weichselens og Dünas men ogsaa Volgaflodens Dal har været benyttet til Samfærdselen med Østerlandene. At de paagjældende Handelsveje have udmundet ved den østlige Del af Østersøen, har efterladt sig et tydeligt Spor deri, at netop de lige over for liggende Øer, Bornholm, Øland og Gotland have afgivet et saa særdeles betydeligt Antal af Fund af østerlandske Mønter. Tillige vedblev den gamle Handelsforbindelse med det Indre af Tydskland, og Samkvemmet med Frankrig og England naaede en aldrig tidligere kjendt Grad igjennem Nordboernes idelige Søtoge over Nordsøen.

Ogsaa fra senere Tider opgraves der jævnlig Markfund og hengjemte Skatte, men Gravfundene finde deres Afslutning i Norden med den yngre Jernalders prægtige Smykker. Kristendommen, der ved Karl den Stores Tog imod Saxerne omtrent ved Aaret 800 havde nærmet sig til Nordens Grænser, fandt senere efterhaanden ad fredelig Vei Indgang hos Nordens Folk. I Stedet for at tage sine Smykker og Vaaben med sig i Graven for at have dem til Raadighed ved Indtrædelsen i Valhal skjænkede man nu sit Gods til Kirken for af denne at gjøres frugtbringende til Fordel for den Afdødes Sjæl. Kirkerne, deres Bygninger og deres hellige Indhold blive derfor nu de Kilder, hvorfra der maa hentes Kundskab om Slægternes Smag og Formsands. En enkelt Runesten rejses endnu i Mark eller i Skov eller ved den Afdødes Hjem, prydet med Korset og udtalende en Bøn om, at Krist vil hjælpe hans Sjæl. Men snart lægger ogsaa Mindestenen sig ydmygt ned over Graven paa det indviede Sted i Kirkens Skygge, og af Hedenskabets Traditioner bliver der ikke andet i det Ydre kjendeligt Spor tilbage end de Arabesker og Ormslyngninger samt fantastiske Dyrfigurer, som endnu langt ned i Middelalderen paa Kirkebygninger og Træskjærerarbeide bære Vidnesbyrd om den aandelige Sammenhæng med Vikingetidens Folk.

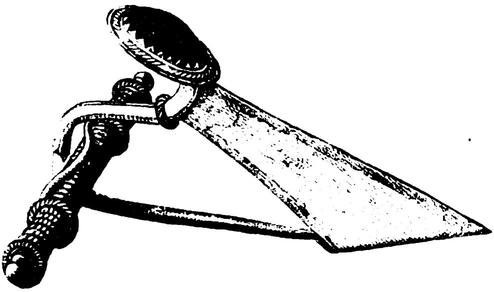
1. $\frac{1}{2}$

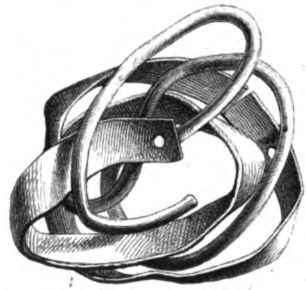
2. $\frac{1}{1}$

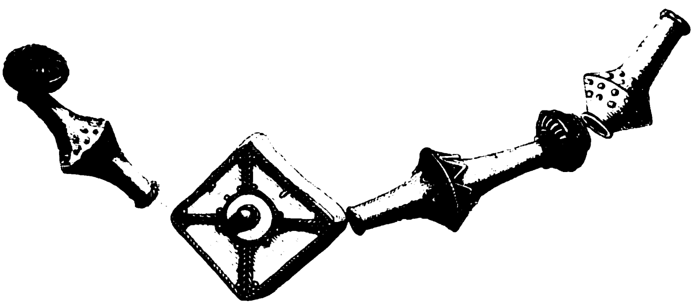
3. $\frac{1}{1}$

4. $\frac{1}{1}$

5. $\frac{1}{1}$

6 $\frac{1}{4}$

7. $\frac{1}{1}$

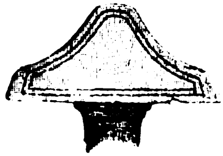

Pl. II.

1. $\frac{1}{4}$

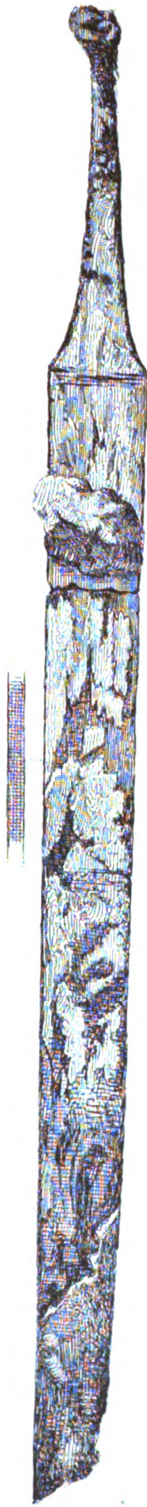
1 b. $\frac{1}{2}$

4. $\frac{1}{4}$

2. $\frac{1}{4}$

3. $\frac{1}{4}$

1. 1/4

2. 1/4

5. 1/2

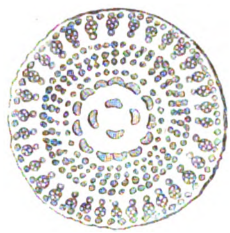
6. 1/2

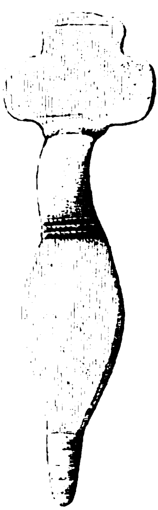
3. 1/4

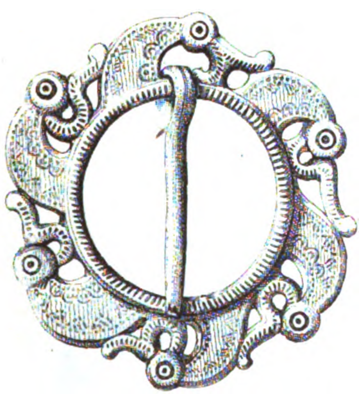
4. 1/1

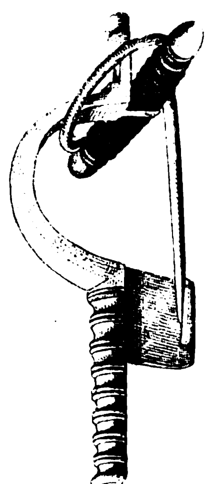
10. 1/1

7. 1/1

9. 1/1

8 a. 1/2 8 b.

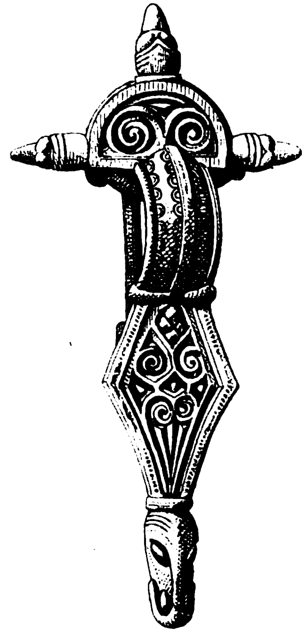
1. $\frac{1}{1}$

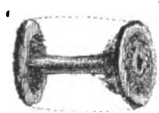
3. $\frac{1}{1}$

2. $\frac{1}{1}$

8. $\frac{1}{2}$

4. $\frac{1}{2}$

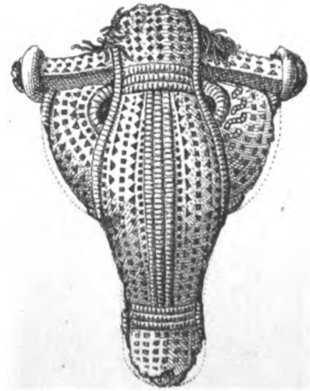
6. $\frac{1}{1}$

5. $\frac{1}{1}$

7. $\frac{1}{1}$

1. 1/1

2. 1/1

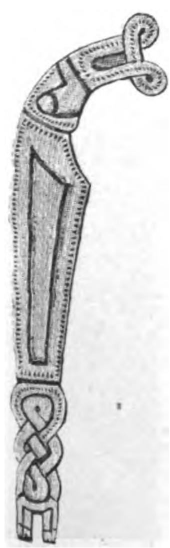
3. 1/1

4. 1/2

5. 1/1

5 b. 1/1

6. 1/1

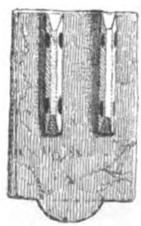
6 b. 1/1

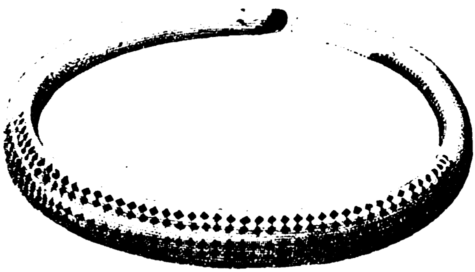
7. 1/1

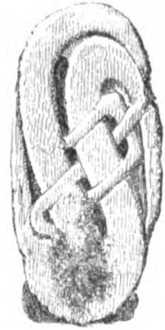
7 b. 1/1

1. $\frac{2}{3}$

2. $\frac{1}{1}$

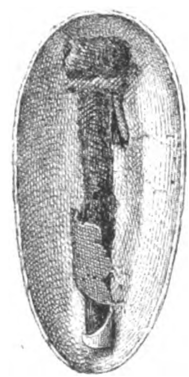
3. $\frac{1}{2}$

4. $\frac{1}{2}$

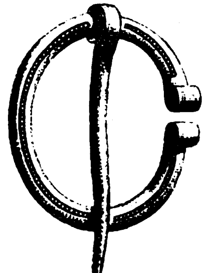
4 b. $\frac{1}{2}$

5. $\frac{1}{2}$

7. $\frac{1}{2}$

6. $\frac{1}{2}$

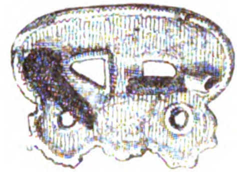
1. $\frac{1}{1}$

2. $\frac{1}{2}$

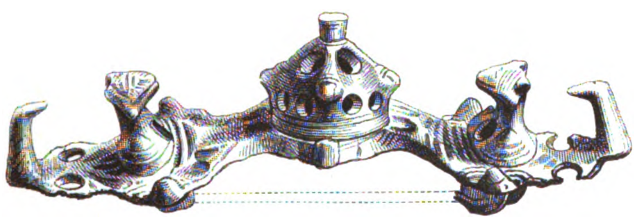
2 b. $\frac{1}{2}$

3. $\frac{2}{3}$

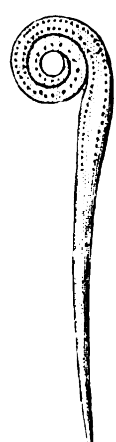
4. $\frac{1}{1}$

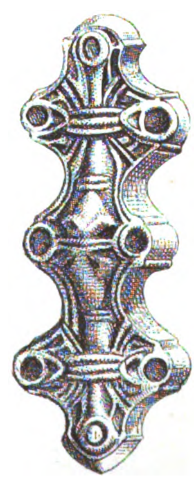
5. $\frac{1}{1}$

7. $\frac{1}{2}$

6. $\frac{1}{1}$

TILLÆG TIL FORANSTAAENDE MEDDELELSER.

A. Røser.

Af de siden Aaret 1871 foretagne Undersøgelser af Røser meddeles her kun de, der have afgivet kjendelige Oldsager.

Svaneke Vang.

Paa en Klippeknold omtrent $^1/_{10}$ Miil sydvest for Svaneke ca. 120 Alen vest for Landevejen laa en aflang Ring af store Stene, $16^1/_2$ Alen lang fra Nord til Syd og 11 Alen bred fra Øst til Vest, indenfor hvilken der fandtes en lav Forhøjning af Jord og Stene i uordentlig Blanding.

Stedet er i Sommeren 1875 undersøgt af Lærer Jørgensen i Ibsker, som indenfor Stenkredsen forefandt en Mængde gamle Begravelser, dels Brandpletter, dels benfyldte Lerkar, alle i 6 til 12" Afstand fra Overfladen.

Af Brandpletter fandtes 12, de 7 uden Oldsager; i en fandtes: Stykker af en Beltehage og af en Jernfibula af gammel Form samt en halvbrændt Lerklump; i en anden: en Jernfibula af yngre Form som Bhl. Br. Pl. 7, 9 samt en stor halvrund Kniv; i en tredie: Stykker af en halvrund Kniv; i en fjerde: Skaar af en flad Lerskaal og af et stort grovt Lerkar; i en femte: en Spindesten af brændt Ler, $^5/_6 \times 1^1/_2$", omtrent som Bhl. Br. Pl. 6, 9.

Endvidere indeholdt Stedet:

a. En lille sammenstyrtet Kasse af Sandstensplader, hvori der ved den ene Ende fandtes en Klump hvide brændte Ben uden Oldsager og ved den anden Ende en 8" høj grov Lerkrukke, hvori mange brændte Ben og imellem dem

en glat i den ene Side aaben Fingerring af Bronce, $^7/_8$" i indvendigt Tværmaal, en $3^1/_2$" lang, paa Midten $^1/_8$" bred Broncestrimmel sammenbøiet i Ringform, samt en lille Syl af Bronce $1^1/_{12}$" lang.

b. En stor knust Lerkrukke, hvori hvide brændte Ben uden Oldsager.

c. Et lille knust Lerkar med hvide brændte Ben, blandt hvilke der fandtes:

en lille Broncenaal, hvis ene Ende er ombøjet til et Øje.

d. Stor grov Krukke (9 × 7″), hvori brændte Ben uden Oldsager.

e. Knust Lerkar (omtrent 7 × 7″) med hvide brændte Ben, mellem hvilke der fandtes:

en lille flad Broncestok, der endte i en Ring (maaske Hovedet af en Naal).

f. Knust Lerkrukke (7 × 7″) med en lille Tap tæt under Mundingsranden; den var helt fyldt med hvide brændte Ben, mellem hvilke der laa:

tre hule Broncespiraler, tilsammen 1²/₈″ lange, ¹/₈″ brede (cfr. Kanegaard C. 31 i Bhl. Br. S. 87).

g. Spor af en lille Stenkasse som litra a.

Bjørnebakkerne,

en toppet Bakkeryg 1200 Alen syd for Klemens Kirke.

Under Levningerne af en Røse fandt Lærer Jørgensen i Sommeren 1876 et smukt højt vaseformet Lerkar 9 × 6³/₄″, prydet med en Bort af Zigzagstreger og indeholdende hvide brændte Ben samt

en svær Fingerring af Bronce omtrent ³/₄″ i indvendigt Tværmaal.

Senere er der i Grunden af en nylig ryddet Røse tæt sydost for Bakkerne forefundet

en tynd Fingerring af Bronce omtrent ⁵/₈″ i indvendigt Tværmaal.

Knarregaard.

Omtrent 1000 Alen syd for Knarregaard, 47de Selvejergaard i Østerlars Sogn, har der ligget en stor Samling

af Røser, hvoraf 9 i Efteraaret 1876 undersøgtes af Lærer Jørgensen, som paa Bunden af enhver af dem fandt en Brandplet med Ben men uden Oldsager. Derimod fandtes paa et Sted, hvor en Røse var bortryddet, omtrent paa Midten af Røsens Plads

en flad Broncesnirkel, 1" i Tværmaal omtrent i Skikkelse som Snirklerne i B. æ. J. Pl. 1, 3.

To Alen østligere laa en Klump hvide brændte Ben.

Imellem Røserne laa en Jordkulle fra Mellemjernalderen, hvorom nærmere nedenfor.

Melsted.

Paa Gravpladsen sydost for Melsted Fiskerleje ved Gudhjem, hvor der har været en Mængde Begravelser fra den senere Jernalder (see nedenfor), er der ogsaa forekommet Røser fra den gamle Tid, nemlig:

a. Paa »Sandhusets« Grund; udgravet i Foraaret 1877 af Ejeren, H. P. Vest, efter hvis Forklaring samt de paa Stedet efterladte Spor Røsen har været ca. 14 Alen bred, sammensat af Smaasten, der omgave et Par jordfaste Klippespidser. Tæt ved en af disse stod et meget stort, ca. 14" højt, grovt Lerkar, prydet med raa Striber eller Furer og fyldt med brændte Ben, ovenpaa hvilke der laa

en smuk lille Fingerring af Ben, $1^1/_{12}$" i udvendigt og $^7/_{12}$" i indvendigt Tværmaal samt to Syle af Bronce.

Noget sydligere ved en anden Klippespids fandtes

to velbevarede Haandledsringe af Bronce, $2^5/_8$" i Tværmaal, hver bestaaende af en $^1/_2$" bred, indvendigt flad og udvendigt lidt hvælvet Broncestrimmel, aaben i den ene Side.

Over hele Bunden var Jorden overstrøet med sort Muld og spredte Potteskaar, men uden Benstykker.

b. Sammesteds; udgravet af Lærer Jørgensen nogle Dage senere. Den var 10 Alen bred og havde tydelige Randstene, mellem hvilke Rummet var opfyldt med en svagt

hvælvet Dynge af Haandstene. Under disse omtrent midt paa Pladsen stod et grovt Lerkar fyldt med brændte Ben, mellem hvilke der fandtes

en 3" lang, 11/12" bred Broncefibula uden Spiralfjeder af en for Broncealderen karakteristisk Form, omtrent som Worsaae Nr. 229, (Pl. 1, 1), fremdeles to Spiral-Armringe af smalle halvrunde Broncestrimler, en tynd Halsring af en smal Broncestok, samt to smaa tynde, i Siden aabne Bronceringe (formentlig Ørenringe).

Alle disse Oldsager vare uden Prydelser. Røsen indeholdt tillige et andet benfyldt Lerkar uden Oldsager.

c. Paa 5te Slgds Fortov; udgravet i Februar 1878 af Ejeren, efter hvis Forklaring Røsen var c. 20 Alen bred og c. 2 Alen høj og helt igjennem bestod af Sten med et ganske tyndt Jorddække, der paa Toppen kun havde en Tykkelse af 4 til 6". Under Midten af Stendyngen laa et Skelet, som paa hver Arm bar en Spiralring af Bronce med over 20 Omgange, medens der ved Halsen laa nogle mindre Bronceringe og en lille Perle af uigjennemsigtigt lysgult Glas. Lige over denne Grav, men ovenpaa Stendyngen, fandtes Oldsager fra Jernalderen, hvorom nedenfor Side 199.

Skibssætninger paa Bodilsker Udmark.

Paa en isoleret Højde (Matr. Nr. 200) tæt nordvest for Døvradal, ca. 4000 Alen nordnordvest for Kirken i Bodilsker Sogn, findes en Stenhøj, ca. 60 Røser og 3 Skibssætninger. Der har tidligere været mange flere Røser samt ogsaa flere Skibssætninger. De tre, der ere bevarede, have en Længde af henholdsvis 18, 15 og 23 Alen med en Brede af 4, 3 og 4 Alen. De strække sig alle fra Nordost til Sydvest og have ganske samme Form og Udseende, som de, der ere omhandlede i B. æ. J. S. 19 og 115—117, dog at opstaaende Stene langs Siderne ikke ere kjendelige, hvorimod en af dem har en opstaaende Sten i den sydvestre

Spids. Indenfor Randstenene-have de en svagt hvælvet Overflade af Udseende som en tæt Brolægning. Ved en Undersøgelse den 19de Juli 1872 befandtes en af dem at bestaa af et $^{3}/_{4}$ Alen tykt, tæt sammenpakket Lag af Haandstene og hovedstore Stene.

Ogsaa paa Matr. Nr. 19 ved 12te Selvejergaard paa Sydostsiden af Døvradalen har der ligget en stor Skibssætning. Paa dens Midte laa efter Ejerens Forklaring to meget store brede Stene, og under disse fandtes en lille Stenkasse, der kun indeholdt »sort Aske.«

B. Brandpletter samt ubrændte og »andre« Grave fra den ældre Jernalder.

De tidligere undersøgte Brandpletspladser anføres nedenfor med samme Nummer som i Bhl. Brdp. og B. æ. J. Derefter følge de nye Pladser, hvor Undersøgelser ere foretagne.

I. Kannikegaard

i Bodilsker Sogn, $^{1}/_{2}$ Mil sydvest for Nexø. Se Bhl. Brdp. Side 65 og B. æ. J. Side 125.

Under mine Besøg paa Stedet i Aarene 1872, 1875 og 1876 ere Undersøgelserne i den sydlige Del af Gravpladsen blevne fortsatte længere sydefter. Men tillige er der i de forløbne Aar bleven udgravet et stort Antal Brandpletter i Gravpladsens nordlige Del beliggende i Gaardens Have. I Aaret 1873 omgravede Proprietair Johnson det Terræn, der ligger syd for Gravene Nr. 1 til 42, se Kortet i Bhl. Brp. Side 66. Der fandtes mangfoldige Brandpletter, rimeligvis over 100, deriblandt vistnok over 30 indeholdende Oldsager, og tillige ikke faa stensatte Kister, af hvilke dog kun een (nedenfor Nr. 45 b) indeholdt Oldsager. I Sommeren 1875 gravede jeg selv dels imellem Nr. 1—42 og den lidt nordligere liggende Flaghøj (ca. 30 Brandpletter, hvoraf 8 med Oldsager, samt en lang stenfyldt

Grav), dels nordligere oppe i Frugthaven (ca. 100 Brandpletter, hvoraf 33 med Oldsager, samt to benfyldte Lerkar). Det mellemliggende Stykke af omtrent 15 Favnes Brede var forstyrret ved tidligere Gravninger. Brandpletterne laa ikkun paa det høje, flade Terræn og ophørte, hvor Affaldet imod Dalen langs Havens Østside begyndte. I den nordligste Ende af Frugthaven bleve Brandpletterne sjeldnere og fattigere, og Gravningen standsedes derfor. Vest for det omgravne Terræn findes endnu mange spredte Brandpletter ind under en Haveplæne, ligesom der ogsaa paa en Strimmel af c. 12 Alens Brede indenfor det sydlige Havegjærde ligger mange urørte Brandpletter. Endelig har jeg i Sommeren 1876 udgravet en enkelt Brandplet, der nærmest maatte henregnes til Terrænet B. — Af de i Aarene 1875—76 undersøgte Brandpletter var vel omtrent en Trediedel dækket af flade Sten, de ovrige ikke; Forskjel i Indholdet imellem de dækkede og de ikke dækkede Brandpletter kunde ikke bemærkes.

A. Nordligst i Haven, nord for Flaghøjen.

1 b. Lille Lerkrukke, $2^{1}/_{8} \times 2^{1}/_{2}''$.

1 c. Beltehage, lille hankeløst Lerkar, $2^{7}/_{8} \times 3^{1}/_{8}''$.

1 d. Stor halvrund Kniv, Syl firkantet i den ene og trind i den anden Ende.

1 e. Spids Kniv, ringformet Jernspænde, spredte grove Potteskaar.

1 f. Beltehage, Syl, lille Lerkar.

1 g. Beltehage, Spindesten af Ler, $^{7}/_{8} \times 1^{1}/_{8}''$.

1 h. Halvrund Kniv, spredte grove Potteskaar.

1 i. Jernfibula af gammel Form med kort Spiral.

1 k. Jernfibula med kort Spiral.

1 l. Nær under Overfladen stod et hankeløst rundbuget Lerkar af gammel Form, c. $7 \times 7^{1}/_{4}''$; paa Bunden laa en Klump hvide brændte Ben og iblandt dem en c. 3'' lang Jernfibula med tilbagebøjet Spids og kort Spiral.

1 m. Beltehage, lille hankeløst Lerkar.

1 n. Beltehage, Jernfibula, hvis Spids dannes af en med en vandret Rille og to runde Huller gjennembrudt lodret Plade.

1 o. Stor Jernfibula med tilbagebøjet Spids.

1 p. Beltehage med Krog, Jernfibula med tilbagebøjet Spids.

1 q. Halvmaaneformet Kniv, lille sletbrændt hankeløst Lerkar, $2^1/_4 \times 3''$, prydet omkring Udbugningen med ti lodret gjennemborede Knopper eller smaa Ører (jfr. Kanegaard C. 69 og 195).

1 r. To store, ensdannede baandformede Broncefibulaer, $2^5/_8''$, omtrent som Bhl. Brdp. Pl. 7, 5, en mindre dito af samme Form, 2", lille spids Jernkniv.

1 s. Under en flad Sten stod en stor Krukke ($13 \times 10^1/_2''$) af gammel Form. Paa Bunden laa en stor Klump brændte hvide Ben og ovenpaa disse en smuk Broncenaal, $4^1/_4''$, med tragtdannet Hoved, $^3/_8''$ bredt.

1 t. Stort sammenrullet enægget Sværd; Klingen er 26" lang, $2^3/_8''$ bred; af Fæstet, der sidder i Ryggens Forlængelse, er det Meste afbrudt.

1 u. Beltehage, 5" foruden Krogen, med Riller langs Kanterne af Ryggen, lille hankeløst Lerkar, $2^1/_2 \times 3^1/_4''$.

1 v. To ensdannede, korte og brede baandformede Jernfibulaer, $1^1/_4''$ lange, af hvilke den ene har Broncespiral og Broncenaal, en længere og smallere baandformet Jernfibula, $1^3/_4''$, lille, raa og halvbrændt, hankeløs Lerkrukke, $1^3/_4 \times 2''$.

1 x. Beltehage, 5" lang foruden Krogen, lille Lerkar.

1 y. Beltehage.

1 z. Jernfibula med tilb. Spids, spredte Skaar af et grovt Lerkar.

1 aa. Sammenbøjet og i Oldtiden itubrudt tveægget Sværd, Klingen $22^1/_2''$ lang, 2" bred (Fæstet er afbrudt), Mun-

dingsbeslag til Sværdskeden, $2^3/_4$", med vedhængende Ring.

1 bb. Stor Beltehage, $5^1/_2$" foruden Krogen, spredte Skaar af et stort Lerkar.

1 cc. Stor, i Oldtiden sammenbanket Guldperle ($1^1/_4$" bred) med en tyk vreden Guldtraad om Midten og prydet med trekantede uddrevne Forhøjninger, endvidere et afbrudt Stykke af en krummet og hul Broncegjenstand (maaske en Halsring), en lille Jernfibula med tilb. Spids, to forsmeltede blaa Glasperler, en sammensmeltet Klump af 3 smaa blaa og 3 klare indvendig forgyldte Glasperler, en halvbrændt Lerklump.

1 dd. Enægget Sværd, $20^3/_4$" langt (et lille Stykke af Fæstet mangler), $1^3/_4$" bredt, med krummet Fæste i Rygliniens Forlængelse (omtrent som Bhl. Brp. Pl. 1, 2) og med Striber langs nedad Klingens Sider, endvidere Mundingsbeslag til Sværdskeden og nogle Broncestykker af Fæstets Prydelser, Stykker af en Landsespids med en skarpt fremstaaende Kam langs Midten af hver Side, Døllen af en meget lille Spydspids, Skjoldbule af sædvanlig Form som Bhl. Brdp. Pl. 3, 16, to Sporer som Bhl. Brdp. Pl. 4, 13 fastholdte ved Broncenagler, halvmaaneformet Kniv, Stykker af et firkantet Jernspænde, Stykker af et flaskeformet sletbrændt Lerkar med nogle raa Stregeprydelser ovenfor Udbugningskanten.

1 ee. Stykker af to smukke puklede Broncefibulaer, omtrent som Bhl. Brdp. Pl. 7. 2, en mindre dito af samme Form, Stykker af et firkantet Jernspænde, lille rød Perle af brændt Ler, to smaa hankeløse Lerkar, henholdsvis $3^3/_4 \times 3$" og $2^1/_2 \times 3^1/_4$".

1 ff. Beltehage med Krog og med Riller langs Kanterne af Ryggen, lille Jernfibula som Bhl. Brdp. Pl. 8. 11, Spiralen af en dito, lille Jernkniv, lang Synaal, $5^3/_4$", gjennemboret Benbrikke som Bhl. Brdp. 6. 12, lille Lerkar.

1 gg. Jernfibula med kort Spiral.

1 hh. To store ensdannede puklede Broncefibulaer omtrent som Bhl. Brdp. Pl. 7. 2, en mindre dito af omtrent samme Form, Stykker af en meget smuk Hængedop af Bronce omtrent som Bhl. Brdp. Pl. 9, 5, to røde Perler af brændt Ler, spids Kniv, ringformet Jernspænde, lille firkantet Jernbeslag med Nitnagler.

1 ii. Fibula med tilb. Spids; Spiralen og Naalen ere af Jern men Bøjlen af Bronce; Bøjlen er omtrent af Form som B. æ. J. Pl. 5, 4 og er prydet foroven med Smaacirkler og forøvrigt med ophøjede Tværstriber.

1 kk. Stor enægget Daggert af sædvanlig Form, $14^1/_4$" lang (hvoraf Fæstet $3^1/_2$"), 2" bred; endvidere Stykker af en Syl.

1 ll. Beltehage med Krog, lille Lerkar.

1 mm. Jernfibula med kort Spiral, lille Lerkar.

Imellem Flaghøjen og den gamle Gravning Nr. 1—42.

2 b. Stykker af et enægget Sværd af sædvanlig Form, $1^1/_4$" bredt, halvrund Kniv, Stykker af en spids Kniv.

2 c. Halvmaaneformet Kniv, lille hankeløst Lerkar.

2 d. Niptang, 2 × 2", som Bhl. Brdp. Pl. 4, 12.

2 e. Niptang, $1^3/_4 \times 2^1/_4$", af samme Form som den forrige, halvrund Kniv, halvbrændt Lerklump, lille hankeløst Lerkar, $3 \times 3^1/_2$".

2 f. To ensdannede baandformede Broncefibulaer, $2^1/_8$" lange, nærmest i Form som Bhl. Brdp. Pl. 7, 5.

2 g. Beltehage med Krog, lille Synaal, lille hankeløst Lerkar.

2 h. Stykker af et smalt enægget Sværd af sædvanlig Form, $1^1/_8$" bredt.

2 i. Beltehage med Krog.

2 k. En Klump brændte graalige Ben uden sort Muld, uden Urne og uden Oldsager.

2 l. I det nordvestlige Hjørne af Gravningen tæt nord for

samt i Flugt med en i 1869 udgraven Gravkiste fandtes et firkantet Hul af Mandslængde fyldt med store kantede Sten. Ingen Oldsager.

Syd for Gravningen Nr. 1—42.

I Aaret 1873 tilstillede Proprietær Johnson mig de Oldsager, som han kort forud, som oven antydet, havde udgravet syd for Nr. 1—42.

Da jeg imidlertid ikke var aldeles sikker paa, at der ikke var sket nogen Blanding af de enkelte Brandpletsfund, anføres her samtlige disse Fund under Eet. Sendingen bestod af:

Vaaben: Et sammenrullet, tyndt, tveægget Sværd, 28" langt, hvoraf Grebtungen udgjør $4^1/_4$"; et lille Stykke af Spidsen mangler; Breden er $1^3/_8$"; Stykker af et sammenbøjet, smalt og tyndt, enægget Sværd, $1^1/_8$"-bredt.

Knive: 2 halvrunde Knive og Stykker af en do., en halvmaaneformet Kniv og Stykker af en do., Stykker af 2 spidse Knive, Stykker af to store Høstknive.

Beltehager: 4 store og 1 lille Beltehage alle indrettede til at bære en Krog; Stykker af 7 andre Beltehager.

Fibulaer: 1 Broncefibula som Bhl. Brdp. Pl. 7, 2, og 2 do. som Bhl. Brdp. Pl. 7, 11; 4 do. omtrent som Bhl. Brdp. Pl. 7, 6; 5 baandformede do. nærmest som Bhl. Brdp. Pl. 7, 5; 3 trekantede Jernfibulaer, Stykker af 5 do.; 2 Jernfibulaer med tilb. Spids som Bhl. Brdp. Pl. 8, 3; 2 do. do. som Bhl. Brdp. Pl. 8, 11, Stykker af 1 do. do., 1 baandformet Jernfibula, 1 Jernfibula med Hoved paa Spidsen omtrent som Bhl. Brdp. Pl. 7, 3.

Guldsager: En stor, i Oldtiden sammenbanket Guldperle, $1^1/_8$" bred, med en vreden Guldtraad om Midten og prydet med trekantede uddrevne Forhøjninger, Stykker af en sædvanlig rund Guldperle med uddrevne Knopper, $^5/_{12}$" i Tværmaal, en lille Spiral af Guldtraad, $^1/_2 \times {}^1/_8$".

Andre Metalsager: En lille Hængedop af Bronce, $2^1/_2$"

lang, som Bhl. Brdp. Pl. 9, 6, et ringformet Jernspænde, Stykker af et do., en Jernnøgle og Stykker af en do., en velbevaret Jernsax, $6^1/_2$" lang, Stykker af en Jern-Niptang som Bhl. Brdp. Pl. 4, 12.

Lerkar: Stykker af en stor grov Krukke med udstaaende Knopper paa Siderne, 11 hankeløse Smaakar af Størrelse fra $1^7/_8 \times 2$" til $3^1/_2 \times 4$" (to af dem have paa Siden en Knop eller et lille Øre), 1 meget lille grovt Kar, der synes at have havt Hank, $1^1/_2 \times 1^1/_8$", 2 smaa Skaaler, $1^3/_8 \times 3^1/_2$" og $1^1/_2 \times 3$".

Endvidere havde Proprietær Johnson foruden adskillige andre Gravkister fundet en, som indeholdt følgende Oldsager:

Nr. 45 b. Stykker af en rund Perle af meget sølvblandet Guld i sædvanlig Form med uddrevne Knopper, to baandformede Broncefibulaer omtrent som Bhl. Brdp. 7, 5 med indslagne Smaacirkler paa Bøjlen, en lille Hængedop af Bronce, to smaa blaa Glasperler, en tredobbelt do. do., Stykker af en meget tynd Broncenaal, Stykker af en lille Broncespiral, lille hankeløst Lerkar med et Par grove rundtløbende Streger om Overdelen.

B. Vest for Flaghøjen.

Af den der fundne Brandplet optoges:
et meget velbevaret, kun svagt bøjet enægget Sværd af sædvanlig Form som Bhl. Brdp. Pl. 1, 2, 25" langt, $1^1/_4$" bredt, to aflange i den ene Side aabne Skedebeslag, Stykker af en spids Kniv og af en halvrund do, et lille sletbrændt, hankeløst Lerkar, $2^1/_2 \times 2^3/_4$", samt Stykker af et do.

L. I den beplantede Mark øst og sydost for K.

Ved Gravningen i Aaret 1872 i den beplantede Mark langs den sydostlige og sydlige Rand af det tidligere under-

søgte Terræn fandtes hverken Brandpletter eller Gravkister men dog ikke ganske faa Spor, der maa antages at hidrøre fra gamle Grave. De grupperede sig i to Afdelinger, nemlig imod Sydost (L) og i Sydvest (M) for de tidligere fundne Grave. I det sydostlige Parti fandtes (nordfra):

352. Fladt sortagtigt Jordlag uden Ben.
353. Lille flad Dynge af Sten, hvorunder mørk Jord med enkelte brændte Benstykker.
354. Do. do. med mange brændte Ben.
355. Do. do. uden Ben.
356. Do. do. med brændte Ben, derunder Brolægning.
357. Fladt sortagtigt Jordlag med enkelte brændte Ben.
358. Lille fladt Stenlag, hvorunder mørk Jord.
359. Hvælvet, rund Brolægning, $1^1/_2$ Alen i Tværmaal, derunder mørk Jord uden Ben.
360. Fladt sortagtigt Jordlag, i hvis vestlige Side der laa en Klump graalige brændte Ben og deriblandt et forsmeltet Broncespænde med Plade bagved Bøjlen samt et Stykke Jern, maaskee af en Nøgle. I Nærheden laa ubrændte Ben af et Dyr (Hund?).
361. Fladt sortagtigt Jordlag uden Ben.
362. Do. do. med mange brændte Ben og spredte Stykker af en middelstor Hankepotte med Zigzagstreger; derunder Brolægning.
363. Under en Klump endestaaende flade Sten stod i Nord og Syd med Bunden i $1^3/_4$ Alens Dybde en lille Ramme af Stenplader, $30 \times 20''$ med Sidesten og Endesten, uden Dæksten og uden Bundsten, fyldt med store kantede Stene. Paa Bunden laa et ganske tyndt, sort fedt Lag. Der fandtes Skaar af et (knust) lille grovt hankeløst Lerkar, men ingen Ben.
364. Brolægning i Nord og Syd af Mandslængde, derunder flere flade Stene og Pletter af mørk Jord; derunder Intet.
365. Et 4—6" tykt Lag af sortagtig Jord med mange

brændte Ben samt forsmeltede Stykker af en stor Sølvfibula (Pl. 1, 7), Stykker af en middelstor Hankepotte med Stregeprydelser.

366. Dyb firkantet Klump af endestaaende Sten uden Ben.

367. Lille fladt Lag sortagtig Jord med brændte Ben og Potteskaar.

368. Middelstort, hankeløst potteformet Lerkar, $4^1/_4 \times 5^1/_4$", med Bort af Zigzagstreger og tre Knopper paa Udbugningskanten (Pl. 1, 6). Det var fyldt med brændte Ben uden Oldsager.

369.–370. Smaa flade Stenlag, derunder mørk Jord uden Ben.

M. Syd og Sydvest for K.

371. Tyk Dynge af ildskjørnede Haandsten i sort Jord med Kul uden Ben.

372. Lille Klump af do. do

373. Fladt Lag af sortagtig Jord med brændte Ben.

374. Halvdelen af en Ramme af flade Sten i Nordvest og Sydost. Indenfor Rammen laa mørk Jord i $^1/_2$ Alens Tykkelse uden Ben.

375. Fladt Lag af sortagtig Jord med brændte Ben.

376. Do. do. med mange brændte Ben og Stykker af et middelstort hankeløst Lerkar med Stregeprydelser baade paa Overdelen og paa Bugen.

377.–378. Smaa Klumper af flade Sten i mørk Jord uden Ben.

379.–381. Flade Lag af sortagtig Jord med enkelte brændte Benstykker.

382. Endestaaende flade Sten, indesluttende et c. 8" bredt, c. 12" dybt Hul med mørk Jord uden Ben.

383. Fladt Lag af sortagtig Jord med brændte Ben og en afbrudt krummet Broncestok (Naalen af en Fibula?).

384. Lille Klump af flade Sten paa mørk Jord uden Ben.

385. En 2 Alen lang kantstaaende Stenplade omgiven af mørk Jord med brændte Ben og et enkelt Potteskaar.

386. Klump af kantstaaende Sten i mørk Jord med enkelte brændte Ben.

387. Fladt Lag af mørk Jord med brændte Ben.

388. }
389. } Klumper af kantstaaende Sten i mørk Jord uden Ben.

390. Fladt Lag af sortagtig Jord med brændte Ben.

391. Lille Klump af Haandsten i mørk Jord med enkelte brændte Ben.

392. Flad Dynge af Sten og Stensplinter paa mørk Jord med enkelte brændte Ben.

393. Lille Klump af flade Sten, derunder mørk Muld med brændte Ben og et enkelt Potteskaar.

394. }
395. } Som Nr. 392.

396. Klump af Sten paa mørk Jord uden Ben.

397. Klump af kantstaaende Sten i mørk Jord med enkelte brændte Ben.

398. Fladt sortagtigt Jordlag uden Ben.

399. Som Nr. 392.

400. Som Nr. 396.

401. Firkantet Klump af endestaaende flade Sten, 1 Alen bred, $1^1/_2$ Alen tyk, derunder kun lidt mørkfarvet Sand.

402. Som Nr. 392.

N. Syd for L.
(Udgravet især i Aaret 1876)

403. Flad Dynge af Sten paa mørk Jord uden Ben.

404. Tyndt sortagtigt Jordlag uden Ben.

405. Dynge af Sten, $^1/_2$ Alen tyk, med Kulstykker og sort Muld uden Ben.

406. Som Nr. 404.

407. Tyndt Lag af sort Jord med brændte Ben og Potteskaar samt et Stykke Broncetraad.

408. Som Nr. 404.

409. En Klump hvide brændte Ben og derunder et lille fint og velbrændt hankeløst Lerkar med en Bort af Zigzagstreger om Overdelen, $2^3/_4 \times 3^1/_2$".

410. En Klump hvide brændte Ben og deri en middelstor, fin og velbrændt Hankepotte, $4 \times 5^1/_2$", med en Bort af Zigzagstreger imellem to ophøjede rundtløbende Striber.

411. Aflang Brolægning af store Sten, 2 Alen lang i Øst og Vest, $1^1/_2$ Alen bred; derunder Intet.

IV. Stenshøj.

Ved den vestlige Side af Stenshøj er der i Aaret 1876 fundet en Brandplet, hvoraf der optoges en velbevaret tragtformet Skjoldbule som Bhl. Brdp. Pl. 3, 15.

Endvidere er der samtidigt omtrent 6 Alen vestligere under en stor Sten fundet en Grav, hvoraf der er optaget ubrændte Menneskeben og Tænder samt en vreden Halsring af Sølv som B. æ. J. Pl. 7, 4, (itu), tre Broncefibulaer som B. æ. J. Pl. 9, 1 og 3, en meget stor Ravperle med Riller omkring, $^3/_4 \times 1^3/_8$", Stykker af en temmelig stor Kniv, noget ukjendeligt Beslag af Jern og Bronce, 7 smukke Mosaikperler, 9 Perler af malet Glas, 1 af blaat do., 1 af hvid Stenmasse, 1 af blaaliggrøn do. og 1 af Rav, i Alt 20 Perler (foruden den store Ravperle), fremdeles Stykker af et stort fireøret Kar, $9^3/_4 \times 11^1/_2$", af en Hankekande og en middelstor Hankepotte, $4^3/_4 \times 6$", samtlige prydede med rundtløbende Furer og Zigzagstreger om Overdelen, saavelsom et lille Lerkar, $2^3/_4 \times 3^1/_2$", med rundtløbende Furer.

I 1877 er der i en Brandplet fundet et enægget Sværd, $1^3/_8$" bredt.

VIII. Kuregaardsbakken.

Her er i Aaret 1876 fundet en ubrændt Grav, hvoraf der er optaget Stykker af et mægtigt, $2^1/_8$" bredt, enægget Sværd i Træskede med Spor af Broncceprydelser foroven, saavelsom en velbevaret tragtformet Skjoldbule som Bhl. Br. Pl. 3, 15. Senere er der i en Brandplet fundet et enægget Sværd, $25 \times 1^1/_4$", en tragtformet Skjoldbule og to Spydspidser.

XV. Pilegaard

i Olsker Sogn. Om de tidligere Fund see Bhl. Brdp. S. 95 og B. æ. J. S. 157.

I Aarene 1875 og 1876 er der paa Bakken Syd for Gaarden atter bleven udgravet adskillige Brandpletter og deri fundet:

1. Smaa Stykker af en rund Perle af sølvblandet Guld med de sædvanlige Knopprydelser, Stykker af en hvælvet Broncefibula som B. æ. J. Pl. 5, 9, en stor Jernnøgle c. 6", Stykker af en Hankekande og en middelstor Hankepotte.

2. En meget smuk Guld-Berlok, $1^1/_2 \times {}^3/_8$", omtrent som Bhl. Brdp. Pl. 8, 7, en Perle af sølvblandet Guld, ${}^5/_8 \times {}^7/_8$", med de sædvanlige uddrevne Knopprydelser og med en vreden Guldtraad om Midten, Stykker af en i Oldtiden knust dobbelkegleformet Perle af sølvblandet Guld, 2 smaa Perler af klart Glas med Guldbelægning indvendig, 1 do. af blaat Glas, 1 do. af flerfarvet Glas eller Mosaik, Stykker af en lille Koral af Form som en lille Hue, Spiralen af en Broncefibula, Stykker af et firkantet Broncespænde, Stykker af en Kande samt af et middelstort Lerkar.

3. Lille firkantet Jernspænde samt lille Lerkar.

4. Et meget smukt Guldhalsbaand (Pl. 1, 5), bestaaende af en firkantet hul Kapsel, ${}^5/_8 \times {}^5/_8 \times {}^3/_8$", to lange Perler med paaloddede Traadprydelser, ${}^{11}/_{12} \times {}^3/_8$", to do. med Knopprydelser, to smaa runde Perler samt et lille Stykke Guldtraad, endvidere Stykker af en Hængedop

af Bronce, Stykker af en Jernstok med Ring (Nøgle), mange Stykker af et i Oldtiden sønderrevet Broncekar, en smuk Broncehank med Ring hørende til et Kar af $^1/_6$" Tykkelse i Siderne (Trækar?), en gjennemboret Bronceknop med isiddende Nagle (Fod til et Bronce- eller Trækar?), nogle smaa halvcylindriske Broncebeslag paa Jern samt Stykker af to større og et lille Lerkar.

5. Smuk lille Broncefibula som Bhl. Brdp. Pl. 8, 5.

Endvidere er der sammesteds bleven udgravet to ubrændte Grave, nemlig:

6. En stensat Grav af Mandslængde i Nord og Syd med Sidestene og Endestene, dækket med en Dynge af mindre Sten. I Graven fandtes et enægget Sværd, $19^1/_2$" langt, hvoraf Fæstet, der har Spor af Træbeklædning, udgjør $4^1/_2$" (maaske mangler Noget deraf); Klingens Brede er $1^1/_2$"; Odden er anbragt i Rygliniens Fortsættelse. Tillige fandtes en Kniv, hvis Fæste bar Spor af Træbeklædning, samt en Hvæssesten, 6" lang. Lerkar fandtes ikke.

7. Under en Brandplet fandtes ifølge Angivelse af Gaardejerens Søn et Dække af flade Sten og derunder en Ramme af Sten af Mandslængde i Nord og Syd. Indenfor denne fandtes ved den nordre Ende en Broncering med fire vedhængende Stykker fladt Bronce. Derunder laa atter en flad Dæksten og under denne viste sig en ny Stenramme, svarende i Form og Størrelse til den øverste. Hele Gravens Dybde var c. 3 Alen. Indenfor den nederste Ramme fandtes ved Nordenden en meget stor og smuk Sølvfibula (Pl. 1, 3) omtrent af Form som Vimose 1, 30, $2^3/_4$" lang, med en Spiral af $2^1/_2$" Længde og med en Halvkugle af blaat Glas paa Enden af den korte opadgaaende Bøjle (itu); endvidere en mindre Sølvfibula af samme Form, $1^5/_6$" lang, dog uden Prydelse med Glas; fremdeles 2 Broncefibulaer af en noget simplere Form (Pl. 1, 2), $1^3/_8$" lange, 5 berlokformede Ravperler, 1 sædvanlig Ravperle, 2 lange og 15 runde blaa Glasperler, 11 smaa klare, ind-

vendig forgyldte do., i Alt 34 Perler; endelig et stort Lerkar med mange forskjellige Stregeborter paa Overdelen, en middelstor Hankepotte, $4^1/_2 \times 6''$, og et lille Kar.

XXVIII. Himmelshøj
i Ibsker Sogn; se Bhl. æ. J. S. 168—170.

Lærer Jørgensen har paa denne Gravplads fremdeles undersøgt følgende Brandpletter:

58. 59. Spredte grove Potteskaar.

60. Beltehage.

61. Spredte grove Potteskaar.

62. Stykker af en middelstor Hankepotte.

63. Stykker af to store puklede Broncefibulaer som Bhl. Brdp. Pl. 7, 4, spids Kniv, spredte grove Potteskaar.

64. Ingen Oldsager.

65. Lille trekantet Jernfibula.

66. Trekantet Jernfibula.

67. Stykker af en stor Beltehage, lille grov hankeløs Lerkop, $1^5/_8 \times 2^1/_2''$.

68. Spredte grove Potteskaar.

69. Stor Beltehage, 1" bred, bestaaende af to Stykker (henholdsvis $5^1/_2$ og 2" lange), forbundne ved et Hængsel og forsynede hvert med en Hage paa den modsatte Ende (jfr. Mandhøj 159 i B. æ. J. S. 167), spredte grove Potteskaar).

70. Stykker af Beltehage, Stykker af lille Lerkar, spredte grove Potteskaar.

71-73. (forstyrrede) Ingen Oldsager.

74. Trekantet Jernfibula, spredte grove Potteskaar.

75. Stykker af Jernfibula.

76. Stykker af Beltehage, Jernfibula med to Jernperler paa Bøjlen, lille Lerkar.

77-78. Spredte grove Potteskaar.

79. Baandformet Jernfibula, Stykker af do. do., Stykker af spids Kniv, spredte grove Potteskaar.

80. 81. Spredte grove Potteskaar.
82. Knust lille Lerkar.
83. Spredte grove Potteskaar.
84. Stykker af Jernfibula, spredte grove Potteskaar.
85-90. Spredte grove Potteskaar.
91. Beltehage med Riller langs Kanterne.
92. Ingen Oldsager.
93. Beltehage, spredte grove Potteskaar.
94-97. Spredte grove Potteskaar.
98. Meget stor Beltehage, $1^{1}/_{4}$" bred.
99. Stykker af Jernfibula, Stykker af lille Lerkar.
100. Stykker af en stor Jernfibula med tilb. Spids.
101-103. Spredte grove Potteskaar.
104. Beltehage.
105. Stykker af Jernfibula.
106. Jernfibula med Bronceperler paa Enderne af Spiralen.
107. Stykker af Beltehage.
108. Stykker af trekantet Jernfibula.
109-111. Ingen Oldsager.
112. Smal Beltehage, $6 \times {}^{1}/_{2}$".
113. Beltehage.
114. Jernfibula prydet med Bronceperler paa Enderne af Spiralen og med en stor Bronceperle ($^{7}/_{8}$") imellem to smaa paa Bøjlen, som Bhl. Brdp. Pl. 8, 9 og 10, spredte grove Potteskaar.
115. Stykker af Jernfibula med en oval Bronceperle paa Bøjlen; spredte grove Potteskaar.
116. Stykker af Jernfibula med to smaa runde Bronceperler paa Bøjlen og med Spiral af Broncetraad om en Jernstok.
117. To store puklede Jernfibulaer som Bhl. Brdp. Pl. 7, 2, smal baandformet do., smuk Hængedop af Bronce, $3^{1}/_{4}$", omtrent som Bhl. Brdp. Pl. 9, 1, Stykker af do. do., to langagtige indvendig forgyldte Perler af klart Glas, fire af blaat og to af grønt do., Stykker af

en lille langagtig Perle af sølvblandet Guld, noget ukjendeligt Jern, Stykker af et middelstort og af et lille Lerkar.

118. Spredte grove Potteskaar.

119. Smuk tveægget Daggert (Klingen $9^{3}/_{4} \times 2^{1}/_{4}$", Grebtungen $5^{1}/_{2}$"), lille spids Kniv, ringformet Jernspænde.

120-126. Ingen Oldsager.

127. Synaal, $4^{1}/_{4}$", Beltehage.

128. Niptang som Bhl. Brdp. Pl. 4, 12, $2 \times 1^{5}/_{8}$", brændt Lerklump, spredte grove Potteskaar.

129-133. Ingen Oldsager.

134. Lille Lerkar, $1^{3}/_{4} \times 1^{3}/_{4}$".

135—137. Ingen Oldsager.

138. Stykker af Beltehage, Stykker af Jernfibula.

139. Ingen Oldsager.

140. Beltehage, Stykker af Jernfibula prydet paa Bøjlen med en lille Bronceperle imellem to større og paa Spiralen med Bronceperler paa Enderne.

141. Stykker af Beltehage. I Overjorden laa en Flintflække.

142-146. Ingen Oldsager.

147. Stykker af en middelstor Hankepotte.

148. Stykker af en spids Kniv, ringformet Jernspænde.

149. Lille Jernfibula som Bhl. Brdp. Pl. 8, 11, Stykker af Beltehage.

150-156. Ingen Oldsager.

157. Lille Jernrør, aabent i den ene Side, $1^{5}/_{8} \times {}^{1}/_{4}$".

158-159. Ingen Oldsager.

160. Stykker af et vaseformet Lerkar uden Prydelser.

161. Ingen Oldsager.

162. To Jernfibulaer med Broncehylster om Bøjlen som B. æ. J. Pl. 5, 4.

163. Stor Beltehage.

164. Bred haandformet Jernfibula, ukjendeligt Jern.

XXXI. Sandegaard
i Bodilsker Sogn. Se B. æ. J. S. 172.

Paa omtrent det højeste Punkt af den med Brandpletter belagte Sandaas har Ejeren i Foraaret 1878 fundet en stensat Grav, c. 5 Alen lang i Nord og Syd, med Sidestene, Endesten imod Syd men ikke imod Nord, ingen Dæksten. I $1^1/_4$ Alens Dybde laa i Nordenden af Graven langs den østre Side et 29" langt velbevaret tveægget Sværd med Rester af Træskeden og ved den vestre Side en Spydspids og en Kniv. Stregeprydede Potteskaar vare fundne, men kun i ringe Mængde.

XXXIII. Grødeby
i Aaker Sogn. Se B. æ. J. S. 173.

Den 26 Juli 1875 gravede jeg paa en til 25. Selvejergaard hørende Sandmark c. 350 Alen sydsydøst for 11. Vornedegaard. Der fandtes over 20 Brandpletter, men kun 8 af dem indeholdt Oldsager, navnlig Stykker af smukke Lerkar.

1. Et sammenrullet, fladt, $7^3/_4$" langt, $^1/_3$" bredt Broncebaand, ved begge Ender gjennemboret med et lille Hul og derhos ved den ene Ende fortsat i en $7^3/_4$" lang tynd Broncetraad (Pl. 1, 4). Dette mærkelige Stykke, der rimeligvis har været en Hoved- eller Haarprydelse, svarer vistnok ganske til de ved Kannikegaard i Brandpletterne Nr. 144 b, 144 c og 298 forefundne Baand. Endvidere fandtes en smuk Broncefibula som Bhl. Brdp. Pl. 8, 13 (Nydam 5, 14), en Hængedop af Bronce, en lille spids Broncekniv, $3^3/_8$", som B. æ. J. Pl. 3, 3; et lille smukt Lerkar, 2 × $2^1/_4$", med 12 smaa Tapper rundt om Overdelen, adskilte ved indtrykkede runde Fordybninger, samt endelig Skaar af flere større smukke Kar.

2. Stykker af et meget stort treøret Lerkar af sædvanlig Form, 15 × $17^1/_2$", med to Sæt rundtløbende Furer om Overdelen og derimellem en ophøjet Stribe; fremdeles

enkelte Skaar af et c. 12" bredt Kar af samme Form med Knopper i Stedet for Ører, Stykker af en Hankekande, $8^1/_2 \times 7$", med to Sæt rundtløbende Furer, Stykker af en smuk middelstor Hankekande, $8^1/_2 \times 7$" med to Sæt rundtløbende Furer, Stykker af en smuk middelstor Hankepotte, $4^1/_2 \times 6$", med Zigzagprydelser imellem to Sæt rundtløbende Streger; endelig Stykker af et lille Hankekar med rundtløbende Furer.

3. Et Stykke ukjendeligt Bronce med Spor af Jern, Stykker af to store, rimeligvis treørede Kar, det ene med en Bort af Zigzagstreger, det andet med grovt indridsede radiale Streger om Overdelen; endvidere Stykker af en Hankekande med rundtløbende Furer, af to middelstore Hankepotter med rundtløbende Streger samt af et lille Kar med do. do.

4. Stykker af et stort flerøret Kar med en Bort af afvexlende rundtløbende og radiale Streger, Stykker af en Hankekande med rundtløbende Furer, Stykker af et middelstort Kar med do. do., Stykker af et lille Kar med do. do. og tillige lodrette Streger paa Bugen.

5. Stykker af et meget stort flerøret Kar med to Sæt rundtløbende Furer og derover en ophøjet rundtløbende Stribe, Stykker af et middelstort Kar samt et helt lille hankeløst Kar, $2^1/_2 \times 3^3/_4$", med rundtløbende Furer.

6. Stykker af et stort treøret Kar med to Sæt rundtløbende Furer, af en Hankekande og en middelstor Hankepotte med do. samt et lille Kar med rundtløbende Streger.

7. Stykker af et stort flerøret Kar med rundtløbende flade fordybede Striber, Stykker af en Hankekande med rundtløbende Furer.

8. Stykker af et stort flerøret Kar med rundtløbende flade fordybede Striber og derimellem en ophøjet Stribe, Stykker af en Hankekande og af et mindre Kar med rundtløbende Furer.

Imellem Brandpletterne fandtes endvidere følgende ubrændte Grave:

9. Gravkiste af Mandslængde i Nordnordøst og Sydsydvest med Dæksten, Sidesten (tildels i to Lag), ingen Endesten og ingen Bundsten. Breden var $1^1/_4$ Alen. I en Dybde af 2 Alen laa et sort Lag af c. $^1/_2$" Tykkelse. Ved det nordvestlige Hjørne stod et $16^1/_2$" bredt sort flerøret Kar med rundtløbende Furer (gik itu); i dette Kar vare nedlagte en Hankekande, $7^1/_4 \times 6$", en lille Hankepotte, $2^3/_4 \times 3^1/_2$", og et lille hankeløst Kar, $2^7/_8 \times 3^1/_2$", samtlige med rundtløbende Furer. I det nordøstlige Hjørne laa en flad Masse af et sort trævlet Stof, hvori en Sølv-Halsring af vredet Arbejde, aldeles som B. æ. J. Pl. 7, 4, én Sølvfibula, $1^1/_2$", som B. æ. J. Pl. 9, 4 (Vimose 1, 30), en anden Sølvfibula omtrent som Bhl. Br. Pl. 8, 4, to Broncefibulaer som Bhl. Br. 8, 13 (Nydam 5, 14), en do. baandformet med Zigzagprydelser (»Tremolerstik«), 5 lange blaa Glasperler, 7 smaa runde, klare, indvendig guldbelagte do. og Stykker af en grønlig do. samt nogle Stykker Harpixmasse. Lidt sydligere ved Kistens Østside fandtes et lille Jernspænde og noget sydligere en lille Kniv. I det sydvestre Hjørne stod et lille sletbrændt hankeløst Lerkar. Ben fandtes ikke i Graven.

10. Under et Par flade Sten viste der sig et i det gule Sand nedskaaret Hul af Mandslængde, c. $1^1/_4$ Alen bredt, parallelt med Nr. 9. I $2^1/_4$ Alens Dybde laa et sort Lag, hvori der midt i Graven fandtes ubrændte Benpiber (Armben); henimod Nordenden fandtes Spor af Tænder. Ved Midten af Østsiden laa en stor enægget Kniv ($9^1/_4$", hvoraf det træbeklædte Skaft var 4"). Paa Kniven var fastrustet en Jernring, $1^1/_2$" i indvendigt Tværmaal samt en $2^1/_2$" lang Jernnaal, hvis ene Ende bar Spor af et Træskaft (Syl). Lerkar fandtes ikke.

11. Under en flad Sten bemærkedes en firkantet Plet af Mandslængde i Nordnordvest og Sydsydøst. I neppe 1 Alens Dybde viste sig et 2" tykt Lag af sejgt Ler og umiddelbart derunder et tyndt mørkfarvet Lag, hvori der

henimod Nordenden fandtes Spor af Tænder. Noget sydligere ved Vestsiden laa en 7" lang firesidet Hvæssesten og ved Østsiden et $20^1/_2$" langt enægget Sværd af Form som B. æ. J. Pl. 7, 1. Sværdet var omgivet af en Træskede, og paa Fæstet, der var $4^1/_2$" langt, fandtes en Beklædning af Træ eller Ben. Lerkar fandtes ikke.

I Sommeren 1876 gravede jeg atter ved Grødeby og undersøgte 16 Brandpletter, alle uden Oldsager. Iligemaade undersøgtes 6 Stenlægninger, hvorunder der heller ikke fandtes Noget, paa det nær at der i en Stenlægning med smaa flade Sten viste sig temmelig mange brændte Benstykker.

XXXV. Pythus Teglværk
paa Rønne Udmark, $^1/_4$ Mil sydost for Byen.

Ved Lergravning i Havskrænten er der nylig fundet talrige Brandpletter, deriblandt en indeholdende en puklet Broncefibula, en lille rød Perle og to Lerkar.

XXXVI. Stubbegaard
i Knudsker Sogn, $^1/_8$ Mil øst for Rønne.

I Grusgrave vest for den 4de Vornedegaard har der vist sig en Mængde Brandpletter, hvorfra der er indleveret et Par ret smukke middelstore Hankepotter samt et lille Stykke Bronce.

XXXVII. Store Bjergegaard
i Vestermarie Sogn, $^1/_5$ Mil nord for Kirken.

Paa den høje Granitbakke øst for Gaarden, hvor der findes en stor Samling af Røser og Bautastene (se B. æ. J. S. 117), har Ejeren i Foraaret 1878 opdaget en stor Brandpletsplads, hvor han to Gange har fundet en knoppet Guldperle og en Gang et Par Broncefibulaer. I den opgravede Jord har Lærer Jørgensen fundet Stykker af et sammenbøjet Sværd, af en Spydspids og af en Skjoldbule.

XXXVIII. Bjørnegaard

i Nyker Sogn, 1/6 Miil nordvest for Kirken.

Paa en flad Mark et Par Hundrede Alen syd for Gaarden er der mange Brandpletter, hvoraf der jævnlig ved Pløjning er fremkommet Perler af Glas og Sten samt Stykker af Broncefibulaer og smukke stregeprydede Potteskaar.

XXXIX. Muleby.

I Nyker Sogn, 3/4 Mil nord for Rønne, 1/10 Mil vest for Landevejen til Hasle, ligge to Gaarde, der kaldes Muleby. Ved den søndre af disse, 25de Selvejergaard, er der en stor Grusgrav, der har blottet en tæt belagt Brandpletsplads. Lærer Jørgensen har besøgt Stedet og undersøgt følgende Brandpletter:

1. Stor Beltehage med Riller langs Kanterne, meget stor Jernfibula, 4", med tilbagebøjet Spids og kort Spiral, Stykker af en do. med længere Spiral.
2. Stor Beltehage med Riller langs Kanterne, Stykker af en Jernnaal, Stykker af et lille Lerkar.
3. Lille Beltehage.
4. Ingen Oldsager.
5. Jernnaal, 2 1/2", hvis øvre Ende er ombøjet til en Ring.
6. Ingen Oldsager.
7. Lang smal Beltehage, Stykker af lille Jernring, Stykker af lille Jernnaal, lille Lerkar, 2 7/8 × 4 1/4".

8-10. Ingen Oldsager.

11. Stykker af lille Jernnaal, Stykker af lille Lerkar.
12. Spredte Stykker af en middelstor Hankepotte.
13. Ingen Oldsager.
14. To Beltehager, Jernnaal, 2 3/4", med ringformet Hoved, Stykker af lille Lerkar.
15. Stykker af Beltehage.
16. Lille, meget tyk Broncering (Tværmaal udvendigt 1", indvendigt 1/2"), Spor af Jern.

17-20. Forstyrrede; ingen Oldsager.

21. Beltehage, trekantet Jernfibula, Stykker af en større do., flad lille Lerskaal, $1^1/_4 \times 3''$.
22. Beltehage, smuk Jernfibula, $2^3/_4''$, med tilbagebøjet Spids.
23-26. Ingen Oldsager.
27. Stykker af Beltehage, Stykker af stor Jernfibula med lang Spiral og flad Bøjle.
28. Grov middelstor Hankepotte, som stod opret i Brandpletten under en flad Sten.
29. Meget stor trekantet Jernfibula, $4^1/_4 \times 1^3/_8''$, Stykker af lille Lerkar.
30. Stykker af lang smal Beltehage med meget lang Krog, to Prydelser til Jernfibulaer, bestaaende hver af en meget stor Bronceperle (c. 1" i Tværmaal) med en lille ved hver Ende, omtrent som Bhl. Brdp. Pl. 8, 9, en lang Jernspiral med Bronceperler paa Enderne, Stykker af en prydet Benbrikke som Bhl. Brdp. Pl. 6, 10, Stykker af et lille Lerkar.
31. Lille Jernnaal, $3^1/_4''$, med ringformet Hoved.
32. Stykker af Beltehage, Jernfibula, $2^3/_4''$ lang, med en $^1/_2''$ bred Bøjle og tilbagebøjet Spids.
33-35. Ingen Oldsager.
36. Lille Guldperle med uddrevne Knopper, Jernfibula med stærkt krummet Bøjle og tilbagebøjet Spids, lille Jernkniv, middelstort hankeløst Lerkar, $5 \times 6^1/_4''$, meget lille raa Krukke, $^7/_8 \times 1^5/_8''$.
37-38. Ingen Oldsager.
39. Beltehage, Stykker af en lille grov Lerkrukke.
40. Stykker af to Jernfibulaer, lille hankeløst Lerkar, $2^1/_2 \times 2^3/_4''$.
41. Ingen Oldsager.
42. Stykker af en Jernfibula, hvis Spids danner en lodret Plade med smaa runde Huller, meget lille Lerkrukke, $1^1/_2 \times 2^1/_6''$.
43. Spor af Jern, lille Lerkar, $2^3/_4 \times 3''$.
44. Stykker af Beltehage.

45. Stykker af Beltehage.
46. Beltehage, Jernfibula med tilbagebøjet Spids.
47. Stor Beltehage, smuk, meget lille Jernfibula med tilbagebøjet Spids, fint lille hankeløst Lerkar med Stregeprydelser.
48-50. Ingen Oldsager.
51. Stykker af Beltehage, lille Jernfibula med tilbagebøjet Spids, Stykker af spids Kniv, Syl med firkantet Grebtunge og trind Spids, Synaal, Stykker af en anden Naal, Stykker af lille Lerkar.
52-53. Ingen Oldsager.
54. Beltehage med Riller langs Kanterne, smuk lille Jernfibula med tilbagebøjet Spids, prydet Benbrikke som Bhl. Brdp. Pl. 6, 10, Stykker af lille Lerkar.

LX. Vallegaard,

15de Vornedegaard i Nyker Sogn, c. $^{1}/_{5}$ Mil nord for Kirken. Tæt nordvest for Gaarden umiddelbart ved Foden af en Kæmpehøj ligger en stor og tæt belagt Brandpletsplads, hvor Lærer Jørgensen i Efteraaret 1877 har undersøgt følgende Brandpletter:

1. Beltehage, to trekantede Jernfibulaer.
2. Kort enægget Sværd (Klingen $14^{3}/_{4} \times 1^{3}/_{4}$"), lille Kniv.
3. Lille Broncefibula som Bhl. Br. 7, 3, spids Kniv, stor Nøgle som Bhl. Br. 6, 1.
4. Ingen Oldsager.
5. Stort enægget Sværd, $2^{1}/_{2}$" bredt, med stærkt fremadkrummet Fæste, to Spydspidser, Skjoldbule som Bhl. Br. 3, 16, fire rundtoppede Skjoldsøm som B. æ. J. 3, 4, lang og smal Niptang af Jern, to spidse Knive, halvrund Kniv, adskilligt Broncebeslag samt Skaar af mindst fire Lerkar.
6. Mægtigt enægget Sværd (Klingen 27" lang, $2^{1}/_{2}$" bred, Fæstet 4" langt), sammenbøjet i Zigzag; endvidere en smuk 12" lang, $1^{1}/_{2}$" bred Spydspids, en Mængde Styk-

ker af halvcylindriske Jernbeslag, Stykker af en halvrund Kniv, noget ukj. Jern samt mange Skaar af flere Lerkar.

7-9. Ingen Oldsager.

10. Enægget Sværd (itu).

11-12. Ingen Oldsager.

13. Spredte Stykker af en meget smuk Guldberlok som Bhl. Br. 8, 7 (dog noget mindre); to Broncefibulaer som Bhl. Br. 7, 4, spids Kniv, Nøgle.

XLI. Bækkegaard,

26de Selvejergaard i Østerlars Sogn, c. 2000 Alen sydøst for Kirken.

Ved Undersøgelsen af den derværende mærkelige Gravplads fra Mellemjernalderen (se nedenfor) fandtes imellem og i Siderne af de senere ubrændte Grave en Mængde Brandpletter, ligesom ogsaa Fylden i Gravene ofte var blandet med Muld af forstyrrede Brandpletter.

Brandpletspladsen har strakt sig over i det Mindste en Tønde Land og har omgivet en meget stor, nu ødelagt Røse eller Stenhøj.

De dels i Brandpletter, dels i forstyrret Brandpletsmuld fundne Sager, der maa antages at hidrøre fra disse ældre Begravelser, ere: 5 Beltehager, 3 Jernfibulaer, 1 halvrund Kniv, 1 spids do., 1 Landsespids, 1 forrustet og afbrudt Jerngjenstand, der synes at være Fæstet af et (tveægget?) Sværd, 1 brændt Lerklump samt nogle Lerkar og Skaar deraf, de fleste meget grove, men dog ogsaa enkelte med Stregeprydelser.

XLII. Knarregaard

i Østerlars Sogn. Et Par hundrede Alen vest for de foran Side 165 omhandlede Røser fandt Lærer Jørgensen en Brandpletsplads af mindst en halv Tønde Lands Størrelse. Brandpletterne vare imidlertid fattige, og der optoges ikke

Andet end to Jernfibulaer med kort Spiral samt (af en anden Grav) Stykker af en halvrund Kniv.

XLIII. Albertshald,

en Granitbakke paa 23de Selvejergaards Udlod i Ibsker Sogn. Paa Bakken ligge flere Røser. Nedenfor Bakken mod Nord og Vest findes en Brandpletsplads af c. en Tønde Lands Størrelse. Lærer Jørgensen har undersøgt 17 Brandpletter men i dem ikke fundet Videre end 2 Beltehager, en Jernfibula med tilbagebøjet Spids, en stor halvrund Kniv og et lille Lerkar.

XLIV. Store Haldegaard,

3die Selvejergaard i Bodilsker Sogn, c. 1/8 Mil vest for Kirken. Omtrent 300 Alen sydøst for Gaarden findes en lille Skov, kaldet »Kulhøj«, hvor Grunden overalt er tæt belagt med Røser. Vest for Skoven ligger en Brandpletsplads, hvoraf Lærer Jørgensen har optaget: 2 Beltehager, 2 Jernfibulaer, Stykker af en lille Jernnaal, en lille raa Lerkrukke samt adskillige haarde sammensmeltede Klumper af Ler, Aske og Jernrust.

XLV. Slamrebjerg,

en høj Bakkeryg i Bodilsker Sogn, nordøst for Kirken.

I Toppen af en Røse var et Hul af c. $2^1/_2$ Alens Brede brudt ned i Stendyngen, og dette Hul var fyldt med en stor Brandplet, hvoraf optoges Stykker af en Broncefibula af 2den Afdelings Form, af en do. af 3die Afd. samt af en Bronce-Hængedop, endvidere 3 hule Sølvspiraler, $^1/_2 \times {^1/_{12}}''$, 14 dobbelte og 9 enkelte Perler af indvendig forgyldt Glas, 5 af blaat Glas og 2 smaa trekantede af rød Lermasse.

Om de nogle hundrede Alen nordligere undersøgte Grave fra den yngre Jernalder, se nedenfor.

XLVI. Rispebjerg,

en høj og vidtstrakt Bakke, som dels hører til Povlsker Sogn, dels til Pedersker. Der ligger mange Kæmpehøje deroppe, og da Stedet er ilde berygtet for »Underjordiske«, havde jeg længe ventet, at der vilde findes Brandpletter. I Aaret 1875 opdagede Lærer Jørgensen ogsaa en c. 1/4 Tønde Land stor Brandpletsplads omtrent midt paa Bjerget paa en 38te Selvejergaards Hovedlod tilhørende Grund af Povlsker Sogn, tæt nord for den over Bjerget førende Landevej.

Dels af Jørgensen, dels af mig er der foruden 12 Brandpletter uden Oldsager bleven udgravet følgende:

1. Stykker af to baandformede Broncefibulaer, omtrent som Bhl. Brdp. Pl. 7, 5; den nederste Halvdel af Bøjlerne er prydet med indslagne Smaacirkler.
2. Stykker af en Beltehage.
3. Stykker af en Niptang, Stykker af et lille Lerkar.
4. Stykker af en trekantet Jernfibula, Stykker af et lille Lerkar.
5. Smuk, smal baandformet Broncefibula, nærmest som Bhl. Brdp. Pl. 7, 5.
6. Stykker af en Jernfibula, halvmaaneformet Kniv.
7. Spor af Jern, lille raat Lerkar, $2^1/_8 \times 2^1/_8$".
8. Smuk Broncefibula, nærmest som Bhl. Brdp. Pl. 7, 11, men mere langstrakt. Spidsen danner en lodretstaaende med tre runde Huller gjennembrudt Plade og synes at være en Efterligning af Spidsen paa visse Jernfibulaer (se ovenfor Kannikegaard Nr. 1 n og Muleby Nr. 42).

XLVII. Slusegaard,

15de Selvejergaard i Pedersker Sogn, c. 5000 Alen sydøst for Kirken. Syd for Gaarden ligger en Række af temmelig høje Sandklitter; i en af disse, tæt ved Øleaaens Udløb i Stranden er der i den imod Havet vendende

Skrænt bleven opdaget en stor Brandpletsplads, der strækker sig ind under det senere paaføgne Flyvesand.

I Sommeren 1876 har jeg foruden 6 Brandpletter uden Oldsager undersøgt følgende:

1. To baandformede Broncefibulaer, Stykker af en do., smuk Hængedop af Bronce, omtrent som Bhl. Brdp. Pl. 9, 5, Fingerring af Bronce, gjennemboret Benbrikke, som Bhl. Brdp. Pl. 6, 10, spids Kniv, forsmeltet Perle af Mosaikmasse af røde og gule Stifter, lille sletbrændt Hankepotte, 2 × 2½″.
2. Stykker af en halvmaaneformet Kniv.
3. Stykker af en middelstor Hankepotte.
4. Stykker af en baandformet Broncefibula.
5. Baandformet Broncefibula, Stykker af en halvmaaneformet Kniv, lille hankeløst Lerkar, 2¾ × 3¼″.
6. Ukjendeligt Jern.
7. Stykker af et Sværd eller en stor Kniv.

Endvidere fandtes i samme Højde som Brandpletterne et ubrændt menneskeligt Kranium. Da Skrænten falder brat af imod Syd, kan Resten af Skelettet være nedfaldet og forstyrret. Brandpletterne formenes at fortsættes hist og her langs hele Kysten øster efter lige fra Øleaaens Udløb til ud for Jomfrugaarden i Povlsker Sogn.

XLVIII. Bavnebakken i Aaker Sogn.

Omtrent ¼ Mil nord for Aakirkeby paa 61de og 64de Selvejergaards Grund ligger en høj og bred Granitbakke, hvis Overflade og Sider i et Omfang af 6 til 8 Tønder Land synes at være tæt belagte med Brandpletter. I Foraaret 1877 fandtes der i en Brandplet to smaa Guldperler, c. ½″ i Tværmaal, med de sædvanlige uddrevne Knopper. Senere har Lærer Jørgensen undersøgt 19 Brandpletter der paa Stedet. I en fandtes en halvrund Kniv og i en anden Stykker af en lignende Kniv samt af et enægget Sværd. I de øvrige fandtes Intet.

C. Grave fra Mellemjernalderen.

Møllebakken ved Gudhjem.

I Sommeren 1866 undersøgte Professor Engelhardt to lave Jordkuller paa den tæt syd for Gudhjem liggende Møllebakke. Kullerne vare imidlertid meget forstyrrede forinden hans Ankomst, og af Nr. 1 vare Oldsagerne allerede optagne.

Ifølge Professor Engelhardts Beretning i Aarb. f. n. Oldk. 1868 Side 135—137 samt Meddelelser fra Museet vare Forholdene omtrent som følger:

Nr. 1, c. 25 Alen bred, kun 3/4 Alen høj. Midt paa Kullens Bund laa en flad Sten omgiven af en Krans af store runde Stene. Paa den flade Sten stod et tyndt sort Lerkar prydet med et skraatstribet Baand i ophøjet Arbejde og fyldt med Aske og sort Muld. I Jorden deromkring opsamledes en pragtfuld, forgyldt Sølvfibula, $3^5/_{12} \times 1^1/_8$", to smalle bøjleformede Broncefibulaer, Stykker af en Sølvhaarnaal med smaa Halvmaaneprydelser, fire Perler af forgyldt Sølvblik trukne paa en Broncetraad, 16 Ravperler, Stykker af hule Spiraler af Sølvtraad, Stykker af en Perle af Glasmosaik og nogle Stykker gulagtigt Glas.

Nr. 2, c. 25 Alen bred, $1^1/_2$ Alen høj. Paa Kullens Bund laa foruden flere andre store Stene en Krans af Stene, c. 3 Alen i Tværmaal, indenfor hvilken der fandtes ubrændte Ben saavelsom to prægtige Sølvfibulaer, $2^1/_8$ til 4" lange, med Niello og Belægning af Guld samt et Stykke af et tredie lignende, en bøjleformet Broncefibula, omtrent som Pl. 3, 9, et Stykke af en næbformet Broncefibula med Jernnaal, Stykker af et ringformet Broncespænde, Stykker af en Broncering (Armring?), en lille Guldring i to Omgange (Fingerring eller Pengering), to smaa Broncenaale med Øje og Ring deri, to meget smukke guldbelagte Sølvbeslag, som ende i Dyrehoveder og bagpaa have Nitter, flere runde og langagtige med Træ udfyldte Perler af tyndt, forgyldt Sølvblik, en riflet grøn Glasperle, en gul og en rød

Lerperle, en tynd Broncestok, som Perlerne synes at have siddet paa, endvidere en gjennemboret Sandstensskive, $1^{1}/_{2}$" bred, en Broncedopsko til en Knivskede (jfr. Kragehul Pl. 1, 18) samt Skaar af to tynde Lerkar.

Oldsagerne ere afbildede i Aarb. 1868 Pl. III.

Kysten sydost for Melsted.

Melsted Fiskerleje ligger omtrent $^{1}/_{8}$ Mil sydost for Gudhjem. Fra Melsted imod Sydsydost strækker sig en lav sandet Kyst, paa hvilken der øst for et Hus, kaldet Sandhuset, omtrent 900 Alen fra Fiskerlejet, har ligget en Mængde lave Smaahøje; endnu i Aaret 1870 var der over 30 tilbage, men nu ere de alle udjævnede. Ogsaa paa den imod Syd tilstødende Huslod (5te Selvejergaards Fortov af Østerlars Sogn) har der været mange lignende Smaahøje, der nu ere sløjfede.

Nogle af disse Smaahøje have utvivlsomt været Røser fra Broncealderen eller den ældste Jernalder (se foran Side 165). De øvrige synes derimod at have hidrørt fra Jernalderens yngre Perioder. Alle Højene have indeholdt Sten, enten et tykt Stenlag eller i alt Fald dog en udstrakt Brolægning paa Højens Bund. Gravene synes, med Undtagelse af de antydede gamle Røser, alle at have indeholdt ubrændte Skeletter liggende umiddelbart under Stenlægningen.

1. Allerede i Aaret 1869 var der ved Sløjfning af en saadan Kulle fundet to store ovale Broncespænder, det ene ovenpaa belagt med en gjennembrudt Bronceplade prydet med Sølvtraade, det andet prydet med fantastiske Dyrfigurer men ikke forsynet med Dækplade. Ved Udgravningen var der bleven bemærket ubrændte Ben (Museets Nr. C. 636 og 637).

Senere have Ejerne af Stedet dels ved Sløjfning af Kuller dels ved Optagelse af Stenlægningerne, hvor Kuller havde ligget, gjort følgende Fund:

2. Under en Brolægning, der tidligere havde været dækket af en Kulle, fandtes et mægtigt tveægget Sværd med Levninger af en Træskede; Klingen $29^{1}/_{2}$" lang, 2" bred, Fæstet nu kun 3" langt, men et Stykke mangler; endvidere en 17" lang, indtil $1^{1}/_{2}$" bred Spydspids med Naglehoveder af Bronce og Spor af Træ i Døllen; en stor Kniv; to mindre Knive; en smukt tildannet, lang Hvæssesten, $4^{7}/_{8} \times {}^{1}/_{2}$"; et prægtigt, helt forgyldt Beltespænde af Bronce, $2^{1}/_{4} \times 1^{3}/_{4}$", samt et ligeledes helt forgyldt, firkantet Broncebeslag, $1^{3}/_{4} \times 1$" (Pl. 3, 8 a. og b., jfr. Montelius: Sveriges Forntid fig. 431 og 4 2); et smalt, bøjleformet Broncespænde af sildig Form, et do. med bred Spids og Plade bagved Bøjlen (Pl. 3, 10), to halvcylindriske Broncebeslag, en lille tyk Fingerring af Bronce med en Rille omkring Udsiden, samt endelig 1 Perle af Mosaik, 4 af rød Lermasse og 12 af gul do., i Alt 17 Perler.

3. Ved Sløjfningen af en Kulle og Optagelsen af den derunder liggende Brolægning fandtes Stykker af et 2" bredt tveægget Sværd i Træskede og med en lille trekantet Broncknap paa Enden af Fæstet; endvidere Stykker af en lang, smal Spydspids, af en Skjoldbule med Rester af Træskjoldet, af en Kniv og af en Jernnaal, Alt meget itugaaet og ødelagt, samt 29 Perler af blaat Glas, 4 af grønt do., 3 af hvid Stenmasse, 7 af rød Lermasse, 2 af gul do., 14 skiveformede af Rav og 11 berlokformede af do., i Alt 70 Perler. Endelig var der fundet nogle ubrændte Ben.

4. Under en Kulle fandtes to smaa næbformede Broncespænder med et Hul paa hver Side af Midtlinien ved den brede Ende, et lille aflangt pladeformet (eller S-formet) do. med indslaaede rudrede Prydelser, en lille Kniv, samt en Perle af grønt Glas og 8 af lysegul Stenmasse, i Alt 9 Perler; desuden et smukt vaseformet Lerkar med 3×3 Knopper paa Siderne, $4^{1}/_{4} \times 3^{1}/_{2}$".

Fremdeles er der løst paa Marken fundet et Stykke af et Sværd, to smalle bøjleformede Broncespænder af sildig

Form, et næbformet do., et firkantet Remspænde af Bronce, Stykke af en smuk Broncenaal med ægformet Hoved samt en Spindesten af brændt Ler.

Endelig er der i Sommeren 1877 dels af Lærer Jørgensen, dels af ham og mig i Forening bleven undersøgt følgende Grave:

5. Umiddelbart under en Brolægning, der syntes at have været dækket af en nu sløjfet Kulle, laa et meget mærkeligt ringformet Broncespænde (Pl. 3, 7), omgivet af en Krans af fantastiske Dyrehoveder, det Hele $1^7/_8$" bredt. To Alen sydøstligere stod et tomt knust Lerkar, sort, fint og blankt, og lidt længere mod Sydøst fandtes et fladt, sort Sandlag, hvori ubrændte Benpiber, og en lille Kniv med Spor af Træskede.

6. En sløjfet Kulle af mindst 10 Alens Brede. Under et indtil 18" tykt Lag af tildels svære Sten laa midt i Graven et sammenbøjet og overbrudt, 2" bredt tveægget Sværd, hvis bevarede Stykker have en Længde af 34". Paa Fæstet findes Rester af Træbelægning og paa Klingen Spor af grovt vævet Tøj. En Alen østligere laa med Odden i Øst to korte enæggede Sværd eller lange Knive, ikke sammenbøjede; Odden var anbragt i Rygliniens Forlængelse; Klingerne vare henholdsvis 13" og 12" lange. Fæsterne vare blevne beskadigede. To Alen nordøst for Midten laa med Odden imod Nordost en kort Landsespids, $6^1/_4 \times 1^3/_4$". Næsten lige over det store Sværd fandtes en lang smal Hvæssesten, $8 \times {}^3/_4$", og en Favn derfra, imod Nordvest, stod i Stenlaget en tom grov Krukke, c. 3×4". Endelig fandtes Stykker af en lille Kniv.

7. En med store Stene randsat og kun med et tyndt Sandlag dækket hvælvet Dynge af tildels svære Stenblokke, c. 9 Alen bred. Stenlaget var $^3/_4$ Alen tykt. Midt deri stod en af svære kantstillede Stenplader dannet Ramme af Mandslængde i Nord og Syd og to Alens Brede. Rummet indenfor var fyldt med Haandsten, hvorunder der midt i

Graven laa en $14^1/_2$" lang, $1^1/_2$" bred Landsespids. Nordvestligt i Stenlaget stod et grovt tomt Lerkar.

8. En Brolægning af smaa Haandsten, der formentlig har været dækket af en Kulle. Umiddelbart under Stenene laa tre bøjleformede Broncespænder, det ene med en firkantet, paa Siderne og bagtil med udstaaende Knopper prydet Plade ovenfor Bøjlen, og med et Dyrehoved paa Spidsen, derhos ciseleret og rigt forgyldt over det Hele, $2^3/_4$" langt, $1^1/_2$" bredt (Pl. 4, 1); det andet ligeledes ciseleret og forgyldt over det Hele og med et Dyrehoved paa Spidsen, medens det bagtil havde en halvrund Plade med tre udstaaende Fuglehoveder, $3^1/_4 \times 1^1/_2$" (Pl. 4, 2); det tredie af simpel smal Bøjleform med Tap bagud (Pl. 3, 9). Fremdeles fandtes sammesteds en tynd kredsrund Sølvplade, $1^1/_4$" bred, med en fastloddet Broncenaal underneden, et fladt ringformet Stykke Bronce (Spænde?), en lille Fingerring af Bronce, en lille Kniv, fire hule Spiraler af Sølvtraad, $1^1/_8$" lange, samt 1 lille Perle af grønt Glas, 1 do. af lysegul Stenmasse, 1 do. af rød Lermasse og 10 af Rav, i Alt 13 Perler.

9. Kulle af $4^1/_2$ Alens Brede, temmelig flad, hvori der af kantstillede Stenplader var dannet en Ramme, $2^1/_2$ Alen lang i Nord og Syd og 2 Alen bred. I Rummet indenfor fandtes i 10" Dybde Rester af et i krumbøjet Stilling paa højre Side hvilende Skelet med Hovedet i Nord. Sydligst i Graven stod et lille tomt sort Lerkar, i det nordvestlige Hjørne et do. og 8" fra Nordenden et do., alle knuste. Ved det sidstnævnte fandtes et smukt lille næbformet Broncespænde med indslagne Kvadrater og Halvmaaner, samt et mærkeligt do., hvor Overdelen dannes af en flad Halvring, der ligger løs under Bøjlen (Pl. 4, 5); endvidere en lille Broncenaal, to smaa Knive samt 2 Perler af Mosaik, 1 malet, 5 af lysegul Stenmasse og 1 af rød Lermasse, i Alt 9 Perler.

10. Nede ved Strandklipperne, øst for de øvrige Grave, under en oval Brolægning, der ikke syntes at have været dækket af nogen Kulle, fandtes i 10" Dybde Spor af ubrændte Ben samt under Midten af Brolægningen en lille Kniv og en lille Hvæssesten med Hul gjennem den ene Ende. Noget nordligere laa et smukt ringformet Broncespænde (Pl. 6, 7), bestaaende af en i Siden aaben oval Ring, $2^1/_4 \times 1^7/_8$", og en $2^7/_8$" lang Torn, der kunde forskydes langs Ringens Omkreds. Ved Spændet laa en eneste hvid Stenperle. Endelig fandtes nordvestligt i Graven et Jernsøm med bredt Hoved.

11. Under en tæt ved den forrige beliggende lignende oval Brolægning, der ikke var dækket af nogen Kulle, fandtes i 9" Dybde Rester af et i krumbøjet Stilling nedlagt Skelet med Hovedet nordefter. Lidt ovenfor Knæerne laa et stort Jernspænde og under Laarbenene en Kniv. Nordligt i Graven fandtes en Hestetand.

12. I Toppen af den Side 166 under c. anførte Røse har Ejeren i Februar 1878 fundet et stort tveægget Sværd med en lille pyramidal Fæsteknap af Bronce (Klingen over 30" lang, $1^5/_8$" bred), liggende i Retning fra Nordøst til Sydvest; endvidere en Skjoldbule med brede hvælvede Broncehoveder paa Nitnaglerne (itu), Stykker af Skjoldhaandtaget samt en stor og en lille Kniv.

Nr. 1, 10 og 11 hidrøre vistnok fra den yngre Jernalder.

Endnu kan bemærkes, at nogle faa hundrede Alen sydvest for denne Gravplads er der i Siden af en gammel Kæmpehøj paa Nørregaards, 5te Selvejergaards, Grund fundet nedsat en med Sten omgiven Grav, hvori der i Foraaret 1877 er fundet en $9^1/_2$" lang Spydspids, en Kniv, Stykker af et Jernbidsel med Broncebeslag, to Rembeslag af Bronce, en firkantet Bronceprydelse, $1^1/_6$" bred (til Hestens Hovedtøj), Stykker af en Hestekjæbe samt en $7^3/_4$" høj Lerkrukke med 3×3 Knopper paa Siderne.

Endelig findes der videre langs ned med Kysten imod Sydøst hist og her et ikke ganske ubetydeligt Antal af gamle Grave, dels Smaahøje, dels Brolægninger, indtil Gravpladsen ved Saltuna, hvorom nærmere nedenfor.

Bækkegaard.

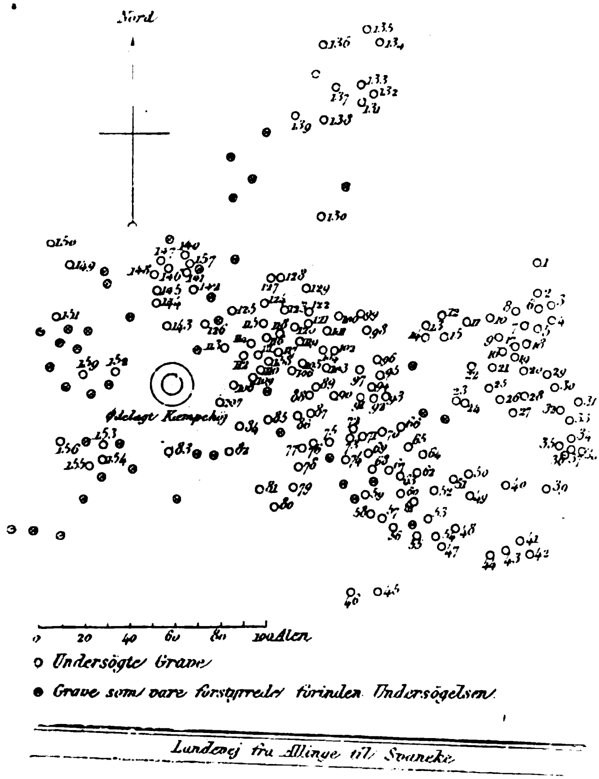
Tæt vest for Bækkegaard, 26de Selvejergaard i Østerlars Sogn, c. 2000 Alen sydøst for Kirken, c. 4000 Alen fra Kysten, umiddelbart ved Landevejen imellem Svaneke og Allinge, ligger en hidtil udyrket Mark bevoxet med Græs og Bregner. I den vestlige Side af Marken, c. 350 Alen fra Gaarden, ses Resterne af en stor, for længe siden ødelagt Gravhøj*); fra dette højeste Punkt skraaner Terrænet stærkt ned imod Vest, Nord og Nordøst, medens det imod Øst, Sydøst og Syd er fladere.

Granitklippen ligger allevegne nær under Overfladen, men er dog paa de fleste Steder dækket af et 1 til 2 Alen tykt Lag af gult Grus eller Sand.

En stor Del af denne Mark, navnlig nord og øst for den store Høj, har i sin Tid været tæt belagt med Brandpletter. Adskillige af disse fandtes ubeskadigede, men mange andre vare blevne forstyrrede ved de senere Begravelser, idet Fylden i disse meget ofte indeholdt Striber og Klumper af Brandpletsmuld med hvide brændte Benstykker og Potteskaar eller endog helt igjennem var sort af iblandet Brandpletsmuld. Brandpletterne synes fortrinsvis at have henhørt til ældste Afdeling, se ovenfor Side 190.

*) Højen, som var over 30 Alen i Tværmaal, undersøgtes i Sommeren 1877. Under et Par Alen Overjord, hvoraf kun enkelte Kanter stode tilbage, fandtes en $1^1/_2$ Alen tyk Dynge af Haandstene og tildels større Stene, hvilende paa et tyndt Lag af fint, hvidt Sand. Lige under Midten fandtes bag en skraatstillet Stenplade lidt sort Muld imellem de nederste Stenlag og deri en Klump brændte Ben. Højen var altsaa en stor Røse eller Stenhøj.

Gravene fra Mellemjernalderen laa især paa den flade Plads øst for den store Høj, men omgave tillige denne til alle Sider og strakte sig derfra i en lang Spids ned over den lave Slette imod Nord. Gravpladsens Længde fra Øst til Vest er omtrent 300 Alen og den største Brede fra Syd

Kort over Gravpladsen ved Bækkegaard. 1876. Suppleret 1877.

til Nord omtrent 250 Alen. Nummerfølgen for de nedenanførte Grave begynder i Øst og gaar dernæst nord og vest om den store Høj. Et Kort over Pladsen er hosføjet.

Antallet af Jordkuller paa denne Gravplads har været mindst 220, af hvilke dog saa mange forinden Undersøgelsen

vare ødelagte ved Udgravning af Sten, at kun 163 ere blevne fundne ubeskadigede eller dog uden væsentlig Forstyrrelse.

Undersøgelsen er i Hovedsagen foretaget af Lærer Jørgensen og mig i Forening i Sommeren 1876, men efter at dette Arbejde var afsluttet med 156 Grave, fik vi i Sommeren 1877 Lejlighed til igjen at besøge Stedet og gjorde da atter nogle Fund. Enkelte Kuller ere derhos blevne udgravne af Ejeren, men Oldsagerne afgivne til os. Fra de ved den tidligere Stentagning helt ødelagte Grave er der kun bevaret saare faa Oldsager; en Fortegnelse over dem, som derfra i Aarene 1874—76 ere indkomne til Museet, er tilføjet nedenfor.

(Naar i nedenstaaende Angivelser en Kulle er betegnet som »middelhøj«, menes dermed, at dens Højde over den omliggende Jords Overflade var omtrent $^1/_{10}$ af Kullens Tværmaal. Naar det ikke er angivet, i hvilken Dybde Oldsagerne ere fundne, kan Dybden antages at have været den sædvanlige, nemlig omtrent $1^1/_4$ Alen under Kullens Top. Fibulaerne ere alle af Bronce med Naal af Jern.

1. 5 Alen i Tværmaal; middelhøj. Midt i Graven fandtes nogle store Jernsøm og andre Jernstykker.
2. 7 Alen; middelhøj. Paa Bunden laa et tyndt Lag fint Sand og derpaa et ganske tyndt sort Lag. Paa dette fandtes i Gravens Vestside en c. $4^1/_2$" lang, $1^1/_2$" bred forgyldt Fibula, der saavel paa den brede Plade ovenfor Bøjlen, som paa Pladen nedenfor Bøjlen var belagt med slebne Granater indfattede i Sølv, hvorhos der paa Midten af Bøjlen var anbragt en flad, cirkelrund Knap, der ligeledes var belagt med slebne Granater (jfr. Pl. 4, 4.) Iblandt de ved den øverste Ende af Fibulaen indfattede Stene synes der ogsaa at have siddet nogle firkantede Stykker af forgyldt Glas. Endvidere fandtes sammesteds en firkantet, pladeformet Fibula (2 × $^2/_3$") med Slangeprydelser, en lille Jernnaal samt 53 Perler, de fleste blaat Glas; lidt sydligere laa en lille Kniv.

3. 5 Alen; flad. Tæt under Overfladen stod en Krans af store Stene. Paa Bunden fandtes imod Nordvest tydelige Rester af Mennesketænder og i deres Nærhed en stor og smuk knapformet Fibula, $1^1/_2$" i Tværmaal, med dybt indskaarne Slangeprydelser (Pl. 5, 1), en mindre do., 1", samt 37 Perler, hvoriblandt 19 smukke Mosaikperler og de fleste andre af blaat eller grønt Glas.
4. $5^1/_2$ Alen; flad. Stenkrans med usædvanligt stort Tværmaal (4 Alen). Ingen Oldsager.
5. 6 Alen; middelhøj. I den vestre Side fandtes en firkantet, pladeformet, ciseleret og i Fordybningerne rigt forgyldt Fibula (itu), en do. uden Forgyldning (ligeledes itu), et Stykke af en tilsyneladende korsformet Bronceplade med slyngede Prydelser og rig Forgyldning i Fordybninger (det bevarede Stykke er $1^1/_4 \times 1^1/_8$"), lidt Bronce med fine Haar paa (Pelsværk?) samt 91 smukke Perler, hvoriblandt 14 af Mosaik og de øvrige næsten alle af Glas. I Nærheden deraf laa en Haandledsring dannet af en temmelig tynd, trind Broncestok.
6. $5^1/_2$ Alen; flad. I Midten i 1 Alens Dybde laa en lille Kniv.
7. 7 Alen; middelhøj. Midt i Graven laa med Spidsen mod Syd et enægget Sværd, $26 \times 1^1/_2$", samt en lille Kniv. Noget vestligere stod en velbevaret Skjoldbule med Haandtag og store Nitnagler.
8. $5^1/_2$ Alen; flad. Midt i Graven laa en ganske lille Kniv (Klingen kun $1^1/_3$" lang; Pl. 3, 5) med tykt Træskaft.
9. 5 Alen; flad. Ingen Oldsager.
10. 6 Alen; middelhøj. Krans af meget svære Stene. Ingen Oldsager.
11. $5^1/_2$ Alen; flad. I ikkun 20" Dybde fandtes i den nordvestre Side to firkantede pladeformede Fibulaer med Stregeprydelser (itu), en Jernnaal, en do. omviklet med et smalt Broncebaand, noget ukjendeligt Jern samt 69 Perler, deriblandt 9 af smuk Mosaik i dambrædt-

formet Mønster og de øvrige næsten alle af Glas. I Nærheden deraf laa en Haandledsring af Bronce.

12. 5 Alen; flad. Ingen Oldsager.

13. 5 Alen; høj. Stenkrans. I Graven fandtes et kort enægget Sværd, c. 18 × $1^1/_4$", og en lille Kniv.

14. $5^1/_2$ Alen; middelhøj. I Nordøst fandtes en gjennemboret Skive af brændt Ler, $1^3/_8$" i Tværmaal, $^1/_2$" tyk. I Midten af Graven laa en lille Kniv, Stykker af en lille Jernkjæde, en Jernnaal samt en aflang pladeformet Fibula af gjennembrudt Arbejde 2 × 1" (noget itu). Lidt vestligere fandtes en anden Jernnaal, $2^1/_2$", en velbevaret næbformet Fibula, $1^7/_8$ × $1^1/_8$", samt 39 Perler, de allerfleste af gul eller rød Lermasse.

15. 6 Alen; flad. I ikkun 1 Alens Dybde fandtes omtrent midt i Graven et kort enægget Sværd med Spidsen mod Sydost samt en lille Kniv.

16. $5^1/_2$ Alen; middelhøj. Stenkrans. Midt i Graven laa en vitteformet Jerngjenstand, $2^1/_4$ × 1", fastgjort ved en 4" lang Jernkjæde, samt en Spiralarmring i flere Omgange, dannet af en $^1/_8$" bred Broncestrimmel (itu), en gjennembrudt langagtig Bronceplade med Slangeprydelser (itu), en Jernnaal, en perleformet Broncespiral samt 44 Perler, næsten alle af blaat eller grønt Glas.

17. $6^1/_2$ Alen; middelhøj. Nordvestligt fandtes en firkantet pladeformet Fibula med slyngede Prydelser (itu), en næbformet Fibula (itu), en Jernnaal, Spor af Tænder samt 55 Perler, deriblandt 33 af Glas, 21 hvide Stenperler og 1 gul Lerperle.

18. $6^1/_2$ Alen; middelhøj. I ikkun 1 Alens Dybde laa en stor Kniv, to smaa do., Stykker af en lille Jernkjæde samt en Naal i Træskaft (Syl?).

19. 6 Alen; middelhøj. Ingen Oldsager.

20. 7 Alen; middelhøj. I 1 Alens Dybde fandtes sydvestligt en Spiral-Armring i mindst 4 Omgange (itu),

bestaaende af et $^{1}/_{8}$" bredt, paa Indersiden fladt og paa Ydersiden hvælvet samt med en Række indslagne Punkter langs ad Midten prydet Broncebaand. Nær derved laa en næbformet Fibula, en lille smuk, med en slynget Bort prydet Bronceknap, $^{5}/_{8}$", en lille Halvkugle af grønligt Glas, en Jernnaal samt ikkun 2 Perler, den ene af rød, den anden af lysgul Stenmasse.

21. $4^{1}/_{2}$ Alen; flad. I 1 Alens Dybde laa midt i Graven en Kniv og i den nordvestre Side noget ukjendeligt Broncebeslag paa Jern samt ikkun 11 Perler, de fleste af Glas.

22. 7 Alen; høj. I $1^{3}/_{4}$ Alens Dybde fandtes et Lag hvidt Sand og derpaa et tyndt sort Lag, hvorpaa der midt i Graven laa et ikkun $17^{1}/_{2}$" langt, $1^{1}/_{2}$" bredt enægget Sværd med Spidsen imod Sydost.

23. 10 Alen; høj. I $1^{1}/_{2}$ Alens Dybde fandtes et temmelig udbredt tyndt sort Lag og derpaa nordostligt en gjennemboret Skive af brændt Ler, $^{3}/_{8} \times 1^{3}/_{8}$", og midt i Graven to næbformede Fibulaer (Pl. 4, 6), en Kniv, noget Jern bestaaende af Stokke og Ringe, en vifteformet Gjenstand, nogle Tænder samt 106 Perler, de allerfleste af rød eller gul Lermasse. Sydligt fandtes flere Jernsøm, og sydostligt stod Bunden af et grovt Lerkar.

24. 10 Alen; høj. Stenkrans af $4^{1}/_{2}$ Alens Tværmaal. Midt paa Kullen laa en stor rund Sten. I $1^{1}/_{2}$ Alens Dybde fandtes et tyndt, trævlet, sort Lag og derpaa omtrent ved Midten to næbformede Fibulaer, noget af Jern gjennemtrængt Tøj vævet med ophøjede Striber, noget ukjendeligt sort Trævlestof, en Klump Tænder, en lille Kniv, sex store Nitnagler af Jern samt 97 Perler, de allerfleste af gul eller rød Lermasse. Sydostligt stod Bunden af et stort grovt Lerkar, og nordligt laa et knust, grovt, middelstort Lerkar med Knopper paa Udbugningen.

25. 7 Alen; flad. I 1 Alens Dybde fandtes nordligt med Spidsen i Sydost et enægget Sværd 24 × $1^3/_4$". Paa Træskaftet sidder et velbevaret Stykke grovt Uldtøj. Noget sydligere stod en Skjoldbule med et Haandtag dannet af en ombøjet Jernplade, udfyldt med Træ; lidt vestligere laa et Par Søm med store Hoveder.

26. 6 Alen; middelhøj. Midt i Graven i $1^1/_2$ Alens Dybde fandtes en stor næbformet Fibula, $2^3/_4$ × $1^3/_8$", med smukke indslagne Prydelser i Rækker ned ad Ryggen en ganske lille do. $1^5/_8$ × $^5/_8$", to smukke fugleformede Fibulaer $1^3/_4$ × $^7/_{12}$" (Pl. 4, 3), en tynd $^3/_8$" bred Haandledsring, en lille Kniv, to perleformede Broncespiraler samt 108 Perler, de allerfleste af gul eller rød Lermasse.

27. 6 Alen; middelhøj. I $1^1/_2$ Alens Dybde laa midt i Graven med Spidsen i Sydost et kort enægget Sværd, $18^1/_2$ × $1^1/_2$" (Pl. 2, 4); 1 Alen nordligere laa med Odden i Nord en bred lancetformet Spydspids, $6^1/_4$ × × $2^1/_4$" (Pl. 3, 2).

28. 9 Alen; middelhøj. I $1^1/_2$ Alens Dybde laa midt i Graven med Spidsen i Syd et kort enægget Sværd, c. $17^1/_2$ × $1^1/_2$"; 10" sydligere stod en Skjoldbule med en ganske smal, ombøjet Broncekant omkring Randstykket (itu).

29. $5^1/_2$ Alen; flad. I 1 Alens Dybde fandtes en lille Kniv.

30. 6 Alen; flad. Stenkrans. Vestligt fandtes tydelige Rester af Tænder samt en næbformet Fibula, en lille ligearmet do., en lille aflang ved den ene Ende tilspidset Jernplade med en Hage i den tilspidsede Ende, $1^1/_2$ × $^5/_8$", saavelsom 111 Perler, de allerfleste af gul eller rød Lermasse.

31. $6^1/_2$ Alen; middelhøj. Nordligt laa med Spidsen mod Sydsydost et $27^1/_2$" langt, $1^7/_8$" bredt enægget Sværd (Pl. 2, 3) og tværs over dette en lille Kniv. Midt i Graven stod en Skjoldbule (Pl. 3, 3) paa et Haandtag

af 16" Længde; ved den østre Ende af dette laa tre store Nitnagler. Vest for Skjoldbulen laa en Hvæssesten, 11" lang, og en lille Kniv.

32. $8^1/_2$ Alen; høj. Nordvestligt laa med Spidsen i Sydsydvest et $31^1/_2$" langt (deraf Fæstet $6^1/_2$"), 2" bredt enægget Sværd. Tværs under Fæstet laa en lille Kniv og tværs over Fæstet en større Kniv. 20" syd for Sværdets Spids stod en Skjoldbule (itu), og ved denne laa fire store Sømhoveder, en $6^1/_2$" lang Kniv, en mindre Kniv, 4", og en Slibesten, $11^1/_2$". Midt i Graven fandtes fire store Nitnagler. Nordligt laa med Odden i Nord en lancetformet Spydspids, $8^1/_2 \times 3^1/_4$", samt en Klump af 12 Sømhoveder. Noget østligere fandtes et Bidsel med tydelige Spor af Hestetænder imellem og paa Ringene. Endeligt er der i Graven fundet to Jernnaale halvt indsatte i Træ (Syle?).

33. $4^1/_2$ Alen; flad. Ingen Oldsager.

34. $8^1/_2$ Alen; høj. I $1^1/_2$ Alens Dybde laa over hele Vestsiden et 3 Alen langt, $1^1/_4$ Alen bredt Lag af Egebræder. Ovenpaa dette lidt syd for Midten laa med Spidsen i Sydost et kort enægget Sværd, $19 \times 1^1/_2$", samt en lille Kniv i Træskede. Sydostligt fandtes endnu en lille Kniv og en Slibesten samt en lille grov Lerkrukke.

35. $4^1/_2$ Alen; flad. Stenkrans. Paa Bunden laa et Lag af fint hvidt Sand og derover et tyndt sort Lag, hvorpaa der midt i Graven fandtes en lille Kniv og nordvestligt en smuk firkantet (lidt oval), pladeformet Fibula med Slangeprydelser, $1^7/_8 \times {}^7/_8$" (Pl. 5, 3), en do. do. (itu), en lille bøjleformet Fibula med Plade bagud, en Jernnaal og et Stykke af en lille fin Jernkjæde, en lille Kniv, Jernbeslaget til en Træperle, en perleformet Broncespiral samt 43 Perler, dels af Glas, dels af hvid Stenmasse.

36. $5^1/_2$ Alen; flad. I den af Graven udkastede Jord fandtes en lille Kniv samt 1 sort og 1 grøn Glasperle.
37. 7 Alen; middelhøj. Heri fandtes med Spidsen imod Sydost et c. 21" langt, $1^3/_4$" bredt enægget Sværd.
38. $4^1/_2$ Alen; flad. Ingen Oldsager.
39. 4 Alen; meget flad. Heri fandtes med Spidsen mod Sydost et 31" langt, 2" bredt enægget Sværd.
40. 7 Alen; middelhøj. I Midten fandtes med Spidsen imod Syd et kort enægget Sværd, $18^1/_2 \times 1$". Syd for Sværdet stod en Skjoldbule. Østligt laa et helt og fuldstændigt Bidsel (senere gaaet itu). Desuden fandtes en lille Kniv.
41. 7 Alen; flad. Paa Kullens Midte laa en stor rund Sten. Ingen Oldsager.
42. $6^1/_2$ Alen; middelhøj. Ingen Oldsager.
43. 6 Alen; flad. Ingen Oldsager.
44. 6 Alen; flad. Paa Gravens Bund laa et Lag af flade Stenplader og under disse nordvestligt to skaalformede Spænder, c. $3 \times 1^1/_2$" (itu), et knapformet do., $1^1/_2$", med Slangeprydelser og med Forgyldning i Fordybningerne, en lille Kniv samt 51 Perler, de fleste af Mosaik eller Glas. Lidt østligere laa en $^3/_8$" bred Haandsledsring af Bronce med indslaaede Prydelser (Pl. 6, 1).
45. 8 Alen; flad. Stenkrans. Ingen Oldsager.
46. 12 Alen; høj. Kun $^3/_4$ Alen under Overfladen laa i den vestre Side et kort enægget Sværd med Spor af Træskede. Dybere nede fandtes et fladt, tyndt, sort Lag men ingen Oldsager.
47. 6 Alen; middelhøj. Midt i Graven laa en lille Kniv.
48. 7 Alen; høj. I $1^1/_2$ Alens Dybde midt i Graven laa med Spidsen imod Vest et mægtigt, mindst 38" langt, $2^3/_4$" bredt enægget Sværd. Lidt nordligere laa en Kniv.
49. 8 Alen; høj. I $1^1/_2$ Alens Dybde fandtes Ringene af et Bidsel.

50. $6^1/_2$ Alen; middelhøj. Vestligt fandtes to smaa skaalformede Spænder, c. $2^1/_4 \times 1^1/_4$, et knapformet do. (itu), to tynde Haandledsringe, en lille Kniv samt 43 Perler, deriblandt 3 meget store af sleben Bjergkrystal, de øvrige næsten alle af Glas.

51. $5^1/_2$ Alen; flad. Ingen Oldsager.

52. $7^1/_2$ Alen; middelhøj. Lidt vest for Midten laa med Spidsen imod Syd et stort enægget Sværd, $35^1/_2 \times 2''$, med Skede af Birkebark. Tæt Syd for Spidsen af Sværdet stod en Skjoldbule (itu).

53. 11 Alen; høj. Var forstyrret ved tidligere Gravning; dog fandtes sydvestligt tre store Nitnagler, vestligt Bunden af et grovt Lerkar og i Midten en enkelt Lerperle.

54. $6^1/_2$ Alen; middelhøj. Stenkrans og indenfor denne en meget svær Sten. Ingen Oldsager.

55. 7 Alen; høj. Stenkrans og indenfor denne flere svære Sten. Ingen Oldsager.

56. $5^1/_2$ Alen; flad. Ingen Oldsager.

57. $5^1/_2$ Alen; flad. I 1 Alens Dybde laa midt i Graven et kort enægget Sværd (Klingen $14^1/_2 \times 1^3/_8''$; af Fæstet mangler et Stykke). Paa Sværdet var en lille Kniv fastrustet.

58. $5^1/_2$ Alen; flad. Ingen Oldsager.

59. 8 Alen; middelhøj. Vestligt fandtes et tyndt sort Lag og derpaa to smaa skaalformede Fibulaer, c. $2^1/_2 \times 1^1/_2''$, en fladere og sværere aflang Fibula, $3^1/_2 \times 1^3/_8''$, Pl. 6, 3), paa hvis Overflade en mærkelig Dragefigur er indskaaren; endvidere 66 Perler, næsten alle af Glas.

60. $7^1/_2$ Alen; flad. Nordvestligt fandtes et tyndt, sort, trævlet Lag og derpaa en prægtig forgyldt Fibula, 4" lang, ganske af Skikkelse og Udstyring som den i Graven Nr. 2 forefundne. Tillige fandtes 120 Perler, deriblandt 5 store cylindriske af Mosaik, de øvrige næsten alle af Glas.

61. 6 Alen; middelhøj. Ingen Oldsager.

62. $5^1/_2$ Alen; middelhøj. Stenkrans, indenfor hvilken Graven var dækket med en Brolægning. Nordvestligt fandtes et tyndt sort Lag og derpaa to firkantede pladeformede Fibulaer, 2 × 1", med Slangeprydelser samt 39 Perler, deriblandt 10 af Mosaik, 1 af Jern, de øvrige næsten alle af Glas. Lidt østligere laa en lille Kniv samt en gjennemboret Sandstensskive $^5/_8$ × $1^3/_4$.

63. 7 Alen; middelhøj. Paa Midten af Kullen laa en svær aflang Sten. Nordvestligt fandtes et tyndt, sort, trævlet Lag og derpaa en firkantet pladeformet Fibula, 3 × $1^1/_4$", med indskaarne Slangeprydelser og rig Forgyldning i Fordybningerne, endvidere en lille skaalformet Fibula og 44 Perler, næsten alle af Glas. Tillige fandtes en lille Kniv.

64. 5 Alen; flad. Nordvestligt laa et tyndt, sort, trævlet Lag og derpaa sex firkantede, rigt ciselerede (tildels med Figurer af Mandsansigter) og i Fordybningerne stærkt forgyldte smaa Bronceplader, c. 1 × $^1/_2$", forsynede underneden med gjennemhullede Kamme til Fastsyning paa Klæderne (Pl. 5, 6 og 7), endvidere en lille rigt ciseleret og i Fordybningerne forgyldt Prydelse af Sølv i Skikkelse af en bredskygget rund Hat, c. 1" i Tværmaal (itu), en Haandledsring af Bronce, en lille Kniv og 27 Perler, næsten alle af Glas.

65. 6 Alen; flad. Ingen Oldsager.

66. 7 Alen; middelhøj. Nordligt fandtes fire smaa skaalformede Spænder (alle itu); noget østligere vare 33 Perler, næsten alle af Glas, spredte over en større Plet af Gravens Bund.

67. $7^1/_2$ Alen; middelhøj. I 1 Alens Dybde fandtes sydligt en lille Kniv.

68. 7 Alen; høj. Svær Stenkrans med 2 Alens indvendigt Tværmaal omsluttende en meget svær Sten, paa hvilken der laa en anden stor Sten. Ingen Oldsager.

69. $7^1/_2$ Alen; høj. Stenkrans med ikkun $1^3/_4$ Alens indvendigt Tværmaal. Midt i Graven laa med Spidsen imod Syd et 34" langt, 2" bredt tveægget Sværd (Pl. 2, 1) med en trekantet, forsølvet Bronceknap, 1 × $2^1/_4$", paa Enden af Fæstet (Pl. 2, 1 b). Tillige fandtes en lille Kniv, en lille Jernbøjle og en lille Hvæssesten, $3^3/_4$".

70. $8^1/_2$ Alen; middelhøj. Nordvestligt fandtes en Kniv og et Stykke af et Jernspænde.

71. $5^1/_2$ Alen; middelhøj. Stenkrans med $2^1/_2$ Alens indvendigt Tværmaal. Ingen Oldsager.

72. $6^1/_2$ Alen; middelhøj. Stenkrans med $2^1/_2$ Alens indvendigt Tværmaal. Over hele Gravens Bund laa et tyndt sort Lag, hvorpaa der vestligt fandtes et kort enægget Sværd (Klingen kun 11 × $1^1/_4$", Fæstet 5" langt, men afbrudt ved Enden). Tillige fandtes en lille Kniv.

73. 7 Alen; middelhøj. I $1^1/_2$ Alens Dybde laa der under mange og store Sten et mindst $2^1/_2$ Alen langt, $1^1/_4$ Alen bredt Lag af tommetykke Egebræder. Under Bræderne laa tre smaa Knive og derunder et udstrakt Lag af hvidt Sand.

74. 5 Alen; flad. I 1 Alens Dybde laa sydvestligt en lille Jernnaal, en lille aflang Jernplade med Spor af en Hage ved den ene Ende (jfr. Nr. 30) samt 34 Perler, næsten alle af Glas. I Fylden var der fundet Skaar af et middelstort stregeprydet Lerkar.

75. $5^1/_2$ Alen; flad. Stenkrans med 2 Alens indvendigt Tværmaal. Ingen Oldsager.

76. $5^1/_2$ Alen; middelhøj. Vestligt fandtes en stor knapformet Fibula, $1^1/_2$", med indskaarne Slangeprydelser og Forgyldning i Fordybningerne, en mindre do., 1" bred, uden Forgyldning (itu), to Jernnaale, en lille Kniv, Jernrøret til en Træperle samt 30 Perler, næsten alle af Glas.

77. 6 Alen; høj. Stenkrans med 2 Alens indvendigt Tværmaal. Vestligt fandtes et tyndt, sort, trævlet Lag og derpaa en Haandledsring af Bronce, to knapformede Fibulaer, 1" brede, med slyngede Prydelser, en firkantet pladeformet do. med Slangeprydelser, en smuk smal do. med Forgyldning i de ciselerede Fordybninger, $1^{3}/_{4} \times {}^{1}/_{2}$", en lille Kniv, en perleformet Broncespiral samt 46 Perler, de allerfleste af Glas.

78. 7 Alen; middelhøj. Stenblokke, som dannede en firkantet Ramme, $2^{3}/_{8}$ Alen lang i Nordvest og Sydost, 27" bred, dækket af to store Stene. I $1^{1}/_{4}$ Alens Dybde fandtes midt i Graven en lille Kniv.

79. $7^{1}/_{2}$ Alen; flad. Tæt under Overfladen laa en Brolægning af meget svære Sten. Derunder Intet.

80. $7^{1}/_{2}$ Alen; høj. Østligt fandtes i $1^{1}/_{4}$ Alens Dybde et ganske lille benfyldt Lerkar. Ellers Intet.

81. Flad. I $^{3}/_{4}$ Alens Dybde fandtes et lille benfyldt Lerkar. Ellers Intet.

82. 7 Alen; middelhøj. Sydvestligt fandtes en lille Jernring.

83. 8 Alen; flad. I 1 Alens Dybde stod nordostligt i Graven et smukt lille stregeprydet hankeløst benfyldt Lerkar, $3^{3}/_{4} \times 4^{1}/_{2}$", med Zigzagbort omkring Udbugningen og derpaa tre Gange tre Knopper. Ellers Intet.

84. 5 Alen; flad. I $1^{1}/_{2}$ Alens Dybde laa omtrent midt i Graven med Spidsen imod Syd et enægget Sværd, $23^{1}/_{2} \times 2$", og tæt derved en lille Kniv. Tre Tommer højere end Sværdets Leje fandtes i Fylden ved Kanten af Graven en stor og smuk Mosaikperle.

85. $5^{1}/_{2}$ Alen; flad. Sydvestligt fandtes en knapformet Fibula, c. $1^{1}/_{2}$" bred, med slyngede Prydelser samt 29 Perler, næsten alle af Glas.

86. $6^{1}/_{2}$ Alen; høj. Stenkrans. I $1^{1}/_{2}$ Alens Dybde laa nordligt med Spidsen mod Syd et stort enægget Sværd, 34×2". Tillige fandtes en lille Kniv.

87. 6 Alen; middelhøj. Nordvestligt fandtes en Hvæssesten, $5^3/_4$" lang, og en lille Kniv.

88. I $1^1/_4$ Alens Dybde laa i Retning fra Sydost til Nordvest et tyndt, trævlet, sort Lag, hvorpaa der midt i Graven fandtes en firkantet, pladeformet Fibula; 13" nordligere laa ved nogle smaa Rester af ubrændte Ben to 3" lange, $^5/_8$" brede Plader af gjennembrudt Bronce med Slangeprydelser, forsynede bag paa med en gjennemboret paa langs løbende ophøjet Kam til Fastsyning paa Klæderne (nu begge stærkt beskadigede); sammesteds fandtes en lille næbformet Fibula; 5" nordligere viste sig den fuldstændige Tandrække af en menneskelig Overkjæbe saaledes, at en Række Kindtænder laa øverst og Fortænderne imod Vest. Forøvrigt fandtes en lille Kniv, nogle Rester af en tynd Jernkjæde samt (ved Broncepladerne og den lille Fibula) to perleformede Broncespiraler og 49 Perler, deriblandt 5 af Bronce, 1 af Mosaik og 41 af malet Glas.

89. 5 Alen; flad. I 1 Alens Dybde fandtes et Lag fint hvidt Sand og derpaa nordvestligt i Graven to Jernnaale og 35 Perler, de allerfleste af Glas. Lidt sydligere laa en smuk Haandledsring af Bronce paa Jern.

90. $8^1/_2$ Alen; høj. Stenkrans og mange Sten over Midten af Graven. I 1 Alens Dybde fandtes sydostligt en ganske lille Lerkrukke, kun $1^1/_2 \times 1^1/_2$". I 2 Alens Dybde laa et udstrakt tyndt sort Lag og derpaa sydligt en gjennemboret Skive af brændt Ler, $^3/_8 \times 1^7/_8$". Midt i Graven laa en langskaftet Kniv, $7^1/_2$", et Jernspænde med lidt Bronce og en Jernplade til en Nitnagle. Nordvest derfor fandtes en næbformet Fibula, en firkantet pladeformet do. (itu) og 128 Perler, de allerfleste af gul eller rød Lermasse. Tæt nordvest for Perlerne optoges en prægtig forgyldt Fibula med indfattede slebne Stene og Knap paa Bøjlen, $3 \times 1^1/_4$" (Pl. 4,4) Endelig viste sig tæt nordvest for denne de smuldrende

Levninger af et paa højre Side liggende menneskeligt Kranium med begge Tandrækker tydeligen bevarede. I Graven fandtes tillige en Tærning af Bronce paa en tynd Stilk (Broncenaal).

91. 6 Alen; høj. I Fylden fandtes et lille stregeprydet Kar samt en lille grov Krukke. I $1^3/_4$ Alens Dybde laa et Lag af fint hvidt Sand og derover et tyndt sort Lag, hvorpaa der midt i Graven fandtes en smuk ganske lille Kniv, $2^1/_2 \times ^1/_2$", samt 65 Perler, hvoriblandt 9 af smuk Mosaik, 46 af Glas og 7 af hvid Stenmasse. Ved Perlerne viste der sig Spor af Tænder.

92. Ingen Oldsager.

93. 6 Alen; middelhøj. Stenkrans. I $1^1/_2$ Alens Dybde laa et Lag af fint hvidt Sand og derover et tyndt sort Lag af ringe Udstrækning. Paa dette fandtes nordligt en stor pladeformet Fibula, $2^3/_4 \times 1$", med ciselerede Slangeprydelser og rig Forgyldning i alle Fordybninger, endvidere en næbformet Fibula, en lille Jernnaal og 86 Perler, de allerfleste af Mosaik, Glas eller hvid Stenmasse. Ved Perlerne laa en Klump store Menneske-tænder. Lidt sydligere fandtes Resterne af et Spiral-Armbaand af Bronce. Østligst i Graven laa en lille flad Jernskaal med Træ under samt en Kniv og Stykker af en lille Jernkjæde.

94. 5 Alen; flad. Paa et Lag fint hvidt Sand laa midt i Graven en næbformet Fibula, to Jernnaale, et lille rundt Jernspænde samt 20 gule eller røde Lerperler. Lidt sydligere laa en lille Kniv.

95. 6 Alen; middelhøj. I $1^1/_2$ Alens Dybde laa et Lag af fint hvidt Sand og derover et tyndt sort Lag af ringe Udstrækning. Paa dette fandtes midt i Graven en lille Kniv, en lille firkantet Jernplade med Belægning af Træ eller Læder, en Jernnaal, Stykker af en fin Jern-kjæde, en vifteformet Jerngjenstand, $2^1/_4 \times ^3/_4$" (jfr. Nr. 23), noget Jern med Spor af Bronce, en Klump

Tænder samt 35 Perler, de fleste af gul Lermasse. Lidt sydligere laa Resterne af en Spiral-Armring af Bronce i halvanden eller to Omgange.

96. 7 Alen; middelhøj. Ingen Oldsager.

97. 6 Alen; flad. Stenkrans. I 1$^1/_2$ Alens Dybde laa midt i Graven med Spidsen imod Syd et kort enægget Sværd, (kun 14 × 1$^1/_4$", men det Meste af Fæstet mangler).

98. 6 Alen; høj. Midt i Graven fandtes en lille Kniv.

99. 7$^1/_2$ Alen; høj. Ingen Oldsager.

100. 5$^1/_2$ Alen; flad. Ingen Oldsager.

101. 5$^1/_2$ Alen; middelhøj. Stenkrans. Paa Bunden fandtes et Lag tyndt Træ i $^1/_2$ Alens Brede og umiddelbart derunder med Spidsen imod Øst et enægget Sværd, 21 × 1$^5/_8$".

102. 7 Alen. I 1 Alens Dybde fandtes et enægget Sværd (c. 20 × 1$^1/_2$"; Lidt af Fæstet mangler) samt en lille Kniv. Nordost for Sværdet viste sig Spor af Menneske-tænder. I Fylden stod en grov, næsten cylindrisk Lerkrukke, 4 × 4".

103. 6 Alen; middelhøj. Heri er fundet en næbformet Fibula, en lille i den ene Ende spids og ved den anden Ende bred og med en aaben Rille gjennembrudt Bronceplade, 1$^1/_2$ × $^5/_8$", samt 33 Perler, dels af Glas, dels af gul Lermasse.

104. 5$^1/_2$ Alen; flad. Midt i Graven laa en prægtig, forgyldt og med slebne Granater prydet Fibula med Knap paa Bøjlen, 3$^1/_4$ × 1$^1/_3$" (som Nr. 2, 60 og 90). Endvidere fandtes sammesteds en Jernnaal og 30 Perler, dels af Glas dels af Lermasse.

105. 6$^1/_2$ Alen; middelhøj. Heri er fundet en velbevaret, temmelig stor skaalformet Fibula, 3$^1/_2$ × 1$^1/_{12}$", med Dragefigur paa Overfladen (Pl. 6, 4), to mindre do. do., 2$^1/_2$ × 1", en smuk bred Haandledsring af Bronce med fordybede bølgeformede Prydelser, en lille Jern-

ring, noget ukjendeligt Jern og 33 Perler, dels af Glas, dels af hvid Stenmasse.

106. 5 Alen; flad. Paa Bunden laa et Lag fint hvidt Sand og derover et tyndt sort Lag, hvorpaa der fandtes en gjennemboret, hvælvet Skive af Glas med Mosaikindlægning og med en Jernstift igjennem Midten, en lille langagtig Fibula i Lighed med Nr. 77, $1^3/_4 \times {}^1/_2$", en lille Kniv, en Jernnaal, Stykker af en lille Jernkjæde, et Stykke indtørret Læder eller deslige, en Træperle med Jernrør og Skal af Bronce samt 58 Perler, næsten alle af Glas.

107. $6^1/_2$ Alen. Stenkrans. Heri fandtes en lille Jernkniv.

108. $5^1/_2$ Alen; middelhøj. Ingen Oldsager.

109. 5 Alen; flad. Stenkrans. I 1 Alens Dybde fandtes nordvestligt en firkantet pladeformet Fibula, $2 \times {}^7/_8$", med Slangeprydelser, en aflang do. do. (itu), samt 16 Perler, næsten alle af Glas. Lidt østligere laa en sædvanlig Jernnaal med Hoved, en do. med Øje samt en do. fastgjort ved en lille Jernkjæde. 10" sydligere laa en tynd, trind Haandledsring af Bronce. Endelig fandtes i Graven en lille Kniv.

110. $5^1/_2$ Alen; middelhøj. Ingen Oldsager.

111. Omtrent midt i Graven laa med Spidsen imod Syd et $1^3/_4$" bredt enægget Sværd med en Længde af 26", hvoraf Fæstet udgjorde 7" og Klingen 19" (Pl. 2, 2). Tværs over Sværdet laa en Kniv, og noget østligere laa en større Kniv.

112. 5 Alen; middelhøj. Stenkrans. Nordvestligt fandtes en Perlerad og i denne imellem Perlerne en Del aflange med smalle Broncebaand prydede Træstykker med et tyndt Jernrør igjennem og en lille Jernplade for hver af Enderne (Træperler, Pl. 4, 8). Ovenpaa Perlerne laa en prægtig forgyldt Fibula, $2^5/_8 \times 1^1/_8$", med indfattede slebne Granater og en stor Knap paa Bøjlen, som Nr. 2, 60, 90 og 104. Sammesteds

fandtes to fugleformede Fibulaer, $1^1/_2 \times {}^1/_2$", en lille, aflang, sølvbelagt Plade til Paasyning paa Tøj (itu) samt en lille Broncedop med en afbrudt Stilk (Broncenaal). Iligemaade fandtes ved Perlerne tydelige Spor at Tænder. Perlernes Antal var afset fra Træstykkerne ialt 49, nemlig 12 af Glas og 37 af gul eller rød Lermasse. Lidt østligere laa en viftefoimet Jerngjenstand som i Nr. 23 og 95 samt en lille Kniv. 8" sydligere laa Resterne af en Spiral-Armring af Bronce i flere Omgange (itu). Endelig er der i Graven fundet nogle Stykker af en fin Jernkjæde, en Jernnaal samt et Stykke Jern, der kunde ligne en Nøgle (afbrudt).

113. Høj. Paa Bunden laa lidt ukjendeligt Jern, rimeligvis en Kniv.

114. 9 Alen; høj. Ingen Oldsager.

115. 3 Alen; middelhøj. Stenkrans. I Fylden, der var sort af forstyrret Brandpletsmuld, fandtes et grovt Lerkar. I 1 Alens Dybde laa en uforstyrret Brandplet med en Beltehage og en halvbrændt Lerklump. Ellers Intet.

116. $5^1/_2$ Alen; flad. I Fylden fandtes paa forskjellige Steder tre Hvæssestene, $2^3/_4$, $5^1/_2$ og $6^1/_2$" lange. I $1^1/_4$ Alens Dybde midt i Graven laa en lille Kniv. I $^3/_4$ Alens Dybde fandtes nordvestligt en stor uforstyrret Brandplet og deri en halvrund Kniv.

117. 9 Alen; høj. I Fylden fandtes paa flere Steder Brandpletsmuld med brændte Ben. I $1^1/_2$ Alens Dybde stod midt i Graven en Skjoldbule; tæt nordvest for denne laa to lancetformede Spydspidser, $7 \times 2^1/_2$"; sydligt fandtes en lille Kniv.

118. 6 Alen. I Gravens Vestside laa en Klump Brandpletsmuld med brændte Ben. Ellers Intet.

119. 4 Alen; flad. Stenkrans. I Fylden fandtes Skaar af et grovt Lerkar. Under Randstenene imod Vest laa en Brandplet med brændte Ben. Midt i Graven i 1 Alens

Dybde fandtes en tynd gjennemboret Sandstensskive, $^1/_4 \times 1^1/_2$", og en lille Jernnaal.

120. 6 Alen; middelhøj. Midt i Graven fandtes i sortblandet Muld noget i Oldtiden sønderbrudt Brandpletsjern. Ellers Intet.

121. $6^1/_2$ Alen; flad. I $1^1/_2$ Alens Dybde fandtes nordligt i Graven en stor Klump Levninger af Hestetænder og imellem dem en Jernring, c. $2^1/_2$" bred (Bidsel). Derfra strakte sig med Spidsen imod Sydsydost et stort tveægget Sværd, $31 \times 2^1/_4$", med Spor af Parerstang og med Bronce omkring Fæstets Træbeklædning. Paa Sværdet var fastrustet et Stykke Jern, rimeligvis en lille Kniv. Skraat ud fra dette Sværd og ind under det laa med Spidsen imod Sydvest et enægget Sværd, $23 \times 1^1/_2$". Paa Undersiden af dette var fastrustet en lille Kniv og en gul Lerperle. Ved Odden af samme Sværd stod en Skjoldbule, hvis øverste Del manglede (maaske knust ved Jordens Tryk).

122. 6 Alen; flad. Ingen Oldsager.

123. 6 Alen; middelhøj. I 2 Alens Dybde laa midt i Graven under en flad Sten et ikkun 15" langt (deraf Fæstet 4"), 1" bredt enægget Sværd. Tillige fandtes en lille Kniv.

124. 5 Alen; flad. Stenkrans. Hele Fylden sort af forstyrret Brandpletsmuld. I 1 Alens Dybde fandtes midt i Graven en Brandplet med en Beltehage og to Jernfibulaer med tilbagebøjet Spids. Ellers Intet.

125. 7 Alen. I $1^1/_4$ Alens Dybde fandtes nordvestligt en stor flad Dæksten og derunder en Brandplet med Spor af Jern. Ellers Intet.

126. 3 Alen. Nordligt i Graven laa en Brandplet med en Landsespids af gammel Form, 6×1". Ellers Intet.

127. 6 Alen; flad. I Fylden fandtes en Mosaikperle. Ellers Intet.

128. $5^1/_2$ Alen; middelhøj. I Fylden fandtes i Brandpletsmuld noget ukjendeligt Jern. Ellers Intet.

129. 6 Alen; flad. Midt i Graven fandtes med Spidsen imod Sydost et kun $15^{1}/_{2}$" langt, $1^{1}/_{4}$" bredt enægget Sværd.

130. 7 Alen; middelhøj. Svær Stenkrans. I $1^{1}/_{2}$ Alens Dybde laa midt i Graven med Spidsen mod Sydost et ikkun $15^{1}/_{2}$" langt (deraf Fæstet $4^{1}/_{2}$"), $1^{1}/_{2}$" bredt enægget Sværd. Tillige fandtes en Kniv.

131. 7 Alen; høj. Uregelmæssig Krans af svære Stene og indenfor disse et Lag af temmelig store Stene. I $1^{1}/_{2}$ Alens Dybde laa et enægget Sværd, $21^{1}/_{2} \times 1^{1}/_{2}$", og ved Siden deraf en Kniv, hvis Skaft syntes at være af Ben. Tillige indeholdt Graven en Skjoldbule (itu).

132. $5^{1}/_{2}$ Alen; høj. Vestligt fandtes en smuk svær Haandledsring af Bronce med Bølgeprydelser. Dens Overflade var dækket af et tæt Lag af fine, bløde Haar (Pelsværk). 9" nordligere laa to smaa skaalformede Fibulaer (itu) samt 54 Perler, deriblandt 3 store, klare af sleben Bjergkrystal, de øvrige af Mosaik, Glas eller hvid Stenmasse.

133. 7 Alen; middelhøj. Aflang Stenkrans med Længderetning i Nordvest og Sydost. Midt i Graven fandtes en Kniv.

134. 5 Alen; flad. Paa Kullens Midte laa en svær flad Sten. Midt i Graven fandtes 2 smaa, rigt prydede skaalformede Fibulaer (itu), en perleformet Broncespiral og 53 Perler, de fleste af Glas. Lidt østligere laa en lille Kniv.

135. $6^{1}/_{2}$ Alen; høj. Nordøstligt laa en lille Kniv og nordligt en lille drageprydet og i Fordybningerne forgyldt, skaalformet Fibula (itu) samt 35 Perler, næsten alle af Glas.

136. $5^{1}/_{2}$ Alen; middelhøj. Ingen Oldsager.

137. 6 Alen; middelhøj. Stenkrans. Heri fandtes med Spidsen imod Sydost, et kort, $1^{1}/_{2}$" bredt enægget

Sværd (itu), paa hvilket en Kniv var fastrustet. Noget vestligere fandtes et krumt jernbelagt Stykke Horn eller Læder af Form som en meget lille Skjoldbule (itu).

138. 10 Alen; høj. Svær Stenkrans og indenfor denne et Lag af Sten. I ikkun $^{3}/_{4}$ Alens Dybde fandtes midt i Graven et meget kort Sværd (itu) og lidt nordligere en meget lang og smal Spydspids, $14^{3}/_{4} \times ^{5}/_{6}$".

139. $12^{1}/_{2}$ Alen; meget høj (c. $1^{1}/_{2}$ Alen over den omgivende Mark). I $1^{1}/_{2}$ Alens Dybde laa under en flad Sten lidt vest for Midten en Kniv og en smuk lille flad næbformet Fibula, $1^{1}/_{2} \times 1$". 7" nordligere laa en lidt større næbformet Fibula, $2 \times 1^{1}/_{4}$", en Jernnaal og 29 Perler, deriblandt de 26 af en ejendommelig lys, grønliggul Glas- eller Stenmasse. Tæt nordvest for Perlerne stod et højt vaseformet Lerkar, $7^{3}/_{4} \times 5^{1}/_{4}$", ganske tomt, støttet med Mundingen op imod den Sten, der dækkede Oldsagerne; tæt nedenfor Karrets Munding vare smaa Stempler med et Kors indtrykkede rundt om Halsen; paa Udbugningen var der anbragt tre Sæt Knopper med tre i hvert Sæt, og derover var der en Bort af Zigzagstreger.

140. 9 Alen; høj. Heri er fundet en næbformet Fibula (itu), en lille Kniv, en vifteformet Jerngjenstand som i Nr. 23, 95 og 112 samt 1 gul Lerperle.

141. 6 Alen. Omtrent midt i Graven fandtes en næbformet Fibula, en aflang pladeformet do. af gjennembrudt Arbejde (Pl. 6, 2), $1^{1}/_{2} \times ^{3}/_{4}$", en lille firkantet Jernplade med Spor af Broncebelægning, en lille Kniv, noget ukjendeligt Jern samt 15 Perler, næsten alle af Glas. Østligt og nordvestligt i Graven fandtes Brandpletter med mange brændte Ben.

142. 5 Alen; flad. Under en Mængde Sten viste Fylden sig indtil $1^{1}/_{4}$ Alens Dybde stærkt blandet med Brand-

pletsmuld, hvori mange brændte Ben samt en Beltehage. Ellers Intet.

143. 6 Alen; middelhøj. Under et Lag af store Sten laa midt i Graven en skaalformet Fibula, to smukke knapformede do. med Slangeprydelser (Pl. 5, 2), 1" i Tværmaal, samt 36 Perler, næsten alle af Glas. Lidt østligere laa en lille Kniv.

144. 5½ Alen; middelhøj. Ingen Oldsager.

145. 5½ Alen; middelhøj. Ingen Oldsager.

146. 6 Alen; høj. Nordvestligt fandtes noget smalt, vinkelbøjet Broncebeslag, en perleformet Broncespiral, en broncebelagt Træperle og 68 andre Perler, næsten alle af Glas.

147. 7 Alen; middelhøj. Heraf er optaget Stykker af en stor enægget Kniv (Klingen 9" lang) og en lille do.

148. 6 Alen; middelhøj. Fylden var blandet med megen Brandpletsmuld, og to Brandpletter sade i Siderne af Graven. Paa Gravens Bund lidt nordvest for Midten fandtes en lille Kniv med langt Skaft.

149. 8 Alen; høj. Dækket med svære Sten. Ingen Oldsager.

150. 8 Alen; høj. Kullen indesluttede en firkantet Ramme af svære Sten, 2¾ Alen lang, indvendigt Maal, i Nordvest og Sydost, 1¾ Alen bred. Stenene naaede kun ¾ Alen ned, medens Bunden først viste sig i 1½ Alens Dybde. Ingen Oldsager.

151. 5 Alen; flad. Heri fandtes en lille Kniv.

152. 7 Alen; høj. Mange Sten i Fylden. Imellem disse laa midt i Graven i ¾ Alens Dybde en lille Kniv.

153. 7 Alen. Sydligt fandtes to Haandledsringe af Bronce; lidt østligere laa en Kniv. Midt i Graven fandtes Stykker af to smukke skaalformede Fibulaer og en smuk knapformet do. med indskaarne Slangeprydelser og Forgyldning i Fordybningerne samt 77 Perler, næsten alle af Glas eller hvid Stenmasse. Endvidere

fandtes en hvælvet gjennemboret Skive af malet Glas, $^{7}/_{8}$" bred (jfr. Nr. 106).

154. $6^{1}/_{2}$ Alen; høj. Stenkrans og indenfor denne en svær Dæksten. Ingen Oldsager.

155. $7^{1}/_{2}$ Alen; tildels tidligere forstyrret. I 1 Alens Dybde fandtes midt i Graven 5 Perler af Lermasse og ved dem en knapformet Fibula $1^{1}/_{4}$" bred, prydet med indslagne Smaacirkler, to næbformede Fibulaer samt en aflang pladeformet do. af gjennembrudt Arbejde $2 \times 1^{1}/_{4}$". Ikke langt derfra laa en lille Kniv og en Broncenaal med Hoved (itu). Af de i Graven nedlagte Perler ere de fleste rimeligvis bortkomne ved tidligere Gravning.

156. $7^{1}/_{2}$ Alen; meget flad. Kun 10" dybt fandtes Spor af Tænder samt to store skaalformede Fibulaer $4^{3}/_{8} \times 2^{1}/_{2} \times 1$", med et ottekantet gjennembrudt Felt paa Midten og fantastiske Dyrfigurer i otte Felter udenom (Pl. 6, 6), endvidere en stor ligearmet Fibula, $2^{1}/_{2} \times 1$" (Pl. 7, 6), en meget massiv Haandledsring med Bølgeprydelser (Pl. 7, 3), en lille Kniv og 8 smaa Perler af Glas eller hvid Stenmasse.

157. (Imellem 140 og 141; udgravet af Grundejeren efter Undersøgelsernes Afslutning). Heri er fundet en stor forgyldt Fibula med indfattede slebne Granater og Knap paa Bøilen som i Nr. 2, 60, 90, 104 og 112, $3^{3}/_{8} \times 1^{5}/_{8}$"; endvidere en meget smuk fugleformet Fibula af forsølvet Bronce, $2^{1}/_{8} \times {}^{3}/_{4}$", en mindre do. uden Forsølvning, $1^{1}/_{2} \times {}^{5}/_{8}$", to ensdannede 3" lange, kun $^{1}/_{3}$" brede, forsølvede og ciselerede Bronceplader med en Kam bag paa til Paasyning, (Pl. 5, 5), Stykker af et Spiral-Armbaand af Bronce, en lille Jernkjæde, $2^{1}/_{2}$" lang, sammenrustet med et Par lige saa lange Broncestrimler, Stykker af en Kniv, to perleformede Broncespiraler samt 23 Perler, næsten alle af Glas.

De efterfølgende Grave 158—163 ere udgravede af Lærer Jørgensen og mig i Sommeren 1877, de allerfleste i Kuller, der vare forud stærkt beskadigede ved Stentagning. (Nr. 160—163 laa alle vest og sydvest for den store Høj men ere ikke anførte paa Kortet).

158. (Mellem Nr. 110 og 117) Spor af Stenkrans. I Gravens Nordside fandtes under en flad Sten i 1 Alens Dybde et Lag fint hvidt Sand og paa dette en Klump Perler af Mosaik og Glas, imellem hvilke der laa en gjennemboret, paa den ene Side hvælvet og med Mosaikindlægning prydet Skive af blaat Glas, 1" i Tværmaal; i Gjennemboringen sad en Jernøsken dækket foroven med en lille Bronceknap. Sammesteds fandtes en rund Plade af Jern med Træbelægning, samt en lille hul Cylinder af Jern. Tæt nordvest for Perlerne fandtes Spor af Tænder. Midt i Graven laa en Kniv.

159. (Sydvest for Nr. 152). Ikkun 10" under Overfladen fandtes et smukt skaalformet Spænde $3^1/_4 \times 1^3/_4$", Halvdelen af et noget større do., en usædvanligt snæver Haandledsring af den svære Art med Bølgeprydelser, kun $1^1/_8$ til $1^3/_4$" indvendigt Maal, en lille Kniv samt en Snes smaa blaa Glasperler.

160. Indeholdt Stykker af et tyndt Spiral-Armbaand af Bronce samt en malet Perle.

161. Indeholdt Stykker af en lille Kniv samt et knust middelstort Lerkar med Stregeprydelser.

162. 6 Alen bred; flad. Lidt Vest for Midten fandtes i $^3/_4$ Alens Dybde Stykker af et lille skaalformet Spænde, nogle Levninger af Tænder samt en Klump Glasperler.

163. I $^3/_4$ Alens Dybde fandtes et firkantet pladeformet Spænde, Stykker af en lille Jernkjæde samt en Del Perler især af Glas.

Af de i Aarene 1874—76 ved Stentagning opgravne Oldsager ere følgende indkomne til Museet: en meget stor og mærkelig, firkantet, pladeformet Fibula, $5 \times 2^{1}/_{2}''$ (Pl. 5, 4), en skaalformet do., $4^{1}/_{4} \times 1^{5}/_{8}''$, en næbformet do. og Stykker af en anden do. do., et smukt Broncebeslag med slyngede Prydelser, en gjennemboret Stenskive, 6 Mosaikperler og c. 100 Glas-, Sten- og Lerperler, Stykker af et 2" bredt, enægget Sværd, en smuk $13^{1}/_{4}''$ lang, kun $1^{1}/_{3}''$ bred Spydspids med to ovale, ciselerede Bronceknopper paa Døllen (Pl. 3, 1); Stykker af en anden lang Spydspids, fire ensdannede, $1^{1}/_{12}''$ brede Knapper af Bronce med forsølvet og forskjelligt prydet Overflade, rimeligvis Skjoldknapper (Pl. 3, 4) samt en Kniv.

Samtlige disse Sager ere ifølge Efterretninger indhentede af mig paa Stedet fundne i Kuller i den nordvestlige Del af Gravpladsen, og de fire forsølvede Knapper ere ifølge Finderens Erklæring fundne i samme Grav som den lange Spydspids.

Til nærmere Oplysning om Perlefundene ved Bækkegaard meddeles herved nedenstaaende detaillerede Fortegnelse.

Nr.	Mosaik	malede	broget Glas	blaat Glas	grønt Glas	andet Glas	Bjergkrystal	hvid Sten	lysgul Sten	anden Sten	gult Ler	rødt Ler	Rav	Bronce	Ialt	perleformede Broncespiraler	Træperler
2	1	5	»	32	2	»	»	8	»	1	1	2	1	»	53	»	»
3	19	1	1	5	9	»	»	»	»	1	»	1	»	»	37	»	»
5	14	13	»	34	27	»	»	»	»	»	»	1	1	1	91	»	»
11	9	10	»	39	»	7	»	3	»	»	»	»	1	»	69	»	»
14	»	4	»	1	»	»	»	»	1	1	25	7	»	»	39	»	»
16	»	»	»	19	22	»	»	2	»	»	1	»	»	»	44	1	»
17	»	2	»	24	7	1	»	21	»	»	»	»	»	»	55	»	»
20	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	2	»	»
21	1	1	»	6	»	»	»	»	»	1	1	»	1	»	11	»	»
23	»	»	»	1	2	2	»	2	1	»	11	87	»	»	106	»	»
24	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	28	68	»	»	97	»	6
26	4	4	»	»	2	»	»	»	»	»	79	17	2	»	108	2	»

Nr.	Mosaik	malede	broget Glas	blaat Glas	grønt Glas	andet Glas	Bjergkrystal	hvid Sten	lysgul Sten	anden Sten	gult Ler	rødt Ler	Rav	Bronce	Ialt	perleformede Broncespiraler	Træperler
30	»	»	»	1	3	»	»	2	»	1	24	80	»	»	111	»	»
35	5	1	»	10	»	2	»	21	»	1	»	2	1	»	43	1	1
36	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»
44	8	9	»	»	23	»	»	8	»	3	»	»	»	»	51	»	»
50	4	13	»	15	»	»	3	6	»	1	1	»	»	»	43	»	»
53	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	3
59	3	20	»	36	»	1	»	5	»	1	»	»	»	»	66	»	»
60	5	17	»	91	»	»	»	2	»	»	3	»	2	»	120	»	»
62	10	3	»	24	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	39	»	»
63	1	6	»	37	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	44	»	»
64	3	7	»	15	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	27	»	»
66	4	6	»	20	»	1	»	»	»	2	»	»	»	»	33	»	»
74	»	»	»	25	»	2	»	7	»	»	»	»	»	»	34	»	»
76	1	4	»	20	»	1	»	4	»	»	»	»	»	»	30	»	2
77	1	9	»	25	»	»	»	9	»	1	»	1	»	»	46	1	»
85	1	6	»	19	»	1	»	2	»	»	»	»	»	»	29	»	»
88	1	41	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	5	49	2	»
89	1	4	»	17	»	4	»	4	»	2	1	1	1	»	35	»	»
90	1	3	»	3	»	2	»	»	»	1	76	41	1	»	128	»	»
91	9	11	»	13	22	1	»	7	»	»	»	2	»	»	65	»	»
93	9	10	»	32	»	7	»	27	»	»	»	1	»	»	86	»	»
94	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	13	6	»	»	20	»	»
95	»	6	»	»	»	»	»	1	»	»	26	1	1	»	35	»	»
103	2	8	»	2	»	»	»	»	3	»	18	»	»	»	33	»	»
104	»	»	»	12	»	»	»	»	»	»	12	6	»	»	30	»	»
105	1	4	»	5	1	»	»	20	»	1	»	»	1	»	33	»	»
106	3	9	»	28	»	14	»	4	»	»	»	»	»	»	58	»	1
109	1	»	»	10	2	»	»	1	»	1	»	»	1	»	16	»	»
112	»	8	1	»	»	3	»	»	»	»	35	2	»	»	49	»	6
132	10	11	»	12	11	»	3	7	»	»	»	»	»	»	54	»	»
134	8	16	9	16	2	»	»	»	»	»	»	»	2	»	53	1	»
135	2	8	»	8	13	»	»	»	»	»	1	1	»	2	35	»	»
139	»	»	»	»	»	»	»	»	26	»	»	»	1	2	29	»	»
140	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»
141	3	4	»	5	2	»	»	»	»	»	»	1	»	»	15	»	»
143	1	15	»	17	»	»	»	»	»	2	»	»	1	»	36	»	»
146	»	14	»	36	10	»	»	8	»	»	»	»	»	»	68	1	1
153	6	22	»	9	7	12	»	17	»	»	»	3	»	1	77	»	»
155	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	2	»	»	5	»	»
156	»	»	»	4	2	1	»	1	»	»	»	»	»	»	8	»	»
157	»	5	3	5	6	1	»	»	1	1	1	»	»	»	23	2	»
158	8	3	»	15	10	»	»	10	»	»	»	»	1	»	47	1	»
159	»	»	»	19	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	20	»	»
160	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
162	»	»	2	6	8	1	»	1	»	»	»	»	»	»	18	»	»
163	3	1	»	7	4	»	»	»	»	»	1	4	»	»	20	»	»

Blandt de som blaa anførte Glasperler i Nr. 50, 59, 103 og 143 kan der have været nogle grønne.

Knarregaard.

Nr. 1. Iblandt de c. 1000 Alen syd for Knarregaard, 47. Selvejergaard i Østerlars Sogn, c. 2000 Alen nordvest for Kirken, beliggende Røser (se foran Side 165) fandt Lærer Jørgensen i Efteraaret 1876 en 10 Alen bred temmelig høj Jordkulle. I $1^1/_4$ Alens Dybde midt i Kullen laa en stor flad Sten, ved hvis sydostlige Hjørne der stod et stort, tomt, vaseformet, hankeløst, knust Lerkar, prydet paa Udbugningen med 3 Sæt Knopper, tre i hvert Sæt (jfr. Bækkegaard 139). Tæt derved laa en Kniv i Træskede, og tværs over denne var en anden Kniv fastrustet. Ved Stenens Vestside laa en Sax (itu), hvis Bøjle var indlagt i et Træskaft. Under den nordlige Del af Stenen fandtes en smuk og velbevaret næbformet Fibula med ophøjede Striber og Rækker af indslagne Prikker (Pl. 4, 7), en lignende do. (beskadiget), en knapformet Fibula, 1" bred, med indprikkede koncentriske Kredse, en smuk lille Broncenaal med kantet Hoved prydet med Smaacirkler (jfr. Bækkegaard 90 og 112), nogle Rester af Mennesketænder samt 4 Perler af hvid Stenmasse, 1 af lysgul do., 18 af gul og 9 af rød Lermasse, 1 af Rav, 2 af Bronce og 3 af en hvid tung Masse, der rimeligvis kun var iltet Bronce, i Alt 38 Perler. I Graven fandtes derhos en gjennemboret Lerskive $^5/_{12} \times 1^3/_4$".

Nr. 2. Paa den et Par hundrede Alen vestligere liggende Brandpletsplads (se foran Side 190) laa en lille Høj, c. $7^1/_2$ Alen bred, $1^1/_2$ Alen høj, i hvis vestlige Side der i Sommeren 1876 var fundet to lange smalle Spydspidser (itu), af hvilke i det Mindste den ene havde smukke Broncehoveder paa Enderne af Naglen igjennem Døllen. I Midten af Højen fandt Lærer Jørgensen senere et knust tomt vaseformet Lerkar prydet med Riller og Streger og umiddelbart op til dette en lille Stenbunke, hvori der laa enkelte hvide brændte Benstykker samt lidt Træ belagt med Bronce og Stykker af en lille Jernnaal.

Lensgaard

i Østerlars Sogn, 5000 Alen nordvest for Kirken. Paa flad Mark, omtrent et hundrede Alen nord for Gaarden fandtes i Aaret 1868 under en flad Sten nogle ubrændte Menneskeben og ved dem tre $1^5/_6$" lange næbformede Broncefibulaer med Jernnaal, 2 hvide Stenperler samt 1 rød og 10 gule Lerperler.

Bøgebjerg
ved 28. Selvejergaard i Østerlars Sogn.

Om den der undersøgte Kulle fra Mellemjernalderen se nedenfor i Beskrivelsen over denne Gravplads Side 232.

Nymølle ved Nexø.

Ved Nymølle tæt vest for Nexø traf Mølleren i Aaret 1873 ved at rydde Plads til en ny Bygning tre sorte Pletter, hvorom han ved at afgive de deri fundne Oldsager har berettet følgende:

Nr. 1. En halv Alen under Overfladen viste sig en aflang sort Plet, c. $1^1/_2 \times 1$ Alen, indeholdende sort Muld, Kulstykker og smaa brændte Benstykker men ingen Potteskaar. Deri fandtes endel Jernsager, som ere befundne at være: en meget stor og bred Landsespids 12×3", en Skjoldbule, lav med høj Tap som Bhl. Brdp. 3, 14 (itu), Dopskoen af en Landse (?), et Hammerhoved $2^3/_4 \times {}^3/_4 \times {}^3/_4$", omtrent som Bhl. Brdp. 4, 9, men dog noget tykkere, en firkantet lille Ambolt, $2^1/_2 \times 1^3/_8 \times 1^3/_8$" en stor Tang, $11^1/_4$", Alt af Jern, et Par smukke Hængsler med Broncenagler, en Hank af Jern, to smaa forgyldte Bronceknapper, en Kniv, 5", noget ukjendeligt Jern og en smuk firesidet Hvæssesten, 7".

Nr. 2. En Alen under Overfladen laa en anden sort Plet, rund med et Tværmaal af c. 16", indeholdende Kul og brændte Benstykker saavelsom en Broncespiral, en Kniv,

noget ukjendeligt Jern og Bronce samt en Klump af 11 hvide og 8 grønne Stenperler, 41 røde og 1 gul Lerperle, i Alt 61 Perler.

Nr. 3. Sort Plet med Kul og brændte Ben samt en lille Kniv, 4".

Endvidere er der ved Rydningsarbejdet fundet en bred Landsespids, 8 × 2¼".

Allinge.

Ved Udløbet af Bækken tæt nord for Allinge fandtes i Aaret 1870 i en gammel Havstok af Strandstene og Sand en Plet af lys lerblandet Jord, indeholdende et enægget Sværd, 1½" bredt, som efter de bevarede Stykker synes at have havt en lige Ryg og en ved Odden tilbagebøjet Æg (som B. æ. J. 7, 1) samt 2 store (9½ × 3") og tre mindre (6½ × 2"), alle forholdsvis meget brede Landsespidser tildels med en ophøjet Stribe paa hver Side langs ned ad Bladets Midte. Ben fandtes ikke og ejheller Spor af Ligbrand.

Oversigt over Perlefundene fra Mellemjernalderens Grave udenfor Bækkegaards Gravplads.

	Mosaik	malede	blaat Glas	grønt Glas	indv. forgyldt Glas	hvid Sten	lysgul Sten	gult Ler	rødt Ler	skiveformede af Rav	berlokformede af Rav	Bronce	I Alt	Selvspiraler	Selvperler paa Træ
Møllebakk. 1.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	16	»	»	17	nogle	4
— 2.	»	»	»	1	»	»	»	1	1	»	»	»	3	»	nogle
Melsted 2.	1	»	»	»	»	»	»	12	4	»	»	»	17	»	»
— 3.	»	»	29	4	»	3	»	2	7	14	11	»	70	»	»
— 4.	»	»	»	1	»	»	8	»	»	»	»	»	9	»	»
— 8.	»	»	»	1	»	»	1	»	1	10	»	»	13	4	»
— 9.	2	1	»	»	»	»	5	»	1	»	»	»	9	»	»
Knarregrd. 1.	»	»	»	»	»	4	1	18	9	1	»	5	38	»	»
Lensgaard.	»	»	»	»	»	2	»	10	1	»	»	»	13	»	»
Bøgebjerg C.	»	»	12	4	3	18	9	14	48	63	8	»	179	»	»
Nexø 2.	»	»	»	8	»	11	»	1	41	»	»	»	61	»	»

D. Grave fra den yngre Jernalder.

Bøgebjerg.

Omtrent 800 Alen nordost for den 28. Selvejergaard i Østerlars Sogn (»i Risen«) c. 3500 Alen syd for Sognets Kirke ligger en lille skovbevoxet Bakkeryg, kaldet Bøgebjerg, omtrent 300 Alen lang i Øst og Vest og c. 100 Alen bred; den henhører dels under 28., dels under 29. Selvejergaard.

Langs med Bakkens sydlige Fod fandtes en Række af Grave, bestaaende hver især af en firkantet Ramme af svære kantstillede Stenplader uden Dæksten og uden Bundsten. Lignende Stenrammer fandtes enkeltvis ogsaa højere oppe paa Bakkens Ryg. Alle havde de Længderetningen omtrent i Nord og Syd; nogle vare omgivne af en lav Forhøjning af Jord eller Haandstene, andre ikke; Fylden indeni Rammerne var i Reglen kun Jord. Af de svære Sidestene og Endestene ragede uregelmæssige Spidser ofte en halv Alen eller mere op over Jorden.

Fremdeles bemærkedes paa Bakkens Ryg lidt vest for Midten en c. 25 Alen lang og c. 12 Alen bred, flad Stenlægning af runde Sten fra et Par Tommers til henimod en halv Alens Tværmaal. Ved nærmere Undersøgelse viste denne store stenlagte Flade sig imidlertid at indeholde et helt System af tæt sammensluttede Firkanter eller Ovaler, alle omtrent 4 Alen lange i Nord og Syd og omtrent 2 Alen brede, hver især omgivet af en Rand af Stene, indenfor hvilken der var lagt Brolægning i forskjellige Mønstre, hyppigst saaledes, at der paa Midten var anbragt en firkantet, rund eller oval Stenlægning med større Stene midterst. Lignende stenlagte Flader fandtes ved det sydvestlige Hjørne af Bakken, tildels belagte med sværere Stene.

Endvidere fandtes der hist og her nogle Jordkuller af Udseende som de ved Bækkegaard samt nogle Brandpletter,

og endelig stod der paa den sydvestlige Skraaning af Bakken et Par høje spidse Bautastene, medens andre opretstaaende Stene af ringere Højde viste sig længere imod Øst paa Bakken.

Denne mærkelige Gravplads er i Sommeren 1877 bleven undersøgt, dels af Lærer Jørgensen alene, dels af ham og mig i Forening.

A. De store Stenrammer.

1. $3^1/_2$ Alen lang, 3 Alen bred, indvendigt Maal, omgiven paa Ydersiden af en hvælvet Stendynge. Henimod Nordenden fandtes i $^1/_2$ Alens Dybde to store skaalformede Broncespænder med Jernnaal (itu) og en rød Lerperle. Ved Spænderne fandtes Rester af Tøj og Skind samt en Del ubrændte Ben. Tæt ved Nordenden laa tværs i Graven en lille Kniv, 4" lang.
2. $3^1/_2$ Alen lang, $2^1/_2$ Alen bred. I $^1/_2$ Alens Dybde fandtes en lille Kniv med Spor af Træskaft.
3. $3^1/_2$ Alen lang, $2^1/_2$ Alen bred. I $^1/_2$ Alens Dybde fandtes ubrændte Ben samt tæt ved Nordenden en lille Kniv og lidt sydligere to store skaalformede Broncespænder med Jernnaal, $4 \times 2^3/_8$", et ligearmet Broncespænde omtrent som Bækkegaard 156, $3 \times {}^7/_8$", samt 4 firdobbelte, indvendig forgyldte Glasperler, 2 dobbelte og 3 enkelte do. do., 1 hvid Stenperle og 1 Ravperle, i Alt 11 Perler.
4. $3^1/_2$ Alen lang, $2^1/_2$ Alen bred. I $^1/_2$ Alens Dybde fandtes sikre Spor af ubrændte Ben men ingen Oldsager. En Alen dybere laa der en stor Brandplet med brændte Ben og ovenpaa Brandpletten en $3^1/_4$" lang Naal af Bronce med en bevægelig Jernring, 1" bred, igjennem Hovedet (»Ringnaal«; jfr. Montelius Fig. 550).
5. $2^1/_2$ Alen lang, $2^1/_2$ Alen bred. I $^1/_2$ Alens Dybde fandtes en Kniv og en mindst 5" lang Broncenaal med en rund Aabning igjennem Hovedet (Ringnaal?).

6. 4 Alen lang, 3 Alen bred, omgiven af en hvælvet Stendynge af $6^1/_2$ Alens Brede. I $^1/_2$ Alens Dybde fandtes et tyndt Lag af smaa runde Strandsten og umiddelbart derunder 2 store skaalformede Broncespænder, $4^1/_4 \times 2^1/_4''$, et smukt trefliget do. (Pl. 7, 1), 2″ bredt, samt 1 Perle af Bjergkrystal, 1 af Karneol, 1 af hvid Stenmasse, 1 tredobbelt og 1 dobbelt af indvendigt forgyldt Glas, i Alt 5 Perler.

7. $3^1/_2$ Alen lang, $1^7/_8$ Alen bred. I Gravens østlige Side stod en spids, $2^5/_8$ Alen høj Sten, hvoraf $1^1/_2$ Alen ragede op over Jorden. I selve Graven laa Undergrunden $^1/_2$ Alen under Overfladen og Oldsager fandtes ikke. Den spidse Sten gik derimod dybere ned, og under den viste sig sort Muld med grove Potteskaar.

8. 4 Alen lang, $2^3/_4$ Alen bred, omgiven af en oval tildels med en Stenring randsat Kulle. Stenrammen bestod af meget svære Plader, som ragede indtil 1 Alen op over Jorden. Spor af ubrændte Ben forefandtes og i det nordostlige Hjørne en Jernring med deri fastgjort Jernstok (Bidsel).

9. Stenramme i en lille lav Kulle. I den nordre Ende fandtes i $^1/_2$ Alens Dybde en lille Skjoldbule (itu).

Endnu undersøgtes omtrent lige saa mange andre Stenrammer, tildels af meget svære Sten, men uden at Oldsager fandtes deri.

B. De flade Stenlægninger.

Af Gravene i den store stenbelagte Flade paa Bakkens Ryg undersøgtes adskillige. I en af dem, hvis Stenlægning var ordnet i to concentriske Ovaler, hvoraf den yderste var 4 Alen lang og $2^3/_4$ Alen bred, fandtes lidt øst for Midten ikkun 3″ under Overfladen en Kniv og Stykker af et enægget Sværd liggende paa et Lag af smaa flade Strandstene.

Ogsaa i Stenlægningerne ved Bakkens vestlige Ende undersøgtes flere Grave, men uden Udbytte af Oldsager.

C. Jordkulle fra Mellemjernalderen.

Ved Bakkens nordre Fod laa en stor Jordkulle, 19 Alen i Tværmaal, tildels randsat med store Stene. Omkring Midten fandtes c. 18" dybt en Stenkraus med c. 4½ Alens Tværmaal; forøvrigt bestod Kullen alene af Jord. Lidt nordvest for Midten fandtes 1¼ Alen dybt et 1" tykt Lag af hvidt Sand. Paa Sandet laa en Klump Perler og ved dem to 1¾" lange bøjleformede Broncespænder af Form omtrent som B. æ. J. Pl. 9, 3. Tæt nordost for dem fandtes Menneskeтænder og lidt vestligere laa et bøjleformet Broncespænde med bred Spids og en halvrund Plade bagved Bøjlen, 2½" langt. Endelig fandtes et Par Tommer nord for Tænderne et lidet Spænde af lignende Form som de to førstnævnte. Perlerne vare kjendeligen trukne paa Rad saaledes, at to og to af samme Art og Farve laa ved Siden af hinanden. Der var 46 af Glas eller Stenmasse, 62 af rød eller gul Lermasse og 71 af Rav, deriblandt 8 berlokformede, i Alt 179 Perler.

D. I Brandpletter udenfor de yngre Grave er der foruden brændte Ben kun fundet Stykker af en Kniv og nogle stregeprydede Potteskaar

Egnen om Gudhjem.

Egnen om Gudhjem er meget rig paa Begravelser fra Jernalderens senere Afsnit. Ved Stranden nordvest for Fiskerlejet, et Par hundrede Alen fra dettes nordlige Ende ligger en ikke ubetydelig Samling af flade Stenlægninger. Paa en flad Klippeknold umiddelbart ved et nord for Byen opført Magasin ligger der atter en Gruppe af saadanne, hvoraf nogle ere undersøgte af mig uden Resultat. I en Have c. 100 Alen sydligere er der gjentagne Gange fundet Glasperler liggende nogle Tommer under Jordens Overflade

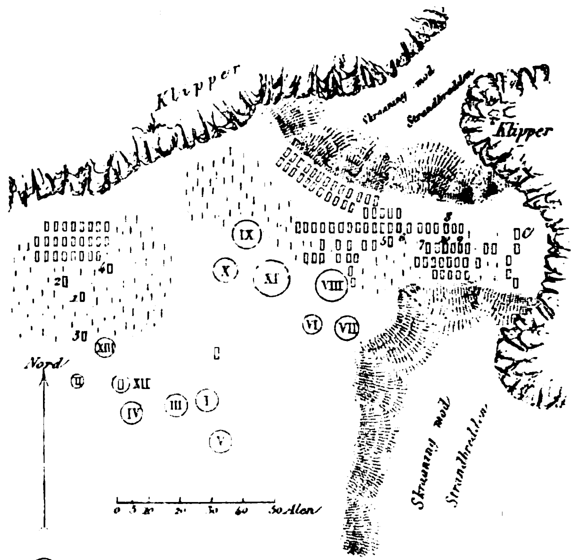
paa den flade Grundklippe. Et lille Fund, som jeg modtog derfra, bestod af 12 Glas- og Stenperler, fundne i en Halvkreds med 1—2 Tommers Mellemrum. Paa den høje Granitbakke vest for Byen tæt ved Grænsen af Østerlars Sogn ligger der en Snes Jordkuller, som i deres ydre og indre Bygning have stor Lighed med Mellemjernalderens Kuller, men som, afset fra et benfyldt Lerkar og et tomt do., hidtil ikke have afgivet kjendelige Oldsager. Paa Møllebakken tæt syd for Byen laa de to meget rige Mellemjernalders-Grave, der ere beskrevne foran Side 194. Et Par hundrede Alen sydligere ligger den store Gravplads i Lillevang, og tæt derved de stensatte Grave paa Sølvklippen. Lidt sydligere ved Foden af en Skrænt ned imod Melsted Fiskerleje er der for 14—15 Aar siden fundet tre store skaalformede Spænder m. M. Syd for Melsted ligger den ovenfor Side 195—199 beskrevne Gravplads. Derfra mod Sydost forekommer der hist og her spredte Begravelser, indtil der ved Saltuna henimod en Mil fra Gudhjem atter fremtræder en større Samling deraf (se nedenfor). Den største af disse Gravpladser er

Lillevang.

Med dette Navn betegnes en smuk lille halvrund Dal, en 4—500 Alen sydost for Gudhjem, paa de tre Sider omgiven af græsbegroede Skrænter eller smuldrende Klipper og paa den fjerde Side aaben imod Havet, dog at den paa en Del af Kystlinien afspærres fra Søen ved en lav Klipperække. Den nordlige Del af denne Dal indeholder en stor Mangfoldighed af Grave. Sydligst ligger en Del store flade Kuller, og nord for disse er Terrænet saavel imod Nordvest som imod Nordost tæt dækket med flade Stenlægninger. Et Kort over Gravpladsen er aftrykt paa omstaaende Side.

A. Kullerne ere opførte af det paa Stedet værende Jordsmon, ɔ: Jord og Stene i uordentlig Blanding. Ovenpaa adskillige af dem har der ligget en Ring af store runde

Stene, som vel nu ere bortførte, men som have efterladt Huller, hvor de have siddet. Kullerne ere for største Delen undersøgte af Lærer Jørgensen i Efteraaret 1876. Resultaterne have været følgende:

Hvælvede Kuller.

Firkantede Stenlægninger.

Terræn belagt med utydelige Stenlægninger.

Kort over Gravpladen i Lillevang syd for Gudhjem. 1877.

1. 7½ Alen bred; middelhøj (ɔ: Høiden omtrent $^1/_{10}$ af Breden). I Midten fandtes et med Stenplader omsat Rum, 4 Alen langt, 2 Alen bredt, fyldt med Jord og dækket med Smaasten. I $^3/_4$ Alens Dybde naaedes et c. 10" tykt Lag af sejgt Ler, hvori der laa et paa højre Side i krumbøjet Stilling henlagt Skelet med Hovedet omtrent i Nord. Nordligst i Graven laa en

lille Kniv med langt Skaft (Bladet 2½", Skaftet 4" med Spor af Træbeklædning), og ved den sydlige Ende fandtes Benene af et Dyr (Hund?).

2. 4 Alen bred, meget flad. I Midten et 1½ Alen langt, 1¼ Alen bredt stensat Rum, hvori der i 16" Dybde fandtes et Lerlag. Ben vare ikke kjendelige; derimod optoges midt i Graven 1 Mosaikperle og 1 Ravperle. Nordvestligt stod et lille grovt Lerkar, fyldt med det omgivende Ler.

3. 7½ Alen; middelhøj. I Midten et stensat Rum, 3 × 2½ Alen. I ¾ Alens Dybde fandtes et 10" tykt Lerlag og deri Resterne af et Skelet. Ved den højre Haands Plads laa en lille langskaftet Kniv, under Laarbenene en 6½" lang Jernnøgle med en tværs udstaaende S-dannet Kam, ved Brystet et lille kredsrundt, c. 1" bredt Hængesmykke af Bronce med gjennembrudte Drageslyngninger samt en lille rød Stenperle.

4. 7 Alen; høj. I Midten et smukt stensat Rum, 2½ × 1½ Alen. I 20" Dybde laa et 8" tykt Lerlag og deri Resterne af et Skelet med Hovedet imod Nordost. Ved Brystet fandtes 1 lille rød Stenperle, ved højre Haand en Kniv og under Laarbenene en Nøgle med S-dannet Kam. Lige ud for Knæerne laa i Gravens Vestside et c. 4" langt fladt Jernredskab.

5. 7½ Alen; høj. Midt i Graven et stensat Rum, 3 × 2½ Alen. I 20" Dybde laa et Lerlag og deri Resterne af et Skelet. Ved Brystet laa 1 blaa Glasperle, ved højre Haand en Kniv og under Laarbenene en Nøgle med tværs udstaaende lige Kam.

6. 7 Alen; meget flad. I Midten et stensat Rum, 2½ × 1½ Alen. I 20" Dybde laa et Lerlag og deri Resterne af et Skelet. Ved højre Haand laa en Kniv og under Laarbenene en hul Nøgle med bred lige Kam.

7. 8½ Alen. Ingen Oldsager.

8. 10½ Alen. Tidligere forstyrret.

9. 9 Alen; middelhøj. Ingen Stenkiste, ingen Ben og ingen Oldsager.
10. 8 Alen; middelhøj. Ingen Stenkiste. I $^{3}/_{4}$ Alens Dybde fandtes midt i Graven en Kniv og i samme Dybde adskillige ubrændte Ben.
11. 13 Alen; høj. Tidligere forstyrret.
12. 6 Alen. I Midten et stensat Rum, $3^{1}/_{2} \times 2$ Alen; den nordre Endesten ragede $^{1}/_{2}$ Alen op over Jorden. I $^{1}/_{2}$ Alens Dybde fandtes et Lerlag og deri Rester af et Skelet. Ved Laarbenene laa en lille Kniv.
13. $6^{1}/_{2}$ Alen, flad. Ingen Stenkiste og intet Lerlag. I $^{1}/_{2}$ Alens Dybde fandtes Rester af et Skelet og noget ovenfor Hoften laa en Jernnaal.

Alle Stenrammerne havde Længderetning omtrent i Nord og Syd, og alle Skeletterne laa i krumbøjet Stilling paa Siden, i Regelen paa højre Side, med Hovedet i Nord, Nordost eller Nordvest.

B. Stenlægningerne ere, som antydet, udbredte over det nordvestlige og det nordostlige Hjørne af Dalen. De ere ikke allevegne let kjendelige, da de Haandstene, hvoraf de ere lagte (fra 3 til 6" Gjennemsnit), ofte ere overgroede med Grønsvær eller vel endog i Tidernes Løb bortkomne. Det har imidlertid i det nordøstre Hjørne været muligt at konstatere en Række af 20 saadanne Grave i uafbrudt Følge, og syd for dem kunde der kjendes i det Mindste tre lignende Rækker. Ogsaa ovenfor den Skrænt, som imod Nordost gaar ned imod Strandbredden, kunde der kjendes to lange Rækker af Grave. Stenlægningerne i Lillevang bestaa næsten alle af en firkantet Ramme af Haandsten med en Brolægning eller en af lidt større Stene lagt Figur paa Midten (se Afbildningerne foran Side 151). Længden er omtrent 4 Alen og Breden omtrent 2 Alen; Afstanden imellem dem er omtrent $^{1}/_{2}$ til $^{3}/_{4}$ Alen. Paa 20 Alens Længde i Rækkerne faldt der i Regelen 7 Grave. Længderetningen af Gravene var paa de fleste Steder

temmelig nøje Nord—Syd, men hvor Rækkerne krummede sig langs Randen af Skraaningen imod Strandbredden, drejede Gravenes Retning sig imod Nordnordost og endog imod ret Nordost.

Naar Stenlægningen var optagen, bestod Jordsmonnet under det tynde Grønsvær indtil en Dybde af 6—8" i Regelen af smaa runde og glatte Strandsten. Ofte var det kjendeligt, at disse maatte være forsætligen hidførte, men paa andre Steder vare Forholdene ikke saa tydelige, idet ogsaa Undergrunden bestod af Strandsten. Oldsagerne laa altid i en Dybde af ikkun faa Tommer, og de enkelte Gange, da der fandtes ubrændte Benpiber, laa de i samme Dybde. Brændte Ben eller Kul fandtes intetsteds.

Antallet af disse Stenlægninger kan jeg ikke nøje angive; jeg anslaar det til over 250. I Sommeren 1877 bleve omtrent 70 undersøgte af Lærer Jørgensen og mig i Forening, men kun i 10 af dem fandtes der Oldsager, nemlig:

1. I en Dybde af ikkun 5" fandtes lidt øst for Midten et smukt Beltespænde af Bronce, $2^1/_6 \times 1^3/_4$" (Pl. 7, 2) med Jernbøjler paa Bagsiden; 13" vestligere laa en svær Haandledsring af Bronce med Bølgeprydelser, $2^1/_2$" i indvendigt Tværmaal, og 11" nord for Beltespændet laa med Hulningen opad et meget smukt stort skaalformet Broncespænde, $3^3/_4 \times 2^1/_4$", prydet med fantastiske Dyrfigurer (Pl. 6, 5). Omkring dette Spænde laa der endelig 9 Perler i en Halvkreds med et Par Tommers Mellemrum. Af Perlerne vare 2 af Mosaik, 1 dobbelt af blaat Glas, 4 af hvid Stenmasse og 2 af rød Lermasse.
2. Nordvestligt i Graven fandtes i 8" Dybde to store skaalformede Broncespænder, det ene $3^7/_8 \times 2^1/_4$", prydet paa Ryggen med 10 runde Knopper og derimellem fantastiske Slyngninger, det andet $3^1/_2 \times 1^3/_4$", prydet med Figurer som af Ribben paa begge Sider af en

Ryglinie og udenom dem fantastiske Dyrfigurer og Slyngninger. Spænderne laa tæt ved Siden af hinanden med Længderetning i Nordnordost; Hulningen vendte nedad. Under det vestligste Spænde laa en deri fastgjort lille Broncekjæde, og under samme Spænde samt et Par Tommer vestligere laa en Klump af 31 Perler, nemlig 1 af Mosaik, 1 af Karneol og de øvrige af Glas eller hvid Stenmasse. Derhos fandtes 12" syd for Spænderne en Haandledsring af Bronce med Bølgeprydelser.

3. I 6" Dybde fandtes et ligearmet Broncespænde, $2^1/_4$" langt, i Lighed med Bækkegaard 156 samt en lille Kniv.
4. I neppe 6" Dybde laa et stort skaalformet Broncespænde, og et do. fandtes i den udskastede Jord. Spænderne ere Magestykker, $4^1/_8 \times 2^1/_4$", og prydede paa begge Sider af Ryglinien med Figurer som af Ribben og udenom dem Dyrfigurer og fantastiske Slyngninger.
5. Sydostligt i 9" Dybde fandtes Stykker af ubrændte Benpiber, der viste at Skelettet maa have ligget i skraa eller krumbøiet Stilling. Under Benene laa en Kniv. Tillige fandtes en $4^1/_2$" lang Jernnaal med en 1" bred, i Siden aaben Jernring anbragt i Naalens Hoved saaledes, at den kunde forskydes derigjennem. Endelig optoges nogle Jernstykker, der syntes at hidrøre fra en Skjoldbule.
6. Nordligt fandtes i ringe Dybde en $4^3/_8$" lang, flad Broncenaal, som ved den ene Ende var ombøjet og udslaaet til 1" bred, flad Spiral (Pl. 7, 7). Endvidere optoges en lille Kniv.
7. Nordligt fandtes et stort skaalformet Broncespænde, prydet omtrent som Nr. 1. (itu).
8. I det sydostlige Hjørne laa en smuk gjennemboret og med Smaacirkler prydet Knap eller Spindesten af Rav.

Derhos fandtes tæt ved den nordlige Ende i et Par Tommers Dybde en $4^5/_8$" lang Broncenaal som i Nr. 6.

9. Østligt i Graven, tværs ud for Midten fandtes i 8" Dybde to store skaalformede Broncespænder (ganske itu), et smukt ligearmet do. med en gjennembrudt Hvælving paa Midten, $2 \times 1^1/_4$" (Pl. 7, 5), samt 4 blaa Glasperler og 2 hvide Stenperler, i Alt 6 Perler.

10. Tæt ved Nordenden laa i 6" Dydbe en lille Broncenaal af Form som Nr. 6 og 8, hele Naalen $2^1/_4$" lang (har maaske været noget længere), det flade Hoved $^5/_8$" bredt. Derhos fandtes i Graven en Kniv.

C. Yderst imod Øst, tæt ved Strandklipperne fandtes endelig en Ramme af svære kantstillede Stenplader, der ragede $^1/_2$ Alen op over Jorden, $2^3/_4 \times 2^1/_4$ Alen indvendigt Maal. Ben fandtes ikke og af Oldsager kun noget ukjendeligt Jern.

Sølvklippen.

Et Par hundrede Alen sydost for Lillevang paa et Sted, som paa Mansas Kort kaldes »Sølvklippen«, fandtes paa en flad Klippeknold umiddelbart ved Havet nogle aflange Ringe af oprejste Sten, samtlige med Længderetning omtrent i Nord og Syd. Rummet indenfor Stenringene var fyldt med en Dynge af Haandsten. Nogle af disse Stenringe bleve i Sommeren 1870 undersøgte af Urmager Munch i Gudhjem, efter hvis Forklaringer for mig Forholdene vare befundne omtrent, som følger:

1. Nordøstligt i Stendyngen tæt op til Randstenene fandtes en Plet blød Muld og deri en Mængde store Tænder og noget Jern. (Ifølge Museets Protokol C. 776 var det et Bidsel og en halv Snes Kindtænder af en Hest).
2. Stenringen var $4 \times 2^1/_2$ Alen i indvendigt Maal. Under den indre Stendynge laa flade Stenplader. Under en af disse nordostligt i Graven fandtes to ensdannede store skaalformede Broncespænder (det ene itu), et

mindre Spænde (af uangiven Form — ligearmet?) og en Del Perler. (Ifølge Museets Nr. C. 777 vare de store Spænder prydede med rudeformede Firkanter, i og omkring hvilke der var anbragt fantastiske Menneske- og Dyrfigurer; Spænderne bare Spor af Sølvbelægninger. Perlerne vare alle af hvidt Glas i et Antal af 40). Noget sydligere under en anden Stenplade fandtes to svære Haandledsringe af Bronce med Bølgeprydelser. I Vestsiden fandtes en Del ukjendelige Jernstykker.

3. I Stendyngen fandtes store ubrændte Ben (af Dyr?); under Dyngen bemærkedes mange spredte Jernstykker.

4. Under Stendyngen laa flade Sten. Ved Løftningen af en af disse trillede en lille rød Stenperle ned i Hullet. Paa Bunden af Stendyngen fandtes mange Kul men ingen Ben.

Kort efter, i August 1870, besøgtes Stedet af Professor Engelhardt, som undersøgte nogle flere af disse Stenringe, nemlig:

5. Stenringen var $5^1/_2 \times 3$ Alen, udvendigt Maal. Der var tolv Randstene af 1 Alens Høide og $^1/_2$ Alens Tykkelse. Den indre Stendynge var $1^1/_2$ Alen tyk, og imellem Stenene fandtes sort Muld og enkelte Kulstumper men ingen Ben og ingen Oldsager.

6. Stenringen var 5×3 Alen, udvendigt Maal; den indre Stendynge $1^1/_4$ Alen tyk. Sort Muld og enkelte Kulstumper fandtes men ingen Ben. Ved det nordostlige Hjørne optoges to svære Haandledsringe af Bronce med S-dannede Prydelser.

7. Stenringen forstyrret; det indvendige Rum $2^1/_2$ Alen langt. Ingen Oldsager.

8. Omtrent firkantet; $2^1/_2 \times 1^1/_2$ Alen, indvendigt Maal. Stendyngen $^3/_4$ Alen tyk. Ingen Oldsager. (Museets Nr. C. 776—782).

Nord for Melsted.

Ved Foden af en Klippeskrænt tæt nord for Melsted fandtes omtrent i Aaret 1863 imellem nogle løse Stene $^1/_2$ Alen under Overfladen tre store skaalformede Broncespænder, det ene $4^1/_4$" langt, belagt med en gjennembrudt Dækplade med fem i Kors stillede Ophøininger, der hver især vare gjennembrudte med et Kors, det andet (itu) uden Dækplade men prydet med fantastiske Figurer af Dyr og Mennesker, det tredie (ligeledes itu) prydet med rudeformede Firkanter, endvidere et stort ligearmet Spænde (Pl. 7, 4; jfr. Montelius fig. 564), en svær Bronce-Haandledsring med Bølgeprydelser samt en Del Ravperler (Mus. Nr. C. 329—333).

Sydost for Melsted.

Om Gravene Nr. 1, 10 og 11 paa den derværende Gravplads se ovenfor Side 195—199.

Saltuna

en langstrakt Række af spredte Fiskerhuse paa begge Sider af Kjelse Aaens Udløb i Stranden, henimod en Mil sydost for Gudhjem.

I en Have i den nordligste Ende af Fiskerlejet var der i Foraaret 1877 fundet en svær Haandledsring af Bronce med Bølgeprydelser samt en stor Mosaikperle. I Sommeren 1877 besøgtes Stedet af Lærer Jørgensen og mig i Forening, og vi fandt da ved Strandbredden og paa Strandbakken nordvest for Kjelse Aa dels adskillige Stenlægninger som i Lillevang (vel en Snes Stykker), dels adskillige lave Kuller. Nogle af disse indeholdt firkantede Rammer af svære kantstillede Stenplader, fyldte med Haandsten, andre bestode helt af Haandsten i $^1/_2$ Alens Tykkelse eller af Sten og Jord i uordentlig Blanding. I en Stenramme fandtes en Kniv med Træskaft. I en Kulle uden Stenkiste laa imod Nordost i 1 Alens Dybde en Mængde Hestetænder og omtrent ved Midten en Kniv. I en anden lignende Kulle

fandtes i $^{1}/_{2}$ Alens Dybde ogsaa en Kniv. Derimod indeholdt en af Smaahøjene sort Muld og brændte Ben, ganske som en gammel Stenrøse.

Bækkegaard

Nr. 156 og 159, se foran Side 222—223.

Slamrebjerg

en meget høj og udstrakt Bakkeryg i Bodilsker Sogn, nordost for Kirken.

Toppen af Slamrebjerg har i Oldtiden været et mærkeligt Sted. Langs ud ad Bjergets Kam har der endnu i Mands Minde staaet en Mængde svære Bautastene, og adskillige deraf staa der endnu eller ligge omfaldne. Der findes ligeledes Røser og Brandpletter. Endelig forekommer der hist og her Jordkuller fra Jernalderens senere Afsnit.

1. Ved Harvning paa en sløjfet Jordkulles Plads fandtes i Foraaret 1877 en Grav, 4 Alen lang i Vest og Øst, $2^{1}/_{2}$ Alen bred. Langs Siderne af Graven optoges 11 store Jernsøm og Rester af ubrændt Træ, hvori de havde siddet. Midt i Graven laa en lille Kniv og en $5^{1}/_{8}''$ lang, ganske smal og i den ene Ende gjennemboret Hvæssesten. Ved det sydøstre Hjørne optoges Bunden af et grovt Lerkar.

   Lærer Jørgensen begav sig strax til Stedet og foretog derefter selv Undersøgelsen af følgende Kuller:

2. 7 Alen bred; høj. Tæt under Overfladen laa under Kullens Top en Ring af runde Stene omsluttende et $2^{1}/_{2}$—3 Alen bredt Rum. Indenfor dette fandtes Graven med Længderetning i Vest til Øst. Ved en Side laa et stort Jernsøm, midt i Graven i $1^{1}/_{4}$ Alens Dybde en lille Kniv og lidt vestligere et lille, med almindelig Jord fyldt Lerkar.

3. 9 Alen bred; middelhøj. Helt af Jord. Graven strakte sig fra Vest til Øst. I den vestlige Ende fandtes

ubrændte Mennesketænder og ved Sydsiden et knust lille grovt Lerkar.

4. 10 Alen bred; høj. Heri en Grav fra Vest til Øst, 3 Alen lang, 1½—2 Alen bred. Langs Gravens Sider fandtes store Jernsøm, i Alt 14, nogle ½ Alen dybere end de andre, nogle med Spidsen opad og andre med Spidsen nedad; paa dem alle sad der Spor af Træ. Ingen Oldsager.

5. 8 Alen bred; middelhøj. Omkring Toppen af Kullen laa der tæt under Overfladen en af runde Stene lagt Krans med et Tværmaal af c. 2½ Alen; derunder viste sig en Grav, 3 Alen lang i Vest og Øst. Vestligt i Graven laa i 1½ Alens Dybde to smaa Knive og en lille flad, ved den ene Ende gjennemboret Hvæssesten.

6. 8 Alen bred; middelhøj. Helt af Jord. Midt i Kullen saaes en 3½ Alen lang, 2 Alen bred Grav i Nordvest og Sydost. Langs Gravens Sider fandtes 14 store Jernsøm med tydelige Spor af Træ. Vestligt i Graven laa Levninger af Mennesketænder samt en lille Kniv, en lille, ved den ene Ende gjennemboret Hvæssesten og en halvrund Jernhank, 3½ × 2¼″. Østligt fandtes Levninger af et lille grovt Lerkar.

Oversigt over Perlefundene fra den yngre Jernalder.

	Mosaik	malede	blaat Glas	grønt Glas	indv. forgyldt Glas	andet Glas	Bjergkrystal	Karneol	hvid Sten	grøn Sten	gult Ler	rødt Ler	Rav	I Alt
Bækkegaard 156.	»	»	4	2	»	1	»	»	1	»	»	»	»	8
— 159.	»	»	19	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	20
Bøgebjerg . 1.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1
— 3.	»	»	»	»	9	»	»	»	1	»	»	»	1	11
— 6.	»	»	»	»	2	»	1	1	1	»	»	»	»	5
Nord for Gudhjem	»	1	1	2	1	1	»	»	1	5	»	»	»	12

	Mosaik	malede	blaat Glas	grønt Glas	indv. forgyldt Glas	andet Glas	Bjergkrystal	Karneol	hvid Sten	grøn Sten	gult Ler	rødt Ler	Rav	I Alt
Lillevang:														
Kulle . . . 2.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2
— 3.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1
— 4.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1
— 5.	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Stenlægn. 1.	2	»	1	»	»	»	»	»	4	»	»	2	»	9
— 2.	1	2	1	5	5	»	»	1	16	»	»	»	»	31
— 9.	»	»	4	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	6
Sølvklippen. . 2.	»	»	»	»	»	40	»	»	»	»	»	»	»	40
— 4.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Nord for Melsted.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	ukj.	ukj.
Syd for Melsted 10.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1
Saltuna. . . . 1.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1

SAGREGISTER

til de tre Afhandlinger om Bornholmske Gravfund i Aarbøgerne for 1870, 1872 og 1878.

B. B. (Bornholmske Brandpletter) betegner Aarb. 1870.
B. æ. J. (Bornholms ældre Jernalder) betegner Aarb. 1872.
N U. B. (Nyere Unders. paa Bornholm) betegner Aarb. 1878.

I. For saa vidt angaar den ældre Jernalder (samt Røsetiden).

II. For saa vidt angaar Mellemjernalderen og den yngre Jernalder.

Mlj. ɔ: Mellemjernalderen. Y. J. ɔ: den yngre Jernalder.
Samtlige Henvisninger angaa kun Aarb. 1878 (N. U. B.)

STEDSREGISTER.

(Af Røser og Bautastenspladser ere kun de mærkeligere optagne).

Btst. ɔ: Bautastensplads. Brdpl. ɔ.: Brandpletsplads. Ubr. Gr. ɔ. ubrændte Grave fra den ældre Jernalder. Mlj ɔ: Begravelser fra Mellemjernalderen. Y. J. ɔ: Begravelser fra den yngre Jernalder.

Munkegaard, Ibsker, Markfund fra yngre Jernalder, N. U. B. 147.
Møllebakken syd for Gudhjem, Mlj., N. U. B. 194 (se ogsaa Aarb. 1868 S. 135).
Nebbe Odde ved Rønne, Brdpl., B. æ. J. 158.
Nyker Sogns 8 Selvejergaards Udlod, Røser, B. æ. J. 9.
— 11 Selvejergaard, Røser, Btst., B. æ. J. 9, 177.
Nylars (Vestermarie) Klint, Kæmpehøj, Brdpl., Ubr. Gr., B. B. 98.
Ny Mølle ved Nexø, Mlj., N. U. B. 130, 227.
Nørregaard, Østerlars, Kæmpehøj, Mlj., N. U. B. 130, 199.
Pedersker Sogns 20 Selvejergd., Urnegravplads, B. æ. J. 5.
Pilegaard, Olsker, Btst., Brdpl., Ubr. Gr., B. B. 95. B. æ. J. 157, 178. N. U. B. 178.
Pythus Teglværk, Rønne Sogn, Brdpl., N. U. B. 186.
Raagelundsgaard, Østerlars, Brdpl., B. æ. J. 159.
Rabækkegaard, Knudsker, Markfund fra yngre Jernalder, N. U. B. 147.
Rispebjerg, Povlsker og Pedersker, Brdpl., N. U. B. 192.
Roels Dal, Nylars, Røser, Btst., B. æ. J. 114.
Rytterknægtshusene ved Almindingen, Stenhøje og Røser, B. æ. J. 9.
Rømersdal, Aaker, Markfund fra den yngre Jernalder, N. U. B. 147.
Saltuna, Østerlars, Røser og Y. J., N. U. B. 241.
Sandegaard, Aaker, Husplads, B. æ. J. 6, N. U. B. 114.
Sandegaard, Bodilsker, Brdpl., Ubr. Gr., B. æ. J. 172. N. U. B. 183.
Sandemandsgaard, Knudsker, Brdpl., B. æ. J. 158.
Sandhuset syd for Melsted, Røser, Mlj., Y. J., se »Melsted«.
Skovgaard, Klemensker, Kæmpehøj, Brdpl., B. B. 99.
Slamrebjerg, Bodilsker, Røser, Btst., Brdpl., Y. J., N. U. B. 191, 242.
Slusegaard, Pedersker, Brdpl., Ubr. Gr., N. U. B. 192.
Smaalyngen, Pedersker, Røser, B. æ. J. 11.
Smørenge, Vestermarie, Husplads, B. æ. J. 6. N. U. B. 114.
Snels Høj, Rutsker, Brdpl., B. B. 94.

FORTEGNELSE OVER AFBILDNINGERNE.

I Texten er aftrykt:

Paa Pladerne er afbildet:

Pl. 1. 1. Broncespænde i en Broncealderen tilhørende Form. 2. Broncespænde fra Slutningen af den ældre Jernalder. 3. Sølvspænde fra samme Tid. 4. Broncebaand med traaddannet Forlængelse. 5. Halsbaand af hule Guldperler (den yderste Perle ved den ene Side er ikke afbildet), 6. Benfyldt Lerkar fra Slutningen af den ældre Jernalder eller Begyndelsen af Mellemjernalderen. 7. Stykke af et Sølvspænde.

1. Røse b ved Melsted. 2—3. Gravkiste 7 ved Pilegaard. 4. Brandplet 1 ved Grødeby. 5. Brandplet 4 ved Pilegaard. 6. Kannikegaard 368. 7. Kannikegaard 365.

Pl. 2. Mellemjernalder. 1. Tveægget Sværd. 1. b. Fæsteknap af forsølvet Bronce. 2. Enægget Sværd med langt Fæste. 3. Enægget Sværd. 4. Kort enægget Svæd (den tilbagetrukne Od er dækket af Resterne af Træskeden).

1. Bækkegaard 69. 2. Bækkegaard 111. 3. Bækkegaard 31. 4. Bækkegaard 27.

Pl. 3. Mellemjernalder. 1. Lang, smal Spydspids med Broncenagle. 2. Bred Spydspids. 3. Skjoldbule. 4. Forsølvet Skjoldknap. 5—6. Smaa Knive. 7. Ringformet Broncespænde med Krans af Dyrehoveder. 8 a og b. Guldbelagte Broncebeslag til et Livbelte. 9. Smalt bøjleformetBroncespænde. 10. Broncepsænde med bred Spids.

1. Bækkegaard. 2. Bækkegaard 27. 3. Bækkegaard 31. 4. Bækkegaard. 5. Bækkegaard 8. 6. Kviudegrav ved Bækkegaard. 7. Melsted 5. 8. Melsted 2. 9. Melsted 8. 10. Melsted 2.

Pl. 4. Mellemjernalder. 1—2. Guldbelagte bøjleformede Broncespænder med bred Spids. 3. Fugleformet Broncespænde.

4. Broncespænde med Knap paa Bøjlen, forgyldt og prydet med Indlægning af Granater. 5. Næbformet Broncespænde med løs Ring under Bøjlen. 6—7. Næbformede Broncespænder. 8. Jernskelettet til en Træperle.

1—2. Melsted 8. 3. Bækkegaard 26. 4. Bækkegaard 90. 5. Melsted 9. 6. Bækkegaard 23. 7. Knarregaard 1. 8. Bækkegaard.

Pl. 5. Mellemjernalder. 1—2. Knapformede Broncespænder. 3—4. Firkantede pladeformede Broncespænder. 5. Prydelse til Paasyning paa Klæder, forsølvet. 6. do. med Guldbelægning i Fordybningerne. 7 do. do. med et Mandsansigt.

1. Bækkegaard 3. 2. Bækkegaard 143. 3. Bækkegaard 35. 4. Bækkegaard. 5. Bækkegaard 157. 6—7. Bækkegaard 64.

Pl. 6. Mellemjernalder. 1. Bronce-Haandledsring af den tyndere Art. 2. Aflangt pladeformet Broncespænde. 3. Fladt Broncespænde med Dragefigur. 4. Skaalformet ovalt Broncespænde af den mindre Art. Yngre Jernalder. 5—6. Store skaalformede ovale Broncespænder. 7. Ringformet Broncespænde.

1. Bækkegaard 44. 2. Bækkegaard 141. 3. Bækkegaard 59. 4. Bækkegaard 105. 5. Lillevang, Stenlægning 1. 6. Bækkegaard 156. 7. Melsted 10.

Pl. 7. Yngre Jernalder. 1. Trefliget Broncespænde. 2. Beltespænde af Bronce. 3. Bronce-Haandledsring af den sværere Art. 4—6. Ligearmede Broncespænder. 7. Bronce-Haarnaal.

1. Bøgebjerg 6. 2. Lillevang, Stenlægning 1. 3. Bækkegaard 156. 4. Nord for Melsted. 5. Lillevang, Stenlægning 9. 6. Bækkegaard 156. 7. Lillevang, Stenlægning 6.

De smukke Oldsager fra Kvindegravene paa Møllebakken ved Gudhjem (brede bøjleformede Sølvspænder med Guldbelægning, forgyldte Sølvprydelser til Paasyning, Sølvperler, hule Sølvspiraler etc.) ere afbildede i Aarb. f. nord. Oldk. 1868 Pl. 3.

BETYDNINGEN OG BRUGEN AF VERBET MUNU.

AF

M. NYGAARD.

(Alv. Alvíssmál. Akv. Atlakviða. Atlm. Atlamál. Eg. Egils saga. Eiríksm. Eiríksmál. Fafn. Fáfnismál. Fjölsv. Fjölsvinnsmál. Fl. Flateyjarbók. Fms. Fornmanna sögur. Gisl. Pr. Gislasons »Pröver«. Gróg. Grógaldr. Guð. Guðrúnarkviða. Guð. hv. Guðrúnarhvöt. H. H. Helgakviða Hundingsbana. H. Hj. Helgakviða Hjörvarðssonar. Ham. Hamarsheimt. Hamd. Hamdismál. Harb. Hárbarðsljóð. Háv. Hávamál. Herv. s. Hervarar saga (udg. af Bugge i »det norske Oldskrifts.'s Samlinger«). Hom. Gammel norsk Homiliebog (Krania 1864). Hym. Hýmiskviða. Hyndl. Hyndluljóð. Isl. Íslendinga sögur. Kgs. Kongespeilet (Krania 1848). Kon. s. Konunga sögur (i »det nor. Oldskrifts.'s Saml.«). Mork. Morkinskinna. Nj. Njáls saga (Kjbhvn. 1875). O. S. Saga Ólafs konungs hins helga (Krania 1853). Oddr. Oddrúnargrátr. Sig. Sigurðarmál. Sigrdr. Sigrdrifumál. Sk. Skirnismál. Sn. E. Snorra Edda (Arnamagn. Udgave). Vafþ. Vafþrúðnismál. Vegt. Vegtamskviða. Völ. Völuspá. Völs. Völsungasaga (udg. af Bugge i »det norske Oldskrifts.'s Samlinger«). Øg. Øgisdrekka.)

Verbet munu har i det gamle Sprog en udstrakt Anvendelse; det bruges hyppig og tjener paa forskjellig Maade til at give Udtrykket en eiendommelig Farvning. Allerede af den Grund er der Opfordring til i dette Stykke at underkaste Sprogbrugen en nærmere Granskning, men dette bliver saameget mere nødvendigt, fordi Ordet vistnok findes i det nyere danske, svenske og norske Sprog, men dog staar i disse som en Levning fra tidligere Tider, der ikke længere er levende for Sprogbevidstheden eller Bærer af et bestemt

Tankeindhold[1]); i den umiddelbare Følelse har vi derfor ikke nogen sikker Veiledning til en rigtig Opfattelse af dets egentlige

---

[1]) Den reelle Betydningsløshed af det danske »monne« viser sig allerede deri, at de to Former: »mon« (= mun) og »monne« (= mundi) bruges iflæng baade om Nutid og Fortid. Det anvendes nu, som bekjendt, saagodtsom udelukkende i Poesi og er der rent omskrivende; f. Ex. ser, hvordan det monne lade — enhver af Hævn mon tørste — de Guder brat mon haste — da monne Solen dale, dens røde Straale veg — vi monne rundt om Øen gaa, men fandt kun Ravn og Heire. I Prosa findes det af og til som modalt Hjælpeverbum i indrømmende Sætninger; f. Ex. »men ihvor vigtige disse Anmærkninger end monne være for Sproggranskeren, troede Selskabet dog ikke at burde optage disse Anmærkninger i nærværende Udgave.« I Oversættelser af Sagaer har man været tilbøielig til at gjengive munu ligefrem med »monne«, men dette er i Regelen en daarlig Gjengivelse. Medens munu ofte meddeler Udtrykket en fin Nuancering, faar man ved »monne« blot en taaget Ubestemthed, der intet betegner.

Allerede i Kjæmpevisernes Sprog er »monne« blevet blot omskrivende; f. Ex. Dronning Dagmar ligger i Ribe syg, til Ringsted monne de hende vente — hisset ser jeg min liden Smaadreng, saa sørgelig monne han kvide — der var stor Ynk i det Fruerbur, og alle de Fruer mon græde — der sidde Guds Engle i Himmerig, de monne fast efter mig lide — og hvad vilt du lade din Moder kjære? Min Brudesærk, som jeg monne bære. I Almindelighed mærker man blot i Spørgsmaal endnu en Mening deri, idet Udtrykket faar Betydning af Tvil eller Uvished; f. Ex. hvad mon hans Vilje være? (= hvad er vel h. V. eller hvad kan vel hans Vilje være?) — hvad for Kvindfolk monne I være? — hvi monne alle de Klokker gaa? — hvi monne alle disse Fruer saa græde? — monne Herr Ove være hjemme, eller er han dragen af By?

Af denne Brug af »monne« i Spørgsmaal udgaar den nydanske Partikel »mon«. Spor af dennes Oprindelse sees dels deri, at den fortrinsvis anvendes i tvilende Spørgsmaal; f. Ex. mon han har husket, hvad jeg bad om? — mon hun endnu skulde være i Live? — dels deri, at den kan optræde ved Siden af et andet Spørgeord; f. Ex. hvorledes mon han lever? hvor mon han opholder sig? — dels ogsaa i Ordstillingen, idet i disse Spørgesætninger Subjektet sættes

Betydning. Hertil kommer, at dets karakteristiske Anvendelser ikke er af fællesgermansk Oprindelse, men udviklede

---

foran Prædikatet; (dog kan i Forbindelse med et andet Spørgeord ogsaa siges f. Ex. hvor mon opholder han sig?). Først i det sidste Hundredaar er »mon« blevet en ren Partikel; endnu hos Holberg findes det forbundet med Inf.; f. Ex. mon nogle Miles Færd vel være saadan Larm og saadan Fare værd? (Men nedenfor i samme Stykke: mon den Gudinde er, der plages saa af Galde? mon jeg og ikke kan opmuntre dem med Ord? mon jeg da saadant led?) Sml. montro. Kfr. Videnskabernes Selskabs danske Ordbog og Molbechs danske Ordbog (2den Udgave) under »mon« og »monne«.

I det norske Landsmaal findes mune (Præs. mun, mon, mune; Imperf. monne [munde]) i futurisk Betydning: komme til at; f. Ex. dei mune vel gjera det, og maaske forat betegne det formodede; f. Ex. det mun vera so, men er idetheletaget meget sjældent. I Dialektprøverne i Aasens »Prøver af Landsmaalet« forekommer det ikke. I gamle Viser anvendes det omskrivende som i de danske Kjæmpeviser og synes ofte at være en ligefrem Efterligning af Dansk. I Bugges »Gamle norske Folkeviser« findes følgende Exempler: eg æ' ingjen ussel dreng, um du meg saa mon kadde (Side 8) — saa sko' no kungjen sjaa der uppaa, hosse den drengjen mon fare (S. 10) — mon du noko kunnig vera, kven min fairen vaag? Jau fulla mon eg kunnig vera, kven din fairen vaag (S. 18) — ti svara ríke Sigarós: dæ mone slett inkji vera (S. 39) — daa monne han aat'æ fröyne (S. 40) folen, uppaa stadden stende, saa syrgjelig monne han röe (S. 43) — saa saart monne eg dæ trega (S. 43) — daa monne dí móeri ljúge (S. 75) — dæ monne dei paa meg ljúge (S. 76) — Gud bere deg, min sæle fairen, som slíke monne trú (S. 82) — Maria hó seg út paa vegjen gaar, aa Kristus i möte for hende mon gaa (S. 91) — Kungen monne seg úte staa, saa saag han dæ skríne paa bylgja blaa (S. 93) saa sette hó ell paa línklæi smaa, saa monne hó seg derinní gaa (S. 119). Som Spørgepartikel er »mon« ikke norsk. Se Aasens »Ordbog over det norske Folkesprog« og »Norsk Ordbog«; »Norsk Grammatik« § 320—321.

Paa Svensk findes nu som Verbum alene Imperf. månde, der bruges ligesom dansk monne omskrivende og baade om Nutid og Fortid, helst i Poesi, og hvor Udtrykket skal gives

inden de nordiske Sprog. Det bliver saaledes paa en vis Maade at henregne til de Særegenheder, der danner Kjendemærkerne for de nordlige germanske Sprog i Modsætning til de sydlige, og at stille i Række med saadanne specielt nordiske Dannelser som den bestemte Artikel (navnlig den postpositive) og den reflexive Verbalform.[1])

Betydningen og Anvendelsen af Verbet angives af de forskjellige Lexikografer væsentlig paa samme Maade. Efter Egilsson er det »verb. auxiliare«, der 1) futurum exprimit

---

et gammeldags Sving; f. Ex. jag är ej rädder på liten grön stig, der jag ensam i skogen månd' gånga — huru det än månde utfalla — hvad månde det betyda? hvad månde blifva af det barnet? (Det opfattes stundom urigtigt som Imperf. af må, saaledes i Dalins Ordbok). mån findes i Forbindelsen mån tro?

Som Spørgepartikel bruges månne (assimil. = månde); f. Ex. månne det är sant? — månne jag skulle kunna? — månne hon gått sin väg? I Bibelen findes månne med Inf.; f. Ex. eller om han bedes fisk, månne han då räcka honom en orm? (mån bruges sjelden som Partikel uden i Forb. mån det?). Se Rydqvist, Sv. språk. lagar 1,273.

I Nyislandsk og tildels Færøisk er mere af Ordets oprindelige Anvendelse bevaret; maaske kommer jeg ved en senere Leilighed til at paavise det.

[1]) En utvilsom nordisk Paavirkning er det i Gammelengelsk forekommende mun, mon, mune. munde; f. Ex. it is no boyte mercy to crave, for if I do, I mon none have — we mon have a mickille myschaunce — yiff icc make vin, Þu wast wel, þatt ne mune itt nohht ben makedd Þurrh þat kinde — for yiff he wrohhte bræd off stan, þa munnde he seon þatt mahhte, annd munnde trouwenn wel, þat he Crist Godess sune wære. Endnu bruges i Nordengland mun (munn'e, munto, munna d. e. mon jeg, mon du, mon han) og i Skotland mun, mon, maun, men Betydningen gjengives, dog vel mindre rigtigt, med must (kfr. Mätzner, Engl. Gramm. 2te Aufl. I, 417 og II, 92).

Det hos Outzen, Glossarium der friesischen Sprache, opførte món; mun, num, utrum, an, synes at være et dansk Laaneord.

ɔ: in præs., sequente infinitivo, quo sensu haud raro omittitur infin. verbi substantivi vera et verða. Imperfectum usurpatur in sententiis hypotheticis. 2) er det verbum opinativum, subjectivam loquentis opinionem exprimens: muna muntu hjaldr þann er recordaris, puto, pugnam qua; ek mun hljóta at ausa austr sentina, credo, mihi exhaurienda est o. s. v.

E. Jonsson: »munu og mundu v. aux. monne, ville, skulle: hann kvazk mundu han sagde, at han vilde; þat man svá reynask det vil blive Udfaldet; b) ofte tillige som begrændsende, som for: jeg antager, vistnok, rimelig el. lign.: þú mant vera jeg formoder, at du er; du er vistnok; hvat man þvi sæta hvad kan der vel være Aarsagen? hvad kan man antage, at Aarsagen er dertil?«

Fritzner: »munu, Hjælpeverbum, der med Infinitiv af andre Verber tjener til at udtrykke a) deres Futurum, b) den blotte Mulighed af den ved Verbet betegnede Handling eller Tilstand; mant þú vera ragr maðr« o. s. v.

Oxforderordbogen har: I. »will, shall as an auxiliary verb simply denoting futurity, followed by an infinitive«; II. »with a suggestive sense of maybe, probably, about, often answering to maybe, perhaps in mod. writers«; III. »in asking and answering, corresponding to Engl. would'st thou? I will; muntu veita mér þat er ek bið þik etc. IV. »denoting injunction; hann mælti til Einars, at hann mundi (told him to) leita sér vistar« etc. V. ellipt. the infin. vera being left out and understood.« — Der bemærkes endvidere, at i moderne Islandsk Ordet munu er meget mindre almindeligt end tidligere, og at Fremtiden i Dagligtale fordetmeste udtrykkes med Præs. Ind., medens munu beholdes i høitidelig Stil.

For Oldsvenskens Vedkommende heder det hos Schlyter, Ordbok till samlingen af Sveriges gamla lagar: »mun (mon) v. defect. månde; hvad d. o., som endast förekommer i præs. s. och pl., och alltid åtföljes af ett annat verb i inf. eg.

betyder, är svårt att bestämma; i särskilda fall skulle det kunna öfversättas med synes, må, måste, skall etc., men i allm. synes det endast vara et öfverflödigt fyllnadsord, som kunde utan skada borttagas, då det följande verb. sattes i præs.«

Ved denne Ordbøgernes Fremstilling er fordetførste den Mangel, at forskjellige Anvendelser af Ordet lades ganske uomtalte. Saaledes dets Brug i potentiale og hypothetiske Omskrivninger; de sidste nævnes vistnok af Egilsson, men paa en saadan Maade, at han synes at gjøre dem til en Slags Underafdeling af de futuriske Udtryk. Naar det fremdeles heder Guð. 1, 2:

þeygi Guðrún
gráta mátti,
svá var hón móðug,
mundi hón springa,

er det dog aabenbart, at der hverken skal udsiges, at G. i Fremtiden vilde komme til at sprænges, eller at det nok, rimeligvis forholdt sig saa, at hendes Hjærte brast, men Meningen synes nødvendigvis at være: hun var nær ved at sprænges.

Sammenlignes endvidere Udtryk som: muntu mér Freyja! fjaðrhams ljá? (Ham. 3) og: mun ek taka þangat í dag? (Harb. 57), er der ogsaa en iøinefaldende Forskjel. Paa sidste Sted gjælder Spørgsmaalet et fremtidigt Forhold: kommer jeg til at naa did idag? Paa første Sted derimod spørges der ikke, om det Tilfælde i Fremtiden vil indtræde, at hun laaner ham sin Fjæderham, men om hun i Øieblikket har i Sinde at gjøre det. Tanken kan umulig gjengives: kommer du til at laane mig etc., men vel: vil du (d. e. agter du, har du i Sinde) at laane mig etc. Det ligger imidlertid nær for vor Betragtning at sammenblande disse Forhold, fordi vi i begge Tilfælde siger: vil du?, og vi overser da lettelig den forskjellige Værdi, der ligger i vort »ville«.

Hvorledes skulde man ogsaa forklare: var þat at jafnaði, hvar sem þeir hittu bœndr, kaupmenn eða fiskimenn, at þeir mundu aldri satt til Magnús konungs segja, þótt eitt annes eða leiti væri í millum (Kon. s. 63, 15) eller: muntu ráða, konungr! nafngiptum við mik ok veizlum þínum (Eg. cap. 16 med.)?

Men derved, at Fremstillingen af Ordets Anvendelser er ufuldstændig, bliver ogsaa Sammenhængen mellem de Betydninger, som anføres, meget vanskelig at fatte. Det ser saa ganske umotiveret ud, maatte opfattes som en ren Tilfældighed, at det samme Ord kunde bruges til Betegnelse af saa forskjellige Tankeforhold. Den futuriske Betydning sættes først og Betydningen af Formodning som den afledede, og Meningen maa da vel være, at denne er afledet af den første. Men at, naar der f. Ex. siges: hér hafa þeir farit, ok mun Sigmundr hér hafa hlaupit yfir (Fl. 1, 553; 15) et udpræget Fremtidsudtryk skulde anvendes forat udtale en Formodning om en i Nutiden fuldendt Handling, synes dog paa Forhaand lidet rimeligt. Mere tilfredsstillende vilde det være, om det kunde paavises, at de anførte Anvendelser er begge afledede og indbyrdes sideordnede, idet de udgaar fra en fælles almindeligere Grundbetydning, der paa en naturlig Maade har spaltet sig i to forskjellige Retninger.[1])

---

[1]) Hos Lund: Oldn. Ordføiningslære, Pag. 296, hedder det: »(det fremtidige) tilkendegives ved en omskrivning med man (mun), der egenlig er udtryk dels for en mulig eller efter al rimelighed indtrædende handling, dels for det, man staar i begreb med eller har til hensigt at gøre, eller hvad der er bestemt til at ske«; som Exempler anføres bl. a. menn þessir munu veita oss atsókn (med bibetydn. af den personlige hensigt eller tanke, Njál. 124); nú er oss eigi sýnt, hvern enda hafa mun þetta hit rangliga ríki, eða hvenær hann mun ætla af at láta ósómanum (quem finem habiturum sit, om en bestemmelse; Gisl. 44, 184). þú munt vera ágætr konungr (ɔ: du skal blive; Fornm. X, 392); kfr. Pag. 299: vita megu þat allir, hversu hræddr búandinn mundi vera, er hann sá, at

munu bruges aldrig alene, men altid i Forbindelse med en Infinitiv; hvor en saadan mangler, er det kun tilsyneladende, da Ellipsen af Verbet vera eller en anden Inf. er paatagelig; f. Ex. eigi mun þat kauplaust (Fl. 1, 124; 16); þrándr sá, at annarr mun harðari (Fl. 1, 147; 8); mun ei ráð at búa gröfina (Gisl. Pr. 1, 11). Men det er for raskt deraf at drage den Slutning, at Ordet blot er et »Hjælpeverbum«, verb. auxiliare d. e. et blot og bart Formord, der tjener til paa en særegen Maade at modificere den Prædikatsforestilling, der er udtrykt ved et andet Verbum. De Verber, som i mindre formrige Sprog, bruges til at betegne forskjellige temporale og modale Forhold, er ikke alene etymologisk fuldstændige Prædikatsverber, hvis oprindelige Betydning, selv om de kun anvendes rent formelt, dog til en vis Grad altid skinner frem, men ofte vil man finde dem i levende Brug ogsaa i den egentlige Betydning samtidig med, at de har faaet en bestemt udviklet Anvendelse som formelle

---

þórr lét síga brýnnar (vilde blive, men med bibetydning maatte blive, Sn. Ed. 28). Ogsaa denne Fremstilling er ufuldstændig samt uklar, forsaavidtsom de forskjellige Betydninger ikke er komne i noget rimeligt indbyrdes Forhold; desuden er formentlig flere af de anførte Exempler mindre rigtig opfattede. Saaledes har vi Gisl. 44, 184 og Fornm. X, 392 utvilsomt simple futuriske Udtryk (»hvilken Ende dette uretfærdige Rige vil — kommer til at — faa«; »du vil — kommer til at — blive en berømt Konge«); Sn. Ed. 28 er derimod ikke futurisk (vilde blive), indeholder heller ikke nogen Nødvendighed (maatte blive), men maa oversættes: »det kan alle vide, hvor ræd Bonden nok var etc.« (se nedenfor under VI). Ligesaalidt er Udtrykket futurisk i det Side 299 citerede Sted af Isl. S. II 347: hann segir þá tvá kosti vera, at hann mundi sök fram hafa, eða Þorkell seldi hánum Þverár land d. e. »han siger, at der er to Vilkaar, at han vilde (d. e. agtede, havde i Sinde) at fremme Sagen, eller ogsaa skulde T. o. s. v.« svarende til den direkte Tales: ek mun sök fram hafa, eða Þ. seli mér (eller skal selja) Þ. l.

Sprogmidler. Saaledes er Betydningen af Besiddelse ingenlunde fordunklet i vort »have«, fordi Sproget benytter det til at udtrykke den fuldendte Nutid og Fortid, ligesaalidt som man føler sig hindret i at betegne Vilje ved at »ville«, fordi dette er blevet til en Betegnelse for det fremtidige, hvor der ikke mere tænkes eller kan tænkes paa en Villen. Sandsynligheden taler for, at det forholder sig paa en lignende Maade med det oldn. munu.

Paa Gotisk findes munan (man, munda, munds) »mene, tro, holde for«, der gjengiver det græske δοκεῖν, ἡγεῖσθαι, νομίζειν, λογίζεσθαι, οἴεσθαι; f. Ex. sumai mundedun, ei unte arka habaida Judas, þatei qeþi imma Jesus (Joh. 13, 29 ἐδόκουν) kfr. Luc. 17, 9; Cor. I, 4; 9; Cor. II, 11, 16.

aþþan þarb munda Aipafraudeitu — sandjan du izvis (Philipp. 2, 25 ἡγησάμην) kfr. Philipp. 2, 3; Cor. II, 9; 5.

man nu þata goþ visan in þizos andvairþons þaurftais (Cor. I, 7; 26 νομίζω) kfr. Luc. 3, 23.

ik mik silban ni þau man gafahan (Philipp. 3, 13 λογίζομαι) kfr. Cor. II, 10; 2—11; 5—12; 6.

munandans sik aglons urraisjan bandjom meinaim (Philipp. 1, 16 οἰόμενοι).

Dernæst et svagt munan (munaida) »agte, have i Sinde, pønse paa, staa i Begreb med«, der gjengiver βουλεύεσθαι, μέλλειν; (f. Ex. munaidedunuþþan auk þai auhumistans gudjans, ei jah Lazarau usqemeina (Joh. 12, 10 ἐβουλεύσαντο).

insandida ins in all baurge jah stade, þadei munaida is gaggan (Luc. 10, 1; ἤμελλεν »agtede«).

usstaig ana smakkabagm, ei gasewi ina, unte is and þata munaida þairhgaggan (Luc. 19, 4 ὅτι ἐκείνης ἤμελλε διέρχεσθαι, nærmest: han skulde eller maatte komme den Vei).

Jesus kunnands, þatei munaidedun usgaggan jah vilvan (Joh. 6, 15 μέλλουσιν »havde i Sinde«).

wa varþ, ei unsis munais gabairhtjan þuk silban, iþ þizai manasedai ni? (Joh. 14, 22 μέλλεις nærmest: du vil — agter at — aabenbare dig).

Angels. munan forklares af Grein, »Sprachschatz« 1) worauf bedacht sein, gedenken, providere; til mon tiles and tomes meares; 2) censere; þät hine god þäs cynedômes veorðne munde. Ettmüller, Lexic. Anglos. oversætter: cogitare, putare, reminisci; svâ svâ hig silfe vyrde munon sicut aptum esse putant.

Det svage got. munan (munaida) er et afledet Verbum, men om det er afledet direkte af det tilsvarende stærke, kan være tvilsomt. Ialfald kan Betydn. »agte, have i Sinde, være i Begreb med« ikke udvikle sig af »tro, mene«. Det er rimeligt at antage, at en almindeligere Grundbetydning: »tænke, have i Tanke«, har delt sig i to, paa den ene Side til »mene«, paa den anden til »agte, have i Sinde«. Idet der nu i Gotisk har dannet sig to Verber af den samme Stamme, er hver af disse Betydninger ved Sprogbrugen knyttet til sit Ord.

I.

Det oldn. munu svarer formelt til got. munan (man, munda), i Betydning til det svagt bøiede munan (munaida).[1]) Man vil nemlig ikke finde noget Sted, hvor der med nogen

---

[1]) man, jeg erindrer, svarer til got. gaman (μιμνήσκεσθαι Mth. 5, 23; 26; 75 o. f. ἀναμιμνήσκεσθαι Mc. 11, 21 o. f. μεμνῆσθαι Tim. II, 1, 4 μνημονεύειν Mc. 8, 18; Luc. 17, 32 o. f.) angels. geman; som ellers i Oldn. bortfalder Forstavelsen ga-. Flere af de hertil hørende Former er dog svage (saaledes Inf. muna, Præs. Ind. 2. 3. Plur. munið, muna, Part. munat), der vilde svare til et got. gamunan (gamunaida). Medens ovenfor den Betydning, som i Gotisk er knyttet til den svage Form, paa Oldn. fæster sig ved den stærke, idet den svage ikke bruges, er her omvendt Betydningen paa Oldn. tildels fæstet til svage Former, paa Gotisk udelukkende til stærke, idet de tilsvarende svage er ubrugelige.

Rimelighed kan statueres Betydn. »tænke« = »tro, mene«. Derimod vil man, naar man først er bleven opmærksom derpaa, finde mangfoldige Tilfælde, hvor Meningen utvilsomt gjengives rigtigst med »agte, have i Sinde, være rede til«. I Alm. henføres disse til den futuriske Brug af munu, men dels en nøiagtigere Overveielse af Stederne i og for sig, dels en Sammenstilling med saadanne Exempler, hvor den futuriske Betydning er fuldstændig udpræget, vil godtgjøre, at hvad det nærmest har gjældt at faa udtrykt, er ikke, hvorvidt en Handling eller Tilstand vil finde Sted paa et fremtidigt Tidstrin, men netop Subjektets Agt eller Intention i en given Tid.

Nærmere kan denne Anvendelse af munu (»agte, have i Sinde«) bestemmes saaledes, at den i Hovedsætninger kun forekommer i Præsens og hyppigst i 1ste Pers. (især Ental), sjelden i 3die; 2den Pers. findes i Spørgsmaal. Imperfektum bruges ikke i Hovedsætninger, derimod hyppig i indirekte Tale (hvor ogsaa 3die Pers. af Præs. er almindelig), navnlig i spørgende Bisætninger, og i at-Sætninger efter Udsagnsverber, ligesom den samme Betydning oftere iagttages i Akk. med Inf. især efter de nævnte Verber.

Hovedsætninger.

a) 1ste Pers. Ent. Præs.: munka ek því leyna lengr (Øg. 36). fyr þér einum mun ek út ganga (Øg. 64). bregði engi föstu heiti fira! Ek mun bregða (Alv. 3—4). nú mun ek þegja (Vegt. 7). epli ellifu hér hefik algullin, þau mun ek þér, Gerðr! gefa (Sk. 19). munkat ek flœja, þótt mik feigan vitir (Sigrdr. 26) biðja mun ek þik bœnar einnar (Sig. 3, 65). hér mun ek standa ok hlýða (Sn. E. I, 140, 25). skulu vér vera varir um oss, ok mun ek ganga upp á eyna ok sjást um (Fl. 1, 140, 31). eigi mun ek dylja þess, at ek var þar (Fl. 1, 145, 24). ekki mun ek bregðast vinum mínum (Fl. 1, 367; 3). eigi mun ek þessum lóga (Fl. 1, 369; 11). mælti Bergþóra til Hallgerðar: þú skalt þoka fyrir konu þessi. Hón svarar: hvergi mun ek þoka, því at engi horn-

kerling vil ek vera (Nj. cap. 35, 11). á ek Njáli marga sœmd at launa, ok mun ek ekki vera eggjanarfífl þitt (Nj. cap. 35, 26). engum getum mun ek um þat leiða, segir Flosi (Nj. cap. 130, 93). mun ek gefa þér líf, ef þú vill selja mér sjálfdœmi (Nj. cap. 130, 121). eigi mun ek þat veita ykkr; hér skulu þit vera með mér (Eg. cap. 22 fin). nú mun ek ekki taka þat ráð, eigi mun ek þjóna þér (Eg. cap. 25 med.). mun ek nú heima sitja ok lata af at þjóna konungum (Eg. cap. 5 init.).

b) 1ste Pers. Flert. Præs. œrnar soltnar; munum enn lifa (Sig. 3, 50). vit Magnús konungr munum snúa norðr (Kon. s. 37, 7). hér munu vér veita þér atgöngu, nema þú léttir af (Fl. I, 366; 19). berit ér hana á vatn, segir hón, eða brennit hana upp sem skjótast. Eigi munu vér þat gera, segir Skarphéðinn (Nj. cap. 124, 130). eigi munum vér optar ganga upp á blótvöll þinn (Kon. s. 67, 30). munum vér heldr rita þá atburði, er sjálfir konungar hafa við verit (Kon. s. 75, 26). til þeira orða munu vér taka, er skáldit mælti: Miserere mei, deus etc. (Kon. s. 103, 15). kfr. hafða hann aldri þvílíkt fyrr þolat fyrir margra hluta sakir, sem í þessi ferð, er nú munum vér frá segja (Kon. s. 21, 33).

c) 3die Pers. Præs. muna nú Helgi hjörþing dvala (H. H. 1, 53). dylja mun þik eigi dóttir Grímildar (Atlm. 91). ept nætr níu þar mun Njarðar syni Gerðr unna gamans (Sk. 39). hverr man lengi bera ilt (quis ferat longum malum Hom. 24, 13). trúit ér ok því, at guð er miskunnsamr, ok mun hann oss eigi láta brenna bæði þessa heims ok annars (Nj. cap. 129, 22). kfr. þeim mönnum, er hófsmenn sé ok yðr munu með trúleik þjóna (Eg. cap 12 med.).

d) 2den Pers. Præs. mundu of vinna verk hálft við mik? (Hym. 26). muntu mér Freyja! fjaðrhams ljá? (Ham. 3). mundu við Atla fleira mæla? mun ek etc. (H. Hj. 2).

Bisætninger.

a) Præs. er yðr þat skjótast at segja, at Kveldúlfr mun heima sitja um þetta herhlaup (Eg. cap. 3 fin.). senda þeir Sigurði menn ok láta segja hánum, at Bárðr mun þá vitja

ráða þeira, er þeir höfðu bundit með sér (Eg. cap. 8 fin.). Erlingr lætr þá, at hann muni fara austr eptir þeim Birkibeinum (Kon. s. 27, 7). máttu ok við því um búast, at menn munu eigi una svá skörðum hlut við þik (Fl. 1, 550; 35). Bjarni svarar svá, at hann mun ekki í þat ganga, nema hann hafi nökkur gœði í aðra hönd (Fl. 1, 128; 9). eru engi efni til þessa, at ek muna svíkja hann (Eg. cap. 14 fin.).

b) Imperfektum. sagði öllu liði, at hann myndi (agtede) ríða í braut alfari (Nj. cap. 75, 26). sagði hánum, at Kveldúlfr mundi senda hánum son sinn (Eg. cap. 5 fin.). ek sagða svá, sem mér var í hug, at ek munda aldri ganga á hönd Haraldi konungi (Eg. cap. 6 init.). Hárekr sagði, at þeir mundi vitni til fá, at móðir þeira var mundi keypt (Eg. cap. 9 fin.). sögðu þat föður sínum, at þeir mundu ekki heim um kveldit (Nj. cap. 127, 4). Kári segir, at Mörðr Valgarðsson ok Hjalti Skeggjason myndi veita hánum slíkan styrk, sem þeir mætti (Nj. cap. 132, 82).

Ólafr konungr spurði máls Önund konung, hvern styrk hann myndi (agtede) veita hánum (O. S. 200, 7). kvað á, nær hann mundi þar koma (Eg. cap. 12 init.). Njáll spurði Kára mág sinn, hvárt hann myndi nakkvat ríða austr til Dyrhólma til bús síns (Nj. cap. 124, 73).

létu sem þeir mundu fala maltit (Kon. s. 39, 8).

Infinitiv. ölvi bergja léztu eigi mundu, nema okkr væri báðum borit (Øg. 9 svarende til den direkte Tales: ek mun eigi bergja, nema sé etc.). völl lézk ykr ok mundu gefa (Akv. 5). Sigmundr kvaðst þeim dómi mundu þar um hlíta (Fl. 1, 550; 24). kveðst norðr mundu fara fyrst til Hákonar jarls (Fl. 1, 139; 11). kváðust þat þiggja mundu (Nj. cap. 130, 65). hann kvaðst þangat mundu fyrst ríða (Nj. cap. 131, 69). jarl lézt engan kjósa mundu (Kon. s. 38, 28). lézt mundu fá menn til at búa gröpt þeira manna (Kon. s. 45, 3). hann hugði mik til hjálpar sér of koma mundu (Oddr. 26).

I Forbindelse med Verber at »tro, mene, ville« svækkes Betydningen af munu saaledes, at det nærmest bliver at

gjengive: »være tilbøielig til«; f. Ex. þat mun ek ætla, at þú munir reynast sem allir aðrir Noregsmenn (Mork. 4, 12 jeg er tilbøjelig til at tro, at du vil vise dig at være som etc.). segir Jarizleifi konungi, at hann mun vilja hitta Magnús konung frænda sínn (Mork. 16, 19). konungr kvezt því mundu heldr af trúa (Eg. cap. 13 fin.). spyrr Haraldr, hversu Magnús konungr mun þá jafna vilja ríkit milli þeira (Mork. 17, 20). spurði jarlinn Sigvat, hvat hann ætlaði, hvárt Ólafr Noregskonungr myndi fá vilja Astríðar (O. S. 81, 36).[1])

Denne Betydning af munu gjenfindes i det potentiale: ek munda vilja, munda ætla, hvorom nedenfor.[2])

II.

Den Handling, som man agter, har i Sinde, er tilbøielig til at udføre, betragtes uvilkaarlig som nærforestaaende. Idet da Tanken dvæler ved denne Omstændighed, gaar munu over til at betegne: »være i Begreb med, i Færd med, nær ved«, saaledes at der enten slet ikke tænkes (kan tænkes) paa Subjektets Tilbøielighed, eller denne træder ganske i Baggrunden.

Saaledes det ovenanførte Guð. 1, 2: þeygi Guðrún gráta mátti, svá var hón móðug, mundi hón springa, som ogsaa i Digtets prosaiske Indledning gjengives: hón grét eigi sem aðrar konur, en hón var búin til at springa af harmi. Ligesaa: þú vart en skœða! skass valkyrja, ötul, ámátlig at Alföður; mundu einherjar allir berjast um sakar þínar (H. H. 1, 40: de var i Begreb med, holdt paa at komme i Strid for din Skyld). braka öll bekkþili, sem muni Baldr koma

---

[1]) I disse Spørgesætninger kan dog mun ogsaa forklares efter VI.

[2]) Den Omstændighed, at munda blev til en potential Omskrivning for Nutid, har maaske foranlediget, hvad der ellers maatte findes paafaldende, at ikke Imperfektum anvendes i Hovedsætninger i den ovenfor omhandlede Betydning (agte, have i Sinde, være tilbøielig til) ligesaavel som Præsens.

aptr í Óðins sali (Eiríksm. 3). fyr Eiríki glymr, er hér mun inn koma jöfurr í Óðins sali (Eiríksm. 4). þá varð þórr reiðr ok greip hamarinn, ok mundi þá brjóta höfuð hennar, áðr en goðin öll báðu henni friðar (Sn. E. I, 176, 12: han var i Begreb med, lige ved at knuse hendes Hoved)[1]. svá bar at sinn eitt í Görðum austr, at eldr kom í kaupbœ þann er Hólmgarðr heitir, ok stóð eigi til minna geigs, en borgin öll myndi upp ganga (Hom. 163, 1: var nær ved at gaa op i Luer). skauzt niðr þilja undir fótum hánum (konungi), ok féll hann í rúmit; menninir hljópu þá svá þykt yfir hann, at hann mátti lengi ekki upp standa; sá maðr fór í síðara lagi, er Helgi hét ok var kallaðr byggvömb; Helgi kendi konung ok mælti: illa munum vér skiljast við várn konung (Kon. s. 33, 2 fgg. nu holder vi paa at forlade vor Konge paa en skammelig Maade).

Herhen hører, at der i at-Sætninger, som føies til upersonlige Udtryk med Betydn. »det er nær ved«, og som egentlig udtrykkes i Konjunktiv (f. Ex. var við sjálft, at ek mætta eigi standask, cit. af Cleasby; þótti hánum mikilla muna ávant, at vel væri O. S. 44, 19) oftere findes en Omskrivning med munu. Denne staar mest logisk rigtig i Indikativ, da derved betegnes som et Faktum, at Handlingen er (var) i Begreb med at ske, men oftest sættes dog Konjunktiv ved en urigtig Efterligning af det oprindelige Udtryk. Saaledes gjengives det ovenfor citerede Sted H. H. 1, 38 paa følgende Maade Völs. 103, 3: síðan vartu valkyrja í Ásgarði, ok var við sjálft, at allir mundi berjast fyrir þínar sakar (eg. det var lige ved, at alle stod i Begreb med etc.). Det korrekte Udtryk vilde være enten: var við sjálft, at allir berðist, eller som i Digtet: allir mundu

---

[1]) Mærk, hvor nær dette Udtryk ligger et hypothetisk: mundi þá brjóta höfuð hennar, ef eigi goðin öll bæði henni friðar (kfr. mundi hann ganga á kaf út, ef eigi tœki menn til hans, O. S. 125, 1).

berjast. Udtryksmaaden Völs. 103, 3 er en Sammenstøbning af begge, og Konjunktiven mundi fremkommer ved Paavirkning af det i Tanken liggende berðist. — var þá við sjálft, at þeir myndi (Heimskr. mundu) upp ganga á þat skipit (O. S. 40, 19). var við sjálft, at þeir mundu berjast, áðr þeir kendust (Kon. s. 81, 14). þá var búit, at hann mundi þegar láta hamarinn skjalla hánum (Sn. E. I, 168, 5). var nú búit, at hann mundi þat eigi vel launa (Eg. cap. 12 med.). man yðr eigi svá mikilla muna ávant, at þér munit upp hefjast ok rekast ór höndum frændaskömm þessa, at eigi munit ér alla yðra muni til leggja við þann er fyrirgangsmaðr vill verða at hefja upp ætt vára (O. S. 32, 18, eg.: det mangler eder nok ikke saameget paa, at I jo selv er rede til at reise eder etc., at I ikke skulde ville af al Magt understøtte den, som vil være Fører etc., d. e. I er nok selv saa nær ved at reise eder, at I vil etc.).

En lignende Betydningsudvikling findes i tysk »wollen«, der ikke sjelden betegner: »være i Begreb med, nær ved; ville til at«; f. Ex. das Herz wollte mir zerbrechen (ligefrem svarende til det ovennævnte: mundi hón springa); ein armer Bauer wollte sterben; wenn man versinken will, hascht man nach dem Strohhalm; die Uhr schrillte wie immer, wenn sie eben schlagen wollte; der Krieg schien sich nun auf deutschen Boden spielen zu wollen; der geneigte Leser will bereits etwas merken (kfr. Sanders, Wörterbuch d. deutschen Spr.).

III.

Den i munu liggende Betydning af Tilbøielighed bliver stundom i almindelige Udsagn en Betegnelse for, hvad der pleier at ske (især i Forbindelse med Udtryk, der betyder: altid, ofte, i Almindelighed o. l.); f. Ex.:

aldar róg þat mun æ vera, œrir gestr við gest (Háv. 32). at eyrum Freys mundu æ vera ok und kvernum klaka (Øg. 44). aurgu baki þú munt æ vera ok vaka vörðr goða (Øg. 48).

fá mun systir, þótt föður missi, hefna hlýra harms (Sig. 2, 10). forkunnar sýn mun flestan glaða, hvars hefir við annan ást (Fjölsv. 48). er nú eptir meiri sœmd at sœkja, en optast mun fœri á gefa (end der som oftest pleier at være Anledning til; Kon. s. 40, 20). svá man nú sem optar, konungr! at þar man til umbótar at sjá, er þér eruð (O. S. 117, 3 nu gaar det nok som oftere, at hos dig pleier man gjerne søge Hjælp). nú mun sem optar, at ér munut bera mik ráðum, synir mínir, ok virða mik engis (Nj. cap. 128, 38). var þat at jafnaði (det hændte jævnlig), hvar sem þeir hittu bœndr, kaupmenn eða fiskimenn, at þeir mundu aldri satt til Magnús konungs segja, þótt eitt annes eða leiti væri í millum, en allir sögðu satt til Birkibeina, hvar sem þeir váru (Kon. s. 63, 15).

Man kan med denne Sprogbrug sammenligne vort; »man vil gjerne søge Hjælp hos dig«, eller: »man er tilbøielig til at søge Hjælp«, i Betydningen af: »man pleier« at gjøre dette. Analogt er ogsaa det engelske: men will tremble and turn paler with too much or too little valour; the tree will wither long before he fall; he would often say; he will sit groaning for hours; he would talk to himself and grin and clench the fists; a flow will have an ebb (kfr. Ross, Lærebog i Engelsk II, § 138; Mätzner, Engl. Gram. II, 90: »die Bedeutung der Geneigtheit und des Beliebens — wird nicht selten zum Ausdrucke dessen was zu geschehen pflegt, indem die einer Person oder Sache innewohnende Tendenz durch will dargestellt wird«).

Ogsaa i ældre Tydsk findes wollte paa denne Maade = eng. would (se Sanders, Wörterbuch).

IV.

I de omtalte Betydninger er munu endnu et fuldstændigt Prædikatsverbum. Men deraf afledes forskjellige Anvendelser, hvor Ordet bruges til at udtrykke temporale og modale Forhold paa en saadan Maade, at dets oprindelige

Betydning ikke længer staar klar for Tanken, men Ordet er gaaet over til et blot formelt Sprogmiddel.

Saaledes bliver munu et temporalt Hjælpeverbum til Betegnelse af Fremtiden.

Paa denne Maade bruges for det første de præsentiske Former af munu for at udtrykke det, som er fremtidigt i Forhold til Nutiden, saavel i Hovedsætninger som i Bisætninger.

a) Hovedsætninger: munum at aptni öðrum verða við veiðimat vér þrír lifa (Hym. 16). fjarri munum deyja (Hamd. 10). munu vér ok aldri frama fá, nema vér leggim várt ráð í hættu (Fl. 1, 137; 58). eigi munu vér sigrast á þeim til þrautar, nema vér reynim oss framar (Fl. 1, 138; 31). hve nær mun ek koma (quando veniam Hom. 17, 18). munu vér fá sigr, at því sem mik hefir dreymt til (Kon s. 40, 20). þó mun nú sá skilnaðr með okkr verða, at vit munim aldri sjást síðan, því at ef ek hleyp út ór eldinum, þá mun ek eigi hafa skap til at hlaupa inn aptr í eldinn til þín, ok mun þá sína leið fara hvárr okkarr (Nj. cap. 129, 124 fgg.). ef enn líkar hánum eigi, þá mun ek ekki fá atgert (Eg. cap. 16 med.). nú skulut ér kjósa yðr mat í kveld, því at þenna aptan mun ek bera síðast mat fyrir hjón mín; þat skyldi eigi vera, sögðu þeir er hjá váru; þat mun þó vera, segir hón — ok mun þat til merkja, at þeir Grímr ok Helgi munu heim koma í kveld, áðr menn eru mettir (Nj. cap. 127, 23 fgg.).

munattu lengi svá leika lausum hala (Øg. 49). þú aldri munt síðan sumbl um göra (Øg. 65). þú munt maðr vera mæztr und sólu (Sig. 1, 7). munt þú vita í vár, hversu ek vil þá vera láta (Fl. 1, 137; 12). sækit. nú því fastara at, sem nu munu þér meira eptir taka en fyrr (Kon. s. 40, 22). munu þér hinn sama kost fyrir höndum eiga (Eg. cap. 3 med.). muntu eiga kost af hánum virðingar mikillar (Eg. cap. 5 init.). þér munut hér sjaldan koma sjálfr (Eg. cap. 12 fin.) eigi mun þat, lifa muntu alt at einu (Nj. cap. 124,

92). þú munt þó segja verða, ok með miklum harmkvölum, ef þú vilt eigi sjálfkrafi (Mork. 7, 9). í þolinmœði yðarri munu þér eignast sálur yðrar (possidebitis Hom. 13, 4).

brœðr munu berjast, man engi maðr öðrum þyrma (Völ. 48—49). koma munu Múspells um lög lýðir (Völ. 55). þar munu undrsamligar gullnar töflur í grasi finnask (Völ. 67). í aldar rök hann mun aptr koma heim með vísum vönum (Vafþ. 39). hverr man Baldri at bana verða (Vegt. 8). þar mun Höðbroddr Helga finna (H. H. 1, 36). þá mun hann fjár þess, er Fáfnir réð, einvaldi vera (Fafn. 38). œrit fögr er mær sjá, ok munu margir þess gjalda (Nj. cap. 1, 36). hvat mun verða, þóat vit farim í skóg þenna? (Fl. 1, 132; 36). munu hér mörg eptir fara þín afreksverk (Fl. 1, 133; 31). eigi mun dóttir mín betra manni giptast (Fl. 1, 136; 17). Svíar munu ekki fastir á velli (Fl. 1, 140; 12). engva sætt mun hann at mér fá (Fl. 1, 143; 6). þeir munu vilja fella seglit (Fl. 1, 551; 37). eigi mun þér konan gipt, ef þú biðr eigi (Fl. 1, 555; 18). vápn þau, er ek ætla at berjast með, munu koma á mót mér ór bœnum (Kon. s. 42, 8). seint mun slíkum trúa mega (Kon. s. 102, 17). sælir eru miskunnsamir, því at þeir munu fá miskunn (consequentur Hom. 10, 6).

b) Bisætninger: fáir sjá nú fram um lengra, en Óðinn man úlfi mœta (Hyndl. 43). þat mun ok verða þvígit lengra, at Atli mun öndu týna (Sig. 3, 60). veit ek, at hann mun vel fyrir sjá því, er hann hlýtr (Fl. 1, 124; 29). svá mun fara, hvárt sem er fyrr eða síðar, at vér munum til krœkjast ok þeir Skúfeyingar (Fl. 1, 126; 24). enn er sem fyrr, at vér munum eigi sigr fá, nema vér gangimst nær (Fl. 1, 141; 6). segðu mér, hve mun Sigurði snúna æfi (Sig. 1, 6). þess vænti ek, at guð mun leiðrétta skaða þinn (O. S. 203, 15). þat er yðr at marki, at þér munuð finna barn vaft í reifum (Hom. 67, 30). veit ek, at þórálfr mun gera oss mannskaða mikinn, ef hann kemst út (Eg. cap. 22 init.).

á vegum allr hygg ek at ek verða muna (Grog. 5). hinu munu fáir menn trúa, at hann myni á fárra vetra fresti dauðr vera (O. S. 189, 4 fg.). hygg ek, at margr myni þá lauss við flokkinn, ef hann sér heim reyk eða loga til húsa sinna (O. S. 205, 16). ætla ek, at þær lyktir muni á verða, at vér munim aldrtila hljóta af þeim konungi (Eg. cap. 6 init.). ef svá er, sem þú segir, at vér mynim ekki fá kornkaupin (O. S. 114, 4). kveðst svá dreymt hafa, at þá muni hánum nær stýrt verða (Fl. 1, 552; 23).

I saadanne Bisætninger, hvori efter et Hovedverbum i Præsens det fremtidige betegnes ved Præsens af munu, sættes, naar Hovedsætningen er Fortid, Imperfektum af dette Verbum for at udtrykke det, som er fremtidigt fra et forbigangent Standpunkt:[1])

Hafgrímr sagði, at þessa mundi hefnt verða (Fl. 1, 127; 5). Sigmundr kvað einn hlut fyrir standa, at þeir mundi eigi sættast (Fl. 1, 142; 12). sagði, at þeim mundi eigi takast ferðin slétt (Fl. 1, 367; 22). þá er dróttinn flýði undan úfriði Herodis, þá sýndi hann þat, at helgir menn myndu opt verða á braut reknir (Hom. 83, 9). sögðu, at þeir myndu ekki geta at unnit (O. S. 187, 13). þeir hræddust, at úvinir mundu leita líksins (O. S. 225, 31). nú er fram komit þat er mik grunaði at vera myndi — at hann myndi oss verða harðr í horn at taka (O. S. 60, 34). ætlaði, at þá myndi hann drepa Kríst með þeim börnum (Hom. 93, 17). ek sagða þér, þá er þú fórt til hirðar Haralds konungs, at þér mundi svá út ganga, at hvárki þér né oss frændum þínum mundi hamingja at verða (Eg. cap. 19 fin.). sagði þeim, at hánum þótti líklegt, at þá mundi brátt skilja vega þeira (Eg. cap. 27 fin.). Eysteinn erkibyskup ok margir

---

[1]) Som en Blanding af direkte og indirekte Tale forekommer dog ikke sjelden Præsens af munu, uagtet Hovedsætningen er Fortid; f. Ex. þóttust eigi sjá, hvárt þeir munu alt þat silfr fá (Fl. 1, 123; 35).

aðrir lærðir menn hafa sagt optliga, at sálur þeira manna mundi fyrr í paradísu, en blóðit mundi kalt á jörðunni (Kon. s. 43, 24). var mælt, at höfðingjafundr mundi vera um sumarit í Björgyn (Kon. s. 287, 20). þóttist þat engi maðr vita, hvárir þar mundu efri verða (Kon. s. 60, 25).

Ogsaa i Infinitivsætninger bruges munu omskrivende om Fremtid, saaledes at munu regelmæssig sættes efter Hovedverbum i Nutid, mundu efter Fortid (historisk Præsens):

úlfi hæra hygg ek þik œpa munu, ef þú hlýtr af hamri högg (Harb. 47). ætla ek mik munu þykkja ekki orðfiman (O. S. 140, 7). þykkir mér lítil okkur afdrif verða munu (Fl. 1, 134; 2). ætla ek mik ekki lengi munu biðja bótanna (Eg. cap. 24 fin.). hugðist Birkibeinum mundu koma dyn fyrir dyrr (Kon. s. 26, 34). kvað þó hinn veg lúka mundu (Nj. cap. 126, 12). kölluðu þat sœmdarför mikla vera myndu (O. S. 127, 20). kvað svá fara mundu (Fl. 1, 367; 29).

En sammenhængende Drøftelse af en Række Exempler som de foregaaende vil, som før bemærket, tydeliggjøre Forskjellen mellem den futuriske Brug af munu og den ovenfor under 1 udviklede oprindeligere Betydning af Ordet. Som anført ligger en Hovedgrund til, at disse Anvendelser i Fremstillingerne ikke er adskilte, deri, at det i begge Tilfælde falder os naturligt at oversætte med »ville«, der i de nyere nordiske Sprog fra en lignende Grundbetydning har udviklet sig til et futurisk Formord.[1]) Men at dette Ord tjener til Udtryk for forskjellige Tankeforhold, vil erkjendes, naar man forsøger ved Omskrivninger at udtrykke Tanken paa

[1]) Paa samme Maade skal i Plattydsk willen bruges oftere end werden som futurisk Hjælpeverbum i 1ste Pers. Sg. og Pl. (Wiggers Gram. der plattd. Sprache Pag. 81): Ogsaa i Nyhøitydsk findes af og til Exempler, hvor wollen maa siges at staa som simpel Fremtidsbetegnelse; f. Ex. es will ohnehin regnen; ich will es noch erleben, dass etc. (Sanders, Wörterbuch). Om Betydningsovergangen i det tydske werden vil nedenfor blive Tale.

en bestemtere Maade. Under I faar Meningen en tilfredsstillende Betegnelse, naar man oversætter: »agter, har i Sinde, er tilbøielig til.« Under IV er denne Oversættelse umulig; her kan man derimod sætte: »kommer til at« eller lignende, hvorved man netop vil have betegnet Fremtidigheden og intet andet. Men ligesom man, hvor det gjælder Verbet »ville«, i vort Sprog ved Siden af Exempler, som er bestemt udprægede i begge Retninger, ogsaa vil finde adskillige, hvor man er i Tvil, og hvor begge Opfatninger synes at være omtrent lige mulige, saaledes vil der ogsaa findes mange Tilfælde, hvor Betydningen af munu ikke lader sig fastsætte med Bestemthed. Saaledes: Haraldr, ætla ek, mun skjótt hér koma (Eg. cap. 3 med. »agter at komme« el. »vil indtræffe«). hví myni hann oss eigi vel launa? (O. S. 34, 39 »skulde komme til at« el. »skulde have i Sinde«). svá mun nú ok fara, at ek mun eigi vera í móti Njáli, hvat sem á bak kemr, en þó veit ek, at þeir munu at mér snúa vandræðum (Nj. cap. 124, 99 fg.). þessir munu þegar sœkja oss með eldi, er þeir megu eigi annan veg (Nj. cap. 128, 31). ek mun þessa brátt víss verða af konungi (Eg. cap. 13 med.). sveitunga mína mun ek ekki af hendi láta, meðan mér endast föng til (Eg. cap. 16 fin.). ek mun ríða dróttinsdaginn ok svá nóttina með; en annan dag vikunnar mun ek kominn á þríhyrningshálsa fyrir miðjan aptan (Nj. cap. 124, 47 fg.). oss er sagt, at Birkibeinar muni brátt vitja vár (Kon. s. 39, 17). á morgun man ek snúask til guðs, muntu svara (Hom. 24, 8 cras, inquies, convertam). ef bú þeira standa, þá munu þeir vitja þeira ok kvenna sínna, ok mun þá þar mega veiða á, er stundir líða (Nj. cap. 131, 63 fg.). þórólfr bað Ölvi byrja mál sitt við konung; því at ek mun, sagði hann, vera skammtalaðr fyrir konungi, ef hann vill heldr trúa rógi vándra manna (Eg. cap. 16 init.). ek mun í brottu vera hvern dag at leita oss at föngum (Fl. 1, 132; 10). segið lærisveinum hans, at hann man koma fyrir yðr í Galileam (Hom. 116, 21). Sigmundr

kvaðst sofa mundu svefn fyrir hótum hans (Fl. 1, 550; 36). Brestir kveðst þess mundu búinn bíða (Fl. 1, 127; 6).[1])

Sagen er, at i Betydningen af munu findes altid en Prægnans, der til en vis Grad leder Tanken hen paa Fremtiden. Fra først af er dog Hensynet til Fremtiden ganske underordnet, men gjennem umærkelige Overgange faar det en bestemtere Karakter og større Selvstændighed, saa at man ofte ikke ved, hvad der i det enkelte Tilfælde er det væsentlige for Tanken. Efterhaanden erholder Fremtidsbetydningen Overvægten, og tilslut er den eneraadende. Man sammenligne Udviklingen af de med hafa sammensatte Udtryk til sammensatte Tidsformer (Eddasprogets Syntax II. Pag. 13—18).

Det ældste Sprog havde ingen Betegnelse for Fremtidstrinnet, men Nutidsformerne brugtes ogsaa for dette. Denne Anvendelse af Præsens ophører heller ikke med Tilblivelsen af den futuriske Omskrivning. Præsens forekommer fremdeles med futurisk Betydning baade i Hoved- og Bisætninger. Navnlig sættes paa denne Maade i Regelen Præsens i Betingelsessætninger, Tidssætninger og (ubestemte) Relativsætninger, naar Hovedverbet har Fremtidsbetydning, ligesom i samme Slags Sætninger Imperfektum sættes, naar de føies til en underordnet Sætning, hvor mundi er anvendt til Betegnelse for Futurum in præterito.[1])

[1]) Mærk Ordspillet Eg. cap. , 1 fin.: veit ek, at þér munut (har i Sinde) fœra mér höfuð hans, er þit komit aptr, ok svá marga dýrgripi, en þó geta þess til sumir, ef þér siglit norðr, at þér munit (kommer til at) bæði sigla ok róa norðan.

[1]) I Forbindelse hermed kan ogsaa mærkes, at i visse Arter af konjunktiviske Bisætninger (især at — Sætninger efter Verber, som udtrykker Vilje eller Bestræbelse, samt Hensigtssætninger) det fremtidige slet ikke betegnes, men Sætningen sættes overensstemmende med Hovedverbet i Præs. eller Imperf. f. Ex. er þat minn vili, at svá göri vér allir (O. S. 146, 33). bað Egill at þeir fœri at leysa fólkit (O. S. 168, 34). buðu at veita hánum styrk, til þess at hann næði föðurleifð sínni (O. S. 234, 19).

njóta mundu, ef þú nemr; þér munu góð, ef þú getr (Háv. 116). úlfi hæra hygg ek þik œpa munu, ef þú blýtr af hamri högg (Harb. 47). svá segja þeir, at eigi mun eyin sótt verða, ef fyrir eru xx karlar eða xxx (Fl. 1, 144; 4). munu vit þá báðir í braut komast, ef vit breytum svá (Nj. cap. 129, 116). af því munu allir vita, at þér eruð mínir lærisveinar, ef þér hafið elsku á meðal yðar (Hom. 5, 13). þegar munu jötnar ásgarð búa, nema þú þinn hamar þér um heimtir (Ham. 18). ekki mun af sættum várum verða, nema ek ráða einn (Fl. 1, 126; 31). hvat mun verða, þóat vit farim í skóg þenna (Fl. 1, 132; 36). þessi arfasáta mun vera tekin ok kveiktr við eldr, þá er Njáll bóndi er inni brendr (Nj. cap. 124, 127). þeir Grímr ok Helgi munu heim koma í kveld, áðr menn eru mettir (Nj. cap. 127, 29). ek ætla héðan hvergi at hrœrast, hvárt sem mér angrar reykr eða bruni (Nj. cap. 129, 82). í hverri orrostu er þú ert staddr, þá mun vera annathvárt, at þú munt lifa eða deyja (Kon. s. 50, 30). þat létu þeir ok fylgja, at þeir mundu aldri þrífast, er móti þeim væri (Kon. s. 293, 4). sagði svá, at alt myndi þá upp brenna, nema hann byrgi með bœnum sínum bæði kirkjunni ok öðrum húsum (Hom. 158, 18). sagði, at hann myndi fá virðing mikla af konungi, ef þeir vildi hann þýðast (Eg. cap. 5 med.).

V.

Det, som man »kommer til at gjøre«, eller som er i Begreb med at indtræde, fremtræder lettelig som noget, der er uundgaaeligt eller selvfølgeligt. Derfor kan munu dels betegne, hvad der med en vis Nødvendighed maa eller faar ske (paa Grund af Omstændighedernes Medfør eller i Kraft af en logisk Følgeslutning), dels bruges det for at give Udtrykket et Præg af Forvisning og Eftertryk (omtrent som skal, men noget svagere end dette).

nu mun þat þykkja fáheyriligt, at erkibyskup skyli eigi vera sjalfráða, hverjum hann gefr mat sinn (Kon. s. 122, 5

det maa dog synes uhørt). mun yðr bœjarmönnum vera þat kunnigt (I maa naturligvis kjende til) hvárt Pétr ok þau Astríðr eigu nökkura ætt til þess, at son þeira væri konungr yfir Noregi (Kon. s. 115, 25). þá mælti þórgeirr Starkaðarson: eigi megu vér vera heima í búum várum fyrir Sigfússsonum, nema þú Gissurr hvíti! eða Geirr goði sér suðr hér nakkvara hríð; þetta mun svá vera, segir Gissurr (det faar saa være Nj. cap. 77, 131). munt þú þat ætla mega (du maa kunne tænke dig det), at svá mun alt fara, sem Njáll hefir sagt (Nj. cap. 75, 40). þat mun konungi skylt þykkja, at ek fara með hánum, ef hann skal verja land sitt (Eg. cap. 3 fin. det maa synes Kongen at være min Pligt d. e. Kongen kan sikkerlig ikke forlange mere). nú vil ek biðja þik, frændi! sagði þrándr, at þú unnir Leifi nökkurra sœmda eptir föður sínn Özur, er þú drapt — þat geri ek eigi, sagði Sigmundr, ok skaltu gjalda mér fé mítt. þetta mun þér synast sannligt, segir þrándr (dette maa dog synes dig rimeligt Fl. 1, 149, 14 fgg.). satt mun þat, konungr! (det skal være vist; det er vist og sandt) ef þú fær sýslum í hönd okkr brœðrum, at meira fé skulu vit fœra þér (Eg. cap. 15 fin.). muntu því trúa (du maa tro det) at hann mun eigi ljúga nú it fyrsta sinn, er aldri laug fyrr (Sn. E. I 140, 24).

I 2den Pers. anvendes munu paa denne Maade som en Betegnelse for Paalæg og Opfordring, der er noget mildere end Imper. eller skal; ligesom ogsaa forat betegne en noget uvillig Indrømmelse; f. Ex. varast þú þat, at eigi ætlir þú hóf fyrir þér eða keppist við þér meiri menn, en eigi muntu fyrir vægja at heldr (Eg. cap. 6 fin. du maa ikke el. faar ikke). muntu því ok þat gera, konungr! at mér þykkir mestu máli skipta (Eg. cap. 25 init. du faar ogsaa gjøre det for den Sags Skyld, at det synes mig særdeles magtpaaliggende). munut þat eigi optar gera at fara higat með fá liði, því at hér er útrygt lið mart (Eg. cap. 12 fin. I maa ikke o. s. v.) þú munt ráða hljóta (Fl. 1,

133; 1 du maa faa raade). ráða mantu þessu (du faar have din Vilje i dette), at hann man eigi drepinn í dag (O. S. 118, 11). muntu ráða, konungr! (du faar raade for) nafngiptum við mik ok veizlum þínum (Eg. cap. 16 med.).

1 Pers. Pl. munum bruges om, hvad man faar eller maa gjøre, saaledes at det nærmer sig til en Opfordring i 1 Pers. Imp. eller en Omskrivning med skulum, med hvilke Udtryk det ikke sjelden sidestilles:

nú munu vér veita hér vörn, sem auðit má verða (Fl. 1, 553; 28). hér munu vér veita uppgöngu ok skulum fara hermannliga (Fl. 1, 139; 36). munu vér hér hlaupa fyrir hamarinn ok leggjumst til sunds (Fl. 1, 553; 31). hóll einn er hér skamt frá oss ok munu vér þangat fara allir — skulu vér brjóta þar upp grjót ok veita karlmannliga vörn (Fl. 1, 135; 20 fg.). munu vér nú láta taka hesta vára ok ríða heim (Nj. cap. 124, 65). nú munu vér ríða til Bergþórshvála ok koma þar fyrir náttmál (Nj. cap. 128, 3). Bergþóra mælti: hvat skulu vit nú til ráða taka? ganga munu vit til hvílu okkarrar, segir Njáll ok leggjast niðr (Nj. cap. 129, 70 fg.) nú skulum vér beita þá brögðum ok munum vér fela sumt lið várt (Kon. s. 17, 7). róm nú á mót þeim ok leggi svá hverr fram sítt skip, sem hann er drengr til, ok ekki munum vér tengja skip vár (Kon. s. 58, 31).

De nævnte Betydninger af Ordet gjenfindes i indirekte Tale, især i at — Sætninger efter Udsagnsverber, men ogsaa i Akk. med Inf.; f. Ex. Sigmundr kvað þá kosti újafna ok sagði, at þeir mundi freista hljóta fyrst vápna sínna (Fl. 1, 138; 14 de maatte først faa prøve; kfr. dir. Tale: munum vér freista hljóta). Hárekr svaraði svá, at konungr mundi ráða, hverr sýslu hefði (O. S. 123; 28 maatte raade, fik raade). þá mælti Mörðr í annat sinn, at þeir myndi brenna Gunnar inni (Nj. cap. 77, 56; kfr. dir. Tale: munum vér brenna vi faar brænde el. lad os br.). sumir mæltu, at þeir mundu ganga ofan fyrir hamra ok þola eigi lengr svá mikla

kvöl (Kon. s. 23, 32; kfr. dir. Tale: munum ganga vi faar g. el. lad os g.). sagði þrándr, at þeir mundi skipta eyjum í helminga til valds ok stjórnar, ok skal Özurr hafa þann helming etc. (Fl. 1, 143; 31; dir. Tale: munum vér skipta). þrándr kvað hitt mundu sýnast at unna Leifi föðurbóta (Fl. 1, 550, 26 det maatte synes rimeligt; dir. Tale: þetta mun sýnast). konungr sagði þá ráða mundu (Kon. s. 31, 11; dir. Tale: þér munut ráða I faar have eders Vilje).

Herhen hører ogsaa, at munu stundom findes som Hjælpeverbum i at-Sætninger efter Verber, som udtrykker Befaling, Opfordring, Bestræbelse o. l., medens den almindelige Udtryksmaade her er at sætte enten Konjunktiv eller skulu; f. Ex. Sigmunðr biðr þá, at þeir mundi hjálpa sér (Fl. 1, 554; 32). vekr Sigmundr til við Hákon jarl, at hann mundi efla hann (Fl. 1, 137; 7). þrándr kvað slíks undarliga leitat, at hann mundi vilja vera í nökkurum vélræðum við frændr sína (Fl. 1, 127; 34). þorlákr beiddi þránd eptir skiptit, at hann mundi hafa heimabólit (Fl. 1, 123; 14). mantu nökkut til, hvat ek lagða til um mál þitt, þá er þat var mælt, at þú mundir drepinn vera (Fl. 1, 145; 26). báðu sýslumenn konung, at hann mundi hafa Vikina (Kon. s. 294, 7). er hann leitaði eptir, at nökkurr mundi ráða drauminn, þá bar engi traust á (Kon. s. 11, 26). sagði þrœndi hafa til þess orð sent, at hann mundi vera hlífskjöldr þeira (Kon. s. 72, 2). var þat ráðit, at þessir byskupar mundu vígja Sverri konung ok króna hann (Kon. s. 131, 3).

VI.

Ligesom f. Ex. þú mant vera góðr maðr paa den ene Side fra Betydningen: »du agter, er tilbøielig til, i Begreb med, nær ved at være en god Mand«, gaar over til at betegne: »du kommer til at være (vil blive eller være) en god Mand«, saaledes udvikler paa den anden Side Grundbetydningen sig gjennem de samme Mellemled til at blive Udtryk for: »du er nok, vel, formodentlig, for-

mentlig en god Mand.« Hvor nemlig den Talende vil have Udsagnet opfattet ikke som noget, der har objektiv Sikkerhed eller Gyldighed, men mere som hans egen Formodning eller subjektive Anskuelse af Sagen, som han ønsker fremsat med tilbørlig Ubestemthed eller Reservation, kan han bruge Omskrivningen med munu. Derved lader han det egentlig uafgjort, om Handlingen virkelig finder eller fandt Sted, men idet han udtaler, at den er eller var nær ved (ikke langt fra) at indtræde, antydes dens Virkelighed som sandsynlig eller rimelig; taka mundi þá öx þín til hans (O. S. 238, 13) din Øxe var da nær ved (ikke langt fra) at naa ham d. e. naaede ham nok.

Saaledes bruges munu baade i Hoved- og Bisætninger; endvidere bruges saavel Præsens som Imperfektum og det baade i Indikativ, Konjunktiv og Infinitiv; dog forekommer Imperfektum sjelden i Hovedsætninger. Forbindes munu med Præs. Inf., udtrykkes en Formodning om, at noget finder eller fandt Sted; sættes Perf. Inf., gjælder Formodningen noget, som har eller havde været stedfindende.

Hovedsætninger:

muntu grimmr þeim, at þér sýndi ekki nema ilt á þeim fundi (Fl. 1, 145; 23). þú munt þykkjast eiga hingat eyrindi til vár (Fl. 1, 146; 1). þetta mun dagsanna ok mun Sigmundr vera í brottu (Fl. 1, 553; 7). mun þér eigi alvara vera (Fl. 1, 127; 35). her mun sjá sitja nær (her sidder nok den Mand) er vita mun sönn tíðindi af at segja (Sn. E. 1, 140; 22). meiri muntu vera (du er nok større) en mér lízt þú (Sn. E. 1, 152; 6). þetta mun vera mikit land, er vér höfum fundit (Isl. 1, 29; 13). nú mun faðir minn dauðr vera, ok hefir hvártki heyrt til hans styn né hósta (Nj. cap. 129; 110). þeir munu nú hafa sem mestan liðsamnað, ok munu þeir ætla, at vér hafim riðit austr til Fljótshlíðar (Nj. cap. 130, 151 fg.). þeir munu enga hafa sanna njósn af várum ferðum (Kon. s. 40, 28).

svá sem þú munt sét hafa (som du rimeligvis har bemærket) at þessir hlutir gráta, þá er þeir koma ór frosti ok í hita (Sn. E. 180, 10). mun Vandill drepinn (Fl. 1, 141; 15). nú mun hafa um skipt hamingju með oss (Fl. 1, 552; 13). hér hafa þeir farit, ok mun Sigmundr hér hafa hlaupit yfir (Fl. 1, 553; 15). Einarr hefir látizt fyrst ok kalit í hel eðr druknat, er hann var þeira kraptaminstr; þá mun þórir hafa látizt þar næst, ok mun Sigmundr hafa flutt hann ok dasazt mest á því; en Sigmundr mun hafa komizt á land máttlítill ok munu þessir menn hafa drepit hann (Fl. 1, 556; 37 fgg). mikill munr mun þess hafa verit, at í Torgum mundi veizla fjölmennust (Eg. cap. 12 init. eg. stor Forskjel har der vel været derpaa, at i T. var sandsynligvis det folksomste Gilde). man hann sjálfr hafa þetta ráð til lagit (Mork. 18. 31). þá mun Flosi kominn austan ok munu þeir allir komnir til móts við hann (Nj. cap. 127, 18). ér munut hafa leitat langt um skamt fram (Nj. cap. 131; 42). þóat vér megum eigi jarteinum þeira fagna, þá mun nú þó orðit gott til kyksettra í bœnum í þessarri hríð (Kon. s. 44, 10). munum vér nú ekki vel hafa vingazt við þá (Kon. s. 90, 34).

lítt mundir þú leyfa dáð Högna, þá er Sigurð vökðu svefni ór (Guð. hv. 4). auð mundu þeir eiga nógan (Herv. s. 313, 20).

Af Bisætninger kan paa dette Sted navnlig mærkes at-Sætninger efter Udsagnsverber:

mæla þat enn sumir menn, at þeir muni hafa sprungit á sundi, eðr Sigmundr muni hafa komizt til lands nökkur ok muni þá hafa verit drepinn (Fl. 1, 556, 12 fgg.). segja þeir svá, er slíku vilja fylgja, at skipit myni hafa rekit í svelginn (O. S. 193, 7). þat er mælt, at þar muni fáir menn vita allar hafnir (Eg. cap. 25 fin.).

förunautar þrándar sönnuðu þetta allir, at svá muni farit hafa (Fl. 1, 557; 2). mjök heyrða ek þá rœtt í Noregi, at allir mundu þess fúsir vera, at friðr yrði (O. S. 57, 10). því fulltingðu margir Svíakonungs menn, at svá myndi vera

(O. S. 43, 19). taldi, at búandinn eða hans hjón mundi eigi skynsamliga hafa farit með beinum hafrsins (Sn. E. I, 142; 21). sagði svá, at þórr mundi eigi þurfa at bjóða fleirum mönnum fang í hans höll (behøvede sagtens ikke Sn. E. I. 160; 16). þórr sagði, at hann mundi róa mega fyrir því frá landi (at han tor den Sags Skyld nok kunde ro fra Land Sn. E. I, 168; 2). um haustit sendr Mörðr Valgarðsson orð, at Gunnar myndi vera einn heima, en lið alt myndi vera niðri i eyjum at lúka heyverkum (Nj. cap. 76, 2). sögðu vit Bárðr, at dignat myndi hafa (Nj. cap. 130, 47). þess gátu þó margir menn, at hann myndi norrœnn vera (Hom. 166, 34). sönnuðu, at konungr mundi heilagr vera (O. S. 228, 16). gátu þess, at flutt myndi vera salt eða sild (O. S. 170, 31). görðu þann kurr, at konungr myndi hafa braut komizt ór orrostu (O. S. 225, 19). duldust við, at þeir mundu vera (de lod sig ikke mærke med, at det nok var dem) er fyrr höfðu fátœkir verit (Kon. s. 46, 1).

Infinitiv: hann kvað ok gott val mundu á vera (Fl. 1, 123; 31). þá menn, er hann kvað ekki at mönnum vera mundu (Fl. 1, 138; 24). konungr sagði, hann ekki mundu kunna at vera höfðingja (Kon. s. 110, 27). kváðu hann vita myndu þat (Hom. 139, 15). kváðu hann ósannan myndu at því vera (O. S. 140, 22). kvað hann þá nú mundu dauða (Nj. cap. 130, 52). sagði þá mundu vera svá góða drengi, at þeir mundu eigi verr halda orð sín en eiða (Kon. s. 110, 21).

Ved Tal- og Maalsbestemmelser kan man gjengive dette med »omtrent, paa det nærmeste«; f. Ex. mundu þeir Magnús konungr ok Erlingr jarl hafa aukin V hundruð manna (Kon. s. 42, 15 »havde omtrent gode 500 M.«). svá er sagt, ef siglt er ór Björgyn rétt í vestr til Hvarfsins á Grœnlandi, at þá mun siglt vera tylft fyrir sunnan Ísland (da seiles der paa det nærmeste 12 Sømile søndenfor I.« Isl. I, 25, 12). þá mundi lifa þriðjungr nætr (»da var omtrent en Tredjedel af Natten tilbage« Fms. IX 475). þat var

ávarp manna, at fyrir Norðnesi mundi eigi færa falla en III hundruð manna (Kon. s. 62, 9: ikke mindre end omtrent 300 Mand).

I Spørgsmaal (Hovedsætninger saavelsom Bisætninger) bruges munu forat udtrykke Uvished og Tvil; f. Ex.

mun ei ráð at búa gröfina? (Gisl. Pr. 1, 11 skulde det ikke være raadeligt?) man nú sólin vera svá há, at Asbjörn, vin yðarr, man nú mega hanga? (O. S. 118, 5). mun nú eigi of seinat? (Kon. s. 70, 3). fyrir hvat mundum vér vilja myrða þá? (Fl. 1, 556; 10). mundi eigi þat eina til at mæla svá, hvárir sem væri? (Kon. s. 97, 22). hvárt munu fuglar nökkurir sitja í trénu yfir mér? (Sn. E. 1, 148; 26 sidder der vel Fugle o. s. v.) hvárt mun Skarphéðinn nú dauðr? (Nj. cap. 130, 78). hvárt mun Skarphéðinn hafa kveðit vísu þessa lífs eða dauðr? (Nj. cap. 130, 91). hvárt mun Ingjaldr heima at Keldum? (Nj. cap. 130, 103).

Spørgende Bisætninger.

a) Efter Verber »at spørge«:

Hjalti spurði Kára, hvar Njáll myndi undir liggja (Nj. cap. 132, 9). Ásgrímr spurði Kára, hvers traustS hann myndi eiga ván af þeim fyrir austan ár (Nj. cap. 132, 80). spurði, ef hann mundi vera grœðandi (Kon. s. 52, 9). spurði, hvat mönnum þat mundi vera (Fl. 1, 550; 8 spurgte, hvad det vel var for Mænd; kfr. den direkte Tales: hvat m. mun þat vera?) spurðu menn hann eptir, hverju þat mundi gegna (O. S. 231, 35). spurði þá þorgeirr at tíðendum, hvat títt væri þar í landi, eða hvárt samnaðr nökkurr myndi þar vera görr í móti hánum (O. S. 203, 5 fg.). þá spyrr Útgarða-Loki þór, hvat þeira íþrótta mun vera (Sn. E. 1, 154, 20).

b) Efter Verber: »at tvile, være i Uvished, have Formodning om, prøve, undersøge, raadslaa om o. l.«;

nú ifaði hann um fyr þá sök, hvárt þat myndi vera vitrlegt ráð (O. S. 195, 23). mik grunar um, hvat vera mun

(Mork. 5, 18). grunaði oss áðan um hríð, hvárt ér mundut svá ætla (Mork. 22, 20). váru þar margar getur á, hvat af skipum þeim myndi orðit (O. S. 129, 27). leitaði, hvárt hann myndi mega niðr leggjast (O. S. 224, 22). hann þóttist vera íhugafullr, hvat er sá maðr mundi vilja (Kon. s. 10, 34).

c) Efter Udsagnsverber:

rœða þeir sín í milli, hvat undir man búa orðsendingunni (O. S. 138, 30). rœddu sín í milli, hvat þar myndi inni vera í því húsi (O. S. 224, 39). rœddu um sín í milli, hvat skipa þat myndi vera (O. S. 170, 30). kom opt á mál við konung, ef hann mundi vilja bœta Þórólf (Eg. cap. 24 init.). þeir heyrðu umrœðu bœjarmanna, hvárt Sverrir mundi fallinn (Kon. s. 33, 24). píndu til sagna, hvar Sverrir konungr hefði hirt lausafé sitt, eða hvar mundi vera Lávarðr son Sverris konungs (Kon. s. 70, 17, i dir. Tale: hvar hefir Sv. hirt etc., eða hvar mun L. vera).[1])

d) Stundom efter Verber, der betegner Iagttagelse eller Erkjendelse:

þóttist hann vita, hverir komnir mundu (Eg. cap. 25 init.). sagði svá, at hann þykkist eigi vita, hvárt Birkibeinar munu hafa beitt með landi norðr eða suðr (Kon. s. 37, 2). þóttust menn eigi vita, hvat í mundi vera (Kon. s. 84, 33). kfr. nú veit ek eigi, hvárt heldr er, at ek mun enga ætlan kunna fyrir liði þessu, eða munu þér vera heldr hræddari en þurfi (Kon. s. 39, 32; hvor Spørgesætningen er opløst til 2 Sætninger, og munu sat i den sidste).[2])

---

[1]) kfr. sagði, at þeir mundu vera menn stórlátir, eða hvat þeir mundu fyrir ætlast (Eg. cap, 5 med; i direkte Tale: þeir munu vera m. st. eða hvat munu þeir f. æ.).

[2]) Naar munu forekommer i spørgende Bisætninger (eller at-Sætninger, hvorom nedenfor) efter Verber, der betegner Iagttagelse eller Erkjendelse, er Udtrykket egentlig ikke korrekt, da Iagttagelsen etc. ikke tankerigtig kan have til Gjenstand noget, der udsiges som formodet (kfr. vort:

I at-Sætninger, som er afhængige af Verber med Betydning af Mening, Haab, Frygt o. l., og som regelmæssig sættes i Konjunktiv, bruges ofte, hvor Handlingen er samtidig eller forbigangen i Forhold til Hovedhandlingen, munu som modalt Hjælpeverbum; (kfr. vort: jeg tænker, at han er nok ikke vor Ven). Formen for det formodede eller formentlige substitueres altsaa som Udtryk for Udsagn, der efter sin Natur ligger indenfor Forestillingens Omraade, og da Formodningen er et objektivt Faktum, om end Handlingen selv er en Forestilling, er det følgerigtigt, at munu i saadanne Forbindelser ofte sættes i Indikativ. Men vel saa ofte findes dog ogsaa dette modale Hjælpeverbum i Konjunktiv under Paavirkning af Analogien fra den almindelige Udtryksmaade i deslige Sætninger.[1])

trúi ek því, at Þórir mun oss vera úvin (O. S. 149, 23). ek hygg, at eigi man sá vera, er þessum orðum mælir fyrir Svíakonungi, at refsingalaust komist á braut (O. S. 53, 34). með meira krapti en mér lízt, at þú mant vera (O. S. 45, 29). nú þykki mér þat vænt, at fáir menn munu sét hafa langskip meira (Kon. s. 84, 3). nú vænir mik, at vald lands þessa mun komit undir oss (Kon. s. 99, 3). hygg ek, at þér muni ok svá þykkja (Eg. cap. 3 med.). grunar mik af því, at hann muni rægðr vera (Eg. cap. 13 med.).

---

han mente at vide, hvem der vel var kommen). Bisætningens munu modificerer da Hovedverbet, saa at dette faar en Bibetydning af Formodning eller Tvil.

[1]) Forholdet er saaledes analogt med, hvad der er anført ovenfor under II samt tillige overensstemmende med Udtryksmaaden i at-Sætninger, der afhænger af Verber, som betegner Vilje eller Bestræbelse. Her bruges opr. Konjunktiv, men ogsaa Hjælpeverbet skulu enten i Indikativ eller (sjældnere) i Konjunktiv, f. Ex. bað Egill, at þeir færi til at leysa fólkit (O. S. 168, 34). bað jarl, at þeir Þorgnýr skyldu ganga í málstofu (O. S. 66, 37). þau orð bað Ásta, at vit skyldim bera þér (O. S. 31, 1).

hygg ek þat með sönnu, at þeir muni minni þínir vinir vera (Eg. cap. 16 med.). þat þykki mér líkara, at þrælar mínir muni eiga korn (O. S. 114, 34). hyggjum vér, at svik muni vera (O. S. 95, 9). þat hygg ek, at hverr sá peningr, er illr er í norðreyjum, at hér myni kominn (O. S. 157, 14). þess er mér ván, at þú mynir mik heyrt hafa nefndan (O. S. 155, 22). hvat ætla menn, at Sigmundi Brestissyni muni hafa at bana orðit (Fl. 1, 556; 6). ætla sumir, at þér munit hafa fundit þá í fjörunni (Fl. 1, 556; 8).

grunaði konung, at þeir er slíkt réðu hánum, at þeir myndu hollari Knúti konungi en hánum (O. S. 170, 2). kom hánum þat í hug, at þeir mundu þangat hlaupit hafa (Isl. 1, 36; 6). ætlaði hann, at hans menn mundu vera illa staddir (Kon. s. 113, 13). hinir hugðu, at vera mundu margir menn á skóginum (Kon. s. 36, 2). byskup trúði, at þat mundi með sannindum, er sagt var frá jartegnagörð Ólafs konungs (O. S. 228, 27). bauð konungi þat helzt í hug, at þar mundi vera kominn Ólafr Tryggvason (O. S. 195, 36). Geirmundr kveðst ætla, at hann myndi heima vera (Nj. cap. 130, 105). þat þótti mönnum nú líkast, at engu mundi gegna um ferðir Birkibeina (Kon. s. 74, 31). þú grunaðir þegar, at eigi mundi alt af heilu vera (Eg. cap. 12 init). ætluðu menn, at hann myndi sik sjálfr brent hafa (Nj. cap. 132; 49). þeir, er síðar géngu, hugðu, at jarl mundi þar fylgja (Kon. s. 42, 23). hugði, at þeir mundi satt segja (Kon. s. 114, 3). ætlaði hann, at félagar hans mundi gert hafa til spotts (O. S. 231, 32).

Ogsaa i Akk. med Inf. efter de samme Verber bruges munu paa denne Maade.

ætla ek þetta munu vera fyrir feigð þinni (O. S. 211, 5). ek ætla hitt nú munu bezt fallit at týna eigi fleirum mönnum í þessi þrætu (Kon. s. 68, 1).

Efter Verber »at synes«, bruges ofte en Sammenligningssætning med sem og Konjunktiv i samme Betydning

som en Sætning med **at**, f. Ex. svá sýnist mér, sem minna sé karp þitt (O. S. 109, 10). lízt hánum nú svá, sem minna hafi þorrit (Sn. E. 1, 156; 22). hánum þótti, sem þeir hefði þá engi föng at berjast við Ólaf (O. S. 41, 21). Ogsaa i disse Sætninger kan da bruges en Omskrivning med munu som modalt Hjælpeverbum baade i Indikativ og (hyppigere) i Konjunktiv):

svá lízt mér, sem þessi mun mestr ætlaðr (Sn. E. 1, 158, 1). lízt hánum svá, sem alllítill munr mun vera (Sn. E. 1, 156; 13). svá lízt mér, ef þetta stórræði skal fram fara, sem vér Uppsvíar munum vera skulu fyrir (O. S. 89, 3). svá lízt mér, sem þess hlutar mun (var. muna) ek yðr spurt hafa (Sn. E. 1, 140; 19). man svá þykkja þeim er löndum ræðr, sem úfriðar myni af þér ván vera (O. S. 97, 30). virðist konungi, sem hann muni vera vitr maðr (Mork. 4, 32). svá lízt mér á, Erlingr! sem ér mynit nú þykkjast hafa vald á um mál Ásbjarnar (O. S. 119, 23). sýndist hánum svá, sem þaðan mundi skamt á brott vera bólstaðargerð góð (Eg. cap. 28). skipit sýndist þeim grátt ok bráðlaust ok sem skipit myndi skinit af sólu (O. S. 170, 33). konungr segir, at hánum leizt svá sem í slíkum mönnum myndi vera góð fylgð (O. S. 201, 35).[1])

Efter Verber og Udtryk, som betegner Iagttagelse, Kundskab, Erfaring, Erkjendelse, sættes i at-Sætningen regelmæssig Indikativ; Konjunktiv findes dog stundom, idet Hovedverbet opfattes i noget modificeret Betydning og faar et Bibegreb af Formening eller Formodning (eller Udsagn, hvilket sidste dog ikke her vedkommer Fremstillingen); f. Ex. þat könnuðu þeir af, at Bjarmar sæi þá ekki (O. S. 135, 38; ved at iagttage dette fik de den

---

[1]) kfr. spurðist hánum svá til, sem víðast myndi mikit á skorta, at vel væri (O. S. 44, 27; d. e. han fik saadan Besked, at han maatte tro, at o. s. v.). þannig er þitt lyndi, sem þú munir vera eigi smárra manna nökkurra (Jomsv. 61, 30 d. e. det synes mig efter din Karakter, at o. s. v.).

Formodning, deraf sluttede de). vissi ok eigi Þorfinnr jarl, at Brúsi hefði upp gefit sitt ríki (O. S. 97, 14 d. e. han havde ingen Formodning om). I disse Tilfælde kan ogsaa munu anvendes som Hjælpeverbum:

Þá sá konungar Ólafr ok Önundr, at þeir myndu unnit hafa at sinni þann sigr, sem auðit var (O. S. 164, 38; »saa, at de nok havde o. s. v.« d. e. ved at iagttage Forholdene kom de til den Tro). Þat vissu trúnaðarmenn, at Ólafr konungr mundi vera faðir barnsins (O. S. 122, 30). vissi, at þar mundu margir flutningarmenn um hans mál (O. S. 97, 7). þrándr sá, at annarr mun harðari (Fl. 1, 147; 8). skildi hann (eg. »skjønnede«; her: »sluttede sig til«) at þat mundi vél vera til at taka fiska (Sn. E. 1, 182; 14). fannst þat á, at hann mundi trúnað á festa þessa orðrœðu (Eg. cap. 12 fin.).

Det ligger i Sagens Natur, at munu om det formodede eller formentlige bruges alene om nutidige og fortidige Handlinger, at f. Ex. þú mant vera góðr maðr altsaa enten er et Nutidsudtryk om det formodede (du er vel en god Mand) eller et simpelt Fremtidsudtryk (du vil være en god Mand), derimod ikke et Fremtidsudtryk om det formodede.[1]) Men stundom vil man, hvor et

---

[1]) Det lader dog til, at Fremtidsudtryk med munu, som følger lige efter et munu, der har udpræget Betydning af Formodning, kan paavirkes af dette og saaledes virkelig samtidig erholde begge Betydninger. Saaledes hedder det i den lille Fortælling Fms. IV, 121 (der tillige kan tjene til Exempel paa, med hvilken Lethed forskjellige Betydninger af munu i Talens Løb vexler i sidestillede Udsagn): svá segja menn, at þá er Ólafr konungr var í Víkinni, kom hann á Geirstaði til haugs þess, er getit var fyrr í sögunni. þá spyrr Ólaf einn vinr hans, sá er með hánum var þá í för: segðu mér, segir hann, hvárt þú hefir hér grafinn verit. Ólafr svarar: aldri hafði önd mín tvá líkami, ok eigi mun hón hafa, heldr mun hón einn líkama hafa nú, ok þann mun hón hafa á dómsdegi, þá er guð kemr at dœma alt mann-

Udtryk med munu tydeligvis betegner et Udsagn om Fremtiden, være i Tvil, om det er det fremtidige, der er udtrykt ved munu, og ikke snarere det formodede, saaledes at Tidsbetydningen alene fremgaar af Sammenhængen og ikke har sin Betegnelse i Formen. I at-Sætninger efter Verber med Betydning af Formodning, Forventning etc. kan efter et Hovedverkum i Nutid ogsaa det for Hovedhandlingen fremtidige udtrykkes i Præs. Konj.; f. Ex. vænti ek, at yðr skjóti skelk í bringu, ef hann kömr á þingit (O. S. 108, 8). vænti ek þess, þótt þú farir, at þú komir skjótt aptr (O. S. 144, 32). þykki mér þess ván, at ek koma aldri síðar til Noregs (O. S. 140, 39). fyrir hví hræðisk þú eigi, at allr brennir þú ei ok ei (Hom. 36, 9). Naar der nu i samme Tilfælde bruges munu i Bisætningen, lader det sig ofte ikke afgjøre, om Omskrivningen er fremgaaet af Trangen til en bestemtere Tidsbetegnelse, eller om den paa den nysnævnte Maade har modal Betydning; f. Ex. vænti ek, at þá myni brátt þynnast fylking þeira (O. S. 205, 20). þess vænti ek, at þér mynit ögn af oxa auðfeng verða (Hym. 18). þess ván, at Noregskonungr myni

---

kyn. Svaret bliver rimeligvis at gjengive saaledes: aldrig havde min Aand to Legemer, og ikke vil den have det, megetmere har den vel et Legeme nu, og det vil den ogsaa have paa Dommedag. Paa det første Sted betegner altsaa munu Fremtiden i Modsætning til Fortiden; paa andet Sted det formodede, men med Hensyn dertil maa erindres, at Udtryk for det formodede i det gamle Sprog, ligesom i det nyere norske Talesprog, kan anvendes som en Talefigur, hvor man i Virkeligheden vil erklære sig sikker i sin Sag. Paa sidste Sted betegnes atter Fremtiden, men man faar Indtryk af, at det frgd. munu farver det følgende, saa at ogsaa Fremtidsudtrykket maa opfattes med en vis Reservation (vil vel). kfr. Kon. s. 44, 12: munut þér eigi þeira mist hafa, heldr munu þeir yðr nú mikit gott gera, ef þér dýrkit þá sem helga menn, sem þér hafit hugat (I har sagtens ikke mistet dem, men de kommer vel til at gjøre eder meget godt).

fara norðr í land (O. S. 48, 8). ek ætlag, at ek muna eigi þurfa til at taka þeira svara (O. S. 59, 10).

Det kunde synes lidet naturligt, at det samme Udtryk skulde dele sig i to saa forskjellige Betydninger som paa den ene Side det fremtidige og paa den anden det formodede. Men at dette alligevel ikke ligger fjærnt, sees deraf, at en lignende Betydningsudvikling kan paavises i flere andre Sprog.

Oldn. munu svarer i Betydning temmelig nøie til gr. *μέλλω*; som ovenfor bemærket gjengives ogsaa dette græske Verbum paa Gotisk med munan (munaida). *μέλλω* betegner »agte, have i Sinde, have fore, være i Begreb med«, og om det end ikke er gaaet over til et futurisk Formord, kommer det dog i Forbindelse med Inf. ofte til at ligge et simpelt Fremtidsudtryk meget nær. Men hos Homer bruges det oftere forat udtrykke, hvad der vel maa saa være, eller hvad der formodentlig, rimeligvis, sandsynligvis forholder sig paa en eller anden Maade, saaledes at gamle Fortolkere forklarer det med *ἔοικα*; f. Ex. *μέλλω που ἀπέχθεσθαι Διὶ πατρί, ὅς με σοὶ αὖτις ἔδωκε* (Il. 21, 83 Schol. *ἔοικα ἀπεχθὴς γεγονέναι τῷ Διί* jeg maa vel være Zeus forhadt). *οὕτω που Διὶ μέλλει ὑπερμενέι φίλον εἶναι* (Il. 9, 23). *νῦν αὖτε σ' ἐρύσσατο Φοῖβος Ἀπόλλων, ᾧ μέλλεις εὔχεσθαι ἰὼν ἐς δοῦπον ἀκόντων* (Il. 11, 364, som du sagtens anraaber, naar du gaar etc.) *μέλλεν μέν ποτε οἶκος ὅδ' ἀφνειὸς καὶ ἀμύμων ἔμμεναι* (Od. 1, 232). *ἀλλὰ τὰ μέν που μέλλεν ἀγάσσεσθαι θεὸς αὐτός* (Od. 4, 181). *μέλλεις δὲ σὺ ἴδμεναι* (Od. 4, 200). *κελευσέμεναι δέ σ' ἔμελλεν δαίμων* (Od. 4, 274). *ἀλλά νυ μέλλω ἀθανάτους ἀλιτέσθαι* (Od. 4, 377). *πολλάκι που μέλλεις ἀρήμεναι* (Od. 22, 322). Sml. Pape's og Berg's græske Ordbøger.[1])

---

[1]) Ogsaa til den ovenfor under V omtalte Brug af munu findes en Analogi i *μέλλω*; »das, was der Mensch vorzunehmen im Begriff ist, erscheint als etwas, wozu er veranlasst wird.

Paa Tydsk dannes nu Futurum ved Omskrivning med Præsens af werden og Inf. Oprindelsen til denne, der hører hjemme i Nyhøitydsk (Grimm d. Gr. IV, 181) er uvis. Den kan være fremkommen ved en Afslibning af den i Mhtydsk almindelige Omskrivning af werden med Præs. Part. (Grimm d. Gr. IV, 7) eller være en Udvikling af den Forbindelse af werden med Inf., som nu og da forekommer i Mhtydsk (wart fragen, wart weinen vel nærmest = tog til at spørge, græde Grimm d. Gr. IV, 7; 92; 942). Endnu forekommer efter Sanders Wörterbuch hyppig i Nordtydskland og tildels i det moderne Skriftsprog Infinitiv efter werden i Betydningen »begynde at«; f. Ex. Moses aber ward zittern; was ist euch, Vater? ihr werdet ja so heroisch aussehen; da sind die Kinder zittern worden; wird dir allein nicht bangen? sie ward laut schreien (Sml. oldn. verða med Inf. »komme til at«, men med Bibetydning af hvad der maa eller faar ske). Men idet det fastholdes, at werden er = »blive, vorde«, maa man i begge Tilfælde antage, at Omskrivningen oprindelig betegner, at noget i Nutiden holder paa at gaa over i en vis Tilstand, eller at En er ifærd med at foretage noget. Denne Omskrivning bliver imidlertid ikke blot Udtryk for, hvad der i Fremtiden vil finde (have fundet) Sted, men udtrykker hyppig en Formodning om, at noget finder (har fundet) Sted; f. Ex. ich höre Jemand kommen, es wird der Wirth

---

was er thun soll, so dass bes. im impf. ἔμελλον der Begriff des Sollens liegt, u. zwar a) nach dem Willen des Schicksals, was verhängt ist, mit dem Nebenbegriff des Unausbleiblichen, unfehlbar Erfolgenden, b) nach menschlicher Anordnung. — Aber auch müssen nach den Begriffen von Recht und Pflicht« (Pape). Men det er neppe rigtigt, naar Pape og Berg udleder Brugen af μέλλω om det formodede og sandsynlige af denne Anvendelse af Ordet; tværtimod er vel begge Betydninger ogsaa paa Græsk sideordnede Udviklinger af den samme Grundbetydning.

sein (det er vist Værten); du wirst gewiss sehr hungrig sein (du er sikkerlig meget sulten); ihr werdet nicht verlangen, dass ich meinen Eid brechen soll; wie werden sich meine Eltern meinethalben in dieser Nacht geängstigt haben; ich fürchte, er wird unglücklich gewählt haben; es ist spät, und Ihr werdet schon meistens in euren Bettchen schlafen; Ihr werdet nicht am rechten Orte sein; hier wird der Ludwig seine Knabenjahre verlebt haben; man wird ungefähr auf eben die Art verfahren sein.

Eng. will kan ligeledes (men sjelden) anvendes som munu om det formodede og sandsynlige (ogsaa i Spørgsmaal); f. Ex. what o'clock will it be? hvad er vel Klokken? why, it will be six, I think (Ross, Lærebog i Engelsk II Pag. 202).[1])

VII.

Endelig bruges Imperf. munda med Inf. i potentiale Udtryk samt i Hovedsætninger i hypothetiske Udsagn som Omskrivning i samme Betydning som Imperf. Konj.

I potentiale Udtryk holder denne Omskrivning paa at fortrænge den oprindelige Betegnelse. Den potentiale Imperf. Konj. er nemlig almindelig kun af Verbet vera, findes ikke sjelden af mega, þykkja, vilja, forekommer af þurfa, eiga, skulu, men blot enkeltvis af andre Verber.

ek munda vilja heldr, at hann fyndi þat, at mér býr fleira innan rifja en kál eitt (O. S. 132; 16 kfr. heldr vilda ek, at þú yrðir yfirkonungr í Noregi O. S. 33, 19).

---

[1]) Det er heller ikke for det danske Skriftsprog ganske fremmed at bruge »ville« paa denne Maade. Det ovenfor anførte Sted af Sn. E.: svá sem þú munt sét hafa etc. kan oversættes: saaledes som du vil have bemærket = som du vel eller rimeligvis har bemærket. Saadanne Udtryk er dog utvilsomt fremkomne ved en ligefrem Efterligning af den tydske Sprogbrug.

Þat munda ek ætla (skulde jeg tro), at siglanda myndi þetta þykkja veðr fyrir Jaðar, ef Erlingr Skjálgsson hefði veizlu búit fyrir oss á Sóla (O. S. 138, 18). lifna munda ek nú kjósa, er liðnir eru (H. H. 2, 28). hitt mundi œðra jörlum þykkja, at við menn mæltir ok mik sæir (Guð. 3, 1). þat munda ek vilja, at hann elti ykkr eigi optar (Fl. 1, 133; 23). hitt munda ek ætla, at með henni myndi nú vera beggja ykkur gæfa (O. S. 14, 5). þat mundi mér vel gegna at líkjask þeim, er vel væri (Kgs. 5, 15). hví munda ek fara á fund hins mesta úvinar míns (Fl. 1, 142; 23 omtr. = eigi munda ek etc.).

I Bisætninger:

hafa mun ek svá margra manna fjándskap fyr þetta verk, at ek munda heldr þurfa at hafa yðart traust ok vináttu (O. S. 184, 12). era svá horskr hildimeiðr, sem ek hers jaðar hyggja mundak (Fafn. 36). ek veit, at ek mun eigi gæfu til bera at veita þér þá þjónustu, sem ek munda vilja ok vert væri (Eg. cap. 25 med.) annan veg var för þín, frændi! til konungs, en ek munda kjósa (Eg. cap. 25 med.).

Ligesom Imperf. Konj. forekommer i potential Betydning ogsaa om et Udsagn, der tilhører Fortiden (f. Ex. fyrr en þú létir lífit, væri mál at íðrast misgerninga þinna »skulde det have været Tid« etc.. Hom. 190, 23) bruges ogsaa munda med Præs. Inf. paa samme Maade; f. Ex. þá varð undr þat, er ek munda eigi trúa (som jeg ikke skulde have troet) at vera mætti (Sn. E. 1, 164; 3).

Ogsaa i hypothetiske Udsagn er Omskrivningen med munda den almindeligste Betegnelse, saavel hvor Betingelsen udsiges som mulig og tænkelig, som hvor den er udsagt som en Antagelse mod Virkeligheden:

sættast myndu við enn, ef ek skylda ráða (O. S. 216, 9). eigi mundak trúa, ef mér væri sagt frá, at Ásaþórr mundi eigi meira drykk drekka (Sn. E. I, 156, 15). eigi mundak kunna at mæla þvílíkt við Ásaþór, ef ek hefða eigi sét fyrr, at þú ert miklu minni fyrir þér, en ek hugða (Sn. E. I,

158; 18). af mundi nú höfuðit, ef Erpr lifði (Sn. E. I, 370; 3). ella mundi verr farit hafa (Fl. 1, 149, 33). segja mun ek, hvernig gert mundi, ef ek skylda ráða (O. S. 205, 13). ef þeir hefði vitat um þetta lið, sem var, þá mundu þeir þessa hafa skjótt af sér rekit (Kon. s. 54, 14). fyrir löngu mundi hann hafa úfrið hafit, ef þér hefðit ráðit (Kon. s. 292, 19). þótt ek væra svá illviljaðr, þá mundu mín orð enskis metin (Kon. s. 293, 17).

Ogsaa her kan om Fortid sættes munda med Præs. Inf. (ligesom Imperf. Konj. paa samme Maade; f. Ex. lengi liggja létir þú lyngvi í þann inn aldna jötun, et þú sverðs ne nytir þess er ek sjálfr görða, Fafn. 29).

eigi gáði hann bryggjunnar, ok mundi hann ganga á kaf út, ef eigi tœki menn til hans ok styddi hann, er hann gékk út á skipit (O. S. 125, 1). farit eptir þeim með liði ok látit ekki barn á braut komast, því at slíkan kost mundu þeir oss ætla (vilde have tiltænkt os) ef þeir féngi betr haft í várum fundi (O. S. 220, 23 fg.). var þó svá mikit, at mér mundi endast til bana, ef á hefði komit (Sn. E. I, 162, 19).

Ved Siden af munda bruges i disse Omskrivninger i potentiale og hypothetiske Udtryk ogsaa Konjunktivformen mynda.

myndi þat sannast, ef mér þœtti eigi við móður mína skömm mælt, at ek mynda þik aldrigi kalla várn bróður (O. S. 145, 25). ek mynda ætla, sagði hann, at Hákon jarl myndi litla hríð hafa vald yfir Noregi (O. S. 188, 38). myndi mik þess sízt af þér vara (O. S. 191, 31). mart ferr nú á annan veg en bezt myndi sama (O. S. 216, 7). ekki myndi þik þat dreyma, er eigi myndi skyldra at vaka ok búast við hernum (O. S. 210, 35). eru margir sárir en sá veginn, er vér myndum sízt til kjósa (Nj. cap. 128, 75).

ef þú fynnir á torgi trú fala, hversu myndir þú kaupa hana, ef þú værir góðr maðr (Hom. 35, 7). ef hverr þjófr eða víkingr misti anga síns í stuld eða í ráni, þá myndi

hann aldrigi síðan stela né ræna (Hom. 35, 18). ef ek skylda ráða, myndir þú láta vera kyrt (O. S. 58, 26). þótt þar væri fyrir eldr brennandi, þá mynda ek ok mínir liðar þegar í hlaupa (O. S. 213, 1). margr myndi vilja á einum degi opt at vettugi verða, ef kostr væri þess (Hom. 104, 25). ef gör væri, þá myndi okkr þat ekki stoða (Hom. 192, 14). myndi eigi svá, ef ek væra nökkurum vetrum yngri (O. S. 139, 12). þunt myndi vera um merkistöngina, ef allir hirðmenn þínir væri nú á Rumavegi (O. S. 206, 32).

Adamr myndi ok eigi syndgask (vilde ikke have syndet) ef eigi væri ormr (Hom. 193, 23). myndi hann eigi þora at koma (vilde ikke have turdet) með lærisveinum, ef engellinn nefndi hann eigi á nafn (Hom. 117, 28). lengra myndir þú renna í ánni helgu, ef þú kœmir því við (O. S. 167, 26). ek mynda elligar fúsliga þiggja þetta boð (O. S. 156, 16). gefi guð sunr Maríu, at lokin væri þin æfi; þá myndi hvárki okkat til helvitis koma (Hom. 194, 13). myndi þat eigi þykkja líklegt enum fyrrum mönnum (O. S. 139, 8). barnit var atkomit dauða, ok myndi þat fjándans maðr (vilde have været) en nú var þat guðs maðr (O. S. 123, 10). ef þar væri nökkur önnur efni í, ok væri sakar milli okkar þórálfs, þá em ek svá viti borinn, at ek mynda heldr til þess verks hætta heima í Færeyjum en hér (O. S. 140, 13 fg.). þat hafa menn fyr satt, at Knútr konungr hafði vitat um ferð Háreks, ok hann myndi eigi svá hafa farit, ef eigi hefði áðr vináttumál farit milli þeira Knúts konungs (O. S. 171, 2 fg.). eigi myndim vér farit hafa með yðr í fyrstu, ef þá hefði slíkt rœtt verit (Mork. 3, 26).

Som ovenfor anført, synes Egilsson at henføre den her omhandlede Brug af munu til Ordets futuriske Anvendelse, men det indsees ikke, hvorledes Udtryk som »jeg skulde, turde tro«, »jeg vilde gjøre det, om jeg kunde«, paa nogen Maade kan siges at have Fremtidsbetydning. Megetmere har man utvilsomt her en fra Verbets Grundbetydning direkte afledet og med IV og VI sideordnet Anvendelse. —

ek munda vilja, ætla, kjósa, hyggja etc. svarer ligefrem til vort: »jeg var tilbøielig til at ville, mene, vælge, tænke«, der ogsaa for os er en Taleform, hvori vi paa en potential Maade udtaler os med Forbehold om det nærværende. Det ligger nemlig nær at slutte, at det, som man tidligere var tilbøielig til at gjøre, eller som var nær ved at indtræde, er det muligt og tænkeligt, at man fremdeles i Nutiden kunde gjøre, eller at det Forhold overhovedet fremdeles finder Sted.

I det hypothetiske Udtryk beror Omskrivningen egentlig paa en Ellipse; eigi mundak trúa, ef mér væri sagt frá, at Ásaþórr mundi eigi meira drykk drekka, er eg. jeg var ikke tilbøielig til at tro, at A. etc. og ikke troede jeg det heller nu, om det blev mig fortalt; mundi hann ganga á kaf út, ef eigi tœki menn til hans ok styddi hann = han var i Begreb med, lige ved at gaa paa Søen (og havde ogsaa virkelig gjort det) hvis ikke o. s. v. Man sammenligne det latinske: illi ipsi aratores, qui remanserant, relicturi omnes agros erant, nisi ad eos Metellus Roma litteras misisset = de stod i Begreb med at forlade Markerne, og havde ogsaa gjort det (et reliquissent) hvis ikke etc.

I adskillige Tilfælde kan man her, som i den futuriske Betydning af munu, nogenlunde tydelig gjenkjende det oprindelige Tankeforhold. Men som Ordet paa den ene Side udvikler sig til et blot og bart temporalt Formord, gaar det paa den anden Side over til en saadan blot formel Betegnelse for det potentiale eller hypothetiske, hvori dets reale Indhold er ganske eller paa det nærmeste fordunklet. Ligesom i: munu vér aldri frama fá, nema vér leggim várt ráð í hættu, den Talende ingen Følelse længer har af, at munu betyder: agte, have i Sinde, vare tilbøielig til — saaledes har han i: mundi þat sannast vera; af mundi nú höfuðit, ef Erpr lifði, heller ikke nogen Fornemmelse af, at derved er betegnet noget andet, end hvad han ogsaa kunde have udtrykt: væri þat sannast; af væri nú höfuðit.

Denne Ordets Overgang til en blot formel Betegnelse afpræger sig ogsaa deri, at man i Stedet for munda særdeles ofte finder Konjunktivformen mynda. Indikativen hører oprindelig ligesaa sikkert hjemme i disse Forbindelser som i de omtalte latinske Omskrivninger med fui eller eram. Men ganske overensstemmende med, hvad der ovenfor er omtalt om Konjunktiv af munu ved Siden af Indikativ i at-Sætninger efter Udtryk med Betydningen: »det er nær ved, ikke langt fra« o. l. samt i at-Sætninger (og Sammenligningssætninger) efter »mene, synes, formode« o. l., har samtidig med, at Omskrivningen er kommen til at repræsentere et konjunktivisk Forhold, og i et og alt er bleven jævngod med Konjunktiv, ogsaa i disse Tilfælde Formordet ved Analogi antaget konjunktivisk Form.[1])

Men det er, ikke nok med, at Ind. munda og Konj. mynda bruges iflæng i potentiale og hypothetiske Udsagn; denne Omstændighed, at begge Former ligegodt bruges som modalt Hjælpeverbum istedetfor Konjunktiv, synes tilsidst at have gjort Vildrede med Hensyn til selve den lydlige Forskjel mellem Ind. og Konj. i dette Ord. Deraf kan da forklares det paafaldende Fænomen, at den omlydte Form saa ofte bruges med indikativiske Endelser (myndum, — ut, — u) og opfattes som Indikativ, medens omvendt den uomlydte Form faar konjunktiviske Personsendelser og opfattes som Konj. (mundim, — it — i).

---

[1]) Jeg antager, at den eiendommelige Anvendelse af det tydske würde i hypothetiske Udsagn maa forklares paa samme Maade; ich würde gehen, wenn ich könnte forudsætter ich ward gehen i den ovenfor omtalte Betydning: »jeg holdt paa at, var i Begreb med at gàa«. Enkeltvis forekommer wollte i samme Betydning; der Leser wollte sich darüber wenig wundern, wenn nicht etc.; und stäche sie mich noch so sehr, ich wollte mich der Stiche freun (Sanders, Wörterbuch), og dette er da at udlede af den førnævnte Betydning af wollen »være i Begreb med, ifærd med«.

EN BEMÆRKNING OM VESTERVIGSTENEN.

Af C. PALUDAN-MÜLLER.

Den gaadefulde Grav ved Vestervig Kirke, der efter det lokale Sagn skal gjemme Levningerne af Folkevisens »Liden Kirsten og Prins Buris«, blev i 1875 underkastet en høist paaskjønnelsesværdig og omhyggelig Undersøgelse af Hr. Arkitekt Løffler. Udbyttet er meddelt i Aarbogen for 1876 tilligemed et Forsøg af Overlærer Kinch paa at restaurere og tolke den næsten udslettede Indskrift paa Gravstenen. Et andet Forsøg har Biskop Kierkegaard offentliggjort i Dansk Kirketidende for 1878, Nr. 6—7.

Begge disse Forsøg gaa i Retning af at komme Sagnet til Hjælp; det er umiskjendeligt, at Sagnet selv har været Forudsætningen for dem begge saavel som for Løfflers Spørgsmaal til Graven, saa at de ikke kunne siges fri for at gaa ud fra en forudfattet Mening: det Hovedresultat, man ønskede at komme til, var forud givet og blev afgjørende for Slutningsrækkens Gang.

Jeg tvivler paa, at man ad denne Vei vil komme til Forstaaelse af Vesterviggraven. Forudsætningen, Sagnet om Liden Kirsten og Buris, staaer jo ingenlunde fast. Der kan ikke paavises noget saadant Sagn udenfor Visen; det er Visen, som skal godtgjøre Tilværelsen af det Sagn, der kommer frem i den, saa at det altsaa bliver Visen, der skal

bære sig selv og selv indestaa for Rigtigheden af sit Indhold. Og denne Vises Tilværelse kan først spores Aarhundreder efter de historiske Personer, der figurere i den. Vilde Nogen paastaa, at den Fortælling, Visen har iklædt poetisk Form, er pure Opdigtelse, — hvorledes vilde man modbevise ham? især da han for sin Paastand kunde anføre, at det afskyelige Billede, den giver af Kong Valdemar, er uforeneligt med Historiens Vidnesbyrd om den Konge, der frelste Danmark fra den truende Undergang, og som Folket fulgte til Graven med Suk og Taarer. — Indlysende er det ogsaa, at i Gravstenens Tilværelse ikke kan søges nogen Støtte for Visen, naar man ikke vil gjøre sig skyldig i en haandgribelig Cirkelslutning.

Man maa frigjøre sig for enhver Forudsætning om Gravens Historie og alene spørge Stenen selv om dens Alder og Graven om dens Indhold. Staaer det fast, som det vistnok maa efter den sidste Undersøgelse, at det er en fuldvoxen, men ikke gammel Mand og en fuldvoxen ung Kvinde, der her ere nedlagte, og at dette er skeet nogenlunde samtidigt, saa kan det dog med antagelig Sikkerhed siges, at det ikke er et Ægtepar. Det vilde stride imod al Gravskik, at lægge Mand og Hustru efter hinanden i samme Grav, ikke ved hinandens Side. Dernæst kan Gravkisternes Form antages at vise til det 12te eller 13de Aarhundrede. Mere siger Graven selv os ikke. Men Gravstenen har Tegn og Skrift, som kan lede paa Spor efter Tiden, skjøndt den nu hverken viser noget Navn eller umiddelbart giver nogen Tidsbestemmelse. At de to eiendommelige Kors paa Stenen ere i Formen nær beslægtede med Korset paa Kanniken Atto's eller Atti's Ligsten paa samme Kirkegaard er øiensynligt; og da denne Ligsten bærer Aarstallet 1217, ligger det unegteligt nær at henføre Stenen paa Dobbeltgraven til omtrent den samme Tid. Men ved nærmere Betænkning paatrænge sig dog her adskillige Spørgsmaal, saasom: hvilken af disse Grave er den ældste?

hvilket Kors er Forbilledet, hvilket Efterligningen? hvor lang Tid kan der ligge imellem begge Grave? kan ikke i denne afsidesliggende Egn have holdt sig eiendommelige Former længere end andensteds? er det nødvendigt at antage et saadant Slægtskab mellem Stenene, at Skulpturerne paa den ene maa ligefrem være en Efterligning af den anden? kunne ikke ældre Mønstre ligge til Grund for dem begge? Førend man besvarer disse og flere lignende Spørgsmaal, kan man neppe være berettiget til at føre Stenene nærmere sammen end med et Spillerum af et helt eller et halvt Aarhundrede.

Derimod pege Levningerne af Dobbeltstenens Indskrift, saa faa og svage de ere, snarest til den første Halvdel af det 12te Aarhundrede, altsaa til en Tid, der ligger foran den første Valdemars Tronbestigelse.

Hr. Løffler læste paa Stenen:

.... TRE : SOROR(E)M : DISPAR : HABET : TUMULU ....

Da dette staaer paa samme Sted og stemmer fuldstændigt med Læsningen paa P. H. Resens Tid*), saa maa man antage, at de forstaaelige Ord i dennes Beskrivelse overhovedet ere rigtig læste, altsaa at der i det 17de Aarhundredes sidste Halvdel stod:

.... cum fratre sororem dispar habet tumulus set claris funus ut extet,

eller med andre Ord, at her har været i det mindste et, og høist sandsynligt to hexametriske Verslinier, af hvilke den sidste dengang var helt tilstede i de otte Ord fra dispar til extet (exstet).

Betragtes denne Verslinie nærmere, da viser den sig som et leoninsk, rimet Hexameter med Rim i Midten og Slutningen: set (for sed) og extet (for exstet). Leoninske Vers vare meget brugelige i hele det latinske Europa

*) P. Resens Danske Atlas, 6te Tome p. 66, i det kgl. Bibl. Uldalske Samling, Folio, Nr. 186.

i Middelalderen, mest Hexametre, men ogsaa andre Versformer. Til os ere de komne med Munkene og deres Latin. Men Rimenes Former ændredes ikke lidet i det 12te, 13de og 14de Aarhundrede, saa at deri er et Tidsmærke, der ikke bør oversees.

Det ældste leoninske Vers, jeg har fundet paa et dansk Mindesmærke, er Omskriften paa Forsiden af Kong Knud den Helliges store Sigil ved hans nu forsvundne Gavebrev af 1085 til Lunds Domkirke; den lyder saaledes:*)

Presen|ti re|gem sig|no cog|nosce Cnu|tonem.

Dette er et Hexameter med Enstavelsesrim mellem 3die og 6te Fod. Og det yngste Hexameter her i Landet med Enstavelsesrim, som jeg kjender, er det paa Indskriftstenen fra 1140 over Indgangen til Gjellerup Kirke i Hammerum Herred, hvor man endnu læser:**)

Ingredi|ens au|lam cul|pas abi|cit reus | istam
Et quod | iuste pe|tit do|nando de|us pius | audit

Fra Midten af det 12te Aarhundrede ændrer Formen sig, i det Tostavelsesrimet faaer Overhaand og fortrænger den ene rimede Stavelse mellem 3die og 6te Fod. Det Læselige af Gravskriften i Lunde Domkirke over den slesvigske Biskop Herman, der døde som Kannik i Lund i Ærkebiskop Eskilds Tid, lyder saaledes:***)

Presulis Hermanni .... anni
Cui sine fine diem det deus et requiem.
Orbita coelestis et vite fulgida vestis
Assint Hermanno longevo temporis anno.

*) Thorkelin, Diplomatarium Arnæ-Magn. 1, 1ste Tavle.
**) Pontopp., Marmora Danica II p. 81. — J. Helms i Nye Kirkehist. Samlinger II p. 565.
***) Brunius, Lunds Domkyrka, p. 32.

Over den hellige Abbed Vilhelm, der døde 1202, anfører den Sjællandske Krønike*) følgende Epithaphium:

Parisiis natus, dictis factisque beatus,
Mundo sublatus, jacet hic Wilhelmus humatus.

Her har man endog fire Rim i to Verslinier. Og senere forekomme andre Kunstlerier, hvorved det Klingende i disse leoninske Vers træder stærkt frem, f. Ex. i Indskriften paa S. Knuds Kirke i Odense fra 1301:

Hoc opus erexit Phynensis Gisico preses,
Spiritus allexit quem, non suggestio deses

og længere hen i samme Indskrift:

penas peccati decet hac**) abolere patrati
Tristibus a baratri quæ liberat hostibus atri.

Det var let at forøge disse Prøver; de anførte ere valgte, fordi deres Tid kjendes, og fordi de ere tilstrækkelige til at adskille to Former af rimede latinske Vers i Indskrifter her i Landet, nemlig den første, hvor Enstavelsesrimet hersker, i Slutningen af 11te til omtrent Midten af 12te Aarhundrede; den anden, med Tostavelsesrim, fra sidste Halvdel af 12te Aarhundrede, hvor Rimene efterhaanden blive mere sammensatte og klingende. Dog maa jeg bemærke, at da Udviklingen gaaer i Retning fra det Simplere, Enstavelsesrimet, til det Kunstige og mere Sammensatte, kan Tostavelsesrimet komme frem sporadisk allerede før den Tid, hvor det fortrænger hint, altsaa i første Halvdel af det 12te Aarhundrede, saasom i Indskriften paa Knud den Helliges Skrin fra 1101:

Jam coelo tutus summo cum rege Canutus
Martyr in aurata rex atque reconditur arca,

*) S. R. D., II, p. 624.
**) sc. victima, som forekommer foran.

Qui pro justitie factis occisus inique,
Ut Christum vita sic morte fatetur in ipsa,
Traditus a proprio sicut deus ipse ministro,
Atque petens potum telorum pertulit ictum,
Lancea nec ne latus ut Christi perforat ejus,
Ejus et ante sacram sangvis sacer effluit aram,
Spiritibusque sacris moriens sociatur in astris,

Her seer man en sær Blanding af To- og Enstavelsesrim; det er som om Forfatteren gjerne vilde, men ikke kunde give alle Linierne det fornemmere Tostavelsesrim, der ligesom laa i Luften, men endnu ikke kunde faa Magten over den ældre Form.

Naar man med dette for Øie betragter den sidste Verslinie paa Vestervigstenen, kan man ikke afvise den Slutning, at den er forfattet i den første Halvdel af det 12te Aarhundrede, eller, om man hellere vil, i Tiden mellem Knud den Hellige og Svend Grate. Vil man ikke lade denne Slutning gjælde, — vil man ikke tillægge den saa høi en Alder, saa paavise man her i Landet et leoninsk Hexameter med Enstavelsesrim, der bevislig er fra en yngre Tidsalder end Gjellerupstenen.

Naar dette forholder sig saaledes med den sidste Verslinie paa Vestervigstenen, maa det antages, at den første har havt en lignende Form, især da Slutningsordene udgjøre den 5te og 6te Fod af et Hexameter. Det maa da ogsaa formodes, at der i Versets Midte har været et em som svarende til sororem, saasom et quem eller en Accusativ efter 3die Declination.

I Henhold til denne Bemærkning troer jeg, at der i den læselige Del af Indskriften har staaet, som der endnu tildels staaer:

.... cum fratre sororem
Dispar habet tumulus set funus claris ut extet,

der er ligesaa god Latin som i andre Vers fra det 12te Aarhundrede og formentlig betyder, at en Broder og en Søster af høi Herkomst eller Stilling (clari) hvile under et fælles Gravminde, dog hver i sin Grav (dispar tumulus).

Altsaa: en Broder og en Søster! Ikke det allermindste Spor i Graven eller paa den viser hen til en tragisk Kjærlighedshistorie eller en Tyrans raa Grusomhed. Det er rent vilkaarligt at sætte denne Grav i Forbindelse med en Vise, hvis Alder ikke kjendes, og hvis Indhold ikke kan godtgjøres at have andensteds hjemme end i en Digters Fantasi.

November 1878.

OM DEN ROSKILDSKE BISKOP PEDER JACOBSØNS SKIBBRUD OG DØD PAA KYSTEN AF FLANDERN I AARET 1225.*)

Af J. KORNERUP.

I en stor Del af det 12te og 13de Aarhundrede blev Roskilde Bispestol beklædt af Ætlinge af Skjalm Hvides Slægt. Alle disse Biskopper vare Mænd af stor Betydning og fremragende Dygtighed, og det var langt fra at deres Virksomhed indskrænkede sig til i Stilhed fra deres Bispesæde at styre Roskilde Kirkes og Stifts Anliggender. Efter Absalons Forbillede og hine Tiders Skik ombyttede de ofte den biskoppelige Hyrdestav med Sværdet og droge som Hærførere i Kampen, snart mod Venderne, snart mod andre Rigets Fjender. Under Biskoppernes langvarige Fraværelse fra deres Domkirke, hvilken efter alle Kjendemærker stod under Bygning i første Halvdel af 13de Aarhundrede, var det Domkapitlet, der styrede deus Anliggender. To af disse Biskopper havde under deres urolige Færden langt borte fra Fædrelandet den Skjæbne, at maatte lægge deres Ben i Udlandet og kom saaledes ikke, som det almindelig var Skik, til at hvile i deres Domkirke, nemlig Peder Jacobsøn, som blev begravet i Flandern, og Niels Stigsen, som fandt sit Hvilested, ligesom tidligere Erkebiskop Eskil, i Klostret Clairvaux i Frankrig.

*) Foredrag, holdt i det kgl. Oldskriftselskab den 18de Dcbr. 1877.

Angaaende Biskop Peder Jacobsøns Skjæbne har jeg søgt at samle nogle Oplysninger saa meget mere, som der i adskillige ældre Skrifter hersker flere Vildfarelser og Misforstaaelser med Hensyn til denne Biskops Historie.

Saaledes skriver Arild Hvitfeld om ham i sin Bispekrønike: »Peder Jacobsøn, han døde landflygtig oc ælendig. Der læses om hannem, at haffuer seet en Engel med it draget Sverd offver Lunde Kirke, som betyde Formaledidelsen offver Danmarck. Derfore og for den Krig, Kong Erik og Abel Brødre førde sammens, skal hand være dragen aff Riget, døde i Flandern.« *) Denne Beretning indeholder flere Urigtigheder; thi dels svare Ordene »landflygtig og elendig« ingenlunde til de virkelige Omstændigheder, eftersom Biskop Peder drog frivillig bort, dels begyndte Broderkrigen imellem Erik og Abel først efter Valdemar den 2dens Død.

Naar ligeledes Cornelius Hamsfort i sin i det 16de Aarhundrede forfattede Fortegnelse over Biskopperne i Roskilde**) anfører efter det roskildske Calendarium, at Biskop Peder Jacobsøn døde »peregrinus apud Danubium«, udenlands ved Donaufloden (!), er ogsaa dette feilagtigt. Det er iøvrigt mærkeligt, at Misforstaaelsen med Donaufloden har kunnet indsnige sig; thi »Liber daticus Roskildensis« og Petrus Olai***) melde rigtigt, at han døde i Udlandet ved Dam: »peregrinus apud Dam.« Pontoppidan antager imidlertid, at Dam laa i Pommern (Alt-Dam ved Stettin i Bagpommern), medens derimod Molbech i sine historiske Aarbøger kalder Dam et Kloster i Flandern. I Virkeligheden var Dam derimod en meget besøgt flandersk

*) A. Hvitfeld: Bispekrønike Side 46.

**) SCRIPT. RER. DAN. VII. p. 159. Ligeledes Cornelius Hamsfort i Cronologia secunda, S. R. D. I, 286.

***) E. Pontoppidan: »Annales Ecclesiæ Danicæ«, I. 566. SCRIPT. R. DAN. VII, 153.

Havn, der kunde rumme en hel Flaade, men som nu er tilstoppet med Sand.

Dog maa det bemærkes, at allerede Suhm har i sin Danmarkshistorie*) berigtiget nogle af disse Vildfarelser, skjøndt han ikke ret er vis i sin Sag, og at Grev Paul Riant**) i sin Bog »Skandinavernes Korstog« har berørt Biskoppens Historie og meddelt, at hans Ligsten endnu skulde findes, hvilket gav mig Anledning til at efterforske.

Biskop Peder Jacobsøn var en Ætling af Skjalm Hvides Slægt. Hans Farfader var den navnkundige Sune Ebbesøn til Knardrup og hans Fader var Jacob Sunesøn. Moderen hed Estrid. I sin Ungdom blev Peder bestemt for Kirken, ligesom saa mange af sine Frænder, og han blev Kannik i Lund***). Ifølge det hamborgske Necrologium skal han ogsaa have været Kannik i Hamborg, hvor man stiftede Sjælemesse for ham. Det berettes i Sorø Klosters Aarbøger†), at da Biskop Peder Sunesøn i Roskilde var død i Aaret 1215, blev Peder Jacobsøn »med stor Kjærlighed og Endrægtighed valgt til Biskop af alle denne Kirkes Kanniker«. (Andre Kilder melde, at det først var i 1216 at han blev valgt.††) Beretningen i Sorø Klosters Aarbøger vidner fordelagtigt om Peder Jacobsøns Tænkemaade; men om hele hans Embedsvirksomhed vide vi ikke synderlig andet, end at han ligesom sine Forgjængere sørgede faderligt for Klostre og Munke, navnlig for St. Peders Kloster i Nestved.

Peder Jacobsøn blev Biskop i Roskilde paa et Tidspunkt, da Danmark under Valdemar Seier stod i sin høieste Glans og Magt, da Østersølandene vare underkastede den danske Krone og et Par Aar før det berømmelige Korstog

*) Suhm: »Historie af Danmark«, IX, 503, 504.
**) P. Riant: »Skandinavernes Korstog«, Kbhvn. 1868. S. 468.
***) »Necrologium Lundense«. S. R. D. III, 467.
†) »Annales Danici Sorani«. S. R. D. V, 457.
††) S. R. D. I, 165 og 243.

til Estland. Det er ikke usandsynligt, at Biskop Peder, ligesom sin Farbroder Erkebiskop Anders og flere andre danske Biskopper, kan have deltaget i dette Tog; men noget bestemt vides ikke herom. Dog, hele Valdemars stolte Bygning skulde pludselig styrte sammen, da Kongen Aar 1223 forræderisk var bleven taget til Fange af sin egen Lehnsmand, Grev Henrik af Schwerin. Det var svare Tider i Danmark, og den fromme Biskop af Roskilde kunde vel have Grund til at se sære Syner, der varslede Uheld for Land og Rige. Engelen med det dragne Sværd over Lunde Kirke var et Syn, der ganske passede med Middelalderens barnlige, sværmeriske Tro. Naar imidlertid Hvitfeld mener, at hint Syn har bevæget Biskoppen til at drage af Landet, anfører Historien dog en anden, rimeligere Grund til hans Reise.

Korstogenes Tid var endnu ikke forbi, og Erobringen af den hellige Grav var endnu Pavernes kjære, stadige Tanke, navnlig havde Innocents den 3die interesseret sig meget herfor, og hans Efterfølger Pave Honorius den 3die kunde ikke opgive Korstoget. Ogsaa den danske Konge var af sidstnævnte Pave bleven opfordret til at deltage og havde maattet love at drage med til Palestina, et Løfte, som han dog paa Grund af Forholdenes Magt aldrig fik opfyldt. Pave Honorius havde særligt i et Brev, hvis Indhold endnu er bevaret*), i Aaret 1224 paalagt Biskop Peder Jacobsøn at prædike Korstog i hele Danmark. Dette har uden al Tvivl været Anledningen til at Bispen selv tog Korset og besluttede at drage som Pilegrim til Jerusalem til Herrens Grav. Det var unægtelig paafaldende, at han vilde forlade Fædrelandet under de daværende Forhold, medens Kongen endnu sukkede i Fangenskab og Folket klagede høit over

*) Skandinavisk Literatur Selskabs Skrifter, XXI, S. 11—14. Dr. L. Helveg: »Den danske Kirkes Historie til Reform., Kbhvn. 1862, I, 528.

Tidens Ulykke. Men for den katholske Geistlighed var Pligten mod Kirken og Lydigheden mod Paven vigtigere end alt andet. Desuden er det vel muligt, at den fromme Biskop efter hine Tiders Forestilling har troet, ved sit Besøg ved Herrens Grav og sine Bønner paa disse hellige Steder at kunne erhverve Guds Naade for sit betrængte Fædreland.

Biskop Peder drog altsaa afsted tilligemed et Følge af Danske, der ogsaa havde taget Korset. Han indskibede sig med sine Ledsagere og seilede bort fra Danmark; men Skibet blev under et Uveir kastet ind mod Kysten af Flandern og strandede ved Dam, en Havn ved Scheldens Munding. Med Nød og Neppe naaede Biskoppen, rimeligvis i en lidende Tilstand, Land. Det traf sig da saa heldigt, at i en liden Afstand fra Havet og Havnen laa Cistercienserklostret Ter Doest eller »St. Maria de Thosan«, som i det 12te Aarhundrede var stiftet fra det nærliggende Abbedi »des Dunes«. Et Kloster var paa hin Tid et Asyl for enhver Reisende, og den danske Biskop blev modtaget af Abbeden Vilhelm af Oostburg*) med al den Ærbødighed og Kjærlighed, som hans høie Stilling og hans Uheld kunde gjøre Fordring paa; men kort Tid efter drog Biskop Peder sit sidste Suk i Klostret, rimeligvis som en Følge af Skibbruddet. Han synes, mener Suhm i sin Danmarkshistorie, ikke at have opnaaet nogen høi Alder, thi hans Fader Jacob Sunesøn overlevede ham længe og døde først 1246.

Den uventede Begivenhed med den fremmede Biskops Skibbrud og Død i Klostret Ter Doest maatte gjøre et dybt Indtryk paa Munkene. Biskoppen sagdes at være en Frænde af Kongen af Danmark, han havde taget Korset og var paa Veien til Jerusalem, da Døden overraskede ham — alt dette

---

*) Leopold de Hollebecke: »Lisseweghe, son église et son abbaye«. Bruges 1863, S. 46. »Chronique de l'Abbaye Ter Doest« par E. V. (Edmond Veys). Bruges 1845, p. 9.

var nok til at omgive ham med en sælsom Glans. Den gamle belgiske Forfatter Molanus*) siger ogsaa, at han blev betragtet som en Helgen; dog blev han aldrig indført paa den egentlige Helgenliste eller dyrket i det nærliggende Brügge. Med stor Ærbødighed nedlagde Munkene den danske Biskops afsjælede Legeme paa Hæderspladsen i deres Kirke, foran Høialteret i Choret. Paa hans Gravsten lod de følgende Indskrift hugge:

✠ HIC : IACET : PETRVS : EPISCOPVS : ROSCHILDENSIS : COGNATVS : REGIS : DACIE : QVI : CRVCE : SIGNATVS : IN : ITINERATIONE : AD : DOMINI : SEPVLCHRVM : HOC : IN : LOCO : OBIIT :

Indskriften er gjengivet tildels efter M. de Hollebeckes ovenanførte Skrift**). Hvorledes iøvrigt Biskop Peder i denne Gravskrift kunde kaldes »cognatus regis Dacie«: en Frænde af Kongen af Danmark, er ikke klart; men allerede Suhm har opstillet den Formodning, at Biskoppens Moder, Estrid, kan have været af kongelig Byrd. I denne Gravskrift nævnes intet Dødsaar; men naar ældre og nyere belgiske Forfattere, f. Ex. Carolus de Visch og Edmond Veys i sin »Chronique de l'Abbaye de Ter Doest« Bruges 1845, p. 9 angive, at Biskop Peder skal være død 19de Mai 1218, da er dette utvivlsomt urigtigt. Pave Honorius's Brev til Biskoppen er nemlig dateret 1224, og baade Sorø Klosters Aarbøger, den sjællandske Krønike og flere andre gode Kilder angive Dødsdagen til den 18de Mai 1225***). Dog maa det bemærkes, at en af vore bedste Kilder, Aarbøgerne fra Esrom Kloster†), melder, at Biskop Peder døde

*) Molanus: »Acta Sanctorum« I, 458.

**) Den ældste Optegnelse af Indskriften findes hos Carolus de Visch i hans »Bibliotheca sacri ordinis Cisterciensis«, Cöln 1665, p. 320.

***) »Annales Danici Sorani«, S. R. D. V, 457. Chronica Danor. præcipue Sialand. S. R. D. II, 625. — S. R. D. II, 525.

†) Annales Esrom. S. R. D. I, 244.

1224, idet de ved dette Aar optegne: »Hoc anno obiit Petrus Episcopus Roskildensis in itinere Jerusalem, et sepultus est in Flandria in claustro Grisorum Dos«. Det ses heraf, at Munkene i Esrom have været vel underrettede om Gravstedet: »de graa Munkes (Cisterciensernes) Kloster Dos (Ter Doest) i Flandern«. Det kan jo derfor ogsaa være muligt, at Biskoppen virkelig allerede er død 1224, men at Efterretningen om Dødsfaldet først er naaet til Danmark det følgende Aar.

Klostret Ter Doest eller Thosan laa ved Siden af Landsbyen Lisseweghe tæt ved Brügge. Under Krigen i Flandern blev det 1566 fuldstændig ødelagt og nedbrudt af Geuserne; men Munkene synes dog at have faaet Tid til at redde nogle af deres Rigdomme, eftersom de kunde opføre et nyt og prægtigt Kloster i Brügge under Navn af Abbedi »des Dunes«. Klostrene Ter Doest og det ovenomtalte ældre Moderkloster des Dunes, som laa i Klitterne, vare allerede før den Tid blevne forenede. Vi finde et Bevis for den Anseelse, hvori den roskildske Biskops Minde har staaet hos Cisterciënserne, deri, at de i Aaret 1630 lode hans Ben grave op og føre til deres Klosterkirke i Brügge. Ligstenen blev derimod liggende i Ruinerne af Klostret Ter Doest, hvor den var at se for lidt over 200 Aar siden*) og sagtens endnu langt senere.

Det maatte for os være af stor Interesse at faa Oplysning om et sligt Mindesmærke om en berømt dansk Mand udenfor Fædrelandet, og da Grev Riants ovenomtalte Bog**) meddelte, at Ligstenen endnu skulde findes i Thosans Ruiner, eller muligen være bleven bragt til Klosteret des Dunes i Brügge, hvorhen Benene forhen vare førte, søgte jeg at

*) Carolus de Visch: »Bibliotheca sacri ordinis Cisterciensis«. Side 320.

**) P. Riant: »Skandinavernes Korstog«, S. 468, Anm.

indhente nærmere Oplysninger fra Belgien og blev ved Hs. Excell. Udenrigsminister Rosenørn Lehns Godhed sat i Forbindelse med Hr. Hofjægermester de Bertouch i Bryssel, som med en sjælden Iver og Interesse for Sagen har anstillet Efterforskninger. Paa denne Maade kom ogsaa flere nye Oplysninger frem ved de ovenanførte belgiske Skrifter. Med Hensyn til at skaffe Underretning om Ligstenen ydede Chefen for Archiverne i Bryssel, M. Pinchart, en sagkyndig Bistand; men Udfaldet svarede ikke til Forventningen. Fra Monseigneur de Bethune, Forstander for det katholske Seminarium i Klostret des Dunes i Brügge, indløb en Skrivelse, hvori han meddelte, at han for at skaffe en fuldkommen paalidelig Underretning om Biskop Peders Ligsten havde henvendt sig til en engelsk Archæolog, Mr. Weele, som bor i Brügge og nøie kjender Mindesmærkerne; *men den omtalte Sten findes ikke mere*, hverken i des Dunes eller paa Klostrets Eiendomme.

Biskop Peder Jacobsøns Gravsten er saaledes desværre forsvunden; men Sagnet om den roskildske Biskops Skibbrud og Død paa Flanderns Kyst er opfrisket i de nævnte flanderske Videnskabsmænds Skrifter. Et lille Minde om Peder Jacobsøn findes i Danmark, idet hans Navn og Skjoldmærke er malet paa Væggen i Sorø Kirke imellem Navnene af andre Ætlinge af Skjalm Hvide*). Hans Skjold er delt lodret i Midten, og begge Felter ere delte i 6 vandrette Tværbjælker, afvekslende blaa og gule. Oven over Skjoldet staar:

+ PETRVS : IVN : EPS : ROSKILDENSIS.

*) J. Kornerup: «Skjalm Hvides Slægts Grave og Skjoldmærker i Sorø Kirke». Aarbøger 1877. p. 235.

KIRKERNE I ALTENKIRCHEN OG SCHAPRODE PAA RYGEN.

AF

J. B. LØFFLER.

Efterat Meddeleren, ifølge Opfordring af Direkteuren for de nationale Mindesmærkers Bevaring, Kammerherre J. J. A. Worsaae, i Efteraaret 1872 havde foretaget en Reise til Rygen, hvoraf Resultatet, en Undersøgelse af Klosterkirken i Bergen, findes meddelt i dette Tidsskrifts Aargang for 1873, udtalte Kammerherre Worsaae det Ønskelige i at erholde lignende Efterretninger om saadanne af Øens andre Kirker, gjennem hvis Arkitektur det lod sig formode, at dansk Indflydelse havde gjort sig gjældende, og henledte særlig min Opmærksomhed paa Kirkebygningerne i Altenkirchen og Schaprode. Støttende mig til dette Ønske, indgik jeg i Foraaret 1873 med et Andragende til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet om at erholde de til Iværksættelsen af en saadan Reise fornødne Midler, hvilket Andragende under 17. Juli s. A. blev mig bevilget.

Nærværende Meddelelse, der af Aarbøgernes Redaktion var bestemt til Optagelse i 1875, er efter Forf.s Ønske bleven holdt tilbage for at fremme Offentliggjørelsen af tvende andre Afhandlinger.

I.

Kirken i Altenkirchen.

Paa Halvøen Wittow, en Milsvei Sydvest for Arkona, ligger Byen Altenkirchen. Efter en Tradition, der kan følges gjennem Aarhundreder, skal Rygens første kristne Kirke være bleven opført paa dette Sted; men da Saxo bestemt udtaler, at man i Arkona, Afgudsdyrkelsens Hovedsæde,

strax efter dennes Overgivelse (1168) reiste en Kirke af det Tømmer, som Valdemar havde ladet hugge til Beleiringsværker mod Byen, saa synes Sagnet i Forbindelse med Navnet Altenkirchen kun at tyde hen paa, at der her er blevet opført et Gudshus — maaske det første ude i selve Landet — kort Tid efterat Øens Indvaanere havde antaget Kristendommen. Naar undtages Træbygningen i Arkona, omtaler Saxo ikke Opførelsen af nogen Kirke, men fortæller kun, at medens Biskop Svend af Aarhus tilintetgjorde Afgudsbillederne i Karenz, det nuværende Garz, drog Absalon ud i denne Byes nærmeste Omegn — in agro Karentino — og indviede tre Kirkegaarde[1]). Sagnet nævner disse tre Steder Swantow, Poseritz og Karenz selv[2]). I andre Kildeskrifter omtales vel Opførelsen af Kirkebygninger, men Navnene paa de Steder, hvor de bleve reiste, meddeles ikke Knýtlinga Saga beretter saaledes (Kap. 123), at Valdemar den Store lod opføre elleve Kirker, som Absalon indviede, og Helmold skriver, at der allerede i Begyndelsen af Jaromar den Førstes Regjering (1170—1218) fandtes tolv Kirker paa Rygen.

Det er ikke usandsynligt, at den første kristne Kirke i Altenkirchen har været af Stolpeværk, en Bygningsmaade, hvormed Rygiænderne vare fortrolige, men i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede afløstes den i saa Tilfælde af en anseelig Stenbygning, der, hvor skarpe Mærker den end bærer af Tidens Tand, endnu i Hovedtrækkene staar bevaret til vore Dage. Denne Kirke paabegyndtes i ren romansk Stil som en treskibet Basilika med Kor, til hvis østre Væg en halvrund Apsis sluttede sig, og som Bygningsemne for Murenes Hovedmasse anvendtes den store, røde Teglsten.

Som det synes, blev dette Materiale første Gang benyttet paa Rygen i den af Jaromar ved Slutningen af det

---

1) Saxo ed. Müller, S. 844.
2) Otto Fock: »Rügen'sch-Pommersche Geschichte, I, 88.

12te Aarhundrede grundlagte Klosterkirke i Bergen[1]) (indviet 1193), og Alt taler for, at Stenene til denne Bygning ere overførte fra vore Teglværker. En saadan Materialtransport maatte imidlertid være forbunden med mangehaande Ulemper, især deleshed naar den udvalgte Byggeplads laa i nogen Afstand fra Kysten, og det var derfor at formode, at man, hvor flere Kirker ønskedes opførte af den smukke, røde Sten, søgte at begrændse Forbrugen ved delvis at benytte saadant naturligt Bygningsemne, som Stedet selv ydede. Den her omhandlede Kirke, hvis Tegl saavel ved Størrelse og Form som ved den eiendommelige skraa Rifling, der dækker Overfladerne, paa det nøieste stemmer overens med vore, støtter ganske denne Formodning; thi hele dens Underbygning er i en Høide af over halvtredie Alen opført af kløvede Kampesten, et Materiale, man næppe havde anvendt i saa stor en Udstrækning, dersom Fremgangsmaaden ved Teglens Tilvirkning havde været kjendt paa Øen eller Transporten mindre besværlig.

Medens vi i Mariekirken i Bergen kun havde svage Spor tilbage af Hovedapsidens arkitektoniske Udsmykning, og Korsfløienes Apsider vare fuldstændigt tilintetgjorte, staar Korrundingen i Altenkirchen i alt Væsentligt bevaret, hvad der har saameget større Interesse, som denne Del af Kirkernes Bygning, hvori Hovedalteret havde sin Plads, altid blev rigest smykket, og altsaa klarest udtaler den Udvikling, hvortil Tidens Smagsretning i Kunsten var naaet. Paa den kraftfulde Fod af kløvet Kamp hæver Apsiden sig til en Høide af omtrent elleve Alen, foroven afsluttet med en karakteristisk Frise, hvis dobbelte Tandskifter og gjennembrudte Bort af diagonalstillede Kvadrater, endende i smaa som Menneskehoveder formede Kragstene, danne et i høi Grad virkningsfuldt Hele (Fig. 1—3). Vinduerne, af hvilke

[1]) J. B. Løffler: »Bergen Klosterkirke paa Rygen«; Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1873.

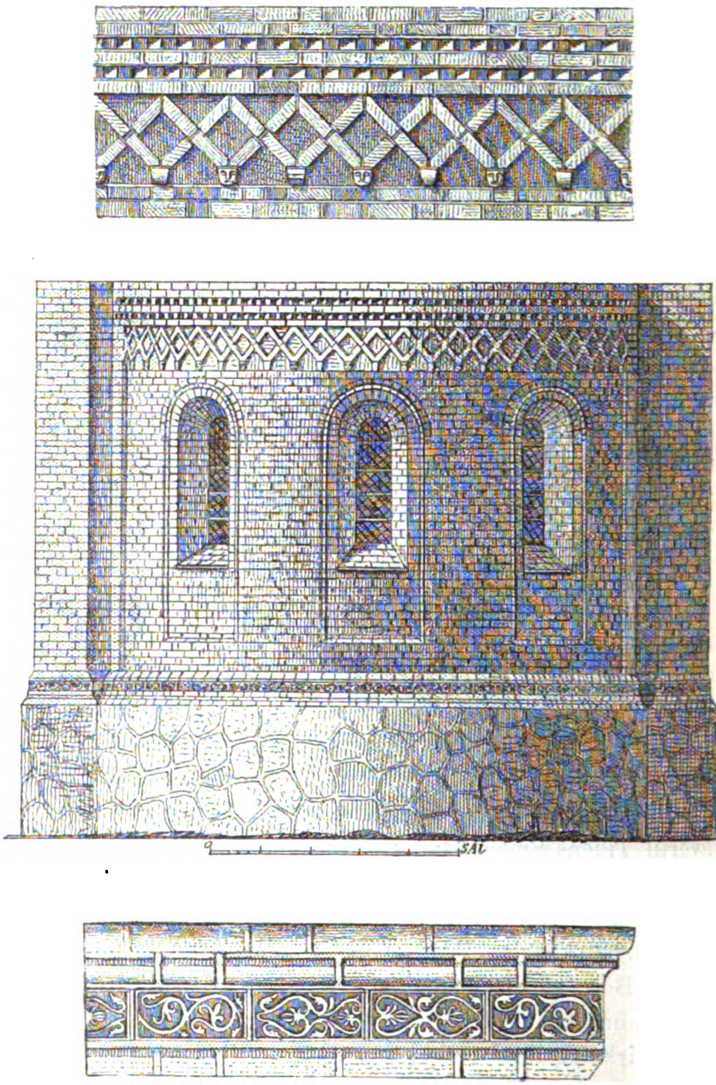

Fig. 1—3. Korrundingen paa Kirken i Altenkirchen med Enkeltheder af Frise og Fod.

der findes tre, ere rundbuede, og hvert enkelt omfattet af en, en halv Sten dyb Blinding, der til Begrændsning ud imod Murfladen har to fine, paralleltløbende Rundstave. Hvad der dog stærkest drager Opmærksomheden til sig, er den smagfulde Maade, hvorpaa Overbygningen slutter sig til Foden. Mellem enkelte Led, hvis Profiler lige saa klart betegne Overgangen som udtale Bæreevnen, er nemlig indlagt et Baand af rigt ornamenterede Tegl, hvoraf enkelte i Brændingen ere overtrukne med en vandklar eller lys grønliggraa Glasur, og det synes, som om dette Baand har fortsat sig fra Apsiden Koret rundt (Fig. 3). Ganske uberørt af Tiden staar denne i al sin Fordringsløshed saa smukke lille Alterbygning dog ikke, idet man, for at styrke Murværket, har opført to svære Støttepiller, der paa en uheldig Maade overskjære det pyntelige Sokkelbaand.

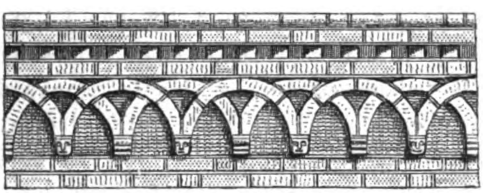

Fig. 4.

Hvormeget selve Koret end har lidt ved Opførelsen af tvende Tilbygninger — et Sakristi paa Nordsiden og et Vaabenhus paa Sydsiden, der begge tilhøre en sildig-katholsk Tid — saa har det dog bevaret oprindelige Enkeltformer, af hvilke vi særlig skulle nævne Rundbuefrisen. Denne, som afslutter den nordre og søndre Væg, er dannet af Halvbuer, der skjære hinanden, og ender, hvor to og to Buer støde sammen, i ganske lignende smaa Konsoler, som de vi fandt paa Apsiden (Fig. 4). Korets Vinduer ere tilintetgjorte for at give Plads til større, men det synes, at der kun har været ét til hver Side.

Langhusets nuværende Ydre afgiver i ingen Henseende noget Billede af dets oprindelige Udseende; thi alle tre Skibe ere samlede under et fælles Tag, hvorved altsaa Høikirkens Mure med de deri værende Vinduer ere blevne skjulte. For at gjøre Sideskibene mere anseelige, forhøiede man deres Ydermure, og dette medførte, at samtlige de ældste Vinduer bleve tilintetgjorte, da deres ringe Størrelse ikke formaaede at yde tilstrækkeligt Lys for hele det indre Rum. Samtidigt med disse Forandringer blev Langhuset udvidet en sex til syv Alen imod Vest, og afsluttet med en Gavl, hvis raa, sildig-gothiske Former bestemt pege hen til det 15de Aarhundredes anden Halvdel, Perioden, i hvilken alle de væsentligste Forandringer ved Kirken øiensynligt ere foretagne. Hvorledes Langhusets oprindelige vestre Gavl har været formet og udsmykket, have vi paa selve Stedet intet Middel til at danne os nogen Forestilling om, men sandsynligt er det, at den som f. Ex. paa Klosterkirkerne i Sorø og Ringsted har fulgt Høikirkens og Sideskibenes Linier, og at en Hovedindgang har været anbragt paa dens Midte.

Hvad allerede Kirkens Ydre lod formode, finde vi i dens Indre fuldkomment bekræftet, idet Koret og Apsiden staa bedst bevarede. Over denne sidste er spændt en Hvælving i Form af en Fjerdedels Kugle, hvis Overgang i den krumme Vægflade markeres ved en fremspringende Rundstav, der, hvor Apsiden og selve Koret støde til hinanden, slutter sig til et mere sammensat Kragbaand (Fig. 5). Vinduerne ere ikke som udvendigt hvert for sig omgivne af en Blinding, men samlede i en Fællesblinding, der foroven begrændses af tre halvrunde Buer, en over hvert Vindue, hvilende paa smaa, pyntelige Kragstene. Koret synes fra først af at have haft fladt Bjælkeloft, men dette har maattet vige Pladsen for en Krydshvælving, hvis Ribbers stærkt indskaarne Profiler pege hen paa Gothikens senere Tid.

Træde vi gjennem den anseelige, slanktformede Triumfbue, i hvilken Halvcirkelen er anvendt til Afslutning, ud i Lang-

huset, møder Øiet ikke længere udelukkende romanske Former, men en Forening af romanske og gothiske, der ved en svagere Karakteristik og Maaden, hvorpaa de slutte sig til Kormuren, bestemt tyde hen paa, at Arbeidet er blevet stillet i Bero for nogen Tid, efterat Korbygningen var fuldført[1]. Hovedskibet staar i Forbindelse med Sideskibene ved to Rækker spidsbuede, indbyrdes ved murede Piller (Fig. 6) forbundne Arkader. Af disse har der oprindeligt været fem til hver Side, men ved den ovenomtalte Udvidelse af Langhuset føiede man endnu én til, hvis senere Tilbliven dog

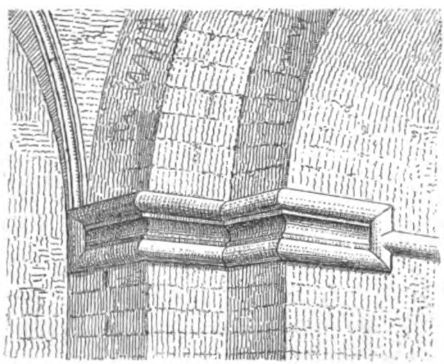

Fig. 5.

strax røber sig ved betydeligt større Dimensioner og en karakterløs Udførelse.

Hvorledes man inden Arbeidets Standsning har haft til Hensigt at forme Arkadepillerne, derom kunne vi endnu

---

[1]) En saadan Standsning ved Opførelsen af større Kirkebygninger kunne vi paavise flere Steder herhjemme. I Sorø har der saaledes fundet en kortere Afbrydelse Sted, efterat Høikoret og Tværskibet vare reiste, og i Roskilde Domkirke vidner blandt andet en paafaldende Skjævhed i Planformen om, at Arbeidet for en Tid er stillet i Bero efterat Korpartiet var reist.

danne os en Forestilling ved Betragtningen af den Halvpille, der i søndre Arkaderække slutter sig til Kormuren, og

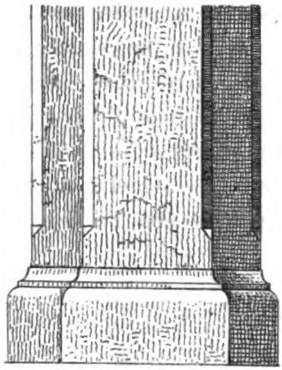

Fig. 6.

øiensynligt er opført samtidigt med denne. Her finde vi ikke de ensformige lige Flader, men et Bundt af tre Halvsøiler (Fig. 7), af hvilke den midterste og største bærer en Kapitælform, som minder om den, der saa godt som udelukkende er anvendt i vor ældste Teglstensarkitektur. Fodstykket er desværre tilintetgjort i den nyeste Tid, og erstattet ved en smagløs, stærkt profileret Sokkel.

Hele Langhuset har sikkert fra Begyndelsen været overdækket med flade Bjælkelofter, men disse bleve ved Ombygningen afløste af sex rektangulaire

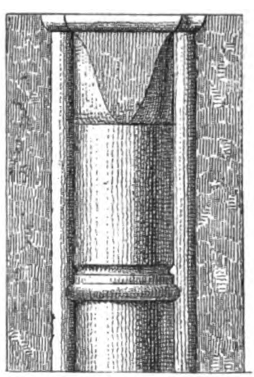

Fig. 7.

Krydshvælvinger — et Fag for hver Arkade — saavel i Hovedskibet som i Sideskibene. Indbygningen af Hvælvingerne og det fælles Tag, der reistes over dem, foraarsagede, at Høikirkens smalle, rundbuede Vinduer bleve tilmurede, men de ses endnu om end ikke ganske i deres oprindelige Forhold oppe under Hvælvingskapperne, og minde paa en sørgelig Maade om de Tider, da der i Hovedskibet herskede et mildt, dæmpet Lys istedetfor det nuværende frastødende Tusmørke. —

Forinden vi forlade Kirken, skulle vi endnu med et Par Ord omtale det saakaldte Svantevits Billede, et i Granit

udhugget Basrelief, som er indmuret i Sokkelen paa Østsiden af det søndre Sideskibs Ydervæg (Fig. 8). At dette Billede, der er anbragt saaledes, at Figurens Hoved vender imod Syd, har faaet sin Plads i Muren, efterat denne er

Fig. 8.

opført, fremgaar bestemt af Maaden, hvorpaa Stenen overskjærer Sokkelens Led, men stort yngre end Kirken kan det dog næppe være, hvad saavel Reliefets Karakter som dets Stilling til Vaabenhusets Murværk synes at godtgjøre.

Med Hensyn til Spørgsmaalet, hvorvidt vi i dette Arbeide tør se en Fremstilling af Ryglændernes mægtigste Guddom fra Hedenskabets Dage, da kunne vi ganske vist ikke give noget bestemt til historiske Efterretninger støttet Svar, men sammenholde vi Billedet med en Tradition, der kan følges gjennem Aarhundreder, og som ene knytter Svantevits Navn til det, da forekommer det Meddeleren højst sandsynligt, at vi i Reliefet virkeligt have et Forsøg paa at fremstille Guden, saaledes som han endnu i Mindet levede blandt Øens Befolkning en Tid lang, efterat hans Billedstøtte i Arkona var bleven sønderhugget. Hvad der i dette Skulpturarbeide navnligt maa siges at støtte Traditionen, er det store Offerhorn, som Figuren omfatter med begge Hænder, thi et saadant Horn omtaler Saxo jo særligt ved Beskrivelsen af Billedstøtten som nøie knyttet til hele Svantevitsdyrkelsen[1]). Ved den store, aarlige Høstfest, som Ryglænderne feirede for Guden, fyldte Præsten Hornet med Vin eller den bedste Drik, der tilvirkedes paa Øen, og af denne spaaede han det følgende Aar, hvorledes Afgrøden vilde blive. Var Hornet fuldt endnu, tydede det hen paa, at Sæden kom til at give mange Fold, men var Drikken svunden, udlagde han det som Tegn paa, at der vilde indtræffe trange Tider og Misvæxt. At det netop er Kirken i Altenkirchen, der indeslutter Reliefet, synes ogsaa at være af Betydning. Dette Gudshus var nemlig, saavidt vi nu kunne skjønne, ikke blot det, som laa Arkona nærmest, men tillige det mest anseelige i vid Omkreds, og her maatte man altsaa naturligst ty hen, om man i det Ydre vilde betegne, at Hedenskabets Magt var brudt, og dets mægtigste Guddom lænket af den kristne Kirke.

---

[1]) Kugler, der i sine »Kleine Schriften und Studien« giver en lille Skizze af Basreliefet, antager vel, at man i det tør se en Gjengivelse af Guden, men han berører aldeles ikke, at det er Offerhornet, der først og fremmest giver den mundtlige Overlevering Medhold.

II.

Kirken i Schaprode.

Paa et af de første Tog, som Valdemar den Store foretog mod de hedenske Vender paa Rygen, lagde han efter Knýtlingasagas Beretning med sine Skibe ind i Havnen ved Skaparød, og drog derfra med hele Hæren mod Arkona. Flekken Skaparød eller Szabroda laa paa Øens Vestkyst i Landskabet Walunga umiddelbart ved Havet[1]). At Kongen valgte et fra Svantevits By saa fjernt beliggende Punkt til Landgangssted for sine Mænd, synes ved en løsere Betragtning uforstaaeligt, men lægge vi Mærke til dets eiendommelige Beliggenhed, da se vi, at hele Øens nordvestre Kyst ikke afgiver en saa tryg Ankerplads som netop denne; thi ikke blot danner den lange, sandede Ø Hiddensee et sikkert Bolværk mod Østersøens Bølgeslag, men tæt under Land og lige ud for Flekken ligger en lille Holm, Oie, bag hvilken der selv i den stærkeste Vestenstorm findes en rolig Havn. Da Egnene omkring Schaprode vare frugtbare og skovrige, maa det formodes, at Ryglænderne, der ikke blot vare dristige Sømænd, men tillige dygtige Agerbrugere, allerede i Hedenskabets Tider have bebygget og opdyrket dette Sted, en Antagelse, som tildels finder Støtte deri, at Jaromar den Første ved sit Stiftelsesbrev af 1193 for Cistercienserklosteret i Bergen blandt forskjellige andre Gaver skjænkede det betydelige Jordeiendomme i Schaprode. I det 13de Aarhundrede skal den ansete danske Slægt Erlandsønnerne have eiet Jordegodser i Schaprode, hvor, som man formoder, den stridbare Erkebiskop Jakob Erlandsøn døde i Vinteren 1274[2]), da han, efter paa Konciliet i Lyon at have udsonet

---

[1]) Til Middelalderens Walunga svarer i vore Dage Sognene Trent og Schaprode.

[2]) Karl v. Rosen: »Beiträge zur Rügisch-Pommerschen Kunstgeschichte« 1ste Hefte, S. 29. — I de i Molbechs historiske

sig med Kong Erik Glipping, var paa Tilbagereisen til Danmark.

Schaprode blev et af de første Steder, hvor man opførte en Kirke. Maaske var den i Begyndelsen kun af Træ, men kort efter Aaret 1200 grundlagdes en Stenbygning, der, tiltrods for hvad den har lidt i Aarhundredernes Løb, endnu i vor Tid ved sin anseelige Størrelse vidner om, at den reistes til Andagtssted for en stærkt befolket Egn.

Kirken i Schaprode, der øiensynligt tilhører ganske samme Tid som den i Altenkirchen, ja vel endogsaa tør formodes at have haft samme Bygmester, blev opført som en treskibet Basilika med Kor og halvrund Korslutning, og til Murværket anvendtes udelukkende den røde, riflede Teglsten, der her kunde udskibes lige ved Byggepladsen. Desværre formaa vi nu kun delsvis at give et Billede af Kirkens oprindelige Udseende, idet hele det gamle Langhus er tilintetgjort, og Korets Ydervægge ere dækkede af nyere Tilbygninger. Det er derfor af saa meget større Betydning, at et enkelt Parti, den halvrunde Apsis, staar fuldstændigt bevaret fra Kirkens tidligste Dage, thi gjennem denne kunne vi dog tildels danne os en Forestilling om Karakteren af de Enkeltformer, der have fundet Anvendelse i Bygningen.

Korrundingen, som foroven smykkes med en dobbelt Rundbuefrise, er ved to slanke, prismatiske Murpiller delt i tre Partier, af hvilke ethvert indeslutter et lille rundbuet Vindue uden anden Indfatning end den dybe Lysningsskraaning. Murpillerne ende oppe under Frisen i karakteristiske af Kridtsten udskaarne Menneskehoveder, og slutte sig forneden til Sokkelen, i hvis øverste Led vi have en Efterligning af den i den ældre romanske Bygningskunst saa almindeligt anvendte attiske Fod (Fig. 1—3). Skjøndt begge Korets

---

Aarbøger anførte Kilder finde vi ingen Bekræftelse paa, at Jakob Erlandsøn døde paa det ovenanførte Sted, men vel paa Rygen.

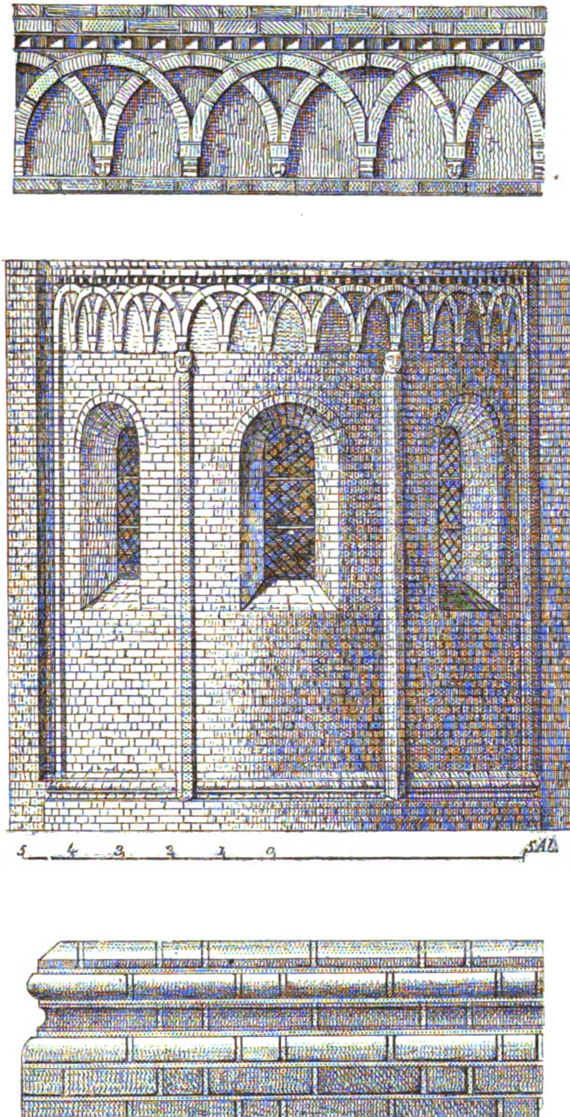

Fig. 1—3. Korrundingen paa Kirken i Schaprode med Enkeltheder af Frise og Fod.

Vægge ere dækkede af hæslige Halvtags Skure, finde vi dog to smukke, dobbelte Rundbuefriser bevarede, men hermed have vi ogsaa nævnet Alt, hvad der i Bygningens Ydre endnu staar tilbage af oprindelige Former. Det nuværende Skib, som, efter Karakteren i de store, plumpe Vinduer at dømme, ikke kan være fra en tidligere Tid end det 15de Aarhundredes Midte, afsluttes i Vest med en lige Gavl, over hvilken et lille Spir af Træ er anbragt til Klokkerne. Om denne Gavl ganske indtager samme Plads som den oprindelige, kunne vi ikke afgjøre, men proportioneres Langhuset efter Altenkirchens, synes den at have staaet nogle Alen længere imod Vest.

Korets og Apsidens Indre stemme saavel i hele Karakteren som i Enkelthederne nøie overens med de tilsvarende Partier i Altenkirchen, kun synes det, at Koret i Schaprode fra først af har været overhvælvet, og usandsynligt er det ikke, at den Hvælving, som nu overdække det — en flad Krydshvælving uden Ribber og med halvrunde Skjoldbuer — tilhører Bygningens tidligste Dage. Gaa vi gjennem den slanke, med Halvcirkelen afsluttede Triumfbue ud i Langhuset, da finde vi ikke tre Skibe med flade Bjælkelofter, men et enkelt Rum, hvis Brede kun er faa Alen større end det oprindelige Hovedskibs, og hvor over fire Fag langagtig firkantede Krydshvælvinger ere spændte. At imidlertid det ældste Langhus har været delt i et Hovedskib og to lavere Sideskibe, derom have vi et afgjørende Vidnesbyrd i de næppe en Alen høie og nu bag Stoleværket skjulte Rester af en Halvpille, som fra Øst dannede Udgangspunktet for den nordre Arkaderække. Hvor ubetydeligt dette arkitektoniske Brudstykke i og for sig end er, saa kunne vi dog derigjennem tilnærmelsesvis danne os en Forestilling om det oprindelige Langhus' Karakter, forudsat, at Arbeidet er blevet fortsat uden Afbrydelse, efterat Koret var fuldført. Pillen (Fig. 4) har været opført med en halv Ottekant til Plan, og har efter al Sandsynlighed foroven baaret Kapitælet med

de afskraaede Hjørner, en Form, der jo ganske særligt egnede sig til Afslutning her. De fritstaaende Arkadepiller maa derefter formodes at have haft en saadan Grundplan, som hosstaaende Figur udviser (Fig. 5). Hvorledes Arkadebuerne vare formede, mangle vi paa Stedet ethvert Middel til at afgjøre, men Sandsynligheden taler for, at de have været rundbuede. Ved Sammenligning med et i flere Henseender saa nærbeslægtet Mindesmærke som Colbatz Klosterkirke i Bagpommern, hvor Spidsbuen forbinder lignende ottekantede Piller i Skibets vestre Del, som de, der efter vor Forudsætning fandtes i Schaprode, og hvor tillige Kapitælet med de afskraaede Hjørner udelukkende er benyttet, bliver denne Antagelse ikke modbevist, thi Klosterkirkens ældste Partier — Tværskibet og de nærmest tilstødende Dele af Langhus og Kor — ere efter Kuglers Mening fra Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, og de her omtalte Partier af Langhuset som Følge af en Standsning i Arbeidet nogle Aartier yngre[1])

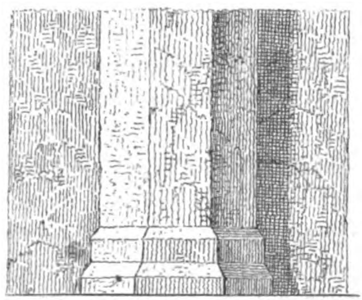

Fig. 4.

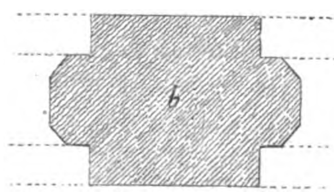

Fig. 5.

Efter nu at have søgt at give et Billede af Kirkerne i Altenkirchen og Schaprode med særligt Hensyn til deres

[1]) F. Kugler: »Kleine Schriften und Studien« I, 672.

oprindelige Grundformer og Enkeltheder, ville vi betragte dem i Forhold til saadanne af vore Mindesmærker, med hvilke de røbe nært Slægtskab. Vi maa da navnligt søge hen til Danmarks sydøstligste Egne, til Laalands og Falsters Kirker[1]), hvis overveiende Antal er opført af den røde, riflede Tegl, og i det Ydre vise ganske lignende Enkeltformer som de, vi fandt paa Rygen. En enkelt Kirke paa Møen, Borre, slutter sig tildels til de laalandske, men synes dog at være nogle faa Aar yngre. Den dobbelte Rundbuefrise, der kun forekommer sparsomt i det øvrige Danmark[2]), træffe vi saaledes hyppigt paa Laaland, som f. Ex. i Østofte, Taars, Godsted og Øster-Ulslev, og Frisen med de diagonalstillede Kvadrater, der, saavidt Meddeleren bekjendt, yderst sjeldent findes andetsteds herhjemme — blandt de faa Exempler kunne vi nævne St. Nicolai i Svendborg og Brøns i Synderjylland — ses idetmindste paa Saxkjøbing og Vaabensted Kirker, og har indtil 1859 ligeledes smykket en Del af Skibets Nordside paa Taars Kirke[3]). Da alle de her nævnte Bygninger have saa betydelige Momenter tilfælles med de to rygenske Kirker, og St. Maria i Bergen afgiver et talende Vidnesbyrd om, at dansk Indflydelse har gjort sig gjældende paa Øen, lod det sig formode, at Laalands ældste Teglstenskirker, med

---

[1]) Af flere af disse Bygninger findes udforlige ved Prof. J. Kornerup optagne Tegninger i det oldnordiske Museums antik. topogr. Arkiv.

[2]) I Sønderjylland forekommer den f. Ex. i Broager, Breklum og de ældste Partier af Mariekirken i Haderslev, Bygninger, der næppe ere ældre end det 13de Aarhundredes første Halvdel. Efter Pastor J. Helms': »Tufstenskirkerne i Omegnen af Ribe«, findes denne Friseform paa Spandet Kirke, ligesom den ifølge velvillig Meddelelse af samme Forf. ses paa Billum Kirke ved Varde. I begge disse Bygninger, der synes at tilhøre samme Tid som de slesvigske, ere Friserne oprindeligt udførte i Tufsten.

[3]) Efter velvillig Meddelelse af Prof. J. Kornerup.

Hensyn til de betydeligste Enkeltformer havde tjent som Forbillede for Altenkirchen og Schaprode, ja en Forfatter, der særligt har beskjæftiget sig med Rygens kirkelige Mindesmærker, mener endogsaa at kunne hæve Formodningen til positiv Vished, idet han siger: »Auf der eigentlichen Insel, dem »umflattenen« Lande Rügen möchte ich mit völliger Bestimmtheit auszer der Berger Kirche nur noch die Altarhäuser der Kirchen von Schaprode und Altenkirchen dänischen Baumeistern zuschreiben«[1]). Dette forholder sig imidlertid næppe saaledes. Vende vi Blikket mod Nordtyskland, navnlig mod Brandenburg og Meklenburg, da møde vi de ovenomtalte Enkeltformer i Bygninger, der utvivlsomt ere ældre end vore. Den dobbelte Rundbuefrise finde vi saaledes i Klosterkirken i Jerichov (1147—1152), hvor den smykker Høikirken, Korsfløiene, Høikoret og Apsiderne, og paa Frisen med de diagonalstillede Kvadrater have vi Exempler i flere af Meklenburgs rent romanske Bygninger[2]). Herefter maa vi da antage, enten, at disse Former ere komne fra Nordtyskland til os, og derpaa vandrede mod Syd til Rygen, eller, hvad der forekommer mig ulige mere sandsynligt, og hvad Laalands Kirker ikke modsige, at de fra Brandenburg og Meklenburg ere gaaede over Rygen til Danmarks sydligste Øer — altsaa i begge Tilfælde grundede paa fremmed Indflydelse — thi en saadan Gisning, at de omhandlede Enkeltheder skulde være opstaaede paa Laaland eller i Slesvig over et halvt Hundredaar, efterat Klosterkirken i Jerichov var reist, uden Paavirkning af denne eller et andet samtidigt tysk Mindesmærke, indeholder aabenbart kun saare ringe Sandsynlighed. Den polygone

[1]) Karl v. Rosen: »Beiträge zur Rügisch-Pommerschen Kunstgeschichte«. 1ste Hefte, S. 28.

[2]) F. v. Quast: »Zur Charakteristik des älteren Ziegelbaues in der Mark Brandenburg«, S. 25.

Form, der har været anvendt i Arkadepillerne i Schaprode, finde vi intetsteds herhjemme, ligesom vi ikke kjende den Variation af Kapitælet med de afskraaede Hjørner, vi saa i Altenkirchen, eller den sammesteds anvendte eiendommelige Fællesblinding om Apsidens Vinduer.

At imidlertid de danske Bygmestre, som ledede Opførelsen af Bergen Klosterkirke, tildels have paavirket baade Altenkirchen og Schaprode, turde muligen fremgaa af forskjellige mindre Enkeltheder, blandt hvilke vi særligt skulle fremhæve Kragbaandene, der i begge Kirker forbinde Apsis med Kor, thi disse Former finde vi ikke blot i St. Maria i Bergen, men almindeligt benyttede i vore to ældste romanske Teglstensbygninger, Klosterkirkerne i Ringsted og Sorø (1160—80). Allerede ovenfor udtalte vi den Formodning, at Stenene i de to rygenske Mindesmærker vare overførte fra vore Teglværker, idet de til de mindste Enkeltheder stemme overens med den ældste danske Tegl, og skulle endnu tilføie, at ikke blot Fugernes Tilsnit, men tillige Konstruktionen i Bueslag osv. turde tyde hen paa, at danske Haandværkere have arbeidet paa Altenkirchens og Schaprodes Mure. — Saavidt vi kunne skjønne, lader den dobbelte Paavirkning sig ogsaa godtgjøre hinsides Østersøen og navnlig i Landene Pommern og Vestpreussen, hvor Mindesmærker som Klosterkirkerne i Colbatz[1]) og Oliva[2]), der tilhøre Begyndelsen og første Halvdel af 13de Aarhundrede, i flere Henseender røbe Overensstemmelse med vore ældste Teglstens-Bygninger.

Sammenholde vi slutteligen de to her omhandlede rygenske Mindesmærker med St. Maria i Bergen, idet vi vende

---

[1]) F. Kugler: »Kleine Schriften und Studien«, I, 669.

[2]) Dr. Theodor Hirsch: »Beiträge zur Geschichte Westpreussischer Kunstbauten«, I, 15.

Blikket mod Nordtysklands og vore tidligste Kirker af Tegl, da synes det klart, at Rygen tildels har været den Bro, over hvilken det 12te og 13de Aarhundredes Kulturstrømninger af forskjellig Art saavel Nord som Syd fra have bevæget sig, og her skabt Monumenter, der snart stærkere, snart svagere bære Præget af forskjellige Hjemsteders Smagsretning i Bygningskunsten.